

A R K I V
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBI DRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

SVEN BENSON

UNDER MEDVERKAN AV

KRISTIAN HALD EYVIND FJELD HALVORSEN
JÓN HELGASON LUDVIG HOLM-OLSEN VALTER JANSSON
PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN

REDAKTIONSSEKRETERARE
BENGT PAMP

NITTIOFJÄRDE BANDET

SJUNDE FÖLJDEN. FÖRSTA BANDET
MCMLXXIX

CWK GLEERUP

Innehåll

<i>Amory, Frederic</i> , lecturer, Berkeley, Cal.: Tmesis in MLat., ON, and OIr. Poetry: An Unwritten <i>notatio norræna</i>	42– 49
<i>Benson, Sven</i> , professor, Göteborg, <i>Ejder, Bertil</i> , professor, Lund, och <i>Pamp, Bengt</i> , arkivchef, Lund: Litteraturkrönika 1978	201–221
<i>Berger, Alan J.</i> , professor, Ithaca, NY: The Textual History of <i>Þinga saga</i>	50– 56
<i>Ejder, Bertil</i> , se <i>Benson, Sven</i>	
<i>Hagström, Björn</i> , ordbokschef, Köpenhamn: Färöiskan i stöpsleven	187–200
<i>Harris, Joseph</i> , assistant professor, Stanford: The King in Disguise: An International Popular Tale in Two Old Icelandic Adaptations	57– 81
<i>Jorgensen, Peter</i> , associate professor, Athens, Georgia: The Gift of the Useless Weapon in <i>Beowulf</i> and the Icelandic Sagas	82– 90
<i>Kabell, Aage</i> , professor, Århus: Unferð und die dänischen Biersitten	31– 41
<i>Nielsen, Hans F.</i> , mag. art., Ålborg: The Earliest Grouping of the Germanic Dialects	1– 9
<i>Pålsson, Hermann</i> , lecturer, Edinburgh: Sermo datur cunctis. A Learned Element in Grettis saga	91– 94
<i>Pamp, Bengt</i> , se <i>Benson, Sven</i>	
<i>Reinhammar, Maj</i> , docent, Uppsala: Om Södermannalagens B-handskrift	172–186
<i>Röhn, Hartmut</i> , Dr., Berlin: Der Einleitungsteil der Gísla saga Súrssonar. Ein Vergleich der beiden Versionen	95–113
<i>Salberger, Evert</i> , lektor, fil. d:r, Göteborg: Mansnamnet på Hallfredastenen	151–160
<i>Schrodt, Richard</i> , Dr. phil., Wien: Der altnordische Beinamen „Sýr“	114–119
<i>Steinsland, Gro</i> , mag. art., universitetslektor, Oslo: Treet i Vøluspá	120–150
<i>Tveitane, Mattias</i> , overbibliotekar, dr. philos., Bergen: Háleygir – Hálögaland. Om noen norske innbygger- og landskapsnavn	161–171
<i>Venås, Kjell</i> , professor, Oslo: Restricted versus Elaborated. Some Main Points in Basil Bernstein's Theories Examined against a Background of Nordic Linguistics	10– 30
Till red. insända skrifter	222–226

HANS F. NIELSEN

The Earliest Grouping of the Germanic Dialects

In his *Goten, Nordgermanen, Angelsachsen* from 1951 E. Schwarz reconstructs a Gotho-Nordic grammar that represents an intermediate stage between Proto-Germanic on the one hand and Old Norse and Gothic on the other. The characteristic features of this reconstructed language were introduced in Scandinavia before the Gothic emigration and at a time when all of the Germanic-speaking area could still be affected by common innovations. However, innovations restricted to the south also took place, for which reason the earliest dialect grouping (3rd cent. B.C.) posited by Schwarz divides the Germanic world into *Nordgermanen* and *Südgermanen*. North Sea Germanic (NSG) belonged more or less closely to the northern group (p. 276) as is indicated by a dozen parallels shared by Gothic, Old Norse (ON), and Old English (OE).

In the course of time NSG separated from North Germanic, so that it had coalesced with the southern group by the 3rd century A.D. The linguistic evidence for this is a number of innovations common to Old High German (OHG), Old Saxon (OS), and OE and of which the development of a gerund is an example (p. 200).

Schwarz' view of the changing position of NSG is shared by Ludwig Rösel, whose work (*Die Gliederung der germanischen Sprachen*) is based solely on morphological criteria. The fact that OE was originally more closely connected with Gothic and ON than with OS and OHG can be seen wherever a selection between Indo-European doublets must be made. To give one instance: along with Goth. *hwana* and ON *hwan* (Rösel p. 11) OE *hwone* displays *a*-vocalism in contradistinction to the *e* of the southern group, cf. OS *hwena*, OHG *hwen*. Geographically, the Baltic and the Danish sounds and belts constituted the line of division between the two early groups. The situation changed with the Gothic departure from the south of Sweden. The distribution of doublets arisen during the Proto-Germanic period shows striking parallels between OE and ON (cf. gsm/n. *a*-st. nouns in *-as*, dem.pron. **þaiz-* in *g/dsf.*, and the root **ar-* in the verb "be"), and this period of pre-ON/-OE proximity was followed by a gradual OE coalescence with South Germanic (pre-OS/-OHG). An indication of the shift is provided by the fact that pre-ON and pre-OE both use original locatives as instrumentals, whereas pre-OS and pre-OHG retained the old instrumental. However, pre-OE preserved the instrumental (<loc.) as an independent case (masc. *a*-declens.) in conformity with pre-OS and pre-OHG (Rösel p. 46 f.).

Whatever the differences in detail two of the most important works on the grouping of Germanic dialects thus agree in positing an early division into north and south with an original North Sea Germanic participation in the former group. Below, we shall draw up a systematic list of all phonological and morphological parallels shared by Gothic, ON, and NSG and attempt to evaluate them. Of course, some of the correspondences pointed out by Schwarz and Rösel will also crop up among the items listed in this paper.

But first we must take a closer look at the term "North Sea Germanic". Rösel clearly uses it in a restricted sense, seeing that it is "im Gegensatz zu E. Schwarz auf das Vora. und Fries. eingeschränkt" (Rösel p. 19). However, several features characteristic of OE and OFris. are also to be found in OS, cf. the penetration of the dative into the accusative of 1/2. pers.prons. and the uniform verbal plural endings. Therefore, our investigation will be initiated by a survey of the cases in which OHG alone deviates from the other dialects.

Phonologically, the diphthongization of Gmc. \bar{e}^2 and \bar{o} is a specifically OHG development, cf. *hear*, *hiar*, *hier* (Goth./ON/ OE/OS *hēr*) and *fuoz* (Goth. *fōtus*, ON *fōtr*, OE/OFris./OS *fōt*). It is a late change, and monophthongs are attested in early Old High German texts (8th cent.), cf. Braune § 35 f., § 38 f.

The second consonant shift, which is the main criterion for deciding whether a text is of High German provenance or not, is also of comparatively recent date, although its origins may go back as far as to the mid-fifth century (Braune § 83 Anm. 2).

The number of OHG divergencies is greater in the field of morphology. The fact that OHG has innovated in dp. *u*-decl. according to the *i*-decl. (OHG *sunim*; Goth./OE/OS *sunum*, ON *sunom*) is easily understood in view of the regular OHG coalescence of np. *i*-st. and np. *u*-st., cf. Nielsen 1976 p. 100.

The OHG dpm/n. *n*-st. ending has been borrowed from the fem., while the other dialects retain the normal ending, cf. *hanōm*; Goth. *hanam*, ON *hōnom*, OE *honum*, OS *hanon*. However, OHG has only gone one step further than her West Germanic sisters whose gpm/n. suffixes, like the OHG one, have been replaced by gpf. **-ōn-ōm*, cf. OE *honena*, OS *hanono*, OHG *hanōno*.

The loss of *j*- in OHG 2 np. pers.pron. is probably due to internal analogical factors, cf. the oblique forms *iuwih*, *iuwēr*, *iu*, and should not be related to the regular ON loss of *j*- in *ér* (OE *gĕ*, OS *gĭ*, Goth. *jus*), cf. Krahe II § 33.

In several instances the OHG strong adj. declension displays forms with pronominal suffixes where all the other dialects only have the old nominal endings. This holds true of OHG nsm. *blintēr* (Goth. *blinds*, ON *spakr*, OE/OS *blind*), nsf., n/apn. *blintiu* (Goth. *blinda*, ON *spok*, OE/OS *blind*), and n/apf. *blinto* (Goth. *blindōs*, ON *spakar*, OE *blinde*, *-a*, OS *blinda*). The OHG endings have clearly been borrowed from the dem.pron., cf. OHG nsm. *der*, nsf., n/apn. *diu*, n/apf. *deo*.

The OHG dsm. form of the strong adjective differs from those of the other dialects, even if all dialectal endings in this case are pronominal. But as was shown in my paper from 1971, the OHG *e*-vocalism in *blindemu* is probably a late adjustment to the secondary vowel in dsm. *demu*. The original vowel here

as in the other dialects was most likely *a* (*o*), cf. Goth. *blindamma*, ON *spǫkum*, OE/OS *blindum*. For the details, see Nielsen 1971 p. 252 f.

Dual forms of 1/2. pers.prons. are not retained to the same extent in OHG as elsewhere – indeed, the dual is only attested once, cf. gen.dual 1 pers. *unkēr* in Otfrid (Braune § 282 Anm. 1). But the fact that 2 pers. duals are formally present in the Bavarian dialect of Middle High German (*es* ‘‘ye’’, *enk* ‘‘you’’) is an indication that such dual forms also existed in OHG.¹

Finally, the pret.pres. verb Goth./ON/OE/OS *man* ‘‘think’’, ‘‘remember’’, is not attested in OHG.

It is evident that there are no common Goth./ON/OE/OS innovations among the parallels discussed here. Wherever OHG diverges, it is due to late separate development (in several cases because of analogy) or loss. None of the items listed thus provide any evidence for assuming an early dialect grouping that separates pre-OHG from the remainder of the Germanic world.

If instead we take the term ‘‘North Sea Germanic’’ to include only OE and OFris. (and by ‘‘South Germanic’’ understand pre-OS/-OHG), the following evidence can be adduced in support of the view taken by Schwarz and Rösel of the earliest Germanic dialect division:

1. Masc. *ja*-nouns were declined in two different ways in Gmc.: a short root syllable was followed by *j*, and a long syllable by *i* (*ij*) according to Sievers’ Law, cf. Streitberg § 75, Brøndum-Nielsen, *Gammeldansk Grammatik*, (GG) III p. 33 f., Campbell § 398⁴. To a varying extent this original state of affairs is reflected in Goth., ON, and OE, but not any longer in OS and OHG. For examples, see Krahe II § 6.

2. It is characteristic of OS/OHG *ō*-st. nouns that the *asf.* ending also comes to designate *nsf.*, cf. OS *geþa*, OHG *geba*, but both dialects retain traces of the old nominative, e.g. OHG *wīs* (= *wīsa*), *samanunc* (= *samanunga*), cf. Braune § 207 Anm. 2. Such fossilized forms correspond to the regular nominatives of Goth. (*giba*), ON (*skǫr*), and OE (*giefu*).

3. In Goth. *sununs*, ON *suno* we find the regular reflexes of the IE *apm/f. u*-st. ending *-uns*, whereas in OS/OHG (*sunī*) the nominative has replaced the accusative, and the same probably applies to the usual OE *ap.* form (*suna*), cf. Krahe I § 116, II § 17, Campbell § 612, Streitberg p. 247, GG III p. 127, – *np.* and *ap.* forms in the Old English declensions are identical.

However, there are early OE examples of *ap.* forms in *-u*, cf. Franks Casket (c. 700) *floðu* (*apm.*, Dahl p. 182 note 1, Hirt II p. 47, Page p. 176 f.) and the Orosius translation *duru* (*apf.*, the three instances are called ‘‘doubtful’’ by Dahl p. 182 and 184 f.). The *-u* ending is an exact parallel to the Gothic and ON forms, and therefore it represents a retention in contradistinction to the OS/OHG² (and OE) innovation.

¹ In F. Wrede’s view the Bavarian duals owed their existence to Gothic influence.

² Streitberg (p. 247) and Hirt (II p. 47) both mention a diverging OHG *ap.* form *situ* (Otfrid IV 5,59), whose final vowel is claimed to be a reflex of *-uns*. But the ending may also be regarded as an innovation, cf. Braune § 220c Anm. 3.

4. The origin of dp. *r*-st. Goth. *brōþrum*, ON *feðrum*, OE *brōþrum* is the IE instr. (cf. **pətṛ-mis*) with the vanishing grade of the stem suffix. OHG *brōuderum*, OS *brōðarun*, and OE *fæderum* display the full grade, probably on the analogy of other cases, cf. acc.sg. and nom.pl.

The dialectal distribution of gp. *r*-st. variants follows the same pattern except that OS forms are not attested. The vanishing grade is to be found in Goth. *brōþrē*, ON *feðra*, OE *mōdra*, and the full grade is present in OHG *muotero* and OE *fædera*.³ In possessing both ablaut grades OE seems to be a transitional dialect between north and south.

5. In the IE gpm. *n*-stem there were several ablaut variants, but the vanishing grade is retained only in Goth. *aúhsnē*, ON *oxna* and (analogically) *yxna* (Eggjum *gotna*, Rök *flutna*, etc., cf. GG III § 480⁸, Noreen § 401^{2&3}), and OE *oxna* (only instance), cf. Campbell § 616. OHG *hanōno*, OS *hanono*, OE *honena* have endings which have probably been transferred from the fem. *n*-st., cf. Krahe II § 27, Braune § 221 Anm. 6.

6. The fact that OS and OHG are the only Gmc. dialects (Goth. *igqara*, ON *ykkar*, OE *incer*) in which gen.dual 2 pers. is not attested is undoubtedly a coincidence, seeing that the genitive is the only 2 pers. dual case not attested in OS and that gen. dual 1 pers. is retained in OHG (*unkēr*) and OS (*unkaro*).

7. Goth. *sa*, ON *sá* (Lindholm *sa*), OE *sǣ*, and OS *sē* correspond to Indo-European nsm. dem.pron. forms in *s*-, cf. Skr. *sa*, Gr. *ὁ*. In OHG *der* (*dhe*, *the*, *ðe*) and OS *thē*, *thie* the *p*- (*d*-) of the oblique cases has penetrated into the nominative. Pre-OE was not affected by this development,⁴ but the fact that the OE compound dem.pron. nsm. *þē-s* – unlike WN *sjá* and Runic Danish *sasi* – is formed with *p*- may be an indication that the *p*- wave had come very close to pre-Anglo-Saxon territory prior to the emigration.

8. In nsf. dem. pron. IE *s*-, cf. Gr. *ἡ*, Lat. *ipsa*, is retained in Goth. *sō*, ON *sú*, OE *sēo*, whereas in OS and OHG *p*- (*d*-) has been extended to the nominative case: OS *thiu*, OHG *diu*, cf. nsm. dem. pron. According to Jansson (p. 115 f.) the stem underlying not only the OS/OHG forms but also Northumbrian *ðiu*, *ðio* and the OSwed. manuscript form *the* is Gmc. **pe + u* (nominal suffix). However, the validity of this view is open to doubt, cf. Nielsen 1971 p. 249 ff.

9. The dialectal nsm. forms of the interr. pronouns are commonly thought to derive from two roots: 1) IE **kuis* as reflected by OHG (*h*)*wer*, OS *hwē* and IE **kuos*, cf. Goth. *has*, Runic Norse *huar* (Rök), *huwar* (Eggjum), and OE *hwā*. Hirt, whose views are often extreme, says that “got. *has* beruht auf einer Neubildung,” and refers to Gr. *τίς*, acc. *τίνα* and Lat. *quis*, acc. *quem* (II p. 76 ff.). Hirt makes no mention of Skr. *kāh* and Lith. *kās*, which are both cited by Krahe (II § 42) in support of IE **kuos*. But Krahe does not connect

³ Apparently, Krahe (II § 23) thinks that there were IE doublets in gp., cf. Homer. *πατρ-ων*, Lat. *patrum* (vanishing grade) and Gr. *πατέρ-ων* (full grade).

⁴ Northumbrian forms in *þē* (in addition to *sē*) are all of late origin, cf. Brunner § 337 Anm. 4.

OHG (*h*)*wer*, OS *hwē* with IE **kyis*: instead, he explains the *e*-vocalism of these dialects in terms of analogy with gen. (*h*)*wes* and the anaphorical pronoun *er*, cf. also Prokosch p. 279, Rosenfeld p. 381, and (partly) GG V p. 382. In any case, there seems to be an old dialectal distinction between Goth./ON/OE *-a*- and OS/OHG *-e*-, cf. Rösel p. 8. It is noteworthy that West Norse replaces its original nom. acc. forms with an *a*-pronoun, i.e. the interr. adj. pron. *hverr* < **hwarja*-, cf. Goth. *hvarjis*.

10. The original vowel in asm. of the dem./interr. prons. was undoubtedly *-a*- as reflected by the pronominal adj. asm. suffix: Goth. *blindana*, ON *spakan* (Runic Norse *nakða(n)* Eggjum 700), OS *blindan*, OHG *blintan*. Goth., ON, and OE (and in part OS) have retained *a*-vocalism in this case: Goth. *þana*, *hana*; ON *þann*; OE *þone*, *hwone*; OS *thana*, (OFris.) *hwane*, whereas in OHG and OS the vowel is *-e*-, probably on the analogy of gen. sg. (GG V p. 111, Prokosch p. 269),⁵ cf. OHG *den*, (*h*)*wen*, (*h*)*wenan*; OS *thena*, *hwena*. ON *hvern* is secondary, replacing the original form, cf. the nominative. OSwed. *hvan*, *hven* may derive from *hvarn*, *hvern* (GG V p. 384 f.).

11. The asf. dem. pron. forms Goth. *þō*, ON *þá*, OE *þā* (OFris. *thā*) all come from IE **tām* (cf. Gr. *τήν*, Lat. *istam*). OS *thea*, *thia*, OHG *dea*, *dia*, on the other hand, stem from the variant **tiām*, cf. nsf., but according to Jansson (p. 115 f.) these forms reflect Gmc. **þe-a*, based on the IE stem **te-*. Such an explanation would lend support to Jansson's own interpretation of OSwed. *þē* (ODan. *thē*), but see Nielsen 1971 p. 249 ff.

12. While Goth. *þō*, ON *þár*, OE *þā* (OFris. *thā*) go back to IE **tās* (Krahe II § 37), the origin of the OHG npf. dem. pron. *deo*, *diu* is **tjās* according to Prokosch (p. 270), cf. the preceding paragraph. (OS npf. = npm.)

13. Dem. apm. Goth. *þans*, ON *þá*, OE *þā* (OFris. *thā*) all tally with the IE reconstruction **tons*. In OS/OHG the nominative has replaced the accusative.

14. Corresponding to Gr. *πότερος*, the interr. pron. Goth. *hwarar*, West Norse *hvárr*, *hvaðarr*, OE *hwæðer* derive from IE **kyoteros*. The South Germanic forms OHG *hwedar*, OS *hweðar*, on the other hand, are based on *e*-vocalism, and it is interesting that an *e*-form is also to be found in OE (*hweðer*).⁶ This appears to be yet another instance of the transitional character of the dialect.

15. Owing to regular sound development the line of distinction between the thematic and athematic conjugations of weak class II verbs became blurred (cf. Krahe II § 86), so that the Germanic dialects had to make a selection: the OHG present forms are all based on the athematic type; the OE endings can be explained in terms of the thematic conjugation, while the Gothic verbs

⁵ It may be argued that the original IE asm. interr. pron. was **kuim*, cf. the nsm. form and Hirt II p. 76; the vocalism of OHG *wen* corresponds with Lat. *quem* and Gr. *τίνα*, and this could further explain the expansion of *e* within the pronominal masc. nt. sg. paradigms in OHG. See also Rösel p. 11 f.

⁶ The distribution of root vowels (*a* and *e*) tallies well with that of the other interr. and dem. prons.: there is a distinct predilection for *a* in the Gmc. north, and a strong preference for *e* in the south.

constitute a mixture of the two. But in one respect a dialectal division along our lines can be recognized: the endings of 1 pres.sg.ind. Goth. *salbō*, ON *kalla*, OE *lufige* all derive from IE thematic **-āiō*, whereas the suffixes of OS *tholon*, OHG *salbōm* go back to IE athematic **-āmi*.

16. The IE root **bhū-*, **bheu-* is integrated in the OHG, OS, and OE pres.ind. paradigms, but unlike OHG/OS Old English has alternative forms without *b-* in 1/2. pres.sg.ind.: OE *eom*, *eart* (cf. Goth. *im*, *is*; ON *em*, *ert*) vs. *bēo*, *bist*, cf. OS *bium*, *bist*; OHG *bim*, *bist*. Again, the ambivalent position of OE is evident (Schwarz p. 198, Rösel p. 131 f.).

17. Krahe (II § 98, HFLG § 101) seems to be pretty much alone in thinking that Goth. (ON) pres. subj. of “be” is based on the same new stem *si(j)-* as 1/2. pres.plur.ind. – suffixed by thematic optative endings. His view may be questioned for the mere reason that 3 pres.plur.ind. *sind* from which the stem is supposed to be derived, has an isolated position in Gothic.

There is undoubtedly more truth in Flasdieck’s (p. 326) theory that a well-known IE stem, **s(i)jē*, is the origin of Goth. *sijau*, *sijais*, etc. as well as ON *siá*, *sér*, etc., all forms having thematic opt. endings on the pattern of *j*-present verbs. For the details, see Flasdieck p. 326.

According to Krahe the West Germanic forms are based on IE **sī-*, which is in ablaut variation with **sijē*. OE is thus included in this category, and it is interesting that Krahe lists *sī*, *sīs*, *sī*; *sīn* as the OE forms. Apart from *sīs*, which is presumably a misprint, it is surprising, indeed, that Krahe does not give the normal OE spellings, i.e. *sīe*, *sīen*, cf. Brunner § 427, Campbell § 768d. Flasdieck agrees with Krahe in positing **sī-* for WG, but says that OE *sīe* (*sȳ*) is a thematic formation < **sī-æ*. However, OE *sīe* does not correspond to Goth. *sijai-*, because “wg. *sij-* vor *ai* nicht verändert wurde” (p. 327). Discussing this problem, Rösel (p. 14) makes a reference to (Sievers-) Brunner § 130³, where *sīe* is derived from **sijæ* (– significantly, Rösel himself leaves out the length mark). Further reference can be made to Brunner § 427 Anm. 1, where it is stated that OE (WS) *sī*, *sīn* do not represent the old (athematic) conjugation, cf. Lat. *sīm*, *sīnt*, but that rather *ī* should be taken as an “unfestes *i*” = *īe*. To this should be added that OE opt. (subj.) forms are bisyllabic in poetic language and in early OE. Brunner, then, thinks that the OE pres. optatives of “be” have analogical thematic opt. endings. But Brunner says nothing to the effect that **s(i)jē* is the origin of the OE stem, as Rösel (p. 14) seems to think, even if Rösel by leaving out the length mark (even when quoting) proves his point, i.e. that Goth./ON/OE have forms based on **sijē* and not on **sī-*.

The only conclusion that can be drawn from Flasdieck and Brunner is that Gothic, ON, and OE are parallel in having thematic pres.opt. endings, perhaps on the model of *j*-present verbs, although the stems in the three languages are not necessarily alike. OS and OHG, on the other hand, have forms suffixed by the old athematic endings.

18. The reasons for the introduction of **wiljan* and **waljan* into the anomalous verb "will" in North and West Germanic are given elsewhere (cf. Nielsen 1976 p. 107). At this place we are only to note that **waljan* is typical mainly of South Germanic, cf. OHG inf. *wellen*, pres.pl.ind. *wellemēs*, *wellet*, *wellent*, etc. and OS inf. *wellian* (beside *willian*), pres.pl.ind. *welliad* (*williad*), subj. *wellie* (*willie*), etc., but the Anglian dialects of OE are also affected (sg.pl.subj. *welle*, pres. ptc. *wellende*, cf. Brunner § 428 Anm. 4 & 5) as is OFris. (pres.pl.ind. *wellat* (*willat*), pres.subj. *welle* (*wille*), cf. Sjölin p. 40). Nevertheless, it should be pointed out that the distribution of **walj-* (**wilj-*) is of secondary importance in relation to the fact that Gothic is the only Gmc. dialect to use IE **uel-* exclusively as the basis of "will".

19. In the West Gmc. dialects there was a doubling of consonants not only before *j*, but also before *r*, *l*, (*w*, *m*, *n*). In some instances this sound change seems to have affected only OHG and OS while OE, like ON and Goth., retains the ungeminated consonant, cf. OHG *ackar*, OS *akkar*; OE *æcer*, ON *akr*, Goth. *akrs*; further OHG *wackar*; OE *wacor*, ON *vakr*. But OE *æcer*, *wacor*, etc. are only apparent exceptions: single consonants are probably generalized from uninflected forms, whereas forms with double consonants derive from inflected cases, cf. OE sg. *æppel* (pl. *appla*). The insignificance of the item under discussion is also illustrated by the presence of double forms in OE (*snot(t)or*, *wæt(t)res*) and by the different generalizations even in closely connected dialects like OE and OFris., cf. OE *æcer*, OFris. *ekker*; OE *wacor*, *wæcer*, OFris. *wekkria* "increase" (Luick § 631³, Braune § 96, Krahe I § 85 f.).

20. Medial *-þl-* is retained in Gothic (*maþl* "market-place") and OE (*mæþel* "council"), and in ON *-þ(l)-* undergoes secondary loss with compensatory lengthening of the preceding vowel (*mál* "speech, language", cf. Noreen § 123, § 236); but in OS and OHG the cluster develops into *-hl-* (OS/OHG *mahal* "law-court", cf. Braune § 166 Anm. 2), a South Gmc. innovation.

It will be noted that a parallel proposed by Schwarz (p. 83, p. 198) between nom.sg. *r-st.* OE *brōþor*, OSwed. *faþur*, *mōþor* (Noreen, *Altschwed.Gr.* § 438, GG III § 473¹) and Gothic *faþar* has been left out of account. According to Schwarz the suffixes of these forms are derived from IE *-ōr* as opposed to IE **-ēr*, the predominant ablaut grade in South Gmc. (OS/OHG) and the suffix underlying OE *fæder*. Rosenfeld (p. 382 f.) disagrees with this point of view: even if *-ōr* may be reflected in Goth. *-ar*, it cannot be the origin of OSwed. *-ur/-or*, which are normally acc. and gen. endings. As far as OE *brōþor* is concerned, Rosenfeld agrees with Krahe (II § 23) in assuming that the unaccented vowel (of IE **-ēr*) was lost after a long syllable, and that a new parasite vowel developed in harmony with the velar quality of the accented vowel,⁷ cf. also Rösel p. 33 f.

⁷ I have been unable to find any substantiation of the OE development of IE **-ēr*, as posited by Krahe, in Campbell (or Brunner). Instead, Campbell (§ 631, cf. Luick § 644²) discusses OE *-er*, *-or*, *-ur*, which "are due to parasiting in the gen. and dat.sg." (vanishing grade, cf. Brunner § 285 Anm. 1). Further, Campbell (§ 631 bott.) thinks that "nom. and acc.sg. and pl. *-er* may be from

Before proceeding to evaluate the 20 items under discussion, another apparently relevant correspondence will require a comment. According to Krahe (I § 49) the (occasional) occurrence of parasite vowels in the groups *rh* and *lh* is restricted to OS and OHG, cf. OHG *forahta*, *felahan* and OS *warahta*, *bifalah* (Braune § 69, Cordes-Holthausen p. 162). But early Runic (*worahto* Tune) and early OE (*gewarahtæ* Mountain Casket, and the early name elements *Aluch-*, *Alah-*, cf. Campbell § 360) examples may also be found, so these svarabhakti phenomena are of no relevance for our purpose. Chronological considerations would lead to a similar conclusion.

The most striking thing about the evidence is that there are no innovations shared by Goth., ON, and OE. The bulk of divergencies between north and south are due to innovations in OHG and OS (Nos. 2, 3, (4), 5, 7, 8, (9), 10, 13, (14), 18, 19, and 20) or losses (Nos. 1 and 6). In all these cases Goth., ON, and OE display common retentions.⁸

The only support to be found for an active northern group – and not just a relic area – is the cases where Goth./ON/OE on the one hand and OS/OHG on the other, appear to have made different selections of IE variants. These are Nos. (4), (9), 11, 12, (14), 15, and 17. As indicated by the parentheses, three items are in my view open to different interpretations, and OE participates in two of them (Nos. 4 and 14). Little weight can be attached to No. 15, so the burden of proof must be carried by the remaining three parallels (Nos. 11, 12, and 17).

It is illusory to think that Gmc. even during its early periods was entirely uniform in character, and the morphological and phonological evidence put forward in this paper is certainly insufficient for establishing an original North Germanic group consisting of the predecessors of Goth., ON, and OE (OFris.). Also, the numerous instances in which Gothic diverges from ON and OE – as shown in my papers from 1975 and 1976 – seem to rule out the possibility of such a dialect group, although, of course, I realize that I have taken little heed of the chronological aspects.

It was pointed out several times above that there were also South Gmc. features in OE competing with northern ones, cf. Nos. 3, 4, 5, 14, 16, and 18. Such SG characteristics may have spread from the south into pre-OE territory, or may even reflect the Continental origins of the Anglo-Saxons, i.e. that not only northern/coastal tribes took part in the settlement of England, but also tribes from further south/inland.⁹

IE *-er-* (§ 331²), and *-or-*, *-ur* from IE *-or-* in forms where *u* followed" (cf. § 331⁶, Luick § 294³), which was the case in as/p. Gmc. **brōporum*, **brōporunz*. Nevertheless, there is no support to be found for Schwarz' view in Campbell, who does not even envisage the possibility of the lengthened grade in nom.sg. *r-st.* nouns.

⁸ Schwarz is aware that the parallels between Goth., ON, and OE listed by him are common retentions (p. 199), but this seems in no way to bother him.

⁹ The possibility that the Anglo-Saxons were of dialectally mixed origin is foreseen in cap. V, 2 of my forthcoming book, *De germaniske sprog. Baggrund og gruppering* (Odense: Odense Universitetsforlag), where such concepts as "koloniale Durchschnittssprache" and "functional utility" are discussed. The book also contains a comprehensive historical survey of attempts to group the Germanic dialects.

List of Works Cited

- Braune, W. and W. Mitzka. *Althochdeutsche Grammatik*. 12. Auflage. Tübingen, 1967.
- Brunner, K. *Altenglische Grammatik*. 3. Auflage. Tübingen, 1965.
- Brøndum-Nielsen, J. *Gammeldansk Grammatik*. 8 vols. København, 1928–73.
- Campbell, A. *Old English Grammar*. Oxford, 1959.
- Cordes, G. and F. Holthausen. *Altniederdeutsches Elementarbuch*. Heidelberg, 1973.
- Dahl, I. *Substantival Inflexion in Early Old English*. Lund, 1938.
- Flasdieck, H. "Das altgermanische Verbum Substantivum unter besonderer Berücksichtigung des Altenglischen." *Englische Studien*, 71 (1936–7), 321–349.
- Hirt, H. *Handbuch des Urgermanischen*. 3 vols. Heidelberg, 1931–4.
- Jansson, V. "Pronomenet *den* i fornsvenskan." *Elias Wessén 15. april, 1954* (Lund), pp. 97–119.
- Krahe, H. *Germanische Sprachwissenschaft*. 2 vols. 7. Auflage bearbeitet von W. Meid. Berlin, 1969.
- Krahe, H. *Historische Laut- und Formenlehre des Gotischen*. 2. Auflage bearbeitet von E. Seebold. Heidelberg, 1967.
- Luick, K. *Historische Grammatik der englischen Sprache*. 2 vols. Leipzig, 1921–40. Rpt. Oxford and Stuttgart, 1964.
- Nielsen, H. F. "Betragtninger over pronomenet *den*." *Arkiv för Nordisk Filologi*, 86 (1971), 249–54.
- Nielsen, H. F. "Morphological and Phonological Parallels between Old Norse and Old English." *Arkiv för Nordisk Filologi*, 90 (1975), 1–18.
- Nielsen, H. F. "A List of Morphological and Phonological Parallels between North and West Germanic." *Acta Philologica Scandinavica*, 31, (1976), 96–116.
- Noreen, A. *Altnordische Grammatik*. 5., unveränderte Auflage. Tübingen, 1970.
- Noreen, A. *Altschwedische Grammatik*. Halle, 1904.
- Page, R. I. *An Introduction to English Runes*. London, 1973.
- Prokosch, E. *A Comparative Germanic Grammar*. Philadelphia, 1939.
- Rösel, L. *Die Gliederung der germanischen Sprachen*. Nürnberg, 1962.
- Rosenfeld, H. F. "Zur sprachlichen Gliederung des Germanischen." *Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft*, 8 (1954), 365–89.
- Schwarz, E. *Goten, Nordgermanen, Angelsachsen*. Bern–München, 1951.
- Sjölin, B. *Einführung in das Friesische*. Stuttgart, 1969.
- Streitberg, W. *Urgermanische Grammatik*. 4., unveränderte Auflage. Heidelberg, 1974.
- Wrede, F. "Ingväonisch und Westgermanisch." *Zeitschrift für deutsche Mundarten*, 19 (1924), 270–83.

KJELL VENÅS

Restricted *versus* Elaborated

Some Main Points in Basil Bernstein's Theories Examined against a Background of Nordic Linguistics

Introductory Remarks

One of the most widely debated and also disputed contributions to scholarly theory within the humanities after World War II certainly is the one made by Basil Bernstein. The broad influence exerted by Bernstein and the importance of his work might be measured in various ways. One would be to take a rapid glance at the vast amount of literature, scholarly and not so scholarly, written to introduce the ideas set forth by Bernstein, another way would be to list the arguments marshalled against his theories, and by a third approach one could analyse the argumentative technique of the participants in the controversy over the code question in order to measure the depth of personal engagement and the heat of the combatants' emotions.

In this paper I presuppose the familiarity of my audience with the main points of Bernstein's ideas as well as with some of the arguments which have been levelled against his theories. As for myself, I do not pretend to know the ins and outs of the matter, neither to be a student of all the branches of knowledge involved in the theoretical edifice erected by Bernstein. I know practically nothing of sociological theory, but possess, I presume, a certain amount of common sense which is also applicable to practical matters within the science of human society. I have read just a little of psychology and have only a smattering of pedagogics from the Teachers' Training College. My scientific discipline being linguistics, I shall be primarily concerned with the linguistic aspects of the code theory. Readers of Bernstein will know that he has repeatedly expressed his deep regret of the scarcity of linguistic interest prevailing within the realm of sociology. The present few pages may be looked upon as just a little contribution to counterbalance this scarcity.

When comparing Bernstein's earliest papers with the papers written at a later stage, one receives the impression that his interests have moved from linguistics to sociology and psychology. This impression is particularly conveyed by the fact that his definition of the concept of code is not solely given by reference to the concepts and the terminology of linguistics, as were the definitions of the earlier counterparts of the codes, the public and the formal languages. For the definition of the codes, sociology and psychology provide the main tools. Searching for facts relevant to the study of language, the linguist may at times feel the paucity of such facts as an obstacle, being utterly submerged in a reasoning and a train of ideas which are rather alien to his way of thinking. In this predicament, he must perforce lay hold of what linguistic evidence he can find.

One of Bernstein's objections to the arguments of some of his opponents has been that they draw unjustly on his earliest production, because he is not himself satisfied with the general ideation he was at that time able to develop, neither with his presentation of the ideas. In fact, however, it is in these early papers the linguist will find most to satisfy his urgent need of real material to reason upon. I think that within the subsequent re-interpretation of the public and formal languages in the form of codes, with their frames of reference taken primarily from sociology and psychology, our attention may easily be diverted from the fact that the ultimate output of the codes is speech. By this we may overlook some fundamental facts, even if there might be some reason for the insistence on the great moment of the family structure, the accompanying modes of communication and the different meaning orders of the human mind underlying the speech output. If we do not find verifiable differences of speech, the differences of family structure, communicative competence and meaning orders, having no perceptible evidence to confirm them, would seem to be little more than mere postulates. The linguist might put this even more directly, so as to say for instance: Categories like family structure and role systems do not enter the territories of my discipline. I am concerned with speech and what I can reasonably derive from it, i.e. linguistic structures of various kinds. For the purpose of my fundamental analysis, it is quite immaterial whether family structures or role systems are of one kind or another. Only secondly they may be of value as possible parameters against which I can correlate my linguistic findings.

Neither is it of any consequence whether the codes are established as "linguistic" or "sociolinguistic" phenomena, what matters is that they cannot be devoid of linguistic facts. To put the case moderately, the linguist will need such facts as his point of departure. Let it be sounds, inflections, phrase or clause constructions or choice of words, all such phenomena are audible and may be represented in writing, they can be analysed, classified and compared, possibly by statistical means. From the analysis of these primary entities the linguist may proceed by means of inferences and comparisons to conclusions which may bear on categories like role behaviour or the structures of families or societies. If the analysis is carried in that direction, the linguist becomes a sociolinguist. Of course, the analysis might also take the opposite direction, proceeding from society to speech. It is fairly obvious, however, that such a procedure entails difficulties which can be avoided if speech is the point of departure. The linguist might explain this by saying that most sociological categories are not so palpable as linguistic ones, not so easily discernible and perhaps not so undisputable. The sociologist may have a different opinion.

The relations between the categories of language and of society being as it was stated in the previous paragraph, the present examination of some of the basic ideas of Bernstein's must naturally begin with statements in his papers which are of an indubitable linguistic character. The obvious point of departure is the assertion that distinct differences of speech can be observed between representative samples of speakers from the working-class and the middle-

class. The relevant characteristics of speech may be presented, in Bernstein's early papers, very explicit, with few, if any, circumlocutions. From a paper first published in 1962 with the heading "Social class, linguistic codes and grammatical elements" I at random select three characteristics. There it was stated, on the basis of testimony from a controlled experiment with male adolescent Londoners, that the middle-class subjects used a high proportion of subordinations, of uncommon adjectives and of the pronoun *I* relative to all personal pronouns or to the total number of words. By "high proportion" is here meant 'high as compared to that of the working-class subjects'. Characteristics like these and the distinctions established by them are no doubt palpable, and the reader is not at a loss how to interpret them.

In later papers, however, the explicit characteristics are superseded by rather vague notions such as predictability of lexical and syntactic selection or explicitness *v.* implicitness, universality *v.* particularity of meaning. In one of the papers from the developed period it was stated that within a restricted code the lexicon will be drawn from a narrow range. Evidently, this statement means neither more nor less than that the amount of uncommon words, *e. g.* adjectives, is small. Similar correspondences between the papers of various stages of development may be pointed out anywhere. For instance, restricted use of subordinations will imply higher predictability of syntactic selection. The individuated symbols of the elaborated code mentioned in a paper from 1971 correspond to the ego-centric sequences of a paper from 1962, and the same holds good for the communalized symbols of 1971 as compared to the socio-centric sequences of 1962. A number of comparisons of this kind might be made. It may very well be the case that the intention of coining the later refinements was to obtain more generality of application; from the linguist's position, however, the replacements may in many cases be mistaken for obscurities. In this connection, suffice it to say that if we want hard linguistic facts – and that we certainly do as linguists – we shall have to search for them in the early papers of Bernstein's production, and the justification for searching there, in view of Bernstein's later attitude to these papers, is the correspondence that does exist, despite the differences in lucidity, between the various stages of development.

Oral *versus* written use of language

If we go as far back as 1959, before the moulding of the concept of code, we shall find rather elaborate expositions of the linguistic nature of two distinct modes of speaking, one called a "public" and the other a "formal" language. Not everything listed under the ten numbers of the public and the eight numbers of the formal language is equally linguistically relevant, but most of it may be characterized as falling within the domain of linguistics. Moreover, if the linguist is not at first sight mentally prepared to grasp the full signification of a statement like that on the order of the generality of symbolism, he will

probably infer from the general description what is essentially meant by characterizations of that kind.

Now, suppose that a linguist who was not beforehand acquainted with Bernstein's theories, was asked to read the description of the public language given in 1959, and afterwards to explain what kind of language was described there. I am fairly convinced that his immediate answer would be that the list was designed to include some main characteristics of the language of oral use. If he was asked to produce a similar survey of the language characteristic not of oral, but of written use, he would surely include some of the characteristics which according to Bernstein belong to a formal language. By this he would reveal some very interesting correspondences.

In a note to the paper from 1959 Bernstein comments on a suggestion of equalizing "public" with "oral" and "formal" with "written" as epithets defining these language types. Although he admits that a formal language would be modified by oral use and a public one by use in writing, he rejects the supposition that there would be any significant meaning in the correspondences between "public" and "oral" and between "formal" and "written". I quite agree that there is no one-to-one correspondence between the categories in question. No doubt, there exists an oral language which may include the characteristics of the formal one, e.g. having extensive use of subordinations, verbs in the passive voice, a large vocabulary, impersonal pronouns used as subjects and so forth. But this is not the kind of language any people will use talking to their acquaintances on everyday matters, not to say within the family. In this environment of daily routines the common background of speaker and hearer furthers implicitness of speech or, in the terms of Bernstein's paper from 1959, use of the public language, or in other words, a typical oral use of speech. The language characterized by explicitness, by elaboration, is the language typically belonging to formal occasions, and otherwise used between people who are not on very intimate terms, not having a common, naturally developed, background of reference. But when common knowledge and intimacy increase, pragmatic features of communication carry more weight and implicitness supersedes explicitness. If the formal language of explicit characterization is used in informal spheres, between people who have daily and intimate intercourse, we may be perfectly sure that this language is not naturally developed there. It is rather transferred from a written form and used outside of its natural sphere.

On the other hand, there is no denying that an oral language can be recorded in writing. We are nevertheless entitled to characterize it by the epithet "oral" if it is linguistically of the same type or closely akin to the language characteristic of oral communication.

In Norway, we have no difficulty in recognizing the public and the formal languages or their later equivalents of code, and to attribute them to their respective social classes. This is the case despite the fact that this country is not so thoroughly industrialized as are the British Isles, and has consequently not experienced a similar degree of social stratification. For several centuries

the Norwegian language was exposed to a continuous influence from another language, namely Danish, the result of this foreign impact on the vernacular being the gradual growth of a mixed language, having both Norwegian and Danish characteristics. As the present character of the standard language "bokmål" can copiously illustrate, the influence from Danish was canalized in written form and within the higher strata of society. Accordingly, it is the language of the higher classes which to-day at the same time is formal, elaborated and Danish-influenced. We therefore seem safe to say that just as the Danishness was acquired by the higher classes through the medium of writing, so the formal or elaborate character of the oral language of these classes was introduced in a similar way. Conversely, the way to re-imbue the written language with Norwegianness was to introduce into it elements from the language of the lower classes, which at the same time meant the introduction of oral elements into the written language. Such elements have by degrees penetrated into the oral language of the higher classes as well, partly from the written language and partly from the oral language of the lower classes.

In this connection, mention may be made of the other Norwegian standard language, the "nynorsk". The written standard of this language was created in the middle of the previous century on the basis of a multitude of spoken idioms. Some commentators have emphasized that one distinct advantage of this language as compared to the "bokmål" is its more oral character. This oralness does of course not mean that the "nynorsk" is anything like a written oral language. The special functions and the special requirements of the written medium make themselves felt and have to be met in various ways, but by the best writers formality and elaborateness originating in the *clichés* of written traditions have been denounced as vices and successfully avoided.

Students of the history of the Norwegian language will know that the possibilities of influence from the written language upon the oral one have been extensively debated with reference to a period which is so remote from our own as the Middle Ages. The remoteness of the period has some significance for the matter in question, as the importance of the written language of that period was not anything like that of the written language of our own time. The noted historian of the Norwegian language, professor D. A. Seip, nevertheless concluded that the influence of the written language upon the oral one of that time was considerable. Even if his interests were mainly concentrated in the fields of phonology and morphology, there is no reason to think that syntax was less affected than were the two other domains of language. It is true that Seip's conclusions have been put in issue, but his challengers have not denied that there may have been some influence from the written language which has to be considered as a contributing factor for the development of language.

From the language of our own time we might easily collect abundant material to support an assertion of a broad influence from the written upon the oral language. The complex pattern of human life in the industrialized, developed countries is to a considerable extent characterized by and dependent upon the transmission of a written culture. This culture pervades the educational system

from the primary schools to the universities and the research boards, it is manifest in the broad extension of all kinds of literature and can be illustrated by the importance of mass media like the press, radio and television. How this written culture influences our oral language might be symbolized by the behaviour of the news commentator on the television, who is obviously talking to us, but still has his written manuscript lying in front of him on the table. The persons most deeply engaged in the different manifestations of this culture are typical representatives of the middle-class of society. There is every reason to believe that their constant preoccupation with the written language will leave distinct traces on their oral language, even in its most colloquial form. It is not the place here to enlarge upon the possible influence of the language of the mass media upon the language of society at large. It is relevant, however, to point out that the middle-class child will meet the language influenced by the written standards within the family too; indeed, from the time his acquisition of language commences. Consequently, we should not be surprised if the middle-class child more than the working-class child in his speech possesses grammatical order and syntax in accordance with the standards, has a more grammatically complex sentence structure, more frequent use of prepositions which indicate logical relationships or a more discriminate selection from a range of adjectives and adverbs. All these characteristics are typical of the written language, and the list of characteristics might easily be extended so as to include also the rest of the essentially linguistic items mentioned by Bernstein as pertaining to the formal language or the elaborated code.

It is rather surprising that Bernstein has not paid more attention to the written language and the influence it may exercise on the oral one. This is particularly so, because Vygotsky, whom Bernstein has read and is referring to, actually made a point of the importance of the written language as to the development of conceptualization and other processes of cognition. Bernstein's own studies of hesitation phenomena and of the time spent for verbal planning might also have suggested a comparison between written and oral use of language. The most striking difference between the two methods of using language undoubtedly is that of the time available for verbal planning. His studies showed conclusively that the middle-class subjects were the ones who acted most in correspondence with the pattern typical of the written use of language: they used more time for verbal planning than did the working-class subjects.

The case of regional dialects

The status of regional dialects in relation to the two codes is not subjected to any examination by Bernstein. His comments on this subject are infrequent and rather cursory. It is apparent, however, that he conceives of the two codes as existing independent of the regional varieties of one and the same language. In the paper on the public language this view was expressed as follows: "The term public language refers to a common linguistic mode which various forms of communication, dialects, etc., share." In a later paper, when

referring to speakers who are limited to a restricted code, he mentioned "members of the lower working class, including rural groups". On the latter one of these statements one particular remark suggests itself. In Norway, and probably also in the British Isles, rural dialects distinguish themselves by not being socially stratified in any perceptible degree. The question then arises by which socio-linguistic code these dialects are formed. To be sure, the answer which seems self-evident is, by the restricted one.

In so far as the former of the two statements quoted in the previous paragraph applies to the dialects of cities like London, Birmingham, Glasgow and perhaps the largest cities in this country the existence of two socio-linguistic codes would seem to be just a corollary of the existence of social varieties of speech. Such varieties are of course to be found not only in the large English cities but in the not so large urban communities of Norway too. The question might be asked, however, if the existence of two distinct, socially based, modes of speaking, distinguished by for instance phonologic and morphologic variation, can be looked upon as satisfying evidence for the existence of codes in Bernstein's sense. If we might hesitate just a little before answering in the affirmative with regard to Norwegian urban communities, the reason would primarily be the fact that our knowledge of syntactic variation in the urban dialects of Norway is scarce. Up to date our research has mainly concentrated on just phonology and morphology and on the social variety termed "vulgar speech". From the scattered information that actually does exist in scholarly publications and in literature of other kinds and from my personal knowledge too, I should nevertheless be inclined to conclude that there are to be found socially determined differences of syntax as well, and also other linguistic differences similar to those mentioned by Bernstein. We shall return to the question of the relationship between social dialects and codes below.

In the century previous to this, the great combatant in the contest over the language question in Norway, Knud Knudsen, who was also a linguistic scholar of some note, maintained that there exists an idiom common to the educated classes which possesses only minor regional differences. According to Knudsen this idiom was defined in terms of the education of the classes in question. This education had been imparted to them through the written medium of Danish-Norwegian, and even if their actual speech did not conform to that written standard (which in fact was the very reason why the written standard needed reformation), the common characteristics of this educated speech throughout the country were determined by its conformity to the written pattern and its non-conformity to the mutually varying language patterns of the local dialects. That there exists a close affinity between the speech of educated people and the written standards of countries like Norway is of course the more evident to-day. The general dependence of this speech type on the written standards in well-educated societies can be placed beyond any reasonable doubt, and the identification of this educated speech with Bernstein's formal language or his elaborated code seems to be equally incontestable.

If we identify Bernstein's formal language or the linguistic correlates of his elaborated code with educated speech, the question of the identification of the counterparts of his system with the local oral dialects still remains. One clue to its solution is given us, however, by the fact that these oral dialects clearly come out as something apart from the language of the well-educated, and by the dialects' appurtenance to the lower classes of society. If we investigated the linguistic character of the socially and regionally determined dialects of our cities and compared our findings to the purely linguistic correlates of Bernstein's public language or his restricted code, we should, I feel sure, find a correspondence just as close as was the case with the comparison referred to above. In this case the reason would be the restriction of the use of this speech to oral communication within a rather narrow range.

So far we have been primarily concerned with the speech of such urban communities that are socially stratified. It was just briefly suggested that another question arises when we turn to rural communities without any obvious social stratification of their population. As far as I can see, this will apply to most local communities in Norway outside of cities of a certain size, some exceptions being found only in a few parishes where heavy industries of some kind or other have been localized, and where as a consequence of that the original stability of the community and the speech patterns of its members were disturbed. In my opinion the linguistic characteristics of colloquial speech as well as that of casual story-telling would fit closely into the linguistic frame mentioned as the outcome of the use of restricted code. I think that tape recordings of this type of speech as well as the free compositions of authors imitating it in literature would copiously attest to the accuracy of this assertion. Of course, there would be individual differences of language use, but such differences are no doubt to be found within the socially based codes too, and nearly all speakers will interpolate fragments from other speech types which they have picked up from papers, from the coloured press or from oral mass media.

Contrary to Bernstein, another English socio-linguist, Peter Trudgill, has expressed definite views on the relationship between regional dialects and the restricted code. In his book *Accent, Dialect and the School* he argues this case *inter alia* by supplying a couple of examples in which he, in my opinion, is using lexical elements and morphological forms in syntactic patterns which are not essentially typical of them. Apparently, his stand is determined by his fear that the prejudices about the inferiority of the restricted code should be conveyed to the regional dialects. As far as I can see his arguments are certainly not conclusive.

The point of view maintained here might be challenged by the argument that it is perfectly possible to speak dialect on very formal occasions. A couple of examples of this might be adduced. Halfdan Koht, the well-known Norwegian historian and spokesman of the "nynorsk" movement, mentioned in a pamphlet that the trade unionists, arguing their case in formal meetings, were quite powerful speakers when using their social variant of the Oslo dialect, but

performed remarkably poorer when trying to speak the standard language. Another example was related by the speaker of a rural dialect. He was the mayor of a parish in Hallingdal, and in this administrative function he invariably spoke his native dialect, not only in the performance of his duties in the parish, but also in his frequent intercourse with departmental officers in the capital. Examples like these might be multiplied. But in my opinion they do not tell us anything we did not know in advance. They only testify to a fact which Labov has conclusively proved: that no dialect or sociolect is linguistically inferior to another, they all possess the means of expressing ideas in an intelligent and effective way. Another argument is just to outward appearance in conflict with this. The syntax of dialect speech used on such formal occasions would not be typically dialectal, not the syntax of implication, but influenced by written patterns or, if we should like to put it in Bernstein's terms, by the elaborated code. An argument against the use of dialect outside of the local sphere appearing at short intervals is that dialect speech in formal situations is inappropriate. Such stylistically based arguments will not be considered here.

Different selection of pronouns for impersonal or indefinite use may vary considerably between dialects. This is mentioned here because it will affect one of the items on Bernstein's list of public and formal languages. In Norwegian, *ein* or *man* can be the usual words for indefinite use in some dialects, while *du* or *han* are the preferred words in others. Only *ein* and *man* are indefinite of nature, whereas *du* and *han* are personal pronouns used indefinitely. In English *you* and *they* are used indefinitely similar to *du* and *han* in Norwegian, and probably the selection of pronouns for such use varies dialectally in English as in Norwegian. At least they vary sociologically. Bernstein's commentary on the selection of *one* as against *you* or *they* is, however, inadequate, because it is based on a semantic analysis of *you* and *they* in their use as personal pronouns. The sociolectal differences in English reveal neither more nor less than the dialectal ones in Norwegian about the speaker's range of social and logical frames of reference for these pronouns. A speaker in Hallingdal using *han* has not of necessity a more restricted frame of reference than a speaker in North Norway using *man*. Neither is a speaker of Western Norway, using *han* as a formal subject, e.g. about manifestations of the weather, more bounded by his local experience than a speaker of an eastern Norwegian dialect, using *det* in such a function.

The use of the so-called ego-centric and socio-centric sequences has several times been in the focus of the researchers' interest. By "ego-centric sequence" is meant the sentence *I think*, whereas the sequence *I mean* was considered not to be an indication of ego-centricity, but used for reinforcement and likely to be an idiosyncratic speech habit. "Socio-centric sequences" are the sentences *you know*, *you see* and tag questions of the type *isn't it*. According to Bernstein the two sequence types reveal different mental attitudes on the part of the speaker and have different effects on the listener. The use of the sequence *I think* demonstrates that the speaker knows of more than one opinion, but

nevertheless leaves the listener free to develop his own view of the matter in question. The use of the socio-centric sequences, on the other hand, urges the listener to respond positively to the speaker's invitation and in point of fact sets up a kind of sympathetic circularity betraying that the speaker has mental need of the approval of his audience. Both kinds of sequences display semantic uncertainty in the speaker. Relative to the working-class, the middle-class speakers used a high proportion of ego-centric sequences and a low proportion of socio-centric sequences.

In my opinion, the researchers have analysed the "inner semantics" of these sequences too much and the "outer semantics", their linguistic surroundings, too little. I agree that the socio-centric sequences display uncertainty, or at least that they did so before they developed their present character of being stereotypes without very much actual meaning. As a matter of fact, to-day they function as adverbial modifiers, giving just a personal flavour to the conversation and adding rhythmical modifications to the flow of speech. I do not think that the use of such sentences can tell us very much about the speaker's mental status or about his expectations to his audience. I should rather say that such sequences are examples of stereotyped linguistic habits of the speech community to which the speaker belongs. Notwithstanding this, the frequency of their use may be to a great extent idiosyncratically determined. On the whole, they are too much rudiments to be taken quite seriously as to the exact signification of their component parts. At most they reveal the attitudes and expectations of our forefathers. But an analysis of the linguistic environment of the various sequences in the language of to-day could possibly reveal that their semantic distribution is a complementary one, the ego-centric sequence being used in other surroundings than the socio-centric ones.

I should like to illustrate these points by adding a couple of examples from Norwegian dialects. In some dialects, *e.g.* those of inner Sogn and of some parishes in Hallingdal, the linguistic form *veit* corresponds to the ego-centric English sequence *I think*, whereas (*då*) *måta* is equivalent to socio-centric sequences such as *you know*. They are distributed complementarily, depending upon the semantic meaning of the context, their function being adverbial, as was also stated for their English equivalents above. The really interesting fact is, however, that in their present form none of the phrases contains any pronominal element, as the pronouns *e* and *du*, signifying "I" and "you" respectively, have been discarded and are not linguistically expressed to-day. If in their present appearance they reveal anything at all about ego-centricity or socio-centricity, individuated or communalized roles, that would be the status of these attitudes and roles in former times, before the linguistic clues associated with them were irretrievably lost to the speakers. In adjacent dialects the *e* "I" may still be pronounced, the phrase having the form *veit e* "know I", but this fact does not have any perceptible influence on the distribution, the use or the meaning of this adverbial sequence.

In other dialects the phrases equivalent to *veit(e)* and (*då*) *måta* may not have the same status as to relative frequency and importance, the dissimilarity

in some cases going so far that only one of the contrastive forms is being used. Attaching any underlying signification to dissimilarities of this kind, such as distributing ego-centricity and socio-centricity, individuation and communalization, unevenly to the various dialect communities in proportion to their use of one or the other of these sentence modifiers, would be to misinterpret the facts and to go far beyond the range of scientific probability. The use or disuse of phrases like these will certainly bear some proportion to the use of phrases of a corresponding or kindred meaning. If we should deal with them properly and exploit them as clues to the understanding of mental attitudes or role behaviour, we should in fact have to scrutinize all the linguistic potential a language or dialect possesses to express uncertainty, subjectivity and the like.

In short, when linguistic material from dialects is exploited to test the validity of some of the implications, propositions and inferences used in forming the theories of the socio-linguistic codes, our appreciation of the linguistic foundation of these theories would in all likelihood be somewhat modified.

The psychological and sociological aspect

The psychological and sociological basis for the development of the codes has been elaborated by Bernstein in several papers. In retrospection, when allowances are made for minor modifications in the conceptual framework and for variations in terminology, his general conception of the forces behind the codes seems on the whole to have been remarkably consistent. Basically, his argument rests upon the supposition that different kinds of social structure within the family lead to the formation of different modes of communication, which in their turn determine the development of different meaning orders, one particularistic and the other one universalistic, one characterized by implicitness, the other one by explicitness. By the meaning orders are derived two different modes of verbal planning, some of the aspects of which we have been discussing above. In the elaboration of this argumentative line fundamental importance is attached to the nature of the modes of control which regulate the child's socialization within the family, whether appeals are made to the hierarchical position of the family members or considerations are taken to their personal or individual qualities. The supposition is that working-class families are largely positionally minded, and that this accounts for the children's orientation towards particularistic meaning orders. These meaning orders are underlying causes and in fact constitutional parts of the socio-linguistic code pertaining to the working-class.

In a paper from 1971 it was stated that the attribution of a positional hierarchical structure to the traditional working-class family was based on literary suggestions. The presentation of argument in the papers introducing the different kinds of family structure is completely theoretical, not founded on field research. Moreover, in this particular case we must take the author's word for the literature referred to, as no explicit references are made. Another

reasonable supposition, which might also have some literary evidence to support it, would be that the development of a personal or a positional structure within the family reflects as much individual as it does class characteristics of psychological behaviour. On the intimate terms of family life the very essence of the individual's personality is disclosed, and individual peculiarities frequently break through and make the individual act against role patterns imposed not only by sex, but by class as well. In Bernstein's opinion, the crucial meaning orders are, we should remember, implanted in the individual through his socialization, not a genetic inheritance of the species. Another argument against the strong concentration on the importance of family structure can be had from the fact that family structures are changing over time across the classes. Certainly, both in England and in Norway what yesterday was an authoritarian patrimony has to-day been replaced by a society characterized by child-centration and by a general acceptance of a status of equality which comprises all members of the family. This is the more noteworthy as it has not been restricted to particular sociological strata. In spite of this conspicuous development no drastic changes in the character of the speech of young people have so far been reported. The conclusion suggests itself that the meaning orders are not drastically changed either. In this connection mention could be made of a striking linguistically relevant change in the courtesies of life which have been observed in Scandinavia during the last decade: the rapid decline in the use of separate pronominal forms of polite address. In this case the speech of people of all categories of age reflects the levelling of the underlying sociological correlates which is the ultimate cause of the development.

The question of psychological pressure on the individual is extremely important. Such pressures may of course be sociologically determined, but not exclusively so. Both in working-class and middle-class, not to speak of upper-class families, many kinds of appeals are being employed in the mutual socialization of all the family members, varying from the most gentle coaxing to categoric orders, and in some families, independent of class, but dependent on the absence or presence of individual attitudes like niceness, or piety and religious fervour, extending to crude condemnations. Important factors influencing the various socialization procedures are to be found in personal, occupational or social pressures of various kinds. In the socialization of children many important questions, including the formation of personal appeals, may be determined by such trivial matters as the time available. A class-relevant factor of our time, which ought to be considered in this connection, is that in the middle-class, more than in the working-class, both mother and father are engaged in work outside of the family.

It might be questioned if the distribution of the differences in the organization and structuring of the family is so clear-cut and so much determined by class as Bernstein maintains. And even if it was sufficiently clear that the typical working-class family is oriented towards a positional family structure with all its implications, it remains to be proved that the effects

of it will be such as are implied in the code theory, including the linguistic sides to this matter. Comparisons might be made to ascertain if other societies having undisputable positionally oriented family structures have had a development similar to that of the working-class of industrialized Western societies. In Norwegian rural communities the family structure was definitely positional, and so it was in the society we get to know in the Icelandic family sagas. It is not at all evident that the meaning orders and the verbal planning of their members were affected by this in such a way as is supposed according to the theory.

The field work of any linguistic relevance carried out by Bernstein seems to have been almost wholly limited to investigations into the language use of children and adolescents. Apparently no serious attempt has been made to correlate the findings with the language use of grown-up people. An extension of the research to other age groups would be desirable as there is much general information to suggest that the language characteristic of the peer groups of adolescence undergoes considerable changes as its users develop into maturity, acquiring another position in society and interpreting the norms and roles within society by the light of their own changed roles and their altered self-conception. Differences in the language use between the sexes are utterly seldom mentioned by Bernstein, and have not been the object of any concrete research project. Among linguists it is a matter of common knowledge that women more than men yield to the prestige patterns of language. A very exciting project of research relevant to the problems discussed here would be to inquire into the language use of different classes to ascertain whether the code distinctions are much less clear-cut in the speech of women than of men, and whether the distinctions manifest themselves in the same ways. Another object of research would be to find out if and how the linguistic characteristics of the restricted code of males are modified in speech groups where both sexes are represented. The interest taken in the speech of females seems to have concentrated mainly on the speech used by mothers to their children. This is easily understandable, because it is in their functions as mothers women exercise their most decisive influence upon the development of language in children, as it is in these functions they contribute to the socialization of children through language. Obviously, this is a most important field of study. It is regrettable, however, that as a rule actual observation of real situations has not been used. The method of closed schedules, by which the test persons choose between ready-made alternatives in order to characterize their own linguistic behaviour and the importance they place upon language, has utterly little to tell a linguist. The criticism which has been levelled against this kind of research because of its suppositional character is no doubt justified, but we shall not be any more concerned with that here.

The linguistic correlates of the codes

We now return to the concept of code and some of its implications. The question has justly been asked whether or not the codes comprise more or less than the more traditional concept of social class dialect or sociolect. In the first presentation of the codes, under their then appellations of public and formal languages and with the emphasis being laid upon their observable linguistic characteristics, there was not very much to suggest the later elaboration of the theory, where linguistically relevant observations are pretty scarce. The presentation of the public language seemed to be a description of speech characteristics of one particular populational stratum of an industrialized society. The additional interest displayed by the author in the extra-linguistic background might be attributed to psycho- and socio-linguistics, a matching of linguistic phenomena with their psychological and sociological correlates current in those disciplines.

In the subsequent development of the code concept, with the emphasis being moved to the processes of conceptualization and socialization, the actual linguist may at times feel the whole theory of codes rather confusing. In his strict professional consideration of the codes, they may seem too loosely defined to fall within linguistics proper. As they bear a close relation to linguistics, the linguist may feel it a challenge to inquire into their nature, and he may think, perhaps, that the theory builder (or the builders) has not taken proper care of the linguistic aspects of the codes. By his professional aptitude for handling auditive facts and their visualized correlates he may wish to function as a regulator or a counterbalance so as to prevent the conceptual framework from disappearing into what he may at times think of as thin, thin air. To put it more plainly and perhaps a bit more bluntly: he wants to let the codes come into their own.

In the discussion of the possible identification of code with social dialect, the view has been maintained that social dialect is defined by reference to its distinct formal properties, whereas code should be defined by reference to its semantic properties. By a conceptual and terminological distinction like that the social dialect would seem to become the surface manifestation of the mind's organization of meaning, the latter category being referred to as code. Apparently this relation between code and social dialect has been suggested by the corresponding Chomskyan concepts of deep and surface structures of grammar. In my opinion, the correspondence between the linguistic concepts of deep and surface structures and the socio-linguistic concepts of code and social dialect might even be pursued a bit further than that, so as to include not only the organization of two parallel structures, but also the intellectual methods by which we most profitably can recognize the two strata and their relation to each other. Just as in our recognition of the two structures of grammar, we must proceed from surface to deep structure, so we must have the formal properties of the social dialects as our point of departure when trying to recognize the nature of the codes.

If the relation between social dialect and code is conceived in this way, there would be nothing to justify a decrease of interest in the more formal aspects of sociologically determined language use. We would realize, then, that there is no other way of getting acquainted with the semantic codes than by means of the social dialects or that the meaning orders of the mind can only be arrived at by a previous examination of what is coming out of the mouth. With regard to the research which has actually been carried out, it would be tempting to say that the activities have concentrated too much on theory-formation and too little on the elicitation, the organization and the interpretation of raw linguistic data. The socio-linguists have probably been too much theory-builders and too little field workers.

In this critical paper no investigation will be made to ascertain whether or not the interpretators and commentators have been justified in identifying Bernstein's concept of code with our traditional concept of social dialect. It can be no matter of dispute, however, that in the presentation of the codes the language use of social groups has been characterized in terms which must be understood as implying an estimation of its intrinsic qualities. No statement to the contrary can take away the impression that the elaborated code is the superior and the restricted code the inferior mode of perception and of expression. This fact has been cogently demonstrated by many writers, suffice it here to mention Rosen. The frequent use of characterizing adjectives like "poor", "simple", "crude" about the public language, and adjectives like "logical", "accurate" and "explicit" about the formal language must needs convey this impression as to this early language version of the theory. Terms of expression used in later papers such as "restricted" v. "elaborated", "particularistic" v. "universalistic" had a similar effect. But the conveyance of this impression was not due to just an unhappy choice of words. The very essence of the presentation of the codes includes an estimation of value. Such an estimation is probably a necessity arising from the theoretical system. As soon as the logical qualities of the elaborated code were stressed, the dichotomic system of the codes required the attribution of the opposite quality, *viz.* illogicality, to the restricted code. One might easily forget that within the sphere of everyday speech illogicality may be the highest logic.

In this connection some additional remarks on the language characteristic or oral use are required. The student who wants to develop his own view on the socio-linguistic codes, will on repeated occasions discover that he must take the principal elements of oral language use into careful consideration. The high value placed upon the principle of speech economy often makes implicitness preferable to explicitness, the use of context-bound, deictic elements is one instance of speech economy, subaudition in answers of words used in questions is another. The realization of the last-mentioned point thus made Vygotsky point out that the natural answer to the question: "Did your brother read this book?" would not be the explicit answer "Yes, my brother read this book", but simply "Yes" or "Yes, he did so". Economic use of language by the exploitation of surrounding circumstances, by voice modulations, gesticula-

tions, face-play etc., is possible only in speaking, not in writing. The here and now fellowship of speaker and hearer, which accounts for a number of peculiarities of oral language, must be compensated for in some way or other when the secondary medium of writing is employed. The compensational device was explicitness, elaborateness and their concomitant of universality. The frequently repeated ball story related by the research officer Peter Hawkins in fact displays intelligent, economic use of language by the working-class speakers, and the uneconomic, context-independent use of language characteristic of writing by the middle-class speakers.

In the history of the written languages there is a tradition of long standing which has been attaching extreme importance to the capacity of the written language of expressing fine shades of meaning and of conveying fine logical distinctions. This written style has been driven to its extremity in more than one direction, such as by profound philosophers, by scholars of various professions and by official clerks. The ideal of logical precision was paramount to philosophers and scholars, whereas universality of expression may perhaps be said to have been the guiding star in the offices, hence the high frequency of impersonal pronouns and of passive verbs in the officialese. Considering this, the interested student cannot but notice that frequent use of impersonal pronouns is one of the items of Bernstein's formal language, and that a high proportion of verbs in the passive voice characterized middle-class speakers.

In Norway the elaborate writing pattern frequently met with in official documents and scholarly expositions has usually been labelled "kansellistil" 'the style of the chancelleries'. The word suggests that this style is similar to and in fact inherited from the language used in the official writing chancelleries of the Middle Ages. Persons contemplating the advantages and disadvantages of different writing patterns, linguists in particular, but also other writers of a linguistic bent, have, however, for a long time now put into relief other stylistic ideals. It has been argued that verbal abundance does not necessarily imply lucidity, and that the management of long and intricate chains of thought within the written periods reduces intelligibility. Simpleness and clearness have been advanced as ideals of written style. In such practically minded linguistic circles "kansellistil" was coined as a depreciatory term, and attempts were made to do away with all that elaborateness in writing which was not necessary. Particularly during the last few decades new stylistic ideals have gained ground. Initiatives have recently been taken to instruct the staff of the civil services how to write a language which is easily intelligible. Politicians have instigated activities in this field as their attention has been attracted by the great difference of the language used in official documents and that used by the man in the street, and how generally established democratic ideals are endangered by this. Analyses have been made of language use in the press and other vital media of communication. From our point of view the interesting fact is that the ideal patterns set up for the written language correspond greatly to some important linguistic characteristics of oral speech: moderate use of subordinations, the predominance of a verbal over a substantival way of

expressing oneself, the preference of the active to the passive voice of verbal construction. Elaboration is replaced by restriction.

The acceptance of ideal norms like those just mentioned does of course not mean that the written language develops into anything like written oral speech. The discreteness of the functional areas of speech and writing cannot be eliminated because the written language must supply by verbal explicitness what is given to the oral one by situation and context. As for the two codes, they will also be maintained, even if we may hope that a *rapprochement* between written and oral styles can by degrees reduce the discrepancy between them.

The problems of education and of cultural transmission

Reports by teachers and inquiries into educational matters by research officers have repeatedly concluded that the pupils of various levels of primary schools do not perform well in their school work. In several western countries this educational failure has been located to working-class areas of large urban societies. The impression has spread that the discrepancy between home language and school language is at the root of this educational problem. Accordingly, compensational programmes have been worked out and put into operation in several places. It is only natural that both the discovery of language problems in school and the subsequent attempts at remedying them compensationally, were connected with the theories developed by Bernstein and the research carried out by him and his fellow members of the SRU, although it is manifest that the ideas of compensatory instruction in the standard languages did not originate with them. On several occasions Bernstein has emphatically distanced himself from this practical application in education of the theory of codes.

We may ask why the recognition of the language problems of education did not come before, as there can be no question of a sudden crisis developed in the years after World War II. Several answers may be given to that question, each of them containing part of the truth. One reason undoubtedly is that research in social disciplines increased by leaps and bounds in after-war years, and problems which were overlooked before, were now realized. A reason which has been pointed out by commentators is the constantly growing need of skilled workers to undertake the more differentiated functions of an increasingly complex society. Another reason is the general development of educational services rendered by the community in these years. One might therefore say that the community only at this time offered more reading instruction to more of its members and simultaneously required more reading ability from them. Thus, it needs not be inexplicable that the problems made themselves felt violently and quite suddenly.

It has been both tacitly understood and openly asserted that the educational problems attributable to language difficulties were restricted to the pupils

coming from the working-class in urban or urbanized areas. Pupils from the countryside did not have the same problems, it was believed. There is, however, much reason to ask whether this belief is founded on facts or just a baseless supposition. Much research in recent years shows that the discrepancies between regional dialects and standard languages constitute great impediments for many pupils in their acquisition of the skill of mastering a written language. It is not only the social dialects of the lower classes, with their supposed underlying restricted code, which are at variance with the written standards, the regional dialects disagree with the standards as well, and even if the discrepancies may be of different linguistic kinds, the infelicitous effects on the processes of education do not seem dissimilar. This fact does not support the view that code differences are more deep-rooted than regular dialect differences and therefore the more difficult to remedy. On the contrary, it lends some reason to the supposition that the linguistic essentials of the codes are dialectal or perhaps rather stylistic phenomena. The less favourable motivational background produced by urban life in general may be responsible for the fact that the disastrous effects of the language clash are making themselves more felt in large cities than elsewhere. Shortly might be mentioned facts like large families, the overcrowding in thickly populated areas, bad housing facilities, social problems caused by alcohol and drugs, the general unrest and mental instability likely to develop together with the multitude of constantly changing stimuli that the children living there are exposed to.

If we compare the motivational background of working-class children from the large cities with that of middle-class children, a correspondingly long list of dissimilarities might be set up, all to the disadvantage of the children belonging to the working-class. Beside the alienating effect of the discrepancy between home language and school language, the average working-class child does not in his home find very much to produce or strengthen an interest in his doings at school. His parents do not take very much interest in school, neither are they qualified to help him preparing himself for his lessons. The general surroundings of his home reflect the illiterateness of his parents, he does not find books to look up in, he cannot ask his parents any question about problems of foreign languages with any chance of having a helpful answer and so forth. The average middle-class child does not have to cope with disadvantages like these. Certainly, when comparing the dissimilar conditions that the two categories of pupils actually have, we immediately realize that their attitude to school work is likely to be dissimilar too, and so are their chances of success within the educational field that they meet at school. The dissimilarity of motivational background may go far to explain many differences of school performance and may in many cases be the real explanation. Differences of family structures and of orientation towards persons or positions may be more insignificant than the advocates of the code theory suppose.

Together with the difficulties directly bearing on language which the working-class child has to face when entering school, other serious problems go. It would not be improper to say that the problem of language differences is just

the surface emergence of problems involving the transmission of general cultural values. The school system of our societies is an institution of long tradition, and to a large extent it has been developed by the middle-class. Consequently, it is pervaded throughout by middle-class customs and beliefs. The teachers themselves are frequently recruited from the middle-class, they do a white collar job and tend to associate themselves with the middle-class, thinking highly of traditional middle-class values. Facts like these have been emphasized in much literature devoted to these questions in recent years. So also has the proposal that school should be more adjusted to society at large, more differentiated and more flexible, more apt to meet all children on their own terms. All practicable steps that can be taken in such a direction have much to recommend them, and everything possible to meet the requirements from a more child-centred school should be put into operation. Here one special aspect involved in the transmission of culture will be mentioned.

Our culture of to-day is to a great extent transmitted in writing. That applies to our literary values, our education and our science, to mention only a few of the most obvious expressions of culture. It goes without saying that the medium of transmission is the standard language. The close-knit interdependence between the standard language, the elaborated oral code and the middle-class has been pointed out above and will not be enlarged more upon in this connection. Another aspect of our common cultural situation ought to be stressed: the obvious fact that the working-class must learn the standard language to be able to partake of some of the most important forms of cultural manifestation. To penetrate into the depths of the works of that great explorer of the human mind, Henrik Ibsen, it is necessary not only to understand his language, but also to grasp the essential contents of the bourgeois virtues and vices that are the substantial matter of his work, and to open up one's mind for the symbolic intent underlying it. No doubt, Ibsen belongs to highbrow culture, but there is no denying that his work represents an important part of our common cultural inheritance, in short, that people being able to appreciate him are culturally better off than people unable to do so.

We come down to more trivial matters if we call attention to the fact that ability to use the standard language is required not only by the relatively few young people attending secondary theoretical schools, but also by those qualifying themselves in technical and professional schools of various kinds. As such fundamental aspects of our cultural tradition are involved in our command of the standard language and the elaborated code tied up with it, the state of matters can clearly not be remedied by our expressing vain wishes of equating the working-class and its different forms of cultural manifestation with the middle-class and its culture. Despite our recognition of the mental and linguistic equality of the various sociolects and dialects of our society, the standard language and its oral counterpart, the purely linguistic elements of the elaborated code, still are and will continue to be the medium for transmission of the most vital elements of our cultural inheritance. More equal distribution of the privileges of culture in their transmission from one generation to another

will necessarily imply the "raising" of the working-class on terms set by the possessors of these privileges to-day, in other words, by the middle-class.

So the problems of inequality are with us still, as far as our western communities are concerned, perhaps more overwhelming within the field of cultural than within that of economic distribution. What is more, it would be foolish to deny that a corresponding problem of unequal distribution also applies to inherent qualities of the human mind, our mental resources, or what is commonly denominated as intelligence. This is relevant to our chances of being successful in our endeavour to distribute our cultural inheritance more equally to all members of society. The most important sides to this problem to be considered here would be that a certain amount of theoretical intelligence is unquestionably required by the individual who is to partake of our cultural inheritance, and that the resources of intelligence have gradually but constantly been transferred from the lower classes of society to the higher ones, this transference being one element of the natural principle of the promotion of the fittest. We cannot here enter into a full description or an exhaustive analysis of the problems involved in this transference of intelligence from one class to another, but it is natural to state that also this question has some bearing upon the contents of the sociolinguistic codes and their distribution to the classes of society. Whether we like it or not: even if the inherent linguistic qualities of different social dialects are of equal worth, the mental abilities of their speakers are not. We may also mention that Vygotsky postulated that there exists an intimate connection between intelligence, verbal thinking and the language by means of which the theoretical concepts are formed. The existence of cognitively poor languages has, however, been gainsaid by linguistic scholars such as Lyons and Trudgill.

The question of a possible deprivation of language in working-class speakers is another delicate subject which can only be loosely touched upon in this connection. Admittedly, the notion of deprivation was not created by Bernstein, but mainly by educational psychologists in the USA. Strong emotions have been awakened in many linguists who have dealt with this subject, and in their vigorous and contemptuous rejection of the deficit hypothesis they have not seldom directed their weapons against Bernstein as well as against the real offenders. At the obvious danger of being miscomprehended I nevertheless venture to say that in my opinion the state of deprivation is very real indeed. Both the speakers of lower-class sociolects and the speakers of regional dialects are deprived of the command of the standard language of writing and speaking, the written standard in my opinion being practically identical with the linguistic correlate of the elaborated code. This is a very serious deprivation or deficit, as it relates to the vital question of whether or not the individual member of society is allowed or denied access to essential parts of our common cultural inheritance. Quite dissimilar to the problems caused by the transference of the resources of intelligence between the classes of society, the problem of introducing the speakers of various sociolects or dialects to the standard language may have some chances of being

solved, at least to a certain extent. Granting that the programmes of compensatory education are of rather bad repute to-day, some of the ideas underlying such programmes must notwithstanding be given concrete existence if we shall gain that end. It would be the question not of superseding one low-status dialect with a dialect of more high standing, but of extending the pupils' command over their mother tongue to a wider area. By taking considerate pedagogical steps from the known (the child's dialect) to the unknown (the standard language), we might achieve more satisfactory results than in the past.

Finally, some concluding remarks should be made. It has been the very great achievement of Basil Bernstein to call our attention to the social correlates of some socially determined linguistic differences within western communities. A veritable field of challenging new research possibilities has been opened up by this, and exciting new opportunities of pedagogically and sociologically relevant application of sociolinguistic research may be imagined and may come true in a not very distant future. From a linguist's point of view it is regrettable that Bernstein has not paid more attention to the purely linguistic aspects within this field of research, but surely he should not be criticized for not being a linguist. In spite of that he has been able to make linguists absorbed by sociolinguistic pursuits and to stimulate that interest in the relationship between language and society which is such a striking feature within linguistics to-day.

Referential note: The reader is primarily referred to the three volumes of *Class, Codes and Control* edited by Bernstein. Vygotsky's work is available in an abridged English and a full Danish version. The contributions of Labov and Trudgill are well known. The paper of Rosen referred to is *Language and Class: a Critical Look at the Theories of Basil Bernstein* (Falling Wall Press, Bristol).

AAGE KABELL

Unferð und die dänischen Biersitten

Der im *Bēowulf* dem Manuskript nach auftretende *Hunferð*, der Sohn des *Eclāf*, war immer etwas problematisch. Max Rieger hat gezeigt, dass der Name an allen drei Stellen, wo er vorkommt, in eine Alliteration auf Vokal gehören kann, in keinem Fall aber in eine Alliteration auf *h*-¹, und man nimmt deshalb gewöhnlich an, die überlieferte Form sei eine Entstellung oder eine Umdeutung von *Unferð*.

Nachdem der Gautenheld *Bēowulf* zu den Dänen in der Hirsch-Halle – oder wie man nun die Namen wiedergeben soll – gekommen ist, um ihnen im Kampfe gegen das aus den Mooren aufsteigende Ungeheuer *Grendel* behilflich zu sein, und nachdem er vom König der Dänen, *Hrōðgār*, feierlich und festlich empfangen worden ist, schimpft der zu Füßen des Königs sitzende *Unferð* noch während des zum Empfang gehörenden Gelages den Gast: *onband beadurūne*, „er entfesselte die Streitrede“ (501). *Bēowulf* soll ein Wettschwimmen, auf das er sich aus Eitelkeit einliess, verloren haben; ihm würde deshalb, trotz seiner kriegerischen Erfolge, im Kampfe mit *Grendel* schlimmeres begegnen.

Bēowulf erzählt dann seinem Freunde (*wine*) *Unferð*, wie er sich beim Schwimmen im Kampf gegen die Ungeheuer des Meeres behauptet hatte. Und er dreht den Spiess um: nicht nur, dass keine ähnliche Tat von *Unferð* bekannt sei, sondern dieser habe den Tod seiner Brüder veranlasst: 587 ... *ðu þinum brōðrum | to banan wurde*. Deshalb wird *Unferð* trotz seines Scharfsinnes in der Hölle verbannt sein: *þæs þu in helle scealt || werhðo drēogan, | þēah þin wit duge*.

Überraschend genug ist der Wortstreit mit dieser neuen Schmähung zu Ende². Es folgen zuversichtliche Reden und Gelübden zum bevorstehenden Kampf mit *Grendel*, das Gelage wird heiter, die Krieger lachen und singen: *Ðær wæs hæleþa hleahtor, | hlyn swynsode || word wæron wynsume*.

Beim späteren Anblick der abgehauenen Krallen des Ungeheuers vergeht dem Sohn *Eclāfs* die prahlerische Rede von kriegerischen Taten (980 f.). Dann taucht *Unferð* wieder auf beim Fest nach der Tötung *Grendels* durch *Bēowulf*,

¹ Rieger, in: *Zeitschr. f. deutsche Philologie* III, 1871, 414. Anders L. E. Nicholson: *Hunlafing and the Point of the Sword*, in: *Anglo-Saxon Poetry*, for J. C. McGalliard, 1975, 50–61; M. F. Vaughan, in: *Neuphilologische Mitteilungen* LXXVII, 1976, 32–48.

² Vgl. Klaebers Ausgabe (1922), 146: „the terrible charge of fratricide ... , which, strange to say, does not seem to have imperiled his prominent position at the court.“

und zwar als eine Art Redner, *þyle*, vor den Füßen des Königs (1165 f.). Man traut seinem Scharfsinn (*ferhð*) und misst ihm viel Mut (*mōd*) zu, obwohl er seine Verwandten im Waffenspiel nicht ehrlich behandelt habe: *þeah þe hē his mágum nāre || ārfæst | æt ecga gelācum.*

Als Bēowulf sich zum entscheidenden Kampf mit Grendels Mutter rüstet, fühlt er sich u. a. deshalb ruhig, weil der *þyle* ihm das herrliche, ausführlich beschriebene Schwert Hrunting geliehen hat. Die Waffe wird als *hæftmēce*, „Heft-Schwert“, bezeichnet (1457), was auffällig an die inhaltlich identische Umschreibung *heptisax* in einer anderen poetischen Behandlung desselben Stoffes in der Grettissaga (Kapitel CXVI) erinnert. Ausdrücke dieser Art finden sich sonst weder in altenglischer noch in altnordischer Literatur, und es ist somit sicher, dass die Episode sowohl im Bēowulf wie in der Grettissaga auf eine Vorstufe zurückgeht, die schon vom Stil der Dichtung geprägt war. Es ist hier nicht der Ort, das schon oft und ausführlich erörterte Verhältnis zwischen Bēowulf und Grettissaga wieder zu behandeln. Nur soll im gegenwärtigen Zusammenhang betont werden, dass die Saga keinen Unferð kennt, und dass diese Gestalt folglich kaum zur älteren Fassung der Episode gehört hat.

Als eine Kommentar des Dichters folgt im Bēowulf die harmonisierende Reflexion (1465 ff.), dass der tatkräftige Sohn Ecglaufs sicherlich seine früher in betrunkenem Zustand gemachten Äusserungen vergessen hatte, als er dem besseren Krieger sein Schwert überliess³; dass er es nicht selbst wagte, unter den Wogen auf Leben und Tod zu kämpfen; und dass er nun seinen Ruhm für Tapferkeit verlor. Eine etwas vorteilhaftere Figur macht Unferð in Bēowulfs letzten Worten vor dem Auszug zum Kampf (1488): gegebenenfalls müsste der König dafür sorgen, dass Unferð, der weitberühmte, das altererbte und nun wieder schön beschriebene Schwert bekommt⁴. Mit diesem Schwert will der Held den Ruhm oder den Tod erwerben.

Das geliehene Schwert nützt dem Bēowulf nichts (1523–25): „der Kampfstrahl wollte nich beissen, dem Leben [nicht] schaden, und die Schneide versagte dem Fürsten in der Not.“ Bēowulf wirft es weg, bringt aber endlich das Ungeheuer zum Erliegen mit einem in seiner Höhle aufgehängten Riesenschwert, dessen Blatt dann im Blute des getöteten Untiers schmilzt. Der Held bringt das reich verzierte Heft mit sich zurück.

Schliesslich (1807 ff.) gibt er – vielleicht – dem Sohn Ecglaufs das Schwert mit Dank wieder, und mit der Versicherung, er betrachte es als einen getreuen Freund im Kampfe. Mit keinem Wort habe er seine Schärfe getadelt, fügt der Dichter hinzu: er war ein mutiger (oder hochgesinnter) Krieger (*mōdig secg*). Es ist aber auch möglich, diese Verse so zu verstehen, dass „der Harte“

³ Siehe hierzu C. Brown, in: PMLA LIII, 1938, 917; W. Meyer, in: Beiblatt zur Anglia LIII, 1942, 89; Klaeber, ebdas., 270–72.

⁴ Die Stelle wurde früher etwas anders aufgefasst, siehe z.B. die Interpunktion in den Ausgaben von Grein & Wülcker (Bibl. d. angels. Poesie, I, 2, 1883) und von W. J. Sedgefield (1910 und später). Für die gegenwärtige Untersuchung scheint diese an sich noch mögliche Interpretation keinen Unterschied zu machen.

(1807a), d. h. Unferð, dem wegziehenden Gast das Schwert Hrunting schenkt⁵. Nach dem vorhergehenden wäre allerdings anzunehmen, dass dieses Schwert in der Höhle des Ungeheuers liegen geblieben wäre.

Das Auftreten Unferðs im *Bēowulf* macht beim ersten Anblick einen unklaren Eindruck. R. S. Ginger hat – in einer für die gegenwärtige Darstellung nicht unmittelbar benutzbaren Abhandlung – die Lage zutreffend charakterisiert: „Unferth’s abusive remarks, addressed to the hero, and the fact that he is not punished for this castigation have created confusing and inconsistent exegeses of the *pyle*’s role in the poem. Unferth criticism seems reduced at best to *ad hoc* scrutinies, at worst, procrustean frameworks⁶.“ Die Unklarheit bezieht sich teils auf Unferðs Charakter, teils auf seine Funktion im Gedicht.

Man hat in der Regel Unferð als eine neidische und prahlerische, also ziemlich negative Person aufgefasst⁷. Einige haben die negative Figur als ein Erbe aus dem antiken Epos betrachten wollen⁸. Andere sahen in ihr eine Entwicklung zum Besseren oder eine interessante Mischung von Gut und Böse⁹. Es wurde auf Grund der negativen Züge oft versucht, Unferð als einen dunklen Hintergrund für die heroische Profilierung des Helden in der Komposition des Gedichts zu rechtfertigen¹⁰; aber es konnte auch zweckmässig sein, den Unferð-Stoff bis auf belanglose Nennungen des Namens aus der „Unity of *Beowulf*“ wegzulassen¹¹. N. F. S. Grundtvig hat es einmal versucht, das Auftreten Unferðs zu rechtfertigen¹².

⁵ Siehe: Klaeber, in: *Modern Philology* III, 1905 f., 16 f.; E. A. Kock, in: *Anglia* XLVI, 1922, 90; *Beowulf*, ed. Klaeber, 1922, 184 f.; ²1936, 192 f.; J. Hoops: *Beowulfstudien*, 1932, 113; N. E. Eliason, in: *Speculum* XXXVIII, 1963, 276 f., mit vielen Hinweisen.

⁶ Gingher: *The Unferth Perplex*, in: *Thoth* 1974, hier nach: 1975 *MLA Abstracts*, 1977, I, 36b (Nr. 2611).

⁷ Siehe z.B. B. L. Schröder: *Om Bjovulfs-drapen*, 1875, 61 f.; F. Rönning: *Beovulfs-kvadet*, 1883, 119–21; W. P. Ker: *Epic and Romance*, repr. 1926, 10; 166; A. Olrik: *Danmarks heltedigtning*, I, 1903, 25–27; R. W. Chambers (& C. L. Wrenn): *Beowulf*, ³1972, 27 unten; W. W. Lawrence: *Beowulf and Epic Traditions*, 1930, 153; T. B. Haber: *A Comparative Study of the Beowulf and the Aeneid*, 1931, 106; W. A. Berendsohn: *Zur Vorgeschichte des „Beowulf“*, 1935, 59–61; M. W. Bloomfield: *Beowulf and Christian Allegory: An Interpretation of Unferth*, in: *Traditio* VII, 1949–51, 410–15 (auch in: *An anthology of Beowulf criticism*, ed. L. E. Nicholson, 1964 &c., 155–64; und in: *The Beowulf Poet*, ed. D. K. Fry, 1968, 68–75); K. Malone, in: *Speculum* XXVI, 1951, 150 oben; J. L. Rosier: *Design for Treachery – The Unferth Intrigue*, in: *PMLA* LXXVII, 1962, 1–7; A. Hardy: *The Christian Hero Beowulf and Unferð Pyle*, in: *Neophilologus* LIII, 1969, 55–69; Ginger, in: *Thoth* 1974, siehe 1975 *MLA Abstracts*, I, 36b; K. P. Wentersdorf, in: *Studies in Philology* LXXII, 1975, 153; A. Haarder: *Beowulf*, 1975, 220–25; G. Hughes, in: *English Studies* LVIII, 1977, 385–95.

⁸ J. A. Work: *Odyssean Influence on the Beowulf*, in: *Philological Quarterly* IX, 1930, 401 f. (vgl. Ker, S. 10); Haber, S. 106–10 (vgl. Klaebers Ausgabe 1922, 145, Fussnote 6). Das Thema wird nicht beleuchtet in M. Jäkel: *Mögliche Beziehungen zwischen dem Beowulf und der Aeneis, eine vergleichende Untersuchung ausgewählter Erzähleinheiten*, 1970.

⁹ So z.B. A. Pirkhofer: *Figurengestaltung im Beowulf-Epos*, 1940, 33–35; H. B. Wolf: *Unferth*, in: *Modern Language Quarterly* X, 1949, 145–52 (siehe besonders S. 152); A. Bonjour: *The Digressions in Beowulf*, 1950, 17–22 (siehe besonders S. 20 oben); A. G. Brodeur: *The Art of Beowulf*, 1959, 142–57 (hierzu B. v. Lindheim, in: *Anglia* LXXVIII, 1960, 226 f.); Bonjour: *Twelve Beowulf Papers*, 1962, 129–33; I. Blumenstengel: *Wesen und Funktion des Banketts im Beowulf*, 1964, 106–11.

¹⁰ So z.B. Lawrence; Bonjour 1950, S. 21; E. B. Irving, Jr.: *A Reading of Beowulf*, 1968, 66–82; Hardy; Gingher; Haarder.

¹¹ A. E. Du Bois, in: *PMLA* XLIX, 1934, 374–405.

¹² Grundtvig, in: *Brage og Idun* IV, 1841, 516, angeführt von Haarder, S. 283.

In mehr oder weniger ausgesprochenem Gegensatz zu diesen verschiedenen Aspekten haben einige Forscher Unferðs Benehmen auf eine Art gesellschaftliche Funktion zurückgeführt. Moritz Heyne bezeichnete in seinem *Beowulf-Glossar* den *þyle* als einen „Lehnsmann am Hofe, der die Unterhaltung zu führen hat.“ F. Gummere hat ihn i. J. 1892 als einen „king’s master of the revels“ aufgefasst¹³, und er hat später auf die literarischen Voraussetzungen des Wortstreits hingewiesen: „probably this test was part of the formal reception; but it seems a strange survival in epic by the side of the courtly and extravagant compliments exchanged between Beowulf and Hrothgar. In Scandinavian sources one gets the rough flyting in its coarseness and strength. See the *Lokasenna*, above all, and the cases reported by Saxo.“ Gummeres Auffassung hat vermutlich den Vorschlag zur Bestimmung der Tätigkeit des *þyle* in Bosworths & Tollers *Anglo-Saxon Dictionary* (1898) veranlasst: „perhaps his function was something like that of the later court jester, . . . the style of his attack on Beowulf hardly contradicts the supposition.“ Klaeber hat in seinem Glossar Betrachtungen wie die angeführten in der Formulierung „official entertainer“ berücksichtigt¹⁴. Für die zahlreichen Spezialstudien über Unferð waren die angeführten Stellen jedoch von erstaunlich geringer Bedeutung. Man hat sie in der eigentlichen *Bēowulf*-Literatur sozusagen gar nicht berücksichtigt, und auch Norman E. Eliason tut das nicht, als er, in einem ähnlichen Sinne, mit einer Abhandlung „The *Þyle* and Scop in *Beowulf*“¹⁵ ein wesentlich vorteilhafteres Bild vom Sohn Ecgláfs zeichnet, als dasjenige oder als diejenigen, an die man gewöhnt war.

Eliason nimmt seinen Ausgangspunkt in der Annahme Rosiers, König Hröðgār habe das erste Auftreten Unferðs („motivated solely by envy“¹⁶) nicht gerügt, weil Unferð „is acting in character as *þyle*, in this case *scurra* as *subsannator*, *bilinguis accusator*, *qui res ridiculas dicit et facit*“. Eliason interpretiert den ganzen Unferð-Stoff unter dem Gesichtspunkt, die Schmähung 506 ff. sei der vom *þyle* erwartete Beitrag zu „the evening’s merriment in the hall“, „called forth not by the occasion but by literary convention“, „as a traditional and highly stylized set-piece, a flyting, it is expected in an heroic poem“ (270). Das Streitgespräch soll nicht ernst genommen werden, und man soll es auch nicht auf seine historischen oder unhistorischen Komponente hin zu genau kommentieren. Unferð sei kein Schurke, weder im *Bēowulf* noch ausserhalb des Gedichts.

In seinem Buch „*The Structure of Beowulf*“ hat Kenneth Sisam zwei Jahre später den *þyle* Hröðgārs ebenfalls etwas milder beurteilt, als man das früher getan hatte, jedoch ohne sich von der herkömmlichen Betrachtungsweise grundsätzlich zu entfernen. Dass er Eliasons Abhandlung nicht hat heranziehen können, ist verständlich. Aber es fällt auf, dass auch die spätere Forschung

¹³ Gummere: *Germanic Origins*, 1892 = ders.: *Founders of England*, 1930, 114. Bemerkenswert ist auch die volkskundliche Betrachtung bei E. Welsford: *The Fool*, 1935, 84–87.

¹⁴ Siehe die Überlegungen in Klaebers Ausgabe, ³1936, 149 f.

¹⁵ *Speculum* XXXVIII, 267–84.

¹⁶ J. L. Rosier, in: *PMLA* LXXVII, 1962, 7a.

diese ihr ohne Zweifel zugängliche Darstellung regelmässig beiseite lässt. Irving führt sie flüchtig an. F. C. Robinson zitiert und empfiehlt sie, ohne sich von ihr beeinflussen zu lassen¹⁷; Hughes schiebt sie zur Seite; Vaughan kennt sie, ohne ihre Ergebnisse zu verwerten; Hardy lässt sie ausser Betracht; Goldsmith und Haarder nennen sie in ihren ausführlichen Apparaten nicht. Es ist unwahrscheinlich, dass die Behandlung eines wichtigen Problems durch einen bekannten Forscher in einer erstrangigen Zeitschrift den Fachkollegen in dem Grade unbekannt geblieben sei. Eher ist anzunehmen, dass die Fachkollegen Eliasons gründliche Neuwertung aller Einzelheiten des Unferð-Stoffes nicht gutheissen konnten.

Unferð und sein Auftreten dem Helden gegenüber bleiben also auch in den neuesten Untersuchungen „enigmatic“, und bis zu einem gewissen Grade mit Recht. Es sieht aus, als ob der Dichter oder ein Bearbeiter mit einem ihm nicht vertrauten Element gekämpft hat. Bēowulfs Hinweis darauf, 388b, dass der Beleidiger wegen der Tötung seiner Brüder in der Hölle gequält werden soll, kann aus keiner alten Tradition stammen. Das Christentum des Gedichtes macht sich in dieser konkreten Form nur als ein letzter Firmis bemerkbar. Die Reflexion, Unferð habe seine früher in betrunkenem Zustand hingeworfenen Äusserungen vergessen, wirkt als eine Ausrede dem Unverständlichen gegenüber¹⁸. Dass schliesslich ein Schwert da ist, das unterwegs in der Höhle von Grendels Mutter liegen blieb, rührt wohl davon her, dass der Unferð-Komplex mit der Tötung des Ungeheuers, wie man sie aus der Grettissaga und aus ähnlichen Sagen kennt, nicht ordentlich zusammengearbeitet wurde. Bei der Erklärung des Unferð-Stoffes an sich darf man von dieser Komplikation absehen.

Eigentümlich bleibt der Titel *byle*, der an ein paar Stellen Unferð beigelegt wird (1165; 1456). Was über diesen Terminus geschrieben worden ist, hat Rosier klar zusammengestellt und gut ergänzt, und Eliason hat aus dem in mehreren Richtungen weisenden Begriff das im vorliegenden Zusammenhang wesentliche herausgegriffen. Es ist aus den herangezogenen Materialien ersichtlich, dass die bisher etymologisch ungeklärte Bezeichnung Elemente vom mündlichen Vortrag, aber auch vom Spielmännischen enthielt. Dem widerspricht nicht, dass das Wort als Personennamen, sogar als Name eines Fürsten, gedient haben kann (Widsið 23). Das verwandte nordische *pulr* hat man als „Kultredner“ wiedergeben wollen¹⁹. Eine Art Berufsmässigkeit des *pulr* scheint aus der Inschrift des dän. Snoldelev-Steins aus der frühen Wikingerzeit hervorzugehen²⁰. In den in der altertümlichen Form Ljōðahätr

¹⁷ Robinson, in: Old English Studies in Honour of J. C. Pope, 1974, 127; 136. Ähnlich verfahren in ihren höchst verschiedenartigen und etwas unübersichtlichen Abhandlungen auch G. C. Britton: Unferth, Grendel and the Christian Meaning of *Beowulf*, in: Neuphilologische Mitteilungen LXXII, 1971, 246–50; und I. M. Hollowell: Unferð the *byle* in *Beowulf*, in: Studies in Philology LXXIII, 1976, 238–65.

¹⁸ Vgl. D. E. M. Clarke, in: The Review of English Studies XII, 1936, 62.

¹⁹ Siehe besonders W. H. Vogt: Stilgeschichte der Eddischen Wissensdichtung – Der Kultredner (*pulr*), 1927; ders., in: Acta philologica Scandinavica II, 1927 f., 250–63.

²⁰ Danmarks Runeindskrifter, Text, 1942, 298b–302.

abgefassten Teilen der eddischen Dichtung ist der *pulr* regelmässig *hārr* „hehr, grau, grauhaarig“ und alt, mit einem Nebenton von betrügerisch (Fāfnismāl 34, vgl. 38). Der in den Hāvamāl zweimal belegte „Erz-Thul“, *fimbulpulr*, scheint durch schriftlich tradierte *rūnar* Magisches erwirken zu können. Es gibt im Altnorw. ferner das Verbum *þylja* „vortragen“ und das Substantiv *þula* „Reihe von poetischen Benennungen, Merkstrophe, Lehrgedicht“. Eine Stelle in den Hāvamāl (111) inszeniert den berufsmässigen Vortrag: „es ist die Zeit zu *þylja* auf dem Stuhl des *þulr*.“

Man darf, entgegen neueren und neuesten Auffassungen, auf Grund dieser und anderer Zeugnisse K. Müllenhoffs Vorstellung von der Tätigkeit der „*þulir*“ als „träger und pfleger der gesamten poetischen überlieferung des nordens“²¹ wieder in Erwägung bringen. Der hehre oder alte Thul der eddischen Weisheitsdichtung dürfte davon geprägt sein, dass der in Frage stehende Beruf eben eine Zuflucht für körperlich weniger taugliche Personen gewesen ist. Die Mahnung (Häv. 134), über den hehren Thul nicht zu lachen, wird unter diesem Aspekt sinnvoll, ebenso die eigene Hervorhebung der magischen Kräfte und die von anderer Seite gemachte Gleichsetzung mit einem „reifkalten Riesen“ (Fāfnism. 38).

Philologen wie Müllenhoff haben es geliebt, das nordische oder das germ. Heidentum als eine organisierte Kirche zu betrachten. Mit den notwendigen Abstrichen bleibt von Müllenhoffs Charakteristik des Thuls eine Art Spielmann übrig, ein literarischer Redner, der als Professioneller ernst genommen werden wollte und musste, der aber eigentlich eine unsichere Existenz im Rahmen der Freigebigkeit oder sogar der Barmherzigkeit der Hofbesitzer und anderer Machthaber geführt hat²². Es ist verständlich, dass man eine solche Parallele zu einer der wichtigeren Personen des alten englischen Epos nicht gern akzeptiert. Viele, die sich mit *Bēowulf* beschäftigt haben, nennen den nordischen *pulr* nicht, und dieser kommt wohl auch gerade *Unferð* gegenüber etwas zu kurz. Wie u. a. Rosier zeigt, und wie Eliason es weiter ausführt, gibt es aber im Altenglischen und im gleichzeitigen Anglo-Lateinischen Belege für *byle* in den Bedeutungen *scurra* und *histrion*. Eine Glosse zu (*hi*)*striones* in Gregors Cura Pastoralis, *fæpelas* (oder *fīperelas*), wurde von H. D. Meritt als *fæ pelas* (d. h. *þylas*) erklärt und als „wicked jesters“ übersetzt²³. Die Unterhaltung, durch die der von Hof zu Hof wandernde norwegische *pulr* sich sein Brötchen verdient, besorgt beim Gelage des dänischen Königs ein zu Füßen des Herrschers sitzender Höfling.

Was als Unterhaltung gelten soll, gestaltet sich unter diesen verschiedenen Bedingungen etwas unterschiedlich: den nordischen Bauern gegenüber geheimnisvoll lehrhaft, vor dem dänischen König alles andere, aber noch innerhalb der auch aus anderen Quellen bekannten Kulturtradition. Es hat

²¹ Müllenhoff: Deutsche Altertumskunde, V, ²1908, 300.

²² Vgl. A. Heusler: Die altgermanische Dichtung, ²1941, 110 f.

²³ Old English Glosses, ed. A. S. Napier, 1900, 205; H. D. Meritt: Fact and Lore About Old English Words, 1954, 148. Es fragt sich allerdings, ob es nicht einfacher und folglich richtiger wäre, *fīperelas* zu lesen und das Wort dann als den Plural von *fīpelere* „Spielmann“ zu verstehen.

eben dem englischen Dichter Schwierigkeiten bereitet, dass der Unferð-Stoff, den er mit dem Drachenkampf verflochten hat, auf eine im Norden gepflegte Gattung hinwies, mit der man im damaligen England nicht mehr vertraut war. Die von Eliason herangezogene Stelle Maldon 25–62 ist, wie Eliason selbst betont, ein Streitgespräch vor dem wirklichen Kampf, eine andere, an sich interessante Gattung, von der hier abgesehen werden muss.

Englische Geschichtswerke wie Wilhelm von Malmesburys „Gesta Regum Anglorum“ oder Gottfried von Monmouths „Historia Regum Britanniae“ enthalten scheinbar keine Szenen, die sich mit den Streitreden Unferðs und Bëowulfs vergleichen liessen. Dagegen bewahren die von der Kirche weniger dominierten „Gesta Danorum“ des Saxo Grammaticus, wie angedeutet von Gummere, in ihren ersten Büchern mehrere Proben vom Wortkampf als Spiel, und zwar mit rationalisierenden Zutaten, die denjenigen der betreffenden Szene im Bëowulf ähnlich sind. Hierher gehört z.B. die Begegnung des Hölfling Grep und des Ericus Disertus (5, III, 1–6), eine Reihe von elegant parierten Schmähungen. Der Auftritt trägt vom Anfang bis zum Ende den Charakter des Turniers, das mit einer Beleidigung des Gasts eingeleitet wird: *stulte, quis es? quid inane petis?* Ericus trägt den Sieg davon mittels einer konkreten Beschuldigung der Untreue, auf die der Gegner nicht mehr antworten kann.

Saxo demonstriert im angeführten Kapitel und in den angrenzenden Abschnitten eine ganze Morphologie älterer literarischer Zurechtlegungen, die ihm sicher aus norwegischer Tradition bekannt waren²⁴. Der Streit zwischen Grep und Ericus kommt dem Gefecht zwischen Unferð und Bëowulf erstaunlich nahe. Wie der englische Dichter nimmt auch Saxo sein Thema ernst. Es ist jedoch ersichtlich, dass die Brandmarkung der – zur Realität trivialisierten – Untreue Grep's keine Konsequenzen hat. Das Motiv führt insofern in eine Sackgasse, wie auch die angebliche Untreue Unferðs im Bëowulf. Die beiden Szenen sollten aber nicht so ernst genommen werden, und sie sollten nicht in ein historisches oder in ein episches Muster hineinrationalisiert werden. Sie waren eben witzige Spiele, eine vorliterarische, dann auch literarische Unterhaltung.

Weitere Proben dieser Gattung sind aus der Liederreda bekannt. Die Schmähungen, vomit der Fährmann in den anorw. Hárbarðslið (Strr. 4–13) den zur Fährstelle gekommenen Thor grüsst, demonstrieren sie mit Nachdruck, auch weil der Fremde hier völlig ausserstande ist, sich in diesem Fechten zu behaupten. Er nimmt deshalb seine Zuflucht (Str. 15 &c.) zur Beteuerung eigener Taten, die ihm nun auch nichts hilft. Das Stück weist mit seinen freien Vorformen des Alliterationsverses auf die Technik einer sehr alten Zeit zurück. Die Lokasenna derselben Sammlung gestaltet sich als Verleumdungen Lokis den bei Ægir versammelten Göttern gegenüber. Unter den Helgiliedern finden sich mehrere reich durchgearbeitete Scheltgespräche. In seiner berühmten Einleitung zur Haupthandschrift hat Andreas Heusler angenommen,

²⁴ Siehe A. Olrik: Forsøg på en tvedeling af kilderne til Saksens oldhistorie, in: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 2, VII, 1892, 24; 26; ders.: Kilderne til Saksens oldhistorie, II, 1894, 49.

dass es in einer älteren Redaktion ein weiteres Muster dieser Art gegeben haben soll²⁵.

Die Schmähung führt als literarisches Genus die in der Überschrift des Loki-Gedichtes enthaltene Bezeichnung *senna*²⁶, die etymologisch zu anorw. *sannr* < **sanþaz* „wahr“ gestellt wird, was sich auf die Fiktion beziehen müsste, der Schmäher habe dem Geschmähten die derbe Wahrheit gesagt. Zu überlegen wäre aber die Möglichkeit einer Adaptation des irischen Wortes *sinn* „Spott“²⁷. Wie dem nun auch sei: die Iren hatten das Schmähedicht als literarische Gattung gründlich gepflegt²⁸, und die Kelten überhaupt, wie auch die Nordleute, liebten den hiermit verwandten „Männervergleich“, wo es nicht immer oder nicht nur darum geht, einander herabzusetzen, sondern auch darum, sich selbst – oder den sonst verteidigten – auf Kosten des Gegners aufzuwerten²⁹. Das späte Prachtbeispiel eines Männervergleichs, den man mit gleichem Recht als *Senna* bezeichnen könnte, ist der Wortkampf Sigurðs und Sjölfvs mit Oddr beim nächtlichen Trinken in der *Qrvar-Odds Saga*. Männervergleich und *Senna* gehörten im alten Norden zu den beliebten Unterhaltungen beim festlichen Trinken; beides war vorzüglich dazu geeignet, die Anwesenden endlose Winternächte hindurch in der schlecht beleuchteten Halle oder Hütte geistig zu beschäftigen. Wie F. H. König es formuliert hat: „the insult is usually an evenly flowing spring of hilarity in the saga“³⁰.

Und wie nahmen solche Szenen ihren Anfang? Der Begriff „Anfang“ ist abstrakter Natur. Bezeichnungen hierfür mussten erst einer ursprünglich das Konkretere berücksichtigenden Sprache abgerungen werden. Eben das deutsche Wort „Anfang“ zeigt das. Eine ähnliche Entwicklung führt zu „anheben“ und zu „Urheber“. So haben auch die Lateiner einmal, neben *incho* zu einer Wurzel für „fassen“, *incipio* zu *capio* gebildet, und so griffen die alten Norweger, daheim und in ihrer fernwestlichen Niederlassung, zu *hefja* für „anfangen“ im allgemeinen und für das literarische Anfangen im besonderen. Die Wörterbücher verzeichnen in reicher Auswahl Wendungen wie *hefja sögu*, *hefja flokk*, *hefja mál* oder wie *hefja upp mál*, *hefja upp kvæði*.

Eine weitere Wurzel, die in dieser bewährten Weise zur Bezeichnung des

²⁵ Heusler, in: *Codex Regius of the Elder Edda*, 1937, 28; auf Deutsch in: Heusler: *Kleine Schriften*, 1943 = I, 1969, 275.

²⁶ Hierüber A. Holtsmark, in: *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, XV, 1970, Sp. 149–52, mit Materialien und Hinweisen.

²⁷ *Contributions to a Dictionary of the Irish Language*, Fasz. S, Sp. 239.

²⁸ Siehe C. J. S. Marstrand, in: *Serta Eitremiana*, 1942, 191. Über das Schmähedicht im allgemeinen siehe D. Ward, in: *The Journal of Indo-European Studies* I, 1973, 127–44. Die anorw. Scheltgedichte in ihrem magischen Zusammenhang behandelt ausführlich B. Almqvist: *Norrøn niddiktning*, I–II, 1965–74. Ausblicke zum Irischen hier I, 17; 56. Über die Herausbildung verwandter Gattungen im Mittelalter, z.T. auf Grund der Antike, siehe H. Walther: *Das Streitgedicht in der lat. Lit. des Mittelalters*, 1920; L. Selbach: *Das Streitgedicht in der altprovenzalischen Lyrik*, 1886; R. Zenker: *Die provenzalische Tenzone*, 1888.

²⁹ H. Pedersen: *Mandjævning hos Kelterne*, in: *Festskrift til J. L. Ussing*, 1900, 185–92, mit Hinweisen. Die hier angeführten Stellen aus Athenæus und aus Diodorus Siculus scheinen sich jedoch auf Streitreden anderer Art zu beziehen.

³⁰ König: *The Comic in the Icelandic Family Saga*, Diss. Iowa, 1973, 233, als Anfang des Exkurses „The Insult and the Comic“. Die Parallele zum Unferð-Komplex angedeutet von S. Einarsson: *A History of Icelandic Literature*, 1957, 39. Vgl. Eliason, S. 270.

literarischen Anhebens verwendet werden könnte, wäre diejenige von lat. *tulo* (skr. *tulayati*; got. *þulan* „ertragen“), die dann ebenso gut und etwas besser als alles, was bisher vorgeschlagen wurde, als die Grundlage von nord. *þulr* und von ae. *þyle* in Frage käme³¹. Die häufig angenommene Bedeutung dieser Wörter: „Redner, orator“ liesse sich dann als „Urheber der mündlichen Handlung“ präzisieren. In Norwegen war das offensichtlich der alte Spielmann. „Es ist die Zeit zu þylja auf dem Stuhl des þulr“ heisst es ja in den Hávamál, mit deutlichem Bezug auf den Anfang der Belehrung.

Im englischen Epos lief das Fest des dänischen Hofes auf hohen Touren, und der Spielmann hatte sich schon hören lassen, als Unferð die Streitrune entfesselte. Die Rollen haben sich etwas verschoben, weil der gesellschaftliche Niveau ein wesentlich höherer ist; sie haben sich aber nicht verwischt. Wie der þulr eröffnet auch der þyle eine mündliche Handlung; er sitzt vermutlich zu Füßen des Königs eben um das zu tun. Der Wortkampf war ein Bestandteil der geselligen Unterhaltung, ob er sich nun als ein gegenseitiges Beschimpfen oder als ein Turnier auf höherer Ebene gestaltete. Typisch sind die Worte, womit der dänische König Frotho Frithgothus den zu ihm gekommenen Ericus Disertus bei Saxo 5, III, 10 empfängt, nachdem dieser Ericus beim norwegischen König Gøtarus (5, III, 2 f.) seinen Zunamen durch eine oratorische Leistung gewonnen hat: „tu, qui verborum fastu ac phaleratæ vocis ostentatione lascivis, unde huc te aut cur adventasse commemoras?“ Es folgt eine Reihe rätselhaft vertiefte Antworten, bis der König kapituliert: „hæreo altercationis anceps, cum intellectum meum obscura admodum ambage fefelleris.“ Ericus sagt dann (5, III, 10): „præmium a te peracti certaminis merui.“ Und es heisst weiter (5, III, 11): „cui cum regina quoque eloquentiæ palmam ac victricis facundiæ præmium adiudicasset, continuo rex armillam brachio suo detractam decretæ mercedis loco tradidit.“ Vom præmium oder von irgendwelcher decreta merces war bisher nicht die Rede; aber der Wortstreit war eine Institution, die dazu gehörige Belohnung auch.

Das richtige Verständnis von Empfangszeremonien dieser Art rückt manches in der germanischen Sagenwelt in ein etwas helleres Licht. Die rätselhaft vertieften Äusserungen im Wortgefecht dürften sich herumgesprochen und den Grund zu allerlei ätiologischer Fiktion gelegt haben. Die Bereicherung der nordischen Vorgeschichte um das sinnvoll abgeänderte Öpidus-Motiv bei Saxo beruht vermutlich auf der 2, VI, 3 als Zitat aufgehobenen, an sich vieldeutigen Spruchweisheit des beim Schwedenkönig Athislus eingetroffenen Dänenkönigs Rolvo: „difficile veram ac solidam amicitiam reperiri, cum filio mater epulum, fratri soror obsequium neget.“ Der Spruch enthält an sich nicht das, was Saxo aus ihm herausholt. Wie im Bëowulf entsteht auch bei Saxo die ausführliche

³¹ Wie anorw. *senna* fehlen auch diese Wörter bei J. Pokorny: Indogerm. Etym. Wörterbuch, [1948–]1959, was um so mehr auffällt, als Pokorny den mit *þulr* oft zusammengehaltenen, kaum aber unmittelbar hierhergehörigen Flussnamen *fimbul-þul* nicht vergessen hat. Er hat S. 1088 eine wirklich unmögliche Einstufung von *þyle* und *þulr* von A. Walde (nach F. Holthausen; wieder aufgegeben in Holthausen: Altengl. Etym. Wb., 1934) in Walde & Pokorny: Vergl. Wb., I, 1930, 745 oben weggelassen.

Erzählung als Begründung von Episoden oder von geflügelten Worten, deren alte Zusammenhänge dem Dichter oder dem Historiker nicht mehr klar waren. Die hiermit betriebene Rationalisierung kann sichtbare Nähte hinterlassen, und es ist ziemlich sicher, dass einer der letzten Mitarbeiter am *Bëowulf* die Beschuldigung des Helden dem *pyle* gegenüber: 587 ... *ðū þinum bröðrum | tō banan* wurde nicht als gesellige Unterhaltung auffassen konnte. Er lässt den Helden auf eine Bestrafung in der Hölle hinweisen, was zum Stil der Szene gar nicht passt, und er kommt später für eigene Rechnung auf die für bare Münze genommene Schmähung in pathetischen Schwellversen zurück: 1167b f. ... *hē his māgum nāre || ārfæst | æt ecga gelācum*. Die negierte Allgemeinheit verrät den unwissenden Umschreiber. Die Grundlage des Ganzen, der Vers 587, ist aller Wahrscheinlichkeit nach eine überspitzte Formulierung, die den Gegner mundtot macht, weil sie sich auf Dinge bezieht, die er wohl nicht erörtern hören möchte, die ihm aber in Wirklichkeit vielleicht nicht ganz ehrenlos dastehen lassen würden. Es ist z.B. gut möglich, dass er seinen Brüdern zu spät zu Hilfe gekommen ist, oder dass seine Brüder gefallen sind, weil sie ihm zu Hilfe kamen. Unferð hat die von ihm entfachte *beado-run* verloren, aber es gehört zum Spiel, dass man es verlieren kann, und der Sohn *Ecglăfs* bleibt ein Mann von Rang im Gedicht, und ein Freund des Helden.

Ohne darauf eingehen zu müssen, ob Unferð, wie Eliason meint, mit dem im Gelage auftretenden *scop* identisch sei, darf man annehmen, dass es zum Beruf eines *scop* gehört hat, ein Wortgefecht anfangen und aushalten zu können, wie auch der Skalde die zur Senna gehörigen Kniffe auf Lager haben musste. Es ist nun bemerkenswert, dass ae. *scop* etymologisch zu Wörtern für „Spott“ u. ä. gestellt wird³². Die Bedeutung „Dichter“ scheint in England als Nachwirkung von lat. *mimus* aufgekommen zu sein und hat sich wohl von dort aus ohne den Ton von Gaukler³³ mit der Mission nach Deutschland verbreitet³⁴. Die Bedeutung „Spott“ gibt es, als Neutrum, im Althochdeutschen und im Altnorwegischen. Die Anzahl von hierhergehörigen Bildungen im Germanischen ist ziemlich gross und, wie es scheint, durch eine gewisse Affektbetonung etwas unregelmässig variiert.

In einer geistreichen Abhandlung hat Klaus v. See ae. *scop* inhaltlich mit anorw. *skāld*, neutr., zusammengehalten und darauf hingewiesen, dass es vermutlich auch in der semasiologischen Entwicklung einen Parallelismus gibt: *skāld* sei mit mhd. *schelte* „Schmähdichter“ zusammenzuhalten³⁵. Die

³² A. Torp: Wortschatz der Germ. Spracheinheit (=A. Fick: Vergleichendes Wörterbuch, 3. Aufl., III), 1909, 469; Holthausen: Ae. Etym. Wb., 1934, 281; W. Wissmann: Skop (Sitz.ber. d. Deutschen Akad. Berlin, Kl. f. Sprachen, 1954, Nr. 2), 1955, 23 f.; Pokorny: Indogerm. Etym. Wb., I, 955; E. Boisacq: Dict. étym. de la langue grecque, 1950, 883 (gr. σκώπτω dagegen weggelassen bei Pokorny; als „unerklärt“ bezeichnet von H. Frisk: Gr. Etym. Wb., II, 1970, 746).

³³ Ancient Laws and Institutes of England, ed. B. Thorpe, 1840, 400a: „and wē lærað, þæt ænig prēost ne bēo ealuscop“; Die Gesetze der Angelsachsen, ed. F. Liebermann, I, 1903 = 1960, 382a: „gif prēost ... ealuscop wurðe, gebēte þæt“.

³⁴ Vgl. G. Baesecke: Vorgeschichte des deutschen Schrifttums, 1940, 483.

³⁵ K. v. See, in: Germanisch-Romanische Monatsschrift XLV, 1964, 11; 13. So schon früher E. Wadstein, in: Arkiv f. nord. filol. XI, 1895, 89; und später W. Krause, in: Finnish-Ugrische Forschungen XXXVII, 1969, 93; M. I. Steblin-Kaminskij, in: Afmælisrit J. Helgason, 1969, 429 f.;

Übereinstimmung ist schlagend, und die gemeinsame Bedeutungsentwicklung von *scop* und *skáld* nimmt eben in einer Szene wie *Bēowulf* 506 ff., wie Eliason sie interpretiert hat, und in entsprechenden Belustigungen des nordischen Altersums ihren Ausgangspunkt.

Schon das Wörterbuch von Cleasby und Vigfússon nähert sich der oben angedeuteten Erkenntnis vom Entwicklungsgang des Wortes *skáld*: „in the ancient law *skáldskapr* meant a libel in verse ...; the comp[oun]ds *skáld-fífl*, *leir-skáld* ... also point to the bad sense as the original one.“ Es ist bemerkenswert, wie oft die Skalden als grob und aggressiv anderen und einander gegenüber geschildert werden. Das liegt hinter Bezeichnungen wie *skáldkona* und *skáldmær*, und man betrachte einige Beinamen der Skalden des Harald Schönhaar, wie sie im achten Kapitel der *Egilssaga* angeführt werden: Auðun Illskælda, Þorbjörn Hornklofi, Ólvir Hnúfa. Beinamen wie *Vandræðaskáld* und *Skáldaspillir* passen gut in diesen Zusammenhang; sie wurden vermutlich erst nachträglich durch ätiologische Novellen anders erklärt. Die Hauptperson der beliebtesten, hochliterarisch herausgebildeten Skaldensaga erhielt den Beinamen *Ormstunga*. In diesen Zusammenhang passt dann auch der Name *Unferð*, wie man ihn am leichtesten interpretiert, nämlich als eine Entstellung von *unfrið*³⁶.

Die genauere Ausführung von Gummeres und Eliasons Gedanken zum *Unferð*-Komplex stärkt den Zusammenhang zwischen dem englischen Epos und anderen Widerspiegelungen der vorgeschichtlichen Literatur des Nordens, wie sie in skandinavischen Quellen mehr oder weniger klar beobachtet werden können. Man nähert sich einem neuen Verständnis vom *Poema Danicum dialecto Anglosaxonica*, wie es von Thorkelin bei der Erstveröffentlichung benannt wurde.

D. Ward, in: *Journ. of indo-eur. Studies*, 1973, 138. Mit Zweifel W. W. Skeat: *Etym. Dict. of the Engl. Lang.*, 1963, s. v. *scald* (3); Cleasby & Vigfússon: *Icel.-Engl. Dict.*, 1969 s. v. *skáld*. Andere Auffassungen: E. Lidén, in: *Beitr. z. Gesch. d. deutschen Spr. und Lit.* XV, 1891, 507 f.; M. Olsen, in: *Maal og Minne* 1911 (Festschrift H. F. Feilberg), 221–25; ders., in: *Arkiv f. nord. filol.* XXXVIII, 1922, 95; S. Gutenbrunner, in: *Zeitschr. f. deutsche Philol.* LXXXII, 1963, 312–20. Siehe auch die Zusammenstellungen in den etym. Wörterbüchern von Falk und Torp 1903 und 1903–06 = 1960 s. v. *skald*, und von J. de Vries, s. v. *skáld*. Das Wort *skáld* weggelassen bei Walde-Pokorny und bei Pokorny. Es wird in schwedischen Runeninschriften aus der Zeit um 1100, also nachdem die Skaldik sich auf Island und auf die Isländer zurückgezogen hatte, u. a., aber nicht ausschliesslich, vom Ritzer verwendet (*Sveriges Runinskrifter*, V, S. XXXVII; 8; VI, 41; VII, 410 f.; VIII, 658; IX, 68 f.). Es manifestiert sich wohl hier der Übergang zur schriftlichen „Dichtung“. Der Gebrauch des Wortes in Schweden kann aber tiefe Wurzeln haben; die Skaldendichtung kann hier bodenständig gewesen sein.

³⁶ Über den Namen *Unferð* siehe übrigens K. Malone, *PMLA*, XLII, 1927, 303 (dagegen F. S. Cawley, ebdas, XLV, 1930, 335 f.; vgl. *Bēowulf*, ed. Klaeber, ³1936, 148); F. C. Robinson, in: *Essays R. G. McWilliams*, 1970, 43–48; ders., in: *Old English Studies* J. C. Pope, 1974, 128 (vgl. Klaeber).

FREDERIC AMORY

Tmesis in MLat., ON, and OIr. Poetry: an unwritten *notatio norræna*

In an interesting paper of 1949 on the *Haustlǫng* of Þjóðólfr of Hvin, Anne Holtsmark paused to comment on a familiar skaldic figure of speech in stanza 10, “Þá var Ið – með jǫtnum – / uðr [or, unnr] nýkomin sunnan”, to which she cited a number of parallel passages in Latin and ON containing tmesis of proper names as well as more extended kinds of tmetric disjoining of noun-epithets (by the skalds). She pointed to the use of tmesis in OIr. poetry, and concluded briefly: “Problemet er ikke på langt nær utredet; det burde tas opp på almeneuropeisk basis og drøftes både stilhistorisk og geografisk.”¹

As is well known to readers of skaldic poetry, the figure of tmesis has been a great stumbling-block to editors of this sort of literature, so much so that it seems to have been an editorial principle of Ernst Kock – the determined *motstander* of tmesis, as Holtsmark referred to him – to resist the textual appearance of the figure wherever he could conveniently manage to avoid it. Yet although he was not to be drawn by Konstantin Reichardt into accepting such a plain division of Stiklarstaðir as in Einarr Skúlason’s *Geisli*, st. 17, “Vakit frá k víg á Stiklar – / víðlendir – stöðum síðan”, he did not object to Þjóðólfr’s tmesis in *Haustlǫng*, st. 10, and even tolerated the disjoined noun-epithet in Eilífr Goðrúnarson’s *Þórsdrápa*, st. 3, “Gall – manntælendr halla – / ópnis ilja gaupnum / Endils á mó spendu”, leaving the first two lines of that passage to stand as they are, presumably because he could not think of an easy way to emend them.² In this important connection with the editing of skaldic texts one is naturally led to ask whether there be not some editorial rule of thumb which will at least enable us to decide what type of tmesis should be most readily admissible in them. By the term “tmesis” we shall understand

¹ “Myten om Idun og Tjate i Tjodolvs Haustlǫng”, *Arkiv för nordisk filologi* LXIV (1949), p. 10 f. The contribution of the skaldic specialist K. Reichardt, “Tmesis”, to the symposium, *Old Norse Literature and Mythology*, ed. E. C. Polomé (Austin, 1969), pp. 200–26, does not unfortunately provide the desired orientation or even a criterion of tmesis other than mere agrammaticality, i.e., lack of genitive case in disjoined compounds. Most of my references to skaldic poetry will be like hers to the edition of Finnur Jónsson, *Den norsk-islandske skjaldedigtning B I–II* (reprint, Copenhagen, 1973); E. A. Kock’s edition, *Den norsk-islandske skaldediktningen* (Lund, 1946–9), and E. O. G. Turville-Petre’s anthology, *Skaldic Poetry* (Oxford, 1976), have also been consulted.

² See *Notationes Norræne XII* (Lund and Leipzig, 1929), lemma 1816; cf. his *Skaldediktningen I, ad locos*. K. Reichardt differed with him on the right reading of the *Geisli* strophe in the “Einleitung” to *Studien zu den Skalden des 9. und 10. Jahrhunderts* (Leipzig, 1928); he paid tribute at the same time to the Swedish editor’s approach to skaldic texts, but without winning over his opponent.

primarily the disjoining of the syllables or compound members of a word for the syntactic embedding of one or more words in its middle; any phonetic rearrangements of letters in the word syllables (by metaplasm) are secondary concomitants of tmesis in Latin literature.

The rule we require for Old Norse was roughly stated by Jan de Vries in the first edition of his *Altnordische Literaturgeschichte*: “Die Fälle aber, die durchaus als sicher gelten können, zeigen nur Eigennamen, die in ihre Teile getrennt werden.”³ The purpose of our inquiry in this paper must therefore be twofold – to lay out the “almeneuropeisk basis” of skaldic tmesis in Old Norse, medieval Latin, and Old Irish literatures of the early Middle Ages, and then on that general basis to test the applicability of the rule stated by de Vries. As we shall see, there is evidence in medieval Latin that tmesis of proper names was the standard type of the figure and belonged to the stock-in-trade of many poets who first affected the “dark style” of writing in medieval Europe.⁴ Whether the skalds borrowed this type of tmesis from Latin, or simply possessed it as a native variant of their own poetic usage,⁵ it may serve editors well as a touchstone of the common *Sprachgefühl* of medieval Latin and Old Norse poets in employing the figure.

Having anticipated this much of the matter, we find ourselves a long way from our conclusion when we consider the beginnings of tmesis in ancient Latin and Old Irish. In the older stages of these languages, within the Italo-Celtic family, it will be necessary to distinguish the primitive *grammatical* tmesis of the verb phrase from the succeeding *stylistic* tmesis of nouns and proper names which was initiated quite early in Latin and carried furthest in Latin and Old Norse during the Middle Ages. To my knowledge, OIr. tmesis lies *grammatically* outside this innovation of style, being always confined to the

³ I (Berlin and Leipzig, 1941), p. 85 f. In singling out this sentence I choose to disregard the unsupported charge of Paul Schach (“Introduction” to his translation of P. Hallberg’s *The Icelandic Saga* (Lincoln, Neb., 1962), p. xviii) that the first edition “is marred by faulty method and highly subjective interpretation.” The sentence has a perfectly objective meaning, and has not been deleted from the second edition (1964).

⁴ I have no better term for this manneristic phenomenon of the Dark Ages (the first Feudal Age), to which I devote a chapter in a work of mine now in progress on classical and medieval irony. See M. Lapidge’s discussion of terms in his fine study, “The hermeneutic style in tenth-century Anglo-Latin literature”, *Anglo-Saxon England* IV, ed. P. Clemoes (Cambridge, 1975), p. 67 ff., and the terminological criteria of D. Ware. “Hispanic Latin and the Hermeneutic Tradition”, in *Studies in Medieval Culture* II, of the Medieval Institute of Western Michigan University, Kalamazoo (1966), pp. 47–8. These two scholars have, however, not noticed the syntactic innovations in the so-called hermeneutic style, e.g., extreme hyperbaton, which promoted the stylistic experiments with wordmorphology in MLat. and ON literatures. Little or no tmesis accompanied the relatively rudimentary syntax of Hisperic Latin. Cf. the two examples in the post-Hispanic poem, *Rubisca*, which M. Herren noted in his article on it in *Ériu* XXV (1974), p. 81: “anim. . . . adverti”, 11.9–11, and “poeque tissam”, l. 14. This poem, a product of Aldhelm’s circle, has undergone a secondary stylistic influence on its syntax, from abroad.

⁵ A preliminary way of dealing with this question would be to classify the examples of onomastic tmesis by the literary bents of the skaldic users. In the *Háttalykill*, “Bardisk Bokks í firði”, st. 30 b, may have been Latin-influenced like other stylisms in the poem (on which see de Vries, *Altnord. Litgesch.* II (2nd ed., Berlin, 1967), p. 31 f.), whereas in the *lausavisa* 14 of Eyvindr Finnsson, the tmetic *álhiminn . . . lendingar* (= Icelanders) is an *ofljóst* kenning.

verb phrase. It is an archaic syntactic feature of the language even as a poetic device in OIr. verse.

In his chapter on the grammar of Old Irish, in *The Celtic Realms*,⁶ Myles Dillon has approximated the most extended forms of OIr. tmesis to Vedic word order, with the first preverb of the verb phrase (plus or minus pronoun) at the head of the sentence and the verb itself at the end. Cf. with Vedic “Prá tám mayhā rásányā nayanti” (“they lead him with the great bridle”), OIr. “Ath – márchathae fri crícha comnámat – cuiretar” (“great battalions are driven back towards the enemies’ territories”). The sole resemblance that these sentences have to the strung-out noun tmesis of the skalds is in the lengthiness of their tmetic hyperbaton. Cf. with them the lines in Snorri’s *Háttatal*, st. 36, “Egg – frákk breiða bjugga / bragning fylking, stóð – / þing.”⁷

In OIr. lyric poetry, however, there are shorter examples of verb tmesis, of which one may be cited for its beauty of concision, in the lines from the monastic lyric *dom-farcai*: “Debrath! nom – Choimmdiu – coíma / caín-scribaimm fo roída ross” (“God of judgements! me [the] Lord protect [or, protects], well do I write under a woodland forest”).⁸ This poetic example, with the alliteration *Ch- ... c-* between the verb and the preceding subject, illustrates more gracefully both the grammatical scope and the stylization of OIr. verb tmesis. Together with the analogous verb construction which goes by the name of “Bergin’s law”, tmesis was a rather restrictive poetic device in Old Irish, inseparably bound up with the syntax and morphology of the OIr. verb phrase.⁹

Latin began like Old Irish with verb tmesis of the type *ob vos sacro*, but Latin word order, elastic as it was, did not allow of a lengthy disruption of the verb phrase, and in the noun phrase poetic license for it was not freely given until the end of Antiquity. Ennius’ novel noun and name tmeses in the *Annales*, “saxo cere – comminuit – brum” and “Massili – portabant juvenes ad litora – tanes”, 11. 609–10, were anciently, and are now, regarded as stylistic oddities, only excusable *causa metri*.¹⁰

⁶ (New York, 1967), p. 209.

⁷ As in F. Jónsson’s edition (Copenhagen, 1900), p. 163; another tmesis of this length in Eilifr’s *Þórdrápa*, st. 10 (as in Jónsson’s *Skjaldedigtning*).

⁸ Text in G. Murphy (ed.), *Early Irish Lyrics* (Oxford, 1956), p. 4. The Celticist Daniel Melia, of the University of California, Berkeley, helpfully brought this text to my attention. In an unpublished paper he has analyzed the above lines thus: “the poet thinks of the protection offered by God, which can also encircle him, as does the wood, and, seizing brilliantly upon the possibilities for tmesis offered by the separable preverb in Old Irish, encloses both himself, ‘m’ and God, ‘Coimmdiu’ within the verb (*no-*)*comaid*, ‘to protect’ and further enriches the figure by the play of the syllable ‘coim-’ in the words for God and ‘protect’ . . .”

⁹ For more grammatical details of OIr. tmesis and “Bergin’s law”, see the relevant papers of O. Bergin, “On the Syntax of the Verb in O.I.”, *Ériu* XII, ii (1938), pp. 197–214, and C. Watkins, “Syntax of the Old Irish Verbs”, *Celtica* VI (1963), p. 31 ff. I have also to thank for expert comment on these features of the OIr. verb phrase the Celticists John V. Kelleher, of Harvard, and Bruce Boling in Berkeley.

¹⁰ In J. Vahlen (ed.), *Ennianæ Poesis Reliquiæ* (reprint, Amsterdam, 1967), p. 113. E. H. Warmington in his *Remains of Old Latin* (Cambridge, Mass., 1935) I, pp. 451 and 464, questioned the authenticity of these fragments, possibly because of their extravagance of style. Cf. L. R. Palmer’s reaction to Ennian tmesis in *The Latin Language* (3rd ed., London, 1963), p. 101. On

The archaic verb tmesis of ancient Latin was merely less elaborate than the OIr. variety, depending chiefly for its operation on the underlying similarity in IE languages of prepositions to adverbs and on Wackernagel's principle that enclitics and other unaccented morphemes tend to occupy second place in the order of IE phrase structure. Thence resulted in Latin such tmeses as "ob vos sacro", "sub vos placo", "de me hortatur", "per mihi scitum videtur", and the like.¹¹ On Wackernagel's principle an occasional noun tmesis might occur with enclitic *-que* as in Lucilius' "conque – tubernalem"¹², Ovid's "septemque – triones" (*Metam.* I, l. 64), and the curious late Latin locution of the Anglo-Saxon Aethelwulf, "perque – itiner – durum" (= *et itiner perdurum*),¹³ but on the whole the verb tmeses of Latin stood in grammatical contrast to the noun tmeses, which were in another, stylistic category with Ennius' metrical intercuts above.

What kind of Homeric sublimity of style Ennius hoped to encompass by them was not immediately apparent, and they did not "catch on" particularly throughout Antiquity. Thereafter, in the early Middle Ages, their type became abundantly productive in Latin versification. In this literary development what seems to have happened is that the decorous tmesis of classical times was freed from the constraints of the verb phrase for larger syntactic combinations and longer morphological disjunctions in the noun phrase, above all, in proper names. Names, because of their unmarked semantic content, were peculiarly susceptible to tmesis, and onomastic tmesis was evidently preferred in Latin from about the fourth century on. Bede sanctioned it after Donatus in his *Liber de Schematibus et Tropis*, with an example often repeated in the Middle Ages: "Hiero – quem genuit – solymis, Davidica proles"¹⁴. Eugenius of Toledo, his contemporary, appealed to classical precedent for his tmesis of the Biblical name of John in poem LXX, *Ad iohannem, ad fin.*, "Pro – tibi ut nostro veniat ex carmine – fectus, / Instar Lucili cogor dirumpere versus", but Eugenius had got his notion of Lucilian tmesis from an intermediary passage in Ausonius' verse epistle XVI, 11.35–8: "Invenies præsto subiuncta petorrita mulis. / Villa Lucani – mox potieris – aco. / Resciso disces [or, disce hoc] componere nomine versum. / Lucili vatis sic imitator eris."¹⁵ Thus, not Lucilius' noun tmesis "conque – tubernalem" (cited above), but Ausonius' name tmesis "Lucani – mox potieris – aco" set Eugenius the example in this context.

ancient theory and practice see Quintilian, *Institutio Oratoria* X, i, 29, and Vergil, *Georgics* III, l. 381 ("... septem – subjecta – trioni").

¹¹ See the citations and explanations in the books of Einar Löfstedt, *Syntactica* (Lund, 1956), II, p. 399 ff., and *Late Latin*, trans. J. Willis (Oslo, etc., 1959), p. 173 ff.

¹² Frags. 1152–3, in W. Krenkel's edition (Leiden, 1970), II, p. 612.

¹³ From *Quod veredarium mittit ad Christi monachum*, l. 55, in *Monumenta Germaniæ Historica, poetæ* I, ed. E. Dümmler (Berlin, 1881), p. 588.

¹⁴ In C. Halm (ed.), *Rhetores Latini Minores* (Leipzig, 1863), p. 614; cf. *Donati Ars Grammatica* III, 6, in *Grammatici Latini*, ed. H. Keil (Leipzig, 1864) IV, p. 401. Bede's is the source of the example given by Holtzmark (*loc. cit.* in fn. 1 above) from the *Tergernseer Briefsammlung*, ed. K. Strecker, *Mon. Germ. Hist., epist. sel.* III (Berlin, 1925), p. 51: "Hiero – per Jacobum salvator gens – solimorum."

¹⁵ Eugenius' poem has been edited by F. Vollmer in *Mon. Germ. Hist., auct. ant.* (Berlin, 1905), p. 262, and Ausonius' epistle by R. Peiper (Leipzig, 1886), p. 254.

The comparative materials for MLat. tmesis are distributed geographically over western Europe out to the British Isles in the wake of a manneristic movement which descended from Ausonius in Gaul.¹⁶ At the end of the sixth century a singular grammatical theorist was born to this movement in the person of the Gallic literary wag, Vergil the Grammarian.¹⁷ He it was who reduced tmesis, under the term *scinderatio*, to final absurdity by proposing that writers scramble up words, syllables, and even letters, "ne mystica quæque ... passim ab infimis ac stultis facile repperiantur."¹⁸ Ausonius' poetic arrangements of monosyllabic words and Greek letters in his *Technopægnion* (poems III and XIII) were elegant trifling compared to the deliberate mystification of Vergil's theory. *Scinderatio* was probably only a learned joke, but in the literary atmosphere surrounding the movement someone was bound to take it seriously sooner or later, and in the seventh to the eighth century the *Rubisca* poet and the pseudonymous Aethicus Ister, another *mystificateur*, at length tried out his fantastic theory in poetry and prose respectively.¹⁹

In the *Cosmographia* of Aethicus Ister we come across the following strange lexical items: "Beomaron" for *Meoparon* (p. 40, l. 30), "gæa" for *agea* (= *ἀγία*?, p. 73, l. 35), "niam advertens" for *animadvertens* (p. 74, l. 34), and "Stoæ – insolæ – cades" (p. 75, l. 20).²⁰ The onomastic tmesis of *insolæ Stoæcades* may be regular by early medieval standards, but the other items, especially "niam advertens", with which cf. the tmesis in *Rubisca*, ll. 9–11,

¹⁶ See E. R. Curtius, *European Literature and the Latin Middle Ages*, trans. W. R. Trask (New York, 1953), ch. 15, esp. 284 f., and D. Norberg, *Introduction à l'étude de la versification Latin médiévale* (Uppsala, 1958), p. 58 f. The verses which Norberg quotes of Vergil the Grammarian (*Epitomæ*, ch. xiii, ed. J. Huemer (Leipzig, 1890), p. 80) have been arbitrarily emended by him in one line, with "sophiæ" for MS. "philosophiæ", to fit an Ambrosian rhythm.

¹⁷ A continental, not an Irish personality. M. Herren has recently been arguing, not wholly convincingly, that the Irish provenance of the MSS. of his works entailed a stay on his part in Ireland where they were perhaps composed; but there is no real evidence for this yet, apart from a few Hisperic lexical items in his vocabulary. See Herren's edition of the *Hisperica Famina I* (Toronto, 1974), preface, pp. 27–32, and his articles, "Bigerro Sermones Clefabo: Notes on the Life of Virgilius Maro Grammaticus", *Classica et Mediævalia XXXI*, i–ii (1970), pp. 253–7, and "The Hisperic poem *Rubisca*", *op. cit.* (in fn. 4), p. 83 ff. Vergil was the intellectual heir of Ausonius, whose *Commemoratio Professorum Burdigalensium* he burlesqued in his "catalogue of grammarians" (*Epit.*, ch. xv), and his stylistics were unlike those of the Hisperic school of poets, on the level of syntax.

¹⁸ *Opera*, ed. Huemer, p. 76.

¹⁹ On the *Rubisca* poet, Mældub (?), and his poem, see the above-cited article of Herren in *Ériu XXV* (1974), pp. 70–87, and the text in his forthcoming *Hisperica Famina II*; on Aethicus Ister and his *Cosmographia*, see Heinz Löwe's monograph, "Ein literarischer Widersacher des Bonifatius: Virgil von Salzburg und die Kosmographie des Aethicus Ister", in *Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhand. der geistes- u. sozialwissen. Kl.*, 1951, nr. 11, pp. 903–88, and the commentaries of K. Hillkowitz, *Zur Kosmographie des Aethicus I* (Köln, 1934) and II (Frankfurt, 1973). The attribution of the *Rubisca* to the Irish teacher of Aldheim is a somewhat slender inference of Herren's from MS. tradition, but of Löwe's identification of Aethicus Ister with the Irish holder, Vergil (= Fergil), of the episcopal see of Salzburg in 767, I must say that no one has been able to bring so much pertinent information to bear on Aethicus' identity as he, and I therefore endorse his identification as better documented than any other among German scholars. Though Aethicus Ister and the *Rubisca* poet may have been Irishmen, they were adherents of the continental school of mannerism in their tmetic word-play.

²⁰ References to the Leipzig MS. (Codex 89) in H. Wuttke's edition of the *Cosmographia* (Leipzig, 1853), as made by Hillkowitz, *Zur Kosmographie I*, p. 12.

“anim . . . adverti”, cannot be accounted for satisfactorily except by the theory of Vergil the Grammarian, however fantastic it is. These word deformations are primarily valuable to us for what they indicate of the wayward trends in the “dark style” from Latin to the vernaculars. Exceptional as they are, they could be duplicated in skaldic verse, e.g., in the *lausavisa* 6 of the great 10th century skald, Egill Skalla-Grímsson, who said “*í dalmiskunn fiska*” for *í miskunn dalfiska*.²¹ Here MLat. *scinderatio* and skaldic tmesis coincide in one word-deforming technique.

It should be recognized, nonetheless, that a noun phrase like “Stoæ-insolæcades” conforms adequately to the ordinary pattern of early medieval Latin verse tmesis. I would accordingly include it in the small *florilegium* below of hitherto unnoted lines of Carolingian and post-Carolingian poetry with tmesis of proper names:

Peter the Grammarian, *carm.* XII: “Hic domuit Lango – properans ad proelia – bardos”;²²

Ermoldus Nigellus, *In honorem Hladowici Carmen* IV, 1. 13 f.: “Nort – quoque Francisco dicuntur nomine – manni / Veloces, agiles, armigerique nimis”;²³

Ermoldus Nigellus, *ibid.* IV, 1. 179 f.: “Engilin – ipse pius placido tunc tramite – heim / Advolat induperans coniuge cum, sobole”;²⁴

Ermoldus Nigellus, *Ad Pippinum Regem* II, *ad fin.*: “Er – modolata tibi conscripsit carmina – moldus, / Nominis ut famuli sis memor, alme, tui”;²⁵

9th cent. Cordoban epitaph, *Super tumulum Atanagildi Abatas*: “Occulit abbatis magni haec urna fabilas / Quem Athana – prisca vocitabant secula – gildum”;²⁶

Abbo, *Bella Parisiacæ Urbis* II, 11. 471–2: “Calliditate venis acieque, Aquitania, linguæ, / Consilioque fugę Burgun – adiere – diones.”²⁷

In the volumes of *poetæ* in the *Monumenta Germaniæ Historica*, from which almost all the above lines are taken, there are also one or two usual examples of tmesis in nouns and adjectival phrases;²⁸ otherwise, proper name tmesis predominates in these texts.

In the light of the predominant MLat. usage in the post-Carolingian period, it is just possible that the first recorded occurrence of onomastic tmesis in skaldic poetry, i.e., Þjóðólfr’s “*Ið – með jøtnum – uðr [or, unnr]*”, was a Latinate

²¹ On this tmetic kenning see S. Nordal, *Íslensk menning* I (Reykjavík, 1942), p. 261, and Kock, *Not. Nor.* XXVI (1930), lemma 2008, where similar examples of it from 10th and 12th century skaldic poetry are listed. Not true tmesis according to Reichardt, “Tmesis”, p. 225.

²² *Mon. Germ. Hist., poet.* I, ed. Dümmler, p. 74.

²³ *Ibid.* II, ed. Dümmler (Berlin, 1884), p. 59.

²⁴ *Ibid.* II, p. 63.

²⁵ *Ibid.* II, p. 91.

²⁶ *Ibid.* III, ed. L. Traube (Berlin, 1896), p. 146.

²⁷ Ed. H. Waquet (reprint, Paris, 1964), p. 102.

²⁸ *Ad Moulinum de Dagulfo Scriptore*, VII: “Regna poli roseo pate – sanguine – facta tonantis / Fulgida stelligiri promunt et gaudia”, in *Mon. Germ. Hist., poet.* I, p. 94; and *Hymnus de Caritate*, st. 5: “Hæc prophetas et patri – fecit – archas, / Cum sacro spiramine eos replevit,” in *Mon. Germ. Hist., poet.* II, p. 244.

stylism. Tmeses of names are fairly rare among the skalds at first.²⁹ By de Vries's editorial rule of thumb, namely that this tmetec type can safely pass anywhere in the texts of their poetry (see above, p. 43), we might have to commit ourselves in a measure to the possibility of Latin influence on classic skaldic art, though most connoisseurs of it, I fear, would not want to commit themselves³⁰ thus even a little. On the other hand, those scholars who still search for stylistic influences of OIr. versification on skaldic art will be disappointed to learn that the strictly grammatical tmesis of the verb and its adverbial/prepositional elements in Old Irish and Latin did not enter at all into the ON verb phrase. If there were any syntactic or stylistic influences, they came from early medieval Latin to Old Norse through the noun phrase, with the spread of mannerism in northern Europe.

The best we can say, comparatively speaking, is that word-splitting and syntactic hyperbaton of the noun phrase were favorite compositional techniques of the Carolingian *poetæ* and the skalds alike. The *poetæ* employed them regularly on proper names, the skalds on compound nouns. Outside of these artistic preferences, it does seem doubtful whether the idiosyncratic art of the skalds, with its rich verbal resources and exacting requirements, would – any more than that of the Irish bards – have need of some extraneous refinement in MLat. literature. In any case, direct borrowing of Latin stylisms was for a time, in the post-Carolingian period, precluded by the historical and cultural conditions of the early Middle Ages. Egill's casual tmesis, “í dalmiskunn fiska”, certainly owed nothing *directly* to Vergil the Grammarian's theory of *scinderatio*. Rather, it was skalds of the learned stamp of the later authors of the *Háttalykill* (mid-twelfth century) who adapted Latin stylisms straight into skaldic verse (cf. their onomastic tmesis, “Barðisk Bokks í firði”, st. 30b). For these reasons I can conceive of the stylization of tmesis in the early part of the Middle Ages as in essence a spontaneous outgrowth of mannerism in several medieval literatures – specifically, Carolingian Latin, Old Norse, and perhaps Old French,³¹ but not Old Irish or Hisperic Latin. Yes, from the Irish

²⁹ In the ninth century, *Haustlong*, st. 10, as quoted; in the tenth century, Eyvindr's *lausavísa* 14, quoted in fn. 5 above; Einarr Helgason's *Vellekla*, st. 27, “fémildrkonungur . . . / myrk – Hlǫðvinjar – markar”; Hallfróðr Óttarsson, *Óláfsdrápa* II, st. 19, “Norðr – eru ǫll of orðin / auð – lǫnd at gram dauðan”; and then in the twelfth century, Einarr Skúlason's *Geisli*, st. 17, quoted above, p. 42. Einarr Helgason's name tmesis is approved by Reichardt, “Tmesis”, p. 226, being the one name tmesis on his list of trial examples. By his negative criterion of agrammaticality, Þjóðólfr's and Eyvindr's would have to be added to his list.

³⁰ De Vries himself, *Altnord. Litgesch.* I, *loc. cit.* (fn. 3 above): “Zusammenhang ist aber kaum anzunehmen, weil in der altnordischen Poesie die Tmesis schon so früh auftritt.” But in the case of Kormákr Ögmundarson, whose *lausavísur* date from the tenth century, it has been demonstrated as forcefully as these things can be that a classic skald could be influenced by the classical poets of Rome in composing strophes of *adynata*. See Th. M. Andersson, “Scalds and Troubadours”, *Medieval Scandinavia* II (19–69), p. 28 ff., as against Turville-Petre, *Scaldic Poetry*, p. 49. Hence the possibility of Latinized tmesis in ninth or tenth century skaldic verses is not to be ruled out altogether.

³¹ As in the opening line of the *Chanson de Roland*: “Carles li reis nostre emperere Magnes”, cited by H. Lausberg in “Bibliographie”, *Archiv für das Studium der neueren Sprachen* CXCI (1955), p. 113. Cf. the colloquial, adjectival tmeses in the Romance languages, mentioned by Löfstedt in *Syntactica* II, p. 402 f., and *Late Latin*, p. 174 f. But all of these have Latin antecedents.

point of view not only was tmesis a restricted grammatical feature of the OIr. verb phrase, but also in Hisperic Latin its special stylistic value was expressly denied by the “faminators”, the stylists of that species of insular Latinity.³² For all their lexical experimentation with glossarial Greek and Hebrew, the “faminators” echoed in their denial the conservative voice of late antique learning, Isidore of Seville, by resisting the “barbarism” of overstylized tmesis. Editorially, they were the original *motstandere* of the figure.

To sum up: when by chance we feel inclined to admit under de Vries’ rule a proper name tmesis in a given passage of skaldic verse, then we are tacitly basing our editorial judgement on a shared poetic practice of the post-Carolingian *poetæ* and the classic skalds. Historically, that seems to me a sound basis for judgement regarding tmesis, despite the obvious fact that the practice was much commoner among the *poetæ* in the ninth century, and that the Latin and ON poets were working for a stretch of time independently of each other. Many a critical decision will be involved with each textual crux, and we may have serious misgivings about the longer noun tmeses, but we can rest assured, at any rate, that the onomastic tmeses were poetically licensed in Latin on the continent, and that there too were created, by Vergil the Grammarian and Aethicus Ister, the fanciest forms of syllabic tmesis known to the skalds. If further doubts linger over this stylistic parallelism between MLat. and ON tmesis, they should be dispelled by the mid-thirteenth century Icelandic grammarian, Óláfr Þórðarson, who, in the *Third Grammatical Treatise*,³³ defined the Greek term according to Donatus, as Bede had done, and applied it to an anonymous line of skaldic verse, “Ækl var ogn á Stiklar / obliðstoðum siðan” (= “Ekl- vasa ógn á Stiklar- / -óblið -stoðum siðan”), in which there was both a noun tmesis, “eklóblið”, and a recurring name tmesis, “Stiklarstoðum.”

Surely, had Ernst Kock bethought himself of Óláfr’s example of double tmesis, he might have accepted the plain division of Stiklarstaðir in Einarr Skúlason’s *Geisli*!³⁴

³² See “The twelve faults of Ausonian diction” in the A Text of the *Hisperica Famina*, I, ed. Herren, pp. 72–3, notably the fault, “litterales urbanæ mouet caracteres facundiæ”, I. 125. The primary reference in this passage may be to Isidore’s strictures on “Barabarism” in *Etymologiæ* I, xxxii, 3 ff. (so Herren, p. 146), but there is also of course an oblique criticism in it of Vergil the Grammarian’s theory of *scinderatto*, which was partly got up in *Épit.*, ch. xiii, from the same source.

³³ Ed. B. M. Olsen (Copenhagen, 1884), pp. 111–12.

³⁴ Reichardt meanwhile has mistakenly changed his mind about this place-name; cf. “Tmesis”, p. 201, where poor orientation in Latin literature has confused the issue.

ALAN J. BERGER

The Textual History of *Þinga saga*

Þinga saga is the story of a conflict between King Sigurðr Jórsalafari and Sigurðr Hranason. Slanderers lead King Sigurðr to suspect Sigurðr Hranason of appropriating revenues from the Finn tax and trade monopoly which he manages for the crown. In *Egils saga*, slanderers lead King Haraldr hárfagri to suspect the same of Þórólfr Kveld-Úlfsson. Since there is no third instance of the slander of the man who manages the Finn business, *Þinga saga* is somehow involved with the literary history of *Egils saga*. Bjarni Einarsson considered *Þinga saga* essentially historical and therefore a source for *Egils saga*: “The principal characters are historical . . . and the same seems to be true of the named minor characters . . . Nor is there any reason to doubt that the contents in their principal features are historical.”¹ In *Þinga saga*, King Sigurðr brings his office-holder to court four (or five) times, and so it is considered a good source for the legal history of twelfth-century Norway. Konrad Maurer and others mined *Þinga saga* for information regarding the judicial functions of the Norwegian *lögmaðr* prior to King Sverrir’s reforms.² Gustav Storm produced a small book on *Þinga saga* and found it historically trustworthy in large details and small.³ Jonna Louis-Jensen was “less optimistic” about the historical value of *Þinga saga*, but nevertheless claimed to have found in it an article of law older than any surviving to us in the law books.⁴

Although *Þinga saga* is thought to contain some real history, the real history cannot be extracted from it until its textual history is known. Which *Þinga saga* of the three different versions is the original one, or closest to the original? Storm thought that the Hulda-Hrokkinskinna version was the most trustworthy, while Jonna Louis-Jensen found the ancient article of law only in the Morkinskinna version. I maintain that the Morkinskinna version is the

¹ *Litterære Forudsætninger for Egils saga*, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi Rit 8 (Stofnun Árna Magnússonar; Reykjavík, 1975), p. 148.

² To the references given by Storm, p. 65 (see next note), might be added Maurer’s review of Storm’s book in *Kritische Vierteljahrschrift* XIX (1877), pp. 474–477, and Band I, zweite Hälfte of Maurer’s *Alt nordische Rechtsgeschichte* (A. Deichert; Leipzig, 1907), pp. 57 ff.

³ *Sigurd Ranessøns Process*, Det norske historiske Kildeskriftfonds Skrifter (Oslo, 1877). This book contains all the versions of the story. The short version is found in the Heimskringla MSS Jöfraskinna, Fríssbók, Gullinskinna, and Eirspennill; two different long versions are Morkinskinna and Hulda-Hrokkinskinna. In each case the story is found toward the end of *Magnússona saga*. The Heimskringla MS Kringla does not have the story.

⁴ *Kongesagasstudier: Kompilationen Hulda-Hrokkinskinna*, Bibliotheca Arnarnagæana 32 (Reitzel; Copenhagen, 1977), pp. 99, 104 ff.

oldest of the three, but that the Hulda-Hrokkinskinna version contains some original material not found in Morkinskinna; the Heimskringla version is an abbreviation of the Morkinskinna version. Furthermore, the original *Þinga saga* can be reconstructed by means of literary analysis. By analyzing the component episodes of each surviving version, awkward and/or self-contradictory episodes can be re-located or removed. The result of this analysis is a coherent and intelligible *Þinga saga* which has a good claim to originality.

The first episode in *Þinga saga* is not only unhistorical but unoriginal. *Þinga saga* begins when King Sigurðr Jórsalafari sends a man to collect taxes from the Irish. Ever since the Irish killed King Magnús, Sigurðr's father, they have paid no taxes to Norway. The narrative follows the man's dangerous mission to its surprisingly successful conclusion but then the narrative turns back to the evening he first left Norway. That evening King Sigurðr enjoys the man's wife.

A more immediate source for this part of the narrative than the biblical tale of David and Bathsheba is *Sigurðar þáttr slefu*. Sigurðr slefa, also a king, sends a man to collect taxes from the English king Ethelred. Ethelred is unready again because the taxes for that year had already been collected and delivered to Norway. Nevertheless, he gives this tax collector more. The narrative turns back to the point when he left Norway, and again we find the king misbehaving with his messenger's wife. When the husband returns he vows in a verse not to sleep with his wife until he has killed the king, which he later does, at a *þing*.⁵

The king who preys upon his servant's wife is such a popular motif that there is no telling whether or not *Sigurðar þáttr slefu* contains any real history. Two histories of Norwegian kings would seem to support the veracity of *Sigurðar þáttr*. The *Ágrip af Nóregis konunga sögum* reports that Sigurðr slefa was attacked at a *þing* but managed to escape to Alreksstaðir, where he was killed by a man whose wife he had raped when the man was not home.⁶ The *Historia Norwegiae* reports that Sigurðr was killed at a *þing*; his brother and co-ruler was killed at Alreksstaðir by a man whose wife he had raped when the man was not home.⁷ Doubt is cast upon the veracity of all three sources by a ballad tradition resembling this history. In the Danish ballad *Marsk Stig*, King Erik asks the wife of a man he has sent to war to sew a shirt for him. This amounts to a sexual proposition, and the wife refuses, so Erik rapes her.⁸ She greets her homecoming husband with a vow never to sleep with him until he avenges her. He defies the king at a thing and kills him later. This ballad is probably related to a lost Low German ballad which leaves a relic in *Þiðreks saga*. Sifca's wife is sewing a silk shirt for him when king Erminrikr, who has sent her husband on a mission, rapes her.⁹

⁵ *Fornmanna sögur*, ed. R. Rask and C. C. Rafn, III (Copenhagen, 1827), 85 ff. On p. 62 of Halldór Hermansson's *Bibliography of the Sagas of the Kings of Norway*, *Islandica* III (1910) are listed two articles dealing with this *þáttr* and its analogues.

⁶ Ed. Finnur Jónsson, *Altnordische Saga-Bibliothek* 18 (Niemeyer; Halle, 1929), pp. 12–13 (ch. 9).

⁷ *Monumenta Historica Norwegiae*, ed. Gustav Storm (Oslo, 1880), p. 108.

⁸ *Danmarks Gamle Folkeviser*, ed. Svend Grundtvig, III (Copenhagen, 1862), 338 ff. (no. 145). A variant with a silk shirt is given on p. 375. Pp. 182 and 918 f. discuss shirts and love.

⁹ *Saga Þiðreks konungs af Bern*, ed. C. R. Unger (Feilberg & Landmark; Oslo, 1853), ch. 276.

Both *Pinga saga* and *Sigurðar þáttur slefu* describe the husband's mission before turning the narrative back to the night he left, but this device seems not to be a part of the ballad tradition. Therefore there is a direct relationship between *Pinga saga* and *Sigurðar þáttur*, and the former must be the borrower, since the material is used inconsequentially. In *Pinga saga* there is no confrontation between husband and king; the husband's return is dismissed in a few sentences much later in the narrative. The author of this version of *Pinga saga* borrowed the adulterous king motif only for an introductory episode. When Sigurðr Hranason, the brother of the adultress, discovers his family's shame the very next morning he speaks curtly to the king. The king becomes angry and responds inconsequentially that the brother has been stealing half the proceeds of the Finn tax and trade monopoly which he manages for the crown. The adultery drops from the story after this point in order to take up this new issue.

Because the first episode in *Pinga saga* is borrowed from other literature, it is unhistorical, and because it is used inconsequentially, it is unoriginal. The inconsequentiality of the episode is displayed not only in the absence of the cuckolded husband's response but also in the conclusion of *Pinga saga*. In all versions of *Pinga saga*, king Sigurðr and Sigurðr Hranason are reconciled at the end, but in neither of the two versions containing King Sigurðr's adultery is the issue ever resolved. Thus Sigurðr Hranason makes peace not only with the king who accused him of theft but also with the king who dishonored him. Once the adulterous king is introduced but not resolved, the reconciliation is unsatisfactory to the reader. The episode of the adulterous king seems to have been drawn into *Pinga saga* by a kind of free association: Sigurðr Hranason is in conflict with king at a number of *þing*, and so is the husband in the adulterous king stories.

The second episode of *Pinga saga* is also unhistorical and unoriginal. To King Sigurðr's accusation that Sigurðr Hranason is keeping half the money he collects from the Finns, Sigurðr Hranason replies that he is obliged to the crown for sixty marks each year and that whatever more he can collect he can keep. He claims that he had received the Finn office on such terms from King Sigurðr's father King Magnús, who was grateful for Sigurðr Hranason's help in escaping an army of Swedes.

The favor Sigurðr Hranason claims to have done for King Magnús cannot be made to fit into any other account of Magnús' raids into Sweden. On his first expedition Magnús left behind a company of men in a fortification when he returned to Norway for the winter. Somewhat later, the Swedish king forced the company of Norwegians to leave Sweden. Since Magnús left Sweden long before his troops were driven out, there seems to be no truth to Sigurðr Hranason's claim that his information enabled Magnús to escape the defeat suffered by his troops in the fortification. This part of *Pinga saga* is unhistorical not only because it cannot be corroborated, but because it seems to be borrowed from a favor someone else did for Magnús during his second incursion into Sweden. On Magnús' second incursion he was indeed lucky to

escape with his life. As Theodoricus puts it, Magnús was routed: *victus refugit solus, uno tantum comite persequente, Augmundi filio Scopta* (MHN, p. 61). Qgmundr Skoptason is also noted by *Ágrip*, p. 48. These allusions to Qgmundr are probably to the story found in *Hulda-Hrokkinskinna* and *Heimskringla*: Qgmundr put on the king's clothing in order to mislead the pursuing Swedes while the king made his way back to the ships. Thus Sigurðr Hranason's service to King Magnús on his first Swedish trip, which is reported nowhere but in *Þinga saga*, seems to be borrowed from the story of Qgmundr's service in the second Swedish trip. Qgmundr's favor may have been borrowed for the same reason Sigurðr slefa's misbehavior was borrowed. Qgmundr is later in conflict with the king at a *þing* and charges the king with ingratitude.

The charter Sigurðr Hranason claims to have received from Magnús is not part of the original *Þinga saga* because it leads to contradictions. In all versions of *Þinga saga*, Sigurðr Hranason appeals to the king not to listen to the "envious and evil men" who have slandered him regarding his management of the Finn business. However, once the charter has been introduced to the story, slander makes no sense since the question would be merely whether the charter is valid and whether Sigurðr has fulfilled its terms. Furthermore, once the charter is introduced, it contradicts a later episode wherein King Sigurðr discovers that Sigurðr Hranason is not rich and therefore no thief. According to the charter, Sigurðr Hranason was encouraged to enrich himself in return for the help he gave Magnús.

The episode which leads to reconciliation follows the series of legal meetings. King Sigurðr's attempts to punish Sigurðr legally have all failed, but King Sigurðr is still angry and threatens civil war, since his lawsuits misfired due to the legal counsel given Sigurðr Hranason by King Eysteinn, King Sigurðr's brother and co-regent. To forestall civil war, Sigurðr Hranason throws himself on King Sigurðr's mercy. King Sigurðr orders Sigurðr to pay a fine of fifteen gold marks by morning, five to King Eysteinn, five to their brother King Óláfr, and five to himself. King Sigurðr fully expects that Sigurðr will have no trouble raising the money because slander has convinced him that Sigurðr has become rich by stealing from him. However, Sigurðr can come up with only five marks, and those are borrowed. He offers them to Eysteinn, but Eysteinn returns them. Óláfr does the same, and when King Sigurðr discovers that Sigurðr Hranason is not rich, he returns the five marks and they are reconciled.

The thrice-forgiven fine (or "infectious generosity?") has analogues in *Auðunar þáttur vestfirzka* and Chaucer's *Frankin's Tale*, but no motif-index is necessary to reveal the fabulous symmetry of the episode. Surely it is not historical. Moreover, since the episode turns upon the issue of honest poverty, the charter from Magnús, which makes the issue of poverty pointless, cannot be original to *Þinga saga*.

The *Hulda-Hrokkinskinna* version of *Þinga saga* has yet one more episode, and this episode seems to be composed of the original beginning and the original ending of the original *Þinga saga*. In this version, Sigurðr Hranason invites King Sigurðr home after they are reconciled. The king is awed by the

magnificence of the furnishings, principally weapons and shields, and utters praise. Bergþórr bukkr, who had testified against Sigurðr Hranason at the last legal meeting, responds to the king's praise by informing him that Sigurðr does not really own the furnishings, he has merely borrowed them. The king rebukes Bergþórr for his malicious intentions and goes to evening services. When he returns, only one wretched shield hangs on the wall, and Sigurðr Hranason asks the king to judge whether he owns even that. He had acquired the shield in Ireland when Bergþórr dropped it to run from Magnús, who was killed there. Sigurðr cites as witness to Bergþórr's cowardice and his own steadfastness Víðkunnr Jónsson.

The first part of this episode would make a good beginning for *Þinga saga* once its contradictions are ironed out. The king who recently suspected Sigurðr Hranason of illegal enrichment now admires his wealth, while the only witness to Sigurðr's criminality now testifies that Sigurðr owns little of his own. The episode reveals its original form in spite of its awkwardness. The king must have marvelled at Sigurðr's wealth and Bergþórr must have explained the wealth as Sigurðr's theft from the Finn business. Thus the later references to the slander of "envious and evil men" would make sense in *Þinga saga*, as would the "thrice-forgiven fine" motif, since it establishes Sigurðr's genuine poverty. The second half of this final episode would make a good ending for *Þinga saga*, since the single wretched shield serves well as an emblem of Sigurðr's loyalty and poverty, as well as of his slanderer's unworthiness.

Sigurðr Hranason's loyalty to King Magnús in Ireland is not entirely the invention of the author of the original *Þinga saga*, but it is nevertheless unhistorical. According to all other sources, Magnús made two journeys to the British Isles, the first successful, the second fatal. Theodoricus records the names of Dagr [Eilífsson], Víðkunnr Jónsson, and Úlfr Hranason "who was the brother of Sigurðr who was the father of Níkolás" as attending the king on his first voyage (p. 63). *Ágrip* gives the same information word for word, but adds that on the second and fatal voyage Víðkunnr was the last to leave the mortally wounded Magnús (pp. 48 f.). *Morskinskinna* names Víðkunnr as the last to leave Magnús, but names Sigurðr Hranason and Úlfr Níkolásson (!) as attending the king. Since Úlfr Níkolásson is attested to nowhere else, it seems Sigurðr Hranason's presence in Ireland stemmed from a (willful?) misunderstanding of Theodoricus or *Ágrip*. *Fagrskinna* has no Úlfr, but it does have Sigurðr, and he and Víðkunnr are said to be the last two to run from Magnús. In *Hulda-Hrokkinskinna* and *Heimskringla*, Víðkunnr, Sigurðr, and Dagr are said to be the last three to run from Magnús. In these two sources, Magnús is abandoned by the cowardly Þógrímr (skinn)hufa, while in the last episode of *Þinga saga*, Sigurðr describes Bergþórr as wearing a *silkihufa*. Thus the legend of Sigurðr's loyalty in Ireland is nothing more than a legend even though it may not have been invented by the author of *Þinga saga*.

To sum up the analysis so far, there must once have been a *Þinga saga* which began with Bergþórr bukkr's slander of Sigurðr, the man who managed the

Finn business for the crown, Sigurðr Jórsalafari, Eysteinn, and Óláfr; the slander appears to be inspired by Bergþórr's envy of the praise awarded by the king to Sigurðr's apparent wealth. The king believes the slander and summons Sigurðr to court. During the ensuing series of lawsuits, Sigurðr asks the king not to listen to slanderers, and Bergþórr testifies against him (although his actual testimony was probably not represented). When King Sigurðr's legal attacks fail, he threatens Eysteinn, Sigurðr's counsel, with civil war. Sigurðr Hranason surrenders himself to King Sigurðr's judgement and is fined fifteen marks. King Sigurðr then discovers Sigurðr's honest poverty, they are reconciled, and during a visit to Sigurðr's quarters, Sigurðr has an opportunity to avenge the slander by displaying the shield which Bergþórr dropped. Thus in the original version of *Þinga saga*, Bergþórr appeared in the beginning, middle, and end of the story, whereas in all the surviving versions he appears first in the middle of the story and never again (except in the Hulda-Hrokkinskinna version).

For some reason, Morkinskinna removed the initial slander (but not subsequent references to it); Morkinskinna also removed the final scene, with the legend of Sigurðr's loyalty in Ireland. Morkinskinna added a story of Sigurðr's service in Sweden, and prefaced that with the adulterous king motif. Both Víðkunnr and Qgmundr, from whom Sigurðr seems to have borrowed his claims on Magnús and his sons, are members of the Árnæðlingar family, so perhaps the alteration in the story had something to do with family politics.¹⁰

The Heimskringla version of *Þinga saga* (known as *Þinga þáttur* because of its brevity) is an abbreviation of a version like Morkinskinna's. Heimskringla omitted the adulterous king and the charter from Magnús, and used the slander of unnamed men to begin the story. It omitted the thrice-forgiven fine and terminated the story with an abrupt and rudimentary reconciliation.

The Hulda-Hrokkinskinna version followed the Morkinskinna version, but added another episode composed of the two episodes excised by Morkinskinna.

The core of *Þinga saga* (and the whole of the Heimskringla version) is the series of legal meetings between King Sigurðr and Sigurðr Hranason (who is assisted by King Eysteinn). A synopsis of the series reveals how little it is to be trusted as a source of real history. Eysteinn has his brother's first suit thrown out of court because it was brought forward at a town meeting which has no jurisdiction over such cases. The second case is brought to a *fylkisþing* but it is thrown out because a *fylkisþing* has no jurisdiction over a *lendr maðr* such as Sigurðr Hranason. It is thrown out a third time when it is brought forward at a *þing* far removed from the area where the alleged crime took place. The suit is voided a fourth time when Sigurðr, in a move reminiscent of Flosi's in ch. CXII of *Njáls saga*, transfers the case to Eysteinn, and thus the *logþing* has no jurisdiction in a case involving two kings. At the next meeting, Eysteinn has the suit voided forever on the grounds that any suit which misfires three or four

¹⁰ *Gull-Ásu-Þórðar þáttur* also tells a tale of Sigurðr Hranason, Víðkunnr, and King Eysteinn, but I cannot determine its place in the history of *Þinga saga*.

times cannot be brought forward again. It is difficult to see how anyone could regard this legal fairy tale as historical. Storm admitted that the mistakes made by King Sigurðr and his advisors are rather large and numerous, but Storm excused them on the grounds that the king “was not knowledgeable in the law, and moreover, he was acting in anger” (p. 49).

Storm saw that the original *Pinga saga* had only four legal meetings, not five. Thus in the original *Pinga saga* Eysteinn did not say “any suit which misfires three or four times ...” but simply “three times”. The meeting which was added was the one which concerns geographical jurisdiction, as is revealed by the numerous awkwardnesses it introduces. Both *Morkinskinna* and *Heimskringla* have five meetings, and although *Hulda-Hrokkinskinna* has only four, it must have known a five-meeting version, since it contains a relic of that extra meeting in an irrelevant speech of Eysteinn’s, where he outlines the issue of geographical jurisdiction: “Since this all took place in *Frostuþing*, it ought to be carried through the courts there (etc.)” (*FMS* VII, 136). Thus the *Heimskringla* version is an abbreviation made with a critical eye, and the *Hulda-Hrokkinskinna* version is a compilation made with a critical eye. The changes made by *Morkinskinna* are difficult to explain.

Since there is no real history in *Pinga saga* it cannot be considered a source for *Egils saga* without further evidence. Moreover, the reconstructed version of *Pinga saga* has closer parallels with *Egils saga* than does any other version, so the question of sources is all the more complicated.

JOSEPH HARRIS

The King in Disguise:

An International Popular Tale in Two Old Icelandic Adaptations*

For Professor Albert Bates
Lord on his sixtieth birthday
15 September 1977

One of Professor Lord's continuing concerns and an interest he has instilled in his students is the importance of relations between oral and literary traditions. The problem is controversial in many fields and nowhere more so than in the study of the saga literature where it is not always recognized how intimate are the connections between the oral-literary question and the problem of European influence, the problem of the uniqueness of the saga literature. The following essay is intended as a contribution to the current reassessment of the relationship of Old Icelandic saga literature to the European mainstream and of the ways of literary tradition in dealing with oral sources. Part I discusses the assimilation of a widely known international tale to its place in the saga histories of Norway, while Part II shows how the same tale is adapted in a different genre. In Part III the thematic contents of the story in the two adaptations are compared with each other and with the meanings attached to a similar tale in Old Icelandic, and Part IV briefly draws some conclusions for the comparative study of saga literature.

I

Snorri Sturluson's account of the Battle of the Nissa (9 August 1062) follows the actions of the Norwegian earl Hákon Ívarsson more closely than those of Hákon's sovereign Haraldr Sigurðarson.

Battle was joined late in the day and continued all night with Hákon fighting fiercely and directing his ships to whatever part of the fleet was at the moment hard pressed by the superior Danish force. However, when the ship of the Danish king, Sveinn Úlfsson, had been cleared of men so that all were dead or overboard and the rout of the Danish fleet began, Hákon's ships were blocked from the pursuit and had to stay behind. A stranger dressed in a hood came rowing up to Hákon's ship in a small boat and called out to the earl; the stranger identified himself as Vandráðr and asked quarter of the earl. Hákon sent two men to row with Vandráðr in to the coast of Halland and to escort him

* My thanks to the Society for the Humanities, Cornell University, where this article was first written in 1971. In the meantime, a new survey of the international tale by Elizabeth Walsh (to which the original version of the present article contributed [cf. her n. 30]) has appeared in print: "The King in Disguise", *Folklore* 86 (1975), 3-24; Walsh's survey should be added to the works cited in my notes 6 and 7.

to Karl, a farmer, who would speed him on his way. The refugee Vandráðr and his companions arrived just as the farmer and his wife were rising for the day. Karl invited them to breakfast, and the wife scolded Vandráðr for drying his hands on the middle of the towel. Karl's son accompanied Vandráðr as his guide in the forest. Later it was learned that King Sveinn had escaped from the battle, and soon a message came to Karl and his wife to come to the Danish court. At court it became clear that Vandráðr was none other than the king himself, and Karl was now rewarded with lands in Zealand and eventually with extensive power. However, King Sveinn sent the old wife back to Halland and married Karl to a nobler woman.¹

Lest the reader wonder how this little Danish success story was known to Snorri, he assures us, "The story spread far and wide, and news of it reached Norway"; and there were other stories attached to the Nissa encounter: "That autumn, when the army came back from Denmark, there was a tremendous amount of talk and story-telling about the battle, for everyone who had taken part in it felt he had something worth telling about it."² However, Snorri's source here is not an oral one but the now-fragmentary *Hákonar saga Ívarsson*, the only extant example of a saga about a non-royal Norwegian.³ The first part of the story of Vandráðr and Karl is lost in the source, but from the summons to court to the end of the tale Snorri remains closely true to *Hákonar saga* while steadily simplifying and condensing; for example, Snorri excised most of the references to the providential nature of Karl's aid and omitted all reference to the conferral of the office of steward (*ármenning*), to the son's reward, and the didactic and proverbial close of the episode in *Hákonar saga*. This last element, in particular, gives the tale in *Hákonar saga* the flavor of fable, and one result of Snorri's alterations is to increase the historical plausibility of the tale.

However, the story of Vandráðr and Karl possesses but a tenuous claim to historicity, for the ultimate source of *Hákonar saga* for this episode is the tale somewhat inaptly called the King in Disguise. Tales of this type tell how a king accidentally comes to benefit from the hospitality of one of his poorer subjects and how the hospitality is later rewarded; the king is unrecognized but not always in disguise. The tale embodies the *Allerweltsmotiv* of an incognito king or god among his people⁴ but is itself not merely a common "motif" or

¹ *Heimskringla*, III, ed. Bjarni Aðalbarnarson, Íslenzk fornrit (=IF) 28 (Reykjavík, 1951), esp. ch. 64 and 67, pp. 152–54, 155–56 (*Haralds saga Sigurðarsonar*).

² Translated passages from Snorri's *Haralds saga Sigurðarsonar* are from *King Harald's Saga*, tr. Magnus Magnusson and Hermann Pálsson (Penguin: Baltimore, 1966), pp. 115–20; other translations are my own.

³ *Hákonar saga Ívarssonar*, ed. Jón Helgason and Jakob Benediktsson (Copenhagen, 1952), pp. 29–30; all the following quotations and translations from *Hákonar saga* refer to these pages. Cf. Gustav Storm, *Snorri Sturlassóns historieskrivning* (Copenhagen, 1873), pp. 236–59.

⁴ The motif of major concern in this paper is (Stith Thompson, *Motif-Index of Folk Literature*, rev. ed. [Bloomington, Ind., 1955]) K1812 *King in disguise* or K1812.1 *Incognito king helped by humble man. Gives reward*; the first of the Icelandic versions discussed here has not been noticed, but the second is entered in Inger Boberg, *Motif-Index of Early Icelandic Literature*, Bibliotheca Arnarnagæana 27 (Copenhagen, 1966) as K1812.19 *King in disguise as one of his own men*

“theme” but an articulated narrative that maintains much of its structural identity and many details from one version to another, in short, an international popular tale.⁵

Probably the best known version is preserved in the first part of the Scottish romance *The Tail of Rauf Coilgear*:

Rauf, a humble collier, gives a night's lodging to Charlemagne, whom he finds straying through a snowstorm in the mountains surrounding Paris. He does not recognize his royal guest, and while showering him with bounteous hospitality treats him with rough-handed familiarity. Charlemagne, who takes all in good part, describes himself as a servant of the queen – “Wymond of the Wardrobe” – and promises his host that if he will bring a load of coals to court, he shall be guaranteed an excellent market for them. The next morning the king is directed on his way; he soon meets Roland, Oliver, Turpin, and many others, who congratulate him on his safe return. Rauf sets about preparing his load of charcoal, despite the forebodings of his wife that Wymond's intentions may not be amicable. In Paris, Rauf gains admission, with some difficulty, to the royal hall, where he learns the identity of his late guest. He is considerably alarmed to recall the violence of his hospitality, but the Emperor forgives him his offenses and rewards his bounty with knighthood.⁶

The second part of the romance, which begins with Rauf's quarrel with Roland on the way to Paris, concerns Rauf's mock heroic exploits as a peasant-knight.

No geographic-historic study of the King in Disguise has been attempted, but enough versions have been reported to show that it was international property in the later Middle Ages. Among analogues of the whole story of Karl and Vandráðr, five medieval versions, four extant in English and one in Latin, are well known; the oldest of these is Giraldus Cambrensis' tale of Henry II and the Cistercian abbot.⁷ Older than Giraldus and probably from the late eleventh

rescued in fighting alone against four. Also see Thompson, K1816.9, K1812.4, K1812.9, K1812.10, K1811, Q1, Q1.1, and Boberg, P322.2, P324.1, P336.2, and Q45.4.

⁵ With this term I mean essentially the same as Kenneth H. Jackson, *The International Popular Tale and Early Welsh Tradition* (Cardiff, 1961), esp. ch. 1 and 2. The distinction from “folktale”, which is freed to mean not a class of literature but one mode of existence (oral) of the “international popular tale”, seems to me particularly useful in dealing with the complex relations between oral tradition and writing one finds in Old Icelandic.

⁶ Summary adapted from that of H. M. Smyser, “‘The Tail of Rauf Coilgear’ and its Sources”, *Harvard Studies and Notes* 14 (1932), 137–38. Besides this article (pp. 135–50), still the most complete account of the tale, the King in Disguise is discussed by F. J. Child, *English and Scottish Popular Ballads*, V (Boston, 1894), 67–75; by E. K. Chambers, *English Literature at the Close of the Middle Ages* (Oxford, 1945), pp. 128–29, 223–24; by Max Tonndorf, *Rauf Coilgear* ... (Halle, 1893), and earlier by Percy and Hazlitt.

⁷ Giraldus Cambrensis, *Speculum Ecclesiae*, ed. S. Brewer, Opera, IV, Rolls Series (London, 1873), pp. 213–15 (cf. pp. xxxix–xli); “King Edward and the Shepherd” in *Ancient Metrical Tales*, ed. C. H. Hartshorne (London, 1829), pp. 35–80; “John de Reeve”, in *Bishop Percy's Folio Manuscript*, ed. J. W. Hales and F. J. Furnival, II (London, 1868), 559–94; “The King and the Hermyt” in *Remains of the Early Popular Poetry of England*, ed. W. C. Hazlitt, I (London, 1864), 11–34; and “Rauf Coilgear” in *The Tail of Rauf Coilgear, with Fragments of Roland and Vernagu and Otuel*, ed. S. J. H. Herrtage, EETS, ES 39 (London, 1882). Among the later relatively close analogues are “The King and the Barker”, Hazlitt, I, 1–10; “The Kinge and the Miller”, Percy

or early twelfth century is the story of King Alfred and the cakes, which, however, is only a partial analogue in its oldest forms.⁸ Other partial analogues in Western literature date back to the tenth century,⁹ and the widely disseminated folktale of the King and the Soldier (Type 952) is comparable to the two Icelandic tales discussed here.¹⁰ None of the early versions is close enough to those in Old Icelandic to raise the question of a "source," and we must rest content with a discussion of the probable adaptation of the Old Icelandic forms based on a comparison with the analogues.

Folio MS, II, 147–57; "King Alfred and the Shepherd", *The Roxburghe Ballads*, III (Hertford, 1880), ed. W. Chappell, 210–19; "The History of the King and the Cobbler" ("First Part"), a summary in *Descriptive Notices of Popular English Histories*, by J. O. Halliwell Phillips, Percy Society 23 (London, 1848), 48–50, doubled in "Second Part"; "King Edward IV and the Tanner of Tamworth", Child, V, 67–87; "King James V and the Tinker", a ballad in Andrew Small, *Interesting Roman Antiquities Recently Discovered in Fife ...* (Edinburgh, 1823), pp. 283–85 (summary in Child, V, 73–74); a story of King James V (the Guidman of Ballangeich) and a miller, Small, pp. 277–80; a story of James V and a shepherd, Small, pp. 280–82 (cf. also the other stories of the disguisings of James V, Small, pp. 285–91); "The King and the Forrester", *Roxburghe Ballads*, VII (Hertford, 1893), ed. J. W. Ebsworth, 763–64; "Der Köhler und Kaiser Maximilian II", in *Westslawischer Märchenschatz*, ed. Joseph Wenzig (Leipzig, 1857), pp. 179–81; "Grand Nez", in *Contes populaires de la Haute-Bretagne*, ed. Paul Sébillot, II (Paris, 1881), 149–50 (also told of Henri IV in *Guirlandes des Marguerites* [Nérac et Bordeaux, 1876], a text I have not seen [now cf. Walsh, n. 39]); No. 160 in *Danske sagn*, ed. E. T. Kristensen, IV (Aarhus, 1896), 41; "Brot und Salz segnet Gott" (No. 572) in *Deutsche Sagen*, by J. and W. Grimm, ed. H. Grimm (Berlin, 1891), p. 190; a story of Charlemagne and a shoemaker in *Die Sagen Belgiens*, ed. Maria von Ploennies (Cologne, 1846), pp. 242–45; a story of Charlemagne and a farmer, *Sagen Belgiens*, pp. 246–47; and esp. a story of Charlemagne and a farmer, *Sagen Belgiens*, pp. 249–53 (cf. also pp. 245–46). More distant analogues of the whole tale are "Christian den Fjerde og bonden" in J. M. Thiele, *Danmarks folkesagn*, ed. Per Skar, I (Copenhagen, 1968), 57–58; "Kongen og bonden", Thiele, I, 58–59; Fit VII of "The Little Gest of Robin Hood", Child, III, 73–75; and perhaps the adventures of Haroun-al-Rashid in the *1001 Nights* (for references see Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux arabes*, VI [Leipzig and Liège, 1902], 44–45); "The Royal Frolic ...", *Roxburghe Ballads*, VII, 756–57, also 758–60, 761–62; Nos. 157 and 158 in *Danske sagn*, IV (cf. Small, p. 287); D. D. Cardonne, *Mélanges de littérature orientale ...* (Paris, 1770), I, 104–16. Among the partial analogues, cf. Nos. 556 and 569 in *Deutsche Sagen*, pp. 176–77, 187 (other versions of No. 556 discussed in Kinderling, "Nähere Erläuterung über den in der Schmiede zu Ruhla hart geschmiedeten Landgrafen Ludwig den Eisernen", *Odina und Teutona*, ed. F. D. Gräter, I [Breslau, 1812], 140–51); *Gesta Romanorum*, ed. Hermann Oesterley (Berlin, 1872), pp. 315–19 (Cap. 20), and with a few variations in the early modern German *Gesta Romanorum ...*, ed. J. G. T. Grässe (Dresden and Leipzig, 1842), II, 198–206; "La Princesse du palais enchanté" in *Contes populaires de la Basse-Bretagne*, ed. Francois Luzel, I (Paris, 1887), 259–88. This list of analogues is a revised and supplemented version of that given by Smyser; among the omissions here are all late literary versions, for which see Smyser and Child.

⁸ W. H. Stevenson, ed., *Asser's Life of Alfred* (Oxford, 1904), pp. 41–42, 256–61; the story makes its appearance in the brief familiar form in the lost *Life of St. Neot* (probably late 11th or early 12th century) used in the *Annals of St. Neot's* (early 12th century); the later (12th and 13th century) lives of St. Neot, various medieval chronical versions, and the early English homily on St. Neot derive ultimately from the lost *Life*; much later (17th century) we find a fuller version that is a complete analogue to the Icelandic stories ("King Alfred and the Shepherd", cited above). Walsh, p. 8, probably gives too much credence to the possible early existence of the anecdote; cf. Stevenson's summary: "... we have no evidence of this story of Alfred and the cakes before the Norman Conquest" (p. 261).

⁹ Liutprand of Cremona, *Antapodosis*, Lib. I, Cap. XI (MGH V, Scriptorum III [Hannover, 1839], 277–78); and telling the same story: No. 159, *Danske sagn*, IV, 40; No. 571, *Deutsche Sagen*, pp. 189–90.

¹⁰ Stith Thompson and Antti Aarne, *Types of the Folktale*, FFC No. 184 (Helsinki, 1964): Type 952 (=Grimm No. 199; cf. J. Bolte and G. Polívka, *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, III [Leipzig, 1918], 450–55); cf. also Types 750A, B, C, 750*, 751, 752A, 753,

The opening of the story in *Heimskringla* (in all probability very close to its source in *Hákonar saga*) is fully adapted to the historical setting. In the analogues we find the king is regularly identified,¹¹ but often the setting is very vague while the story of Vandráðr is linked to a firmly historical battle. Hákon Ívarsson's action is also plausible: he had experienced kindness at the hands of King Sveinn, and his real life-long enemy was King Haraldr. Thus our episode is much better motivated than the analogues, in which, typically, the king becomes separated from his courtiers and lost on a hunt or is brought in contact with the peasant by some even more adventitious device.¹²

As in most of the analogues King Sveinn conceals his identity by his less than regal clothing; however, the disguise is not a vital element in these stories, and Sveinn's "broad cow!" is the conventional, minimal disguise of Old Icelandic literature. The false names used in the analogues tend to the mildly humorous; perhaps the best in this respect is a continental folktale that tells how an emperor met a collier at work in the forest. Asked his name the emperor answered "Maximilian," but the collier did not understand the strange name and assimilated it to a more familiar word, dubbing the emperor "Herr Marzipan".¹³ Sveinn's alias is found elsewhere in the saga literature; like "Grímr" ("Masked One") for anyone in disguise, "Vandráðr" ("One in Trouble") for any fugitive gives a more conventional impression than the aliases encountered in the analogues.¹⁴ *Hákonar saga's* garrulous Karl comments at length on the aptness of the name – comments omitted by Snorri: "... you called yourself Vandráðr. And that was aptly invented since at that time you had sufficient 'trouble' [*vandræði*] to deal with." This accords with the convention of self-conscious use of meaningful names found frequently in the saga literature.¹⁵

768, 791, 951A, C. The tales of the King in Disguise have not usually been considered by folktale taxonomists, though one folklorist (Katherine M. Briggs, *A Dictionary of British Folk-Tales in the English Language*, Part A, vol. 2 [Bloomington, Ind., 1970], 418–23, 433–37, 437–38; also Pt. A, vol. 1, Index of Types) classifies them as "distant variants" of Type 921 The King and the Peasant's Son; this tale type also belongs to the novella group (Types 850–999), but the tales of the King in Disguise normally appear as historical legends. The Type that seems closest to me is 952.

¹¹ E.g., Henry II, Charlemagne, Edward III, Edward IV, Christian IV, but also "a king of France", "a prince", etc.

¹² E.g., Maximilian II and Christian IV are out for a walk.

¹³ Cf. "Jolly Robin", "Wymonde of the Wardrobe", "Harry Tudor", "Pierce Pay-for-all", "Jack Fletcher", "a gentleman of King Alfred's court."

¹⁴ *Víglundar saga*, ed. Jóhannes Halldórsson, *ÍF* 14 (Reykjavík, 1949), 101: Vandráðr and Torráðr = Víglundur and Trausti (note, however, that Vandráðr and Torráðr are the real names of Guðrún's brothers in *Laxdæla saga*, *ÍF* 5). Cf., e.g., "Grímr" for the disguised men in *Völsa þáttur* (*Flateyjarbók: en Samling af norske Konge-Sagaer* ..., eds. C. R. Unger and G. Vigfússon, II [Christiania, 1862], 331–36).

¹⁵ Cf., for example, *Gísls þáttur Illugasonar* (*ÍF* 3:333): "hét ek Vigfúss í morgin, en í kveld væni ek, at ek heita Ófeigr"; *Víga-Glums saga* (*ÍF* 9:54): "Ek heiti Margr í Mývatnshverfi, en Fár í Fiskilækjarhverfi" (of Skúta, punning on skúti "cave"); *Fóstrbræðra saga* (*ÍF* 6:233–41) Ch. 23: Þormóðr = Ótryggr Tortryggsson, Vigfúss, and Torráðr; Ch. 24: Þormóðr = Ósvífr (cf. the comment: "Svá er hvern sem heitir", p. 249); *Þorleifs þáttur jarlsskalds* (*ÍF* 9:220–22): Þorleifr = Niðungr Gjallandason; *Kormaks saga* (*ÍF* 8:247): Steinarr = Glúmr or Skúma (cf. n. 3); and cf. the wordplay on "Stúfr", "Köttr", and "Sigurðr syr" in *Stúfs þáttur* (*ÍF* 5). Many other aliases are apparently without secondary meanings, e.g., *Þorsteins saga hvíta* (*ÍF* 11:12):

In many of the analogues the king requires shelter for the night,¹⁶ but the story of Karl is given a realistic touch as Vandráðr spends the night in battle and in the escape to arrive at the farm just as Karl and his wife are rising. The givers of hospitality in the analogues are of a low social class, though not all are the poorest of peasants; Karl seems to be a yeoman farmer of modest means (the farm is referred to as a *búkot*). His name, of course, suggests the free peasantry and usually also a man who is no longer young.¹⁷ Like most of the peasants in the analogues, Karl insists on a meal for his guests, but it is with the humorous interchanges between the king and the farmer's wife that the folktale foundation of the story shines through most clearly.

First the woman complains that the noise of the fighting had kept her awake all night; then she observes that "our king", Sveinn, will have fled from battle again:

"What a wretched king we have", said the woman. "He not only walks with a limp, but he's a coward as well."

Then Vandrad said, "I don't think the king is a coward; but he hasn't much victory luck."

Similarly some of the kings in the analogues learn unpleasant truths about themselves or their administration from the unsuspecting mouths of the folk, and in some related tales the king's purpose in going about in disguise is to listen to the *vox populi*.¹⁸ Some versions, however, turn the tables and expose instead the easy ways of the peasantry in dealing with the law and especially with the king's venison, and in the best of them this glimpse of peasant life is accorded an enthusiastic development comparable to genre painting.¹⁹

Next Vandráðr gets a rude lesson in lower class courtesy:

Vandrad was the last to wash his hands, and afterwards he dried them on the middle part of the towel. The woman of the house snatched the towel away from him and said, "How uncouth you are! It's boorish to wet the towel all over at the same time."

Þorsteinn = Sigurðr; and *Víglundar saga* (ÍF 14:103, 115): Helgi Eiríksson = Þórðr í Gautavík; but "Orn and Hrafn" for Víglundr and Trausti (pp. 103–15) is suggestive. "Þjófr" for Friðþjófr (*Die Friðþjófs saga*, ed. G. Wenz [Halle, 1914], pp. 28–30) and "Óli" for "Óláfr" (*Óláfs saga Tryggvasonar*, ÍF 26:266–68) seem to belong in another tradition; cf. "Tantris" for Tristan. With the explication of "Vandráðr" in *Hákonar saga*, cf. *Víglundar saga* (ÍF 14:101): "... spurði Gunnlaugr inn mikla mann, hví hann nefndist Vandráðr. Því nefndumst ek Vandráðr", segir hann. 'at þar eru til nóg vandræði mín, en ek heitir Víglundr. ...'.

¹⁶ E.g., "Rauf Coilgear" and "Grand Nez"; *Morkinskinna* and *Fagrskinna* (cited below) explain that the king went "til kotbeiar nocquers firir þa savcc at Norþmenn ransaucodo of þorpit oc stor beina" (*Msk*, p. 214).

¹⁷ Cf. esp. the use of "Karl" as representative of the franklin class in "Rígsþula" and the description of Karl's life there.

¹⁸ Personal criticism of the ruler in *Deutsche Sagen*, No. 556; oppression and taxes in "King Edward and the Shepherd", "John de Reeve", "Christian den Fjerde og bonden", and *Danske sagn*, No. 157; praise of the king in "The Royal Frolic", and so on. The king wishes to sample public opinion in "The King and the Barker", "Grand Nez", and *Danske sagn*, Nos. 157 and 158; cf. Thompson motifs J21.43 *A country not examined in disguise will always be ruined*, N467 *King in disguise learns secrets of his subjects*, P14.19, and K1812.17.

¹⁹ E.g., most of the English versions, "Grand Nez", and "La Princesse".

The courtesy lesson is found in a number of the analogues; for example, Rauf the collier clouts Charlemagne soundly to teach him obedience to his host, and a shepherd's wife scolds and threatens King Alfred for letting the cakes burn.²⁰ Probably to be considered variants of the courtesy lesson are the silly drinking customs taught the king in other analogues, as when Henry II learns "Pril" and "Wril" instead of "Wesheil" and "Drincheil" as toast and response.²¹

Finally, Karl aids the king's journey back to court, and the farmer's son accompanies him. Snorri does not mention the son again, but *Hákonar saga* informs us that King Sveinn later took the boy in at court and made a *hirðmaðr* of him. This is paralleled in at least one extant analogue where the peasant's son has a considerable role.²²

Back at court, Sveinn sends for Karl and his family. The analogues are divided between the motifs of a royal summons and a pre-arranged trip to court for commercial purposes. The saga version has nothing corresponding to the fears of Rauf's wife²³ and none of the comedy of the spectacle of a boorish peasant at court, and its recognition scene is not quite like that of any other version:

When they arrived at the royal court, the king summoned Karl to his presence, and asked whether he recognized him or thought he had seen him before. Karl said, "I recognize you now, sire, and I recognized you then, as soon as I saw you. May God be praised that the little help I gave you was of some use to you."

In some of the analogues this and associated scenes at court are the occasion for a great deal of fun at the peasant's expense, and in some there follows an incongruous application of the rustic courtesy to court life, as when Henry II insists on drinking to "Pril-Wril." King Sveinn now expresses his obligation to Karl and confers on him the lands of his choice in Zealand along with the office of *ármaðr*; similar rewards are found in the analogues.

Most of the differences between the tale of Karl and Vandráðr and its analogues contribute to realism and historical plausibility, and this adaptation involved suppression of most of the comedy of the popular versions. The adaptation entailed no important structural changes except at the beginning of the tale, but the two most striking differences of detail between our story and its analogues may be explained as products of the adaptation to sober "history": Karl, unlike all his confreres, claims to have recognized the king from the beginning, and the old wife is punished for speaking her mind, while Karl is to receive "a much wiser and better woman for a wife."²⁴

²⁰ Also in "John de Reeve", "King and the Miller", "La Princesse", and perhaps in others.

²¹ Giraldus; cf. "King Edward and the Shepherd" and "King Edward and the Hermyt".

²² "John de Reeve"; cf. the tale cited from *Gesta Romanorum* (Cap. 20) and "La Princesse".

²³ Similar fears in "John de Reeve", "The King and the Miller", "King Alfred and the Shepherd", "Grand Nez", and "Christian den Fjerde og bonden".

²⁴ The differential reward and initial recognition or near recognition may, however, be traditional; cf. the Thompson motifs under Q1 *Hospitality rewarded – opposite punished* and pp. 78–79 below.

In *Hákonar saga* the story closes with the author's pointing a moral, partly through proverbs: "It's always important that a man take much care to make friends, for he who has good friends will always have support." This produces a clear end to the tale and an effect close to that of the simplistically didactic oral tale, while Snorri has endeavored to create an apparent continuity with the following chapter by leaving out this epilogue and thus emphasizing the themes of "story" and "talk" in both chapters. Similar proverbial associations are found in some of the analogues;²⁵ however, the proverbial ending of the episode in *Hákonar saga* will be a reflection not of a particular source-tale or a particular tradition but of the oral folktale style in general.

How historical, then, is the episode of Karl and Vandráðr? Most of the elements of the episode are paralleled not as scattered "motifs" in assorted folklore but as parts of a single, well-attested, independent international tale. Most of the remainder of the tale can be explained as adaptations to the historical format or to the Scandinavian context. Nevertheless, there may be, in the well-worn phrase, a "historical kernel" in the tale.

Morkinskinna and *Fagrskinna* present the career of Hákon Ívarsson and the events of the first half of the 1060's in a very different way from that of *Heimskringla-Hákonar saga*; and in following chiefly *Hákonar saga* against *Morkinskinna*, Snorri seems to have chosen the more fabulous alternative.²⁶ Nevertheless, the story we are concerned with is present in *Morkinskinna* and *Fagrskinna* though in a much briefer form. There we are told that King Sveinn and one follower fled to land and arrived at a cotter's farm (*kotbær*) in the morning. They were met by an old woman (*kerling*) who asked who they were; the follower answered that they were travelers in need of help. The woman comments suspiciously on their appearance.²⁷ She asks the news and whether a battle between the kings caused the noise that kept her from sleeping during the night, and the dialogue continues almost as in *Heimskringla*. The washing scene and breakfast follow, but the anecdote ends with the king's memorable *replique*: "'It may yet be', he said, 'if God wills it, that we shall receive so much esteem that we may dry our hands in the middle of the towel'" (*Msk*).

It would be tempting to regard the incident as presented by the *Morkinskinna-Fagrskinna* tradition as an only slightly embellished attestation of the "historical kernel". In that case the historical incident would have attracted to itself the folktale, which bore a real similarity to the truth in several of its motifs; then a mutual assimilation would have gone on in the oral tradition.

²⁵ "Le Bûcheron est maître dans sa hutte ... comme le roi dans son palais" ("La Princesse"); cf. "Chascun est roy en sa maison, comme respondit le charbonnier [to a king of France]" (*Commentaires de Blaise de Montluc*, ed. Paul Courteault, III [Paris, 1925], 395) and the discussion in Smyser, pp. 141-43 and references cited, p. 143, n. 2.

²⁶ *Morkinskinna* ... (= *Msk*), ed. Finnur Jónsson (Copenhagen, 1932), pp. 214-15; *Fagrskinna: kortfattet norsk Konge-Saga* ... (= *Fsk*), eds. P. A. Munch and C. R. Unger (Christiania, 1847), pp. 131-32; Edvard Bull, "Håkon Ivarsons saga", *Edda* 27 (1927), 33-44.

²⁷ *Msk*: "Þit latið ouenliga" or possibly (editor's note) "miceliga"; *Fsk* would support the latter: "Munn þit vera svá miklir menn, sem þit látið rikliga." Further minor differences among the Icelandic texts will not be noticed here.

Such an escape and encounter and such a sentiment on the part of the king appear not improbable when the incident is considered in isolation. However, at the beginning of Snorri's *Haralds saga* we hear of a very similar escape and a similar quip:

The young Haraldr Sigurðarson escaped from the defeat at Stiklastaðir with one man (Rögnvaldr Brúsason), who brought him wounded to an unnamed farmer on an isolated farm in a forest. When Haraldr was well again, the *bondi's* son guided him east over the Kjølen. "The farmer's son had no idea who his companion was; and as they were riding across from one wild forest to another, Harald composed this stanza:

Now I go creeping from forest
To forest with little honour;
Who knows, my name may yet become
Renowned far and wide in the end" (pp. 45–46).

In view of this and similar escapes²⁸ and in view of the international tales of the King in Disguise, the events as told in *Morkinskinna-Fagrskinna* appear more conventional. Moreover, the differences between the narrative (or at least longer) version in *Heimskringla-Hákonar saga* and the anecdotal (or shorter) version in *Morkinskinna-Fagrskinna* seem easier to account for as the reduction of a full-fledged oral tale to its comic core than as accretion of the legendary narrative to a historical central incident.²⁹

Finally, *Morkinskinna-Fagrskinna* openly cautions us that this incident is fabulous: "Þetta er gamans frasaugn oc eigi sauguligt eincostar nema fyr þa sauc at her er lyst grein speci oc ovizco" (*Msk*). In other words, the "truth" of the incident is of a moral or ethical, not a historical kind. Surely this is a reference to an oral tale (*frásögn*) with historical setting and didactic function – just such a tale as we suspect, on the basis of the comparative evidence, beneath the full story of Karl and Vandráðr in *Heimskringla* and *Hákonar saga*.

²⁸ Cf. the escapes of Óláfr Tryggvason and Harold, Godwin's son, after their defeats at Svöldr and Hastings (references and discussion in Lars Lönnroth, "Studier i Olaf Tryggvasons saga", *Samlaren* 84 [1963], 77–83).

²⁹ Admittedly this conjecture is unprovable and contradicts the very tentative speculation of Bjarni Aðalbjarnarson (*ÍF* 28: XXVI; cf. *Om de norske kongers sagaer* [Oslo, 1937], pp. 153–54) about the relationship between *Hákonar saga* and *Msk*. That brief anecdotes bound to a quip (as in *Msk-Fsk*) do live in tradition unsupported by rounded tales is well known. In the present instance, however, I find it easier to believe that *Msk* is condensing for the following (inconclusive) reasons: (1) the comment about "speki ok óvizka" that concludes the *Msk* anecdote seems to be the reduction of a moral such as we find in the developed tale in *Hákonar saga*; (2) since "speki" is not, in fact, rewarded or "óvizka" punished in the *Msk* anecdote as it stands, a fuller version probably lies behind the text, and the phrase may be an allusion, specifically, to differential rewards for hospitality and inhospitality (cf. n. 24 above); (3) that the *kerling* is hostess and speaks in the plural could be because she is a widow and herself head of the farm, but an equally satisfactory explanation is that her *karl* has been dropped from the anecdote. However, I should point out the counter-example of Alfred and the cakes, which first appears in a very similar anecdotal form and only later is found as a developed tale (see n. 8 above).

II

Our second Icelandic adaptation of the King in Disguise has still less claim to historical truth but is less easily recognizable as a version of the international popular tale. Nevertheless, *Þorsteins þáttur Austfirðings* (or *suðrfara*), an independent short story found in two paper manuscripts, can tell us still more about the adaptation of international narrative material in Old Icelandic literature:

Þorsteinn, a young Icelander, met and saved the life of a man who gave his name as “Styrbjörn” and claimed to be a retainer of King Magnús Ólafsson. He invited Þorsteinn to court; and after completing his pilgrimage to Rome, Þorsteinn arrives at court. At the door he asks for “Styrbjörn” and is mocked by the retainers until the king himself goes to the door, leads Þorsteinn in, and presents him with his own robe. “Styrbjörn” is identified as the king. On a bivouac in the north (of Norway), Þorsteinn is mocked by the retainers for his manners, but the king defends him. Later Magnús offers Þorsteinn a wife and position in Norway, but the Icelander knows that he would have to live with the hostility of those who would envy the king’s protégé and instead chooses to sail back to Iceland with rich rewards. Back home he settled and was thought a very lucky man.³⁰

Even in this bare outline Þorsteinn’s story bears a definite family resemblance to that of Karl and the tribe of Rauf the collier. The initial encounter takes place in Denmark, and in a gesture toward historical coloring the author explains that it was the time when King Magnús was having great campaigns there. In a scene set “one day” in “a wood” Þorsteinn discovers Magnús, deserted by his men, his back to a tree, being attacked by four of the enemy – a heroic opening that contrasts with the extant non-Scandinavian analogues. During the interview in the forest, Þorsteinn speaks plainly about his sovereign, unaware that he is addressing the king himself; unlike Karl’s wife, however, Þorsteinn speaks in purest praise. The motif of the incognito king learning home truths from a commoner is here presented in a polite form.

Some of the disjointed quality of *Þorsteins þáttur* emanates from unskillful strokes associated with Magnús’ false name:

When Þorsteinn returns from Rome and seeks “Styrbjörn” at court, he is first refused admission by the porters. Þorsteinn then asks that “Styrbjörn” be sent out, and this occasions enormous malicious merriment which the king puts an end to. He then welcomes the Icelander, and Þorsteinn settles down among the retinue. Some time later, the king asked, “Now which of us do you think might be ‘Styrbjörn?’” And Þorsteinn rightly identified the king as the bearer of that alias.

Many of the analogues depict the peasant as under some difficulty in recognizing his former guest or as slow to understand that his former guest and

³⁰ *ÍF* 11 (Reykjavík, 1950), pp. 330–33; page references to this short work will be unnecessary.

present host is the king,³¹ but the length of time implied and the whole situation involved in this recognition in the þátrr taxes the limits of logic.³² Some of the analogues portray a good deal of merriment over the alias, but this is because it amuses the courtiers to see the still unenlightened peasant addressing their king as “Jolly Robin,” etc. In *Þorsteins þátrr* the laughter is caused by the fact that no one by the name of “Styrbjörn” belongs to the court, and anyone who appreciates humor will agree with King Magnús: “This is not very funny. . . .” Finally, the þátrr implies that, as with “Vandráðr,” there is a special significance in the name “Styrbjörn”: “The king took the floor and said: ‘. . . men’s names can be compared in many ways. And you must no longer mock that name.’” This suggests a pun or other play on the name or that it is a recomposition or anagram of the king’s real name; but apparently no such wordplay is present, and the whole incident is to be explained as an imperfect adaptation from a source similar to the tale of Vandráðr.³³

A further infelicity is found in connection with the þátrr’s only verse.

King and retinue journeyed north; one day in camp, they cooked porridge (*grautr*), “and when the (communal) bowl was passed to Þorsteinn, he ate up everything in the bowl.” The courtiers laughed at this breach of etiquette and mocked: “You really know what to do with porridge, you hick (*landi*).” The king smiled and extemporized a poem: “This warrior alone quickly felled three men in battle; he excels men. But, good with his hands, he ate porridge prepared on the journey north equal to those three; he excels them.” Then the king explained to the company that “this man gave me aid when you were nowhere near” and goes on to praise Þorsteinn.

This speech cannot have been a revelation to the retainers since earlier, before the journey north, the king had told “all the true story and told everything from the beginning when they met in Denmark.” While the repetition is not, strictly speaking, inconsistent, it seems that the author has, at least, not managed to dispose the ingredients of his tale in an effective way. The international tale, to judge by the analogues, required the revelation about “Styrbjörn” and the encounter in the Danish wood to be made at court, but the verse mentioned a “norðrför” together with the heroic porridge eating. To accommodate the

³¹ Cf., e.g., “King Edward and the Shepherd”, “Maximilian II und der Köhler”, and the rather different group of recognitions in “Kongen og bonden”, “King James and the Tinker”, “The King and the Barker”, “King Edward IV and the Tanner of Tamworth”.

³² A considerable delay before recognition is implicit: “Síðan var hann með hirðinni . . . Konungur mælti við hann eitt sinn . . .”.

³³ The verb *saman bera* should mean “agree with, coincide with, be comparable to” and possibly “bring together, recompose.” (The textual variant from *6SP* [cited below], “megu manna nöfn margra saman bera”, is no help.) Perhaps the author had in mind a comparison between Magnús – “brought to bay” alone, his back to a tree, attacked by a “pack” of enemies – and an “Embattled Bear” or, perhaps, “Styr-björn”, “Battle-Bear”, as a periphrasis for “warrior”. The metaphorical use of “bear” for “man” occurs often (e.g., *Óláfs saga Tryggvasonar*, *ÍF* 26:278: “Væri yðr meiri veiðr at taka björninn, er nú er nær kominn á bjarnbásinn”; the bear *fylgjur* of *Njáls saga*, ch. 23, and of *Þorsteins þátrr uxafóts*; and *Helga kviða Hundingsbana II*, 8); for “Styrr” in names cf. the change of “Arngrím” to “(Viga-)Styrr” in *Eyrbyggja saga*.

verse the author has created a second revelation scene in connection with Þorsteinn's rustic manners (a motif in agreement with the international tale).

The verse itself can hardly stem from the time of Magnús the Good (*ÍF* 11: CXI), but it seems safe to assume that it is older than the prose and that the imperfect assimilation of the verse has caused some of the narrative infelicities of the þátr. If these assumptions hold, the verse originally referred to an unknown situation and had no connection with the international popular tale; rather its incorporation in such a story was an act of "interpretation" by the þátr's author.

Thus (to elaborate this hypothesis), the author was in possession of a verse supposedly composed by King Magnús; the verse contained two motifs: (1) a fight in which the hero kills three men; and (2) an incident on a "norðrför" in which the hero eats the porridge of three. The author interpreted the verse in terms of a tale that sometimes contains, among others, the following motifs: (1) initial encounter afield between disguised king and poor subject; (2) subject's hospitality to unrecognized king; (3) false name given; (4) king's return to court; (5) subject comes to court as agreed (or is summoned); (6) by-play with the porter; (7) amusement over the name; (8) revelation of the truth; (9) amusement over the rustic's manners at court; (10) the subject rewarded. The author has been able to preserve all these motifs in essence, but the hard fact of the "norðrför" split motif (8) from (9) and caused (8) to be doubled.

Even if this explanation of the composition of *Þorsteins þátr* is acceptable, it does not reveal the þátr's literary models or the patterns used in adaptation of the tale. One of these patterns is to be found, I believe, in a particular group of Old Icelandic short stories with distinctive generic features.³⁴ These stories chart the course of the relationship of an Icelander with a Norwegian king in a story that begins with an Introduction and Journey In from Iceland and ends with a return to Iceland (Journey Out) and concluding remarks (Conclusion). The kernel of these stories can be described as an Alienation section followed by a Reconciliation; an uncomplicated example, *Þorsteins þátr forvitna*, may be summarized and its structure outlined as follows:³⁵

Introduction. There was a poor but valiant Icelander named Þorsteinn.

Journey In. He sailed in to Norway and joined King Haraldr Sigurðarson at court.

Alienation. Once when the king was bathing, Þorsteinn rummaged in his kit and saw a knife handle of wood that resembled gold. The king berated Þorsteinn for his curiosity and was angry with him. Later Haraldr offered Þorsteinn one chance to regain his friendship: he must bring the king another handle of the same kind. Þorsteinn's hard quest led far afield.

³⁴ See the author's "Genre and Narrative Structure in Some *Íslendinga Þættir*", *SS* 44 (1972), 1-27; "Theme and Genre in Some *Íslendinga Þættir*", *SS* 48 (1976), 1-28; and "Ögmundar þátr dyttis ok Gunnars helmings: Unity and Literary Relations", *ANF* 90 (1975), 156-82.

³⁵ *Íslendinga þættir* (= *ÍÞ*), ed. Guðni Jónsson (Reykjavík, 1935), pp. 353-55.

Reconciliation. But by the help of St. Óláfr and a hermit he came to a lake-isle where a dragon guarded a tree with golden wood. Þorsteinn narrowly escaped with a piece of wood which he brought back to Norway. Haraldr accepted the wood, praised Þorsteinn, and rewarded him with trading goods.

Journey Out. Þorsteinn returned to Iceland.

Conclusion. Þorsteinn (later) died in Haraldr's invasion of England.

The stories of this group have a limited cast of characters; the protagonists are an Icelander and a king (usually Norwegian), and the few secondary characters are either friends or enemies of the Icelandic hero whose function is to cause or heal his estrangement from the king. Characterization is similar to that of the sagas, except that the brevity of the stories imposes stricter limitations. The ethos of these þættir is comic, and a number end in social promotion for the hero.

Viewed against this background, it is clear that the author of *Þorsteins þáttur Austfirðings* has adopted a number of features, including some formal conventions, from this short story genre and that those conventions further explain his fundamental modifications of the international popular tale of the King in Disguise. Thus, for example, the tale is attached to King Magnús, but the hero, instead of being a Norwegian peasant or *bondi*, becomes an Icelander. However, though the beginning and ending of the story, the cast of characters, and many of the relationships among them were amenable to treatment in terms of the genre, the core of the generic narrative structure, the Alienation-Reconciliation relationship between king and Icelander, could not really be adapted to the folktale material even though both patterns have a first meeting, a separation, and a reunion. Consequently *Þorsteins þáttur Austfirðings* differs from other members of its genre in having a geographical alienation only, followed by reunion and advancement of the Icelander over the hostility of the retinue, which functions here to supply the tension that is lacking between king and Icelander.

The possible influence of specific members of the genre and of other texts on *Þorsteins þáttur Austfirðings* should also be considered here in spite of the unlikelihood of establishing any such specific influence as proven to everyone's satisfaction. We may begin with the main character. Þorsteinn is not said to be a poor man, but he is dealt with as if he were. He encounters hostility at court, and his reasons for declining the king's offer of an establishment in Norway are that he will have earned enemies through his preferment. We might compare *Gull-Ásu-Þórðar þáttur*, a story of social and economic success of an Icelander against general opposition in Norway; but there is little beyond the home and poverty of the hero ('austfirzkr at ætt ok félítill ... gørviligr maðr ok fõðurbetrigr') and the envy he incurs in Norway to link Þorsteinn with Þórðr.³⁶ The ending of *Þorsteins þáttur* resembles more that of *Hreiðars þáttur*

³⁶ *ÍF* 11:339–49; cf. also Þorsteinn søgufróði, likewise a poor man from the East Fjords who wins the king's favor (*ÍF* 11:335–36).

where the king (here also Magnús the Good) prefers to reward the Icelander and send him home rather than settle him in Norway, giving as his reason: “I think I see how King Haraldr would like to dispose of your future if he had the power – as he will have if you stay longer in Norway” (*ÍF* 10:260). Þorsteinn’s porridge eating seems pale by comparison to the porridge episode in the story of the irrepressible Sneglu-Halli, otherwise known as Grautar-Halli; and rather than being a borrowing from *Sneglu-Halla þáttir*, the prose of *Þorsteins þáttir* seems at this point to be a timid interpretation of the information in the verse (*ÍF* 9:263–95). Thus, detailed similarities with *Gull-Ásu-Þórðar þáttir*, *Hreiðars þáttir*, and *Sneglu-Halla þáttir*, similarities that extend beyond what is common to the genre, are very slight; however, a more extensive comparison is possible between *Þorsteins þáttir* and *Auðunar þáttir vestfirzka* (*ÍF* 6:361–68).

Besides the generic formal features of *dramatis personae*, structure, and style, both *Auðunar þáttir* and *Þorsteins þáttir* connect the generic structure with a pilgrimage to Rome, and in both the action is located partly in Norway, partly in Denmark. Nothing in Þorsteinn’s tale resembles Auðunn’s relationship to King Haraldr or the box-within-box effect of that story’s doubled plot, but Þorsteinn’s dealings with Magnús (involving geographical separation, reunion, and final reluctant parting) resemble Auðunn’s with Sveinn more than is the case with any other þáttir. In both þættir the pilgrim is abused by officers of the king (Áki the *ármaðr* of King Sveinn; the *duraverðir* of King Magnús), though Auðunn was travelling to Rome, Þorsteinn returning from Rome when the incident occurred; and both pilgrims are ridiculed by the retinues and defended by the kings. These general parallels seem to warrant a closer, point-by-point comparison:

Auðunar þáttir

1. Maðr hét Auðunn, vestfirzkr
at kyni ok félitill.

Þorsteins þáttir

Þorsteinn hét maðr, austfirzkr
at ætt, ungr at aldri ok fráligr. . . .

This kind of Introduction (often in the order here: name, home, condition in life, personal qualities) is a generic feature and, beyond that, is extremely common in all types of saga literature.³⁷

2. Hann fór útan . . . fara þeir
aptr til Nóregs . . . ok ætlar
nú at fara suðr til Danmerkr.

Hann fór útan ok ætlaði
til Nóregs ok svá til Róms.
Hann fór til Danmerkr
(a variant text).³⁸

The phrases used in the Journey In in most of the stories of the genre and, indeed, throughout the saga literature are largely stereotyped.³⁹ Further,

³⁷ “Genre and Narrative Structure”, pp. 9–10; cf., e.g., *Gull-Ásu-Þórðar þáttir*, *Þorsteins (Íslending) þáttir sögufróða*, *Þorvarðar þáttir krákunefs*, *Hrafnis þáttir Hrutfirðings (Guð-rúnarsonar)*, and *Þorsteins þáttir forvítina* (*ÍF*: 11:339; 335; 6:317; *ÍP*, p. 353).

³⁸ The main text (*ÍF* 11:329) has “ætlaði til Róms, en fór til Danmerkr”. The text cited is from *Sex sögu-þættir* (=6SP), ed. Jón Þorkelsson (Reykjavík, 1855), p. 13, based on a paper manuscript (in private possession at that time, p. VII); this text has little or no authority (cf. the discussion of MSS, *ÍF* 11: CXI and XII–XIII) but is interesting in the present connection.

³⁹ “Genre and Narrative Structure”, p. 10.

Þorsteins þátrr is much simpler at this point than *Auðunar þátrr*, which tells how Auðunn came into possession of his bear and other details; what seems significant here is not the normal progression from Norway to Denmark (which is also based on a doubtful text) but the general fact that both pilgrim stories are set in the two countries.⁴⁰

At his first meeting with the king (Sveinn/Magnús) the Icelander identifies himself:

3. Konungr ... mælti síðan til Auðunar: "Hverr ertu?" segir hann. Hann svarar: "Ek em íslenzkr maðr. ...".	Hann [the king] svarar: "... Eða hvat er ráðs þíns?" Þorsteinn mælti: "Ek em íslenzkr maðr. ...".

The verbal resemblance here is due to a commonplace formula that depends on the situation depicted. Both Icelanders are pilgrims:

4. Hann segir: "Suðr vil ek ganga."	"... ok ætla ek suðr at ganga."

Again, the expression is formulistic; what is, perhaps, significant is the general similarity of the two interviews, both taking place in Denmark.

Both kings are reluctant to see the Icelanders go but understand the value of the pilgrimage:

5. "Braut fýsir mik nú, herra." Konungr svarar heldr seint: "Hvat villtu þá," segir hann, "ef þú vill eigi með oss vera?" Hann segir: "Suðr vil ek ganga." "Ef þú vildir eigi svá gott ráð taka," segir konungr, "þá myndi mer fyr þykkja í, er þú fýsisk í brott."	Styrbjörn [King Magnús] mælti: "Mantu eigi hafa saltat suðrferðina?" ... Styrbjörn mælti: "Ek kalla ráðligt, at þú haldir fram ferðinni, því at hér var nauðsyn til."

The kings invite the Icelanders to visit them at court upon their return from Rome:

6. ... ok skipaði konungr til um ferð hans, bað hann koma til sín, er hann kœmi aptr.	"En vitja mín, þá er þú kemr aptr, því at ek em jafnan með hirð Magnúss konungs."

And the pilgrimage itself is of little interest to either author:

7. Nú fór hann ferðar sinnar, unz hann kœmr suðr í Rómaborg. Ok er hann hefir þar dvalizk sem hann tíðir, þá ferr hann aptr. ...	Síðan skilðu þeir, ok fór Þorsteinn til Róms ok kom sunnan um várit.

⁴⁰ This is a safe inference even though the text in *ÍF* 11 only mentions a *norðrferð* without stating explicitly that this occurs in Norway.

However, in accord with its superior style and complexity, *Auðunar þáttur* adds a few (functional) details about the hero's condition on the journey.

It is a striking coincidence, in view of all the other agreements between the two stories, that both pilgrims return at Easter time:

8. Hann kœmr apr í Danmörk
at páskum, þangat sem
konungr er þá staddr. . . . | . . . ok kom sunnan um várít.
Hann kom þar, sem Magnús
konungr var at veizlu. . . . |
|--|---|

Both heroes experience difficulties at this point in the narrative (9) in gaining access to the kings. Auðunn is held back by his own modesty and fear of being ridiculed for his ragged and sickly condition; Þorsteinn is denied admission by the porters. There are no verbal resemblances.

As soon as they learn of the Icelander's presence, both kings hasten personally to welcome them back and bring them in:

10. Ok þegar er konungr veit,
hverr hann er, tók konungr
í hönd honum Auðuni ok bað
hann vel kominn . . .
leiðir hann eptir sér inn. | Síðan stóð konungr upp ór
sæti sínu ok gengr út . . .
ok mælti: "Vel þú kominn,
Íslendingr . . .
ok gakk inn." |
|--|--|

At this point in *Auðunar þáttur* the returning pilgrim is ridiculed by the retainers; in *Þorsteins þáttur* the laughter precedes the king's welcome:

11. Ok er hirðin sá hann,
hlógu þeir at honum . . . | . . . með hlátri . . . slógu þeir
í spott ok mikinn dáruskap, hverr
í sínu rúmi. . . . |
|--|--|

The cause of the laughter is different in the two þættir; Auðunn is thin, bald, wasted by illness, and dressed as a beggar, while Þorsteinn made the mistake of asking for the fictional "Styrbjörn."

The King silences the laughter and defends the pilgrim before the court:

12. . . en konungr sagði:
"Eigi þurfu þér at honum
at hlæja, því at betr hefir
hann sét fyrir sinni sál
heldr en ér." | Konungr tók til orða ok mælti:
"Lítit gaman er þetta . . .
ok skulu þér ekki spotta nafn
þetta lengr." |
|---|---|

These words of Magnús' do correspond in position in the narrative to Sveinn's defence of Auðunn but are not of the same purport and are tied to the name motif in *Þorsteins þáttur*; a few sentences later Magnús is more direct: ". . . ok engin skal svá djarfr, at þér geri nökkut mein." But *Þorsteins þáttur* repeats the motif of the king's defence a little later, and this time Magnús, like Auðunn's King Sveinn, compares the listening courtiers unfavorably with the Icelander whom they have been mocking:

Konungsmenn hlógu enn at þessu . . .
 Konungr brosti at ok kvað þetta:
 “... Sjá inn sami maðr veitti mér
 mikit lið, þá er þér váruð hvergi
 í nánd. . . .”

Now the kings serve the pilgrims with bath and clothing; and the Icelanders join the retinue:

13. Þá lét konungr gera honum
 laug ok gaf honum síðan
 klæði, ok er hann nú með
 honum.⁴¹
- “... ok tak yfir þik skikkju þessa
 ok gakk inn. Skal þér búa laug,
 ok ver vel kominn með hirðinni . . .”
 Síðan var hann með hirðinni.

At this point the stories both comment on the Icелander’s general conduct at court. The passage in *Auðunar þátr* is, however, present only in a minor manuscript, *Hulda* (AM 66 fol.):

14. . . . var hann þar um hríð.
 Auðun kunni vel at hafa sik
 í fjölmenni; var hann maðr
 ótyrrinn, orðgætinn ok ekki
 margtalaðr.
- Síðan var hann með hirðinni.
 Hann var einlyndr ok fálátr.
 (Text of *ǫSP*: Hann var
 lítillátr ok fálátr.)

In *Hulda* (only) there follows immediately a statement of Auðunn’s general popularity. We infer that Þorsteinn was never popular with the court (or at least with some persons in Norway), but Magnús’s affection for him is comparable with Sveinn’s for Auðunn, though coming a little later in the narrative:

15. . . . líkaði öllum mönnum vel
 við hann. Sveinn konungr var
 ok hinn blíðasti til hans.⁴²
- Konungr var vel við hann.⁴³

Later both kings offer the Icelanders a chance to settle in the Kingdom with the royal favor:

16. Þat er nú sagt einhverju
 sinni of várit, at konungr
 býðr Auðuni at vera með sér
 á lengðar ok kvezk mundu gera
 hann skutilsvein sinn ok
 leggja til hans góða virðing.
- Ok eitt sinn mælti konungr
 við hann: “Hversu er þá við
 þik búit, er þér þykkir bezt ok
 þér má helzt líka? Viltu hér
 staðfestask ok kvángask?”

⁴¹ The *Flateyjarbók* text (III, 413) makes it clear that the king gives his own robe as in *Þorsteins þátr*.

⁴² *Fornmanna sögur* (= *Fms*) VI (Copenhagen, 1831), 303–04. Some confusion has been created by the fact that the *Fornrit* editors (*ÍF* 6:365, n. 3) attribute these two passages to *Flateyjarbók* when, in fact, they stem from *Hulda* (AM 66 fol.). *Hulda* is the base text of the story as printed in *Fms* VI; the conflated text in *Fjörutíu Íslendinga-þættir*, ed. Þorleifr Jónsson (Reykjavík, 1904) also contains the *Hulda* passage. *Hulda* is much more discursive at this point than the oldest text, that of *Msk*; *Flateyjarbók* usually offers fuller texts than *Msk* but here is actually the briefest; thus both major texts agree against *Hulda*.

⁴³ Cf. *ÍF* 9:280 (*Sneglu-Halla þátr*).

The Icelanders reply with gratitude but decline, giving their reasons for now wishing to return to Iceland. The reasons are unlike – Auðunn must return to care for his aged mother while Þorsteinn fears the envy his preferment has stirred – and there are no verbal resemblances except the commonplaces of thanks:

17. Auðun svarar: “Guð þakki yðr, herra, ágætt boð, ok alla þá sæmd, sem þér veiti mér. ... (*Hulda*)⁴⁴

Þorsteinn svaraði: “Þat er boðit ágætliga. En á meðan þér lifið, mun minn frami hér mestr vera.” (*6SP*: “Ágætliga er þetta boðit, herra. ...”)

The kings, though anxious to have the Icelanders stay, must approve their reason for returning home:

18. Konungr svarar: “Vel er mælt,” segir hann, “ok mannliga ok muntu verða giptumaðr; sjá einn var sá hlutrinn, at mér myndi eigi mislíka, at þú færir í braut heðan. ...”

Konungr mælti: “Vitrliga er þetta mælt.”

Then the kings prepare the Icelanders’ journey home:

19. “... ok ver nú með mér, þar til er skip búask.” Hann gerir svá.

Síðan bjó konungr hann til Íslands ágætliga vel með miklu fé. ...

Following this, *Auðunar þáttur* describes Sveinn’s magnificent gifts in detail. Journey Out and Conclusion:

20. Auðunn ... fór út þegar um sumarit til Íslands ok þótti vera inn mesti gæfumaðr. Frá þessum manni, Auðuni, var kominn Þorsteinn Gyðuson.

Síðan bjó konungr hann til Íslands ... ok staðfestisk þar síðan ok þótti vera inn mesti gæfumaðr. Ok lýksk þar frá honum at segja.

To a large extent common genre accounts for the similarities here, and many þættir offer parallels for the final evaluation of the hero, including some of the formulas used.⁴⁵ No doubt there are also many *gæfumenn* in the saga literature, but only in these two stories is the phrase “ok þótti vera inn mesti gæfumaðr” used as the *explicit* of such similar tales.

Such a series of parallels is difficult to evaluate. Some are explainable through the requisites of genre (such as the Introduction and Conclusion); some may be too general to bear much weight or dependent on ordinary

⁴⁴ *Msk* (*IF* 6:366): “Auðunn segir: ‘Guð þakki yðr, herra, sóma þann allan, er þér vilit til mín leggja ...’”; *Flateyjarbók*: “Hann mælti. þat er vel boðit herra. ...”

⁴⁵ “Genre and Narrative Structure”, pp. 13–14.

customs (such as the kings' inquiry and the Icelanders' answer "I am an Icelander," etc.). The agreement of the motifs associated with the pilgrimage is striking, but we also find some of those motifs paralleled in *Mána þátr Íslendinga* and *Þórarins þátr stutfeldar*. Máni came to the court of the Norwegian king Magnús Erlingsson from Rome, like Auðunn a "stafkarl . . . ekki féligr . . . kollóttir ok magr ok nær klæðlauss"; when the king asked "hværr hann væri, . . . [h]ann kvezk heita Máni ok vera Íslenzkr ok þá kominn frá Rómi sunnan" (*ÍP*, p. 157).

Þórarins þátr begins with a scene outside church that reminds somewhat of Auðunn's reunion with the Danish king:

Auðunar þátr

Ok nú of aptanin, er konungr
gekk til kveldsöngs, ætlaði
Auðunn at hitta hann, ok svá
mikit sem honum þótti fyrr
fyr, jók nú miklu á, er þeir
váru drukknir hirðmennir
Ok er þeir gengu inn aptr,
þá þekkti konungr mann ok
þóttisk finna, at eigi hafði
frama til at ganga at hitta
hann. Ok nú er hirðin gekk
inn, þá veik konungr út ok
mælti: "Gangi sá nú fram,
er mik vill finna; mik
grunar, at sá muni vera
maðrinn."

Þórarins þátr

Svá barsk at eitt sinn, at Sigurðr
konungr [Jórsalafari] gekk frá
skytningi til aptansöngs; váru
menn drukknir mjök ok kátir. Sat
konungr ok hirðin úti fyrir kirkju
ok lásu aptansönginn, ok varð
sönggrinn eigi greiðligr. Þá mælti
Sigurðr konungr: "Hvat karla er
þat, er ek sé þar hjá kirkjunni í
feldi nökkurum stuttum." . . . Karl
gekk fram ok mælti . . . Konungr
mælti: "Kom til mín á morgin þar
sem ek drekk" (*ÍP*, p. 308).

When Þórarinn comes to court next day, a trick is played on him by one of the retainers who meets him at the door; the scene is a little reminiscent of Þorsteinn Austfirðingr's entry, and like Þorsteinn, Þórarinn incurs the enmity of some retainers and must be protected. Þórarinn then wins the king's friendship with a praise poem:

En er lokit var kvæðinu, spurði konungr, hvat hann vildi ráða sinna. Hann kvezk hafa ætlat ferð sína til Róms. Þá fekk konungr honum fé mikit ok bað hann vitja sín, er hann kæmi aptr, ok kvazk þá mundu gera sóma hans. En hér er eigi greint, hvárt þeir fundusk síðan (*ÍP*, pp. 309–10).

Here we have several more parallels in both motifs and diction. It is not clear what the relationships among these þættir are, but the parallels from *Mána þátr* and *Þórarins þátr* should restrain us from seeing too much in the agreements between *Þorsteins þátr* and *Auðunar þátr*.

Nevertheless, those agreements are not isolated but systematic, and they must be pursued a bit further. *Auðunar þátr* can be dated with some confidence to the years 1190–1220; and the Þorsteinn Gyðuson mentioned at

the end of the story was the father of Gellir, who married Vigdís, daughter of Hvamm-Sturla, and became the brother-in-law of Snorri, Sighvatr, and Þórðr. If Snorri Sturluson wrote the þáttir, an explanation for the resemblances with *Mána þáttir* is offered: Máni's story is preserved in one manuscript of *Sverris saga*, and Snorri knew *Sverris saga*.⁴⁶ There is much less external evidence to pin down *Þorsteins þáttir*; it is extant in paper manuscripts only, and no traceable Icelanders are mentioned in it. The verse attributed to King Magnús cannot be from the eleventh century, but comparison with other tales of the King in Disguise and the internal awkwardness of the narrative make it unlikely that the verse was composed by the author of the þáttir. The editor's (Jón Jóhannesson's) guess of "sometime in the thirteenth century" may be as close as we can come in dating the story; however, the fact that, so far as is known, it existed only in independent form – that is, was never brought into (or taken out of) a king's saga as were the majority of the þættir – suggests not only that the þáttir was little known (as the editor points out [*ÍF* 11: CXI]), but also that it is very late. It may well belong to the fourteenth century, a period that also accords well with the probable time of the greatest popularity of the international tale of the King in Disguise. (Cf. *6SP*, p. VII: *Þorsteins þáttir* is "ekki yngri en frá 14. öld.") As literary works the two þættir stand at opposite poles, *Auðunar þáttir* being one of the great short stories in European literature, and *Þorsteins þáttir* an ill-executed outline. There can be no doubt in which direction the putative influence flowed.⁴⁷

III

Section II has argued that the constituents of *Þorsteins þáttir* are (1) an international popular tale, adapted to (2) an unrelated poem and cast in (3) a generic mold. Since the mold could be known to an author only through specific þættir, we examined the surviving members of the genre for evidence

⁴⁶ *ÍF* 6: CV–CVII; cf. Régis Boyer, *Trois sagas islandaises du XIIIe siècle et un "tháttir"* (Paris, 1964), pp. 229–34.

⁴⁷ The hypothesis of influence from *Auðunar þáttir* could explain the inconsistency that develops when "Styrbjörn" asks if Þorsteinn could postpone his pilgrimage and the Icelandic answers that he could for the sake of King Magnús or his men. "Styrbjörn" then replies illogically: "Ék held ráðligt, at þú haldir fram ferðinni, því at hér var nauðsyn til, en vitja mín, þá er þú kemr aftur. . . ." Nothing in the story prepares for or explains this "necessity" that changes the king's mind so quickly. However, in *Auðunar þáttir* there is a necessity in the journey that grows out of the hero's patient, uncompromising and resourceful character (see *ÍF* 6: CIV–CV for one of many appreciations of Auðunn's character; the dissenting analysis of Stig Wikander, "Frán indisk djurfabel till isländsk saga", *Vetenskaps-societeten i Lund: Årsbok*, 1964, pp. 87–114, seems eccentric), and the word *nauðsyn* is used by King Haraldr in connection with the journey south (once in *Msk* [*ÍF* 6:362] and twice in *Hulda* [*Fms* VI, 299, 306]; not in *Flateyjarbók*). Thus a flaw in *Þorsteins þáttir* is, perhaps, to be explained by the tug of incompatible models: "Styrbjörn's" question follows the model of *Auðunar þáttir*; the Icelandic's answer and praise of the king derives from the international tale; and "Styrbjörn's" reply switches back to the model of *Auðunar þáttir*, producing a logical non-sequitur and motivating it with an unexplained "necessity". Similarly the robe and bath with which the king greets the Icelandic, though commonplace, is better motivated in *Auðunar þáttir* since we are never told explicitly that Þorsteinn was poor and ill-clothed like the returning Auðunn.

of direct connections with *Þorsteins þáttr* and found that (4) *Auðunar þáttr* is a possible source of such influence. These are formal and content features, but the story is not an objective report of events, historical or fictional; despite its brevity it possesses distinct themes, the dimension of meaning. The thematic content of *Þorsteins þáttr* is more conspicuous than in most sagas and þættir since the author highlights it by means of what is very nearly a “moral,” delivered, however, not in the narrator’s words but dramatically by the king and the Icelander:

[Magnús said:] “This same man gave me important aid when you [the retainers] were nowhere near, and he did that for a man whose identity he did not know, and he is a good warrior. And it is wiser to make no mockery of an unknown man, for it may turn out that he is a more vigorous and more courageous man. And it will also appear to some people as if it were Fate that brought him to me.”

Þorsteinn answered: “It is easy to see, my lord, that God sent me to your aid. For I was much more impressed by your appearance than if you had been an ordinary man, and it came into my mind to help you.”

In secular terms: do not mock a stranger, he may prove to be a better man than you suppose; and conversely, help a stranger, he may prove a powerful friend. And this simple theme is given a numinous quality by attributing Þorsteinn’s arrival to Fortune and a divine sanction through the mysterious way in which Þorsteinn sees more than is apparent in the embattled stranger.

The story of Karl and Vandráðr points its moral in a way quite comparable to *Þorsteins þáttr*, though in *Hákonar saga* no dramatic spokesman for the narrator is employed:

This now became very famous both in Norway and in Denmark: such was the lot that father and son drew from Earl Hákon. And the saying proved true that one always gets a good deal from good men. It is always very important that a man take great pains to make friends; for the man who has good friends will always have support.

The two proverbial points here are reduceable to the injunction to make friends for the good one derives from them.⁴⁸ Thus *Þorsteins þáttr* and the episode from *Hákonar saga* tell structurally similar versions of the same international popular tale and use the story as the vehicle of similar didactic points, the one being interpreted in terms of the value of friends, the other in terms of the potential friend in every stranger.

The tone of *Þorsteins þáttr* as well as its specific message is in harmony with the tone and thematic content of its genre as a whole.⁴⁹ But what is of interest here is the possible source of this theme in the þáttr, and we must consider the possibility that the international tale came to the author of *Þorsteins þáttr* in

⁴⁸ The moral seems to apply most naturally to Sveinn and Karl or both, and the somewhat strained reference to Jarl Hákon may be due to the author of his saga.

⁴⁹ “Theme and Genre”.

the form of the story of Karl and Vandráðr, that there is a direct connection between the two. Six points of similarity between the Old Icelandic adaptations contrast with the general tradition represented by the analogues:

1. The king and commoner are brought together as a result of battle.
2. The identity of the king is concealed (though thinly and conventionally) from the reader until it is revealed to the commoner in a scene at court:

Hákonar saga

Enn er þau komu fyrri konung
s(pyrr) konungr karll ef
[hann hafði sied] hann fyrr
eda huort hann kendi hann.

Þorsteins þáttur

Konungr mælti við hann eitt
sinn: “Hverr hygg þú nú
vár Styrbjörn sé?”

3. Karl’s story differs from all its analogues in asserting that Karl *did* in fact recognize the king at their first meeting. Something similar is found in *Þorsteins þáttur*, where Þorsteinn did not recognize “Styrbjörn” as the king but did see something extraordinary in him:

Kenni ek þik nu konungr
s(eiger) kall enda
kenda ek ydur fyrr [þá
er] þier komut til min
þo at þu nefndizt
Wandradr.

Hann svarar: “Yðr sé ek vænstan
til at hafa svá kallazk . . . miklu
fannsk mér meira um yðra ásjónu en
þú værir alþýðligr maðr, ok brá
mér þessu í skap at duga þér.”

4. The commoner’s aid is placed against a background of divine providence or Fortune:

[Karl said:] enn þat er
guð at þacka er ydur kom til
gagns sa [litli for] beine
sem ek gioda ydur kom þar
miog til goduilld ydur ok
audna.

[Magnús said:] “Ok svá mun ok sumum
sýnask, at þat væri happ, er honum
bar til handa.” Þorsteinn svaraði:
“Auðsét er þat, herra, at guð sendi
mik yðr til hlíðar. . . .”

5. Both kings emphasize that they owe their lives to the commoner:

Þat er satt ath [seigia
seiger] konungr at ek aa þier
alla mina lifdaga at launa med
gudi þa ek lifi hedan fra mun
. . . þat vilia er mik sendi
til þin enn nu mun þier
litlu launad uerda. bondi
s(eiger) konungr epter þui sem
[uerdu] ueri.

Konungr mælti: “Rétt muntu þetta
kalla, at þú sér lífsgjafi minn,
ok skyldi þér þat vel launa.”

6. The stories bear similar “morals”, as set out above.

These parallels between Karl's story and Þorsteinn's are somewhat easier to judge than those that involve *Auðunar þátr*. There is little here to speak for direct contact, and an adequate hypothesis for explaining their relationship will be the assumption that oral versions of the King in Disguise current in medieval Scandinavia had a martial setting and were equipped with a moral.⁵⁰ The six specific points of congruency over against the analogues might have arisen independently in stories that are, after all, analogues of each other or may have inhered in the oral tradition on which both stories drew. Point (5) is the consequence of point (1) and thus may have belonged to the Scandinavian oral redaction (loosely "oicotype"), and the "morals" (point 6) are in the last analysis not exactly identical. Points (2) and (4) might simply be due to common literary fashion. However, point (3) is impressive enough to give pause, and a seventh agreement already discussed should probably be added: wordplay on the alias "Vandráðr" is explicit, while the context in *Þorsteins þátr* seems to call for similar wordplay which is apparently lacking. However, these two telling details fail of full agreement, and finally in the absence of striking verbal similarities there does not seem to be enough detailed evidence to warrant the assumption of direct dependence of the þátr on the version of the King in Disguise recorded in *Hákonar saga* though its source must have been quite similar.

This negative conclusion is supported by the existence of at least one other anecdote in which an incognito king encounters some of his subjects and at a later meeting reveals himself; the anecdote is also used as an *exemplum* to teach a lesson similar to that of *Þorsteins þátr*:

Some men molest an unknown pilgrim, accosting him as "félagi". Next day King Óláfr Haraldsson summons them before him and asks: "huat er nu vm felag vort þat er ek aa hia yckr?" Óláfr is punning on *félagi* as "business partner" and as "fellow" (a familiar term) and is in effect demanding his money back from a non-existent partnership. The men are dismayed, but the king cheers them and gives them no more punishment than a piece of advice: "... enn þat raad vil ek gefa yckr. makit þeim einum haadung er þit vitid huerr er."⁵¹

Thus it seems likely that tales of disguise and morals of this kind are so natural a combination that we need seek no source for the combination in *Þorsteins þátr* other than the common source of both Karl's tale and Þorsteinn's in the international popular tale.

⁵⁰ Smyser, p. 145, assumed an original continental folktale with Charlemagne as the king in disguise; cf. Walsh, p. 18. Charlemagne lore was, of course, very popular in Scandinavia as the name of Magnús himself testifies.

⁵¹ *Flateyjarbók*, III, 239 (= *Óláfs saga hins helga*, ed. O. A. Johnsen [Kristiania, 1922], pp. 55–56); cf. the humorous use of a proverb of similar import in *Jóns saga helga* (*Byskupa sögur*, ed. Guðni Jónsson, 2nd ed. [Akureyri, 1953], II, 21); also *ÍF* 9:10 (*Víga-Glúms saga*).

IV

The relationship of the sagas to the mainstream of European medieval literature has rightly become one of the principal themes in current saga scholarship.⁵² However, this interest builds on a considerable amount of earlier comparative work, some of which has recently been accorded an able survey.⁵³ Reviewing this scholarship, I am left with the impression that its main fault lies in a superficial conception of the goals of this kind of investigation; it is not sufficient to demonstrate a similarity between a European story, motif, or literary device and an Icelandic parallel and to trace their respective histories to discover where coincidence might have occurred. Exact sources are almost never to be found; and while source-hunting is a worthy enterprise, the information derived from a source – or more frequently analogue – study should yield increased understanding of how authors worked, the creative process; of what is distinctively Icelandic, as well as what is foreign; of what interpretation or function different authors saw in the common material; and of the ways of oral tradition.

A pattern worthy of imitation was provided by Dag Strömbäck in his study of *Hróa þátr*, a story which is easily traceable to French or English and ultimately to oriental sources, probably oral.⁵⁴ Strömbäck shows how *Hróa þátr* is composed from native elements and a foreign source and comments: "... ett främmande stoff växer vanligen fram på ett inhemskt substrat och får sin specifika utgestaltning i den nya miljön under där rådande förutsättningar" (p. 431). Much of what he wrote about the tale of Hrói applies also to the two Icelandic adaptations of the King in Disguise: "*Hróa þátr* visar som så många andra 'smásagor' Islands öppenhet för vandrande sagomotiv och islänningarnas överlägsna konst att kunna inarbeta internationellt gods i sin historiska sagoskatt" (p. 425). With *Hróa þátr* one might go farther than Strömbäck and show the possible influence of the story pattern discussed above, the distinctively Scandinavian concept of *gæfumaðr*, as found especially in these short stories, a literary convention of nicknames used to mark stages in Hrói's career, and so on.

It may seem that *Þorsteins þátr* and *Hróa þátr* are frail vessels for this kind of scrutiny, but the complexity of the compositional history of even such simple tales has been underestimated. It has been justly pointed out by a recent writer that it is a circular error to dismiss everything that seems dissonant in a

⁵² A good example among the more recent is Robert J. Glendinning, "Grettis Saga and European Literature in the Late Middle Ages", *Mosaic* 4 (1970), 49–61.

⁵³ Mattias Tveitane, "Europeisk påvirkning på den norrøne sagalitteraturen", *Edda* 69 (1969), 73–95.

⁵⁴ "En orientalisk saga i fornordisk dräkt", in *Donum Grapeanum: Festskrift ... Anders Grape* (Uppsala, 1945), pp. 408–44; also "Uppsala, Iceland and the Orient", in *Early English and Norse Studies Presented to Hugh Smith*, edd. Arthur Brown and Peter Foote (London, 1963), pp. 178–90; the source of *Hróa þátr* had been noted previously. Cf. also Dag Strömbäck, "Some Remarks on Learned and Novelistic Elements in the Icelandic Sagas", in *Nordica et Anglica ... Stefán Einarsson* (The Hague: Mouton, 1968), pp. 140–47.

saga as a failure of the author to reconcile divergent sources,⁵⁵ but it is equally circular and erroneous to begin with the assumption that every work of art is a perfect work of art. We should continue to seek sources and analogues, including foreign ones, to observe their adaptation in Old Icelandic, and to draw every possible conclusion about the composition of the saga literature, even if we can only go part way down the road to Xanadu.

⁵⁵ Robert G. Cook, "The Character of Gunnlaug Serpent-Tongue", *SS* 43 (1971), 1–21.

PETER JORGENSEN

The Gift of the Useless Weapon in *Beowulf* and the Icelandic Sagas

The enigmatic figure of Unferth and his involvement in the presentation to Beowulf of a marvelous, but ineffectual sword has long posed a problem to *Beowulf* scholars.¹ Although Unferth's initial behavior supports a connection to the evil counselor of Germanic tradition, his name, the similarity of his position as *þyle* to the *fili* at Irish courts, and a parallel to Drances in the *Aeneid*, strongly support an English provenance for the character. Furthermore, the sudden change in Unferth's behavior toward Beowulf, from hostility and provocation to courtesy and magnanimity, seems so incongruous as to be accounted for only as an innovation in the English epic.² However, bound up with Unferth's personality change is the gift of Hrunting to Beowulf, and an explanation of its origin proves a giant step toward an understanding of Unferth's character.

Not only when the epic is viewed in isolation does the English origin for the gift to the hero of the eventually useless sword appear obvious.³ In Germanic literature the motif is not a common one, for marvelous swords are more usually inherited, won in battle, or, if received for a special task, are usually the gifts of dwarfs.⁴ In these cases the weapon can usually be depended upon not to fail.

Two of the only three Icelandic analogues containing references to a sword named after its noteworthy haft can be interpreted to support the theory of English innovation. *Gull-Thóris saga* locates specially hafted swords in the cave.⁵ This would supposedly coincide with the second occurrence of a sword with a wondrous hilt in *Beowulf*, also belonging to the ogre, which the hero takes from the cave. The easiest explanation would be to have this weapon with a special handle become, via English transformation and embellishment, the

¹ Among the more recent studies on Unferth, see esp. M. F. Vaughan, "A Reconsideration of Unferð", *Neuphilologische Mitteilungen*, LXXVII (1976), pp. 32–48; Daniel R. Barnes, "Folktale Morphology and the Structure of *Beowulf*", *Speculum*, XLV (1970), pp. 421–426. Various traditional viewpoints to 1950 are summarized with references in Fr. Klaeber, *Beowulf and the Fight at Finnsburg* (Boston, 1950), pp. 148–150.

² "Obviously added by the poet himself", Klaeber, p. 150.

³ "One of these *haft*-compounds survives in the *Grettis saga*, whilst in *Beowulf* it also survives, but has got into a different context", R. W. Chambers, *Beowulf: An Introduction to the Study of the Poem*, 3rd edn. (Cambridge, 1959), p. 474.

⁴ Cf. Inger Boberg, *Motif-Index of Early Icelandic Literature*, in *Bibliotheca Arnarnagnæana*, XXVII (Hafnæ, 1966), D812.12, D1653.1.1.

⁵ Edited by Guðni Jónsson in *Íslendinga sögur*, 12 vols. (Akureyri, 1953), IV, 335–382.

famous *hæftmēce*, Hrunting, the useless weapon given as a gift by Unferth. Even *Grettis saga*, the saga long held to be the closest Icelandic analogue, apparently supports this supposition by placing the sword with the marvelous hilt (i.e. the *heptisax*) into the hands of the monster.⁶ In *Hrólfs saga kraka*⁷ it is Gullinhjalti which is given by King Hrólf to the coward Hötrr, later called Hjalti after the sword, in order that he might slay the dragon all felt was on the attack. Although the dragon had already been killed by Böðvarr Bjarki using his own sword, epic doubling is such a common variant in both literary and oral versions of this tale as to be almost the rule, rather than the exception.⁸ It is the thesis of this paper that the mock slaying of the dead dragon, despite its comic effect, preserves remnants of the original version of the useless sword motif, the gift of the king whose court was plagued by an ogre. The evidence in support of this contention is found in a variety of Scandinavian material about Bjarki, as well as in a wide range of other sources.

The success or failure of the gift-sword has been obscured in this second encounter of *Hrólfs saga*, but the failure of the weapon has fortunately been preserved in the *first* of the two encounters in the same *saga*. As Bjarki approaches the creature, he tugs at his sword, but it refuses to budge from its scabbard. This blind motif, either a remnant of an older failure of the weapon or an independent motif inserted here because the original demanded a weapon which failed, is immediately dropped with no explanation and a second attempt easily unsheathes the sword. As to the provenance of this weapon, two interpretations are possible. On the one hand it is the gift of a prince to the worthiest of his sons upon their leaving home, but on the other hand, this prince has become transformed into a bear and the sword has been embedded into the rock of a cave. Perhaps pointing to the former, gift motif as original is the description of the sword, which includes the admonition that now and then it might not be drawn at all . . . an apparent foreshadowing of the weapon's later failure. The gift motif is convincingly supported by *Bjarkarímur*, a fifteenth-century poetic treatment of the material. Here Hjalti is present at the court of a king plagued by a marauding bear. As he faces the animal with his bare hands, the king throws him his own sword, which Hjalti uses to slay the attacking creature.⁹

Although the Bjarki material in the second book of Saxo's *Gesta Danorum* contains no mention of Hjalti's encounter with the bear, it is perhaps noteworthy that Bjarki kills the animal with a spear, only one sentence after the

⁶ Edited in *Íslendinga sögur*, VI, 1–295.

⁷ Edited by Guðni Jónsson in *Fornaldar sögur Norðurlanda* (= FSN), 4 vols. (Akureyri, 1954), I, 1–105.

⁸ Friedrich Panzer, *Studien zur germanischen Sagengeschichte*, I. *Beowulf* (München, 1910), pp. 166 ff. From among the sagas where the action is doubled in some way, or even trebled and quadrupled, may be mentioned *Grettis saga*, *Órvar-Odds saga*, *Gríms saga loðinkinna*, *Ketils saga hængs*, *Hálfðanar saga Brönufóstra*, *Hálfðanar saga Eysteinsonar*, *Orms þátr Stórólfs-sonar*, *Bárðar saga Snæfellsáss*, *Sörla saga sterka*, and *Thorsteins saga uxafóts*.

⁹ The poem is discussed and relevant parts translated in Chambers, pp. 58–60, 182–186.

reader had been told of the hero's marvelous sword, Löwi.¹⁰ Saxo certainly knew of the useless weapon motif, for in Book VII, Haldan (Hálfdan), son of Sygne and Harald, uses a club to defeat an enemy who could dull swords by magic. In a subsequent battle, Haldan unsheathes a sword, realizes it has become dulled by the gaze of Grimmo, draws another (with no further explanation), and hacks off the right arm of his opponent.¹¹

Another remnant of the useless weapon, realized as the sword which can't be drawn, may occur in Grettir's battle with Glámr. As Grettir defeats the ogre, throwing him on his back and landing on top of him, it is suddenly Grettir who loses the strength needed to draw his sword and who lies "between life and death". A variant of Grettir's fight with Glámr surfaces in a very late work, *Hrana saga hrings*, possibly written in its present form around 1800.¹² After he breaks the back of the troll-woman, the ogress says that her mother had prophesied that her family would all be defeated by one man. But Hrani is unable to free himself from the grasp of his adversary, being able to move only his hands. However, in the next sentence he *does* struggle free and "runs over to his sword, which he had lost in the struggle." The fact that he had carried a sword had not previously been mentioned, a tacit testimonial to the tenacity over the centuries of the sword's original failure. Below will be discussed other examples of the ineffective sword which is cast away. Also of interest in the late version in *Hrana saga* are the sudden sleepiness which threatens the hero (before the battle) and the decapitated head of the ogress which gasps up at Hrani, releasing a vapor causing the hero to sink into unconsciousness.

A number of the lesser-known sagas of the mythical-heroic genre provide support for the existence of the useless gift-sword. There has been some underestimating of the importance of the troll fights in the mythical-heroic sagas,¹³ but in many cases the motifs are more than just "*membra disjecta*". An excellent example of saga interrelationships is provided by *Örvar-Odds saga*, *Ketils saga hængs* and *Gríms saga loðinkinna*, for each not only forms the sequel to the preceding story, but all have closely parallel double troll battles.¹⁴ It has recently been demonstrated that *Hálfðanar saga Brönufóstra* can be added to this group and there is some evidence that all four sagas go back to a missing, written source.¹⁵ *Hálfðanar saga* explicitly mentions that the hero carried an axe given him by Earl Óttarr. After decapitating the male

¹⁰ *Erläuterungen zu den ersten neun Büchern der dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus*, Paul Herrmann transl., 2 vols. (Leipzig, 1901-22), I, 73.

¹¹ *Ibid.*, pp. 291, 297-298.

¹² Edited in *Íslendinga sögur*, IX, 417-440.

¹³ A. Margaret Arent, "The Heroic Pattern: Old Germanic Helmets, *Beowulf*, and *Grettis saga*", *Old Norse Literature and Mythology: A Symposium*, ed. Edgar C. Polomé (Austin, 1969), p. 194. Jan de Vries, *Betrachtungen zum Märchen, besonders in seinem Verhältnis zu Heldensage und Mythos*, in *Folklore Fellows Communications* (Helsinki, 1954), LXIII, No. 150, p. 94.

¹⁴ Edited in *FSN*, II, 199-363; 149-181; 183-198 respectively.

¹⁵ Peter A. Jorgensen, "The Two-Troll Variant of the Bear's Son Folktales in *Hálfðanar saga Brönufóstra* and *Gríms saga loðinkinna*", *ARV* (1975), XXI, 35-43. With 23 motifs corresponding to the *Beowulf* version, *Hálfðanar saga Brönufóstra* (*FSN*, IV, 289-318) can hardly be considered a "*membra disjectum*". In fact, no other Icelandic saga can be shown to be closer to *Beowulf* in recording the trek to the monsters' cave and the battle with the female troll.

monster with it, he apparently uses it to fight with the female, but when she unexplainedly throws away her sword to begin a wrestling match with the hero, his weapon is never mentioned again. The implication seems to be that the axe given him by Earl Óttarr had been useless against the monster, hence the unmotivated wrestling match.

In *Gríms saga loðinkinna* it is noteworthy that the hero's axe is introduced *immediately* before his troll encounter, with the author parenthetically adding, "He also had with him as always at other times the arrows, Gusisnauta, which Ketill hæng, his father, had given him." After shooting a troll which had stolen his catch from outside the hut where he was staying, Grímr chops at the ogre with his axe. Thereupon he *loses* his grip on his weapon, which the monster runs away with, still in the wound. Perhaps this is a remnant of the ineffectual weapon motif, but in any case, Grímr tracks the troll to its cave, where he takes on its parents, decapitating the male (although how he obtained the necessary instrument is not mentioned) and wrestling the female before decapitating her. (It is here that the ogre's own sword would normally be used.)

A much later tale, *Fljótsdæla saga*, introduces the hero's spear after a shipwreck by having it his only possession washed up on shore just before he goes to the court of Earl Björgólfr for the start of his troll adventure.¹⁶ It is noteworthy that the hero never uses his spear in his encounter with the monster. Instead, he chooses a sword found hanging on the cave wall above the ogre's bed, and it is specifically stated that the hilt was of iron. He then leaves his spear with the earl's daughter before his battle, and evidently never uses it again, for that is the last time his original weapon is ever mentioned. The giant himself tells the hero that the sword on the wall is the only weapon that could kill him.

In the seldom-mentioned *Thorsteins þátr uxafóts*, Thorstein chases an ogress, carrying a spear given him by his host, Stykár.¹⁷ The weapon is cast after the monster, but misses its mark and is never referred to again. Thorstein prefers to use a sword hanging above the bed of the ogress in the cave.

Hálfðanar saga Eysteinnssonar has the hero given a sword by Arghyrna, the wife of Hriflingr, his host during a year-long convalescence.¹⁸ After receiving this weapon, which *always* brings victory to its bearer, Hálfðan encounters four ogres, none of which is unequivocally defeated by the hero's gift-sword. In the second battle, Hálfðan apparently kills Kolr with a neck wound, but the troll "walks" and can only be laid to rest after a wrestling match in which the hero breaks the ogre's neck . . . an interesting reversal of the fight with Grendel, who is defeated in hand-to-hand combat before returning, mortally wounded, to the cave where his corpse is decapitated. The first encounter with Gullkúla also shows a reversal of sorts, with the rolls of ogre and hero switched. Despite Hálfðan's sword, it is the troll who hews at the hero's neck with a sharp, short

¹⁶ Edited in *Íslendinga sögur*, X, 167–306.

¹⁷ Edited in *Íslendinga sögur*, X, 341–370 and discussed by Alan L. Binns, "The Story of Thorsteinn Uxafót", *Saga-Book of the Viking Society*, (1953–57), XIV, 36–60.

¹⁸ Edited in *FSN*, IV, 247–285.

sword, but an amulet protects him and shatters the ogre's blade.¹⁹ Instead of using his own weapon, the hero then relies on his strength as does Beowulf, but demonstrates the embellishment of centuries by tearing his foe in half (lengthwise!). In the third battle, against a boar and its owner simultaneously, Hálfðan *loses* his sword and kills the boar by using it to block a blow from its owner's spiked club.²⁰ After a wrestling match with the remaining adversary, the hero needs the intervention of his dog to enable him to reach his sword and behead his opponent. In the final and lengthiest encounter, against Selr, Hálfðan uses his sword to chop off the fingers of the giant's hand(!), but subsequently finds himself unable to use his sword and engaged in a wrestling match, during which he tears out his opponent's tusk. The hero trips the troll over backwards but lands in its grasp, unable to move, and once again his dog saves him by clawing out the giant's eyes and allowing Hálfðan to then behead the monster.

Two of the less striking analogues in *Grettis saga* take on importance here. The first occurs in the burial mound of Kárr, where Grettir, after a fierce wrestling match, slays the barrow-dweller with Jökulsnaut, his great-grandfather's sword and the gift from his mother upon his leaving home. The ineffectualness of the weapon is preserved only in the unmotivated wrestling bout, which commences even though the hero still has his sword, and in the expected finding of an excellent sword in the barrow. Although found after the beheading of Kárr, it is later kept by the barrow-dweller's son, Thorfinn, "near his bed." After an intervening encounter in which Grettir defends the farm of his host against twelve marauding berserks,²¹ the hero uses Jökulsnaut to defeat a bear which had been killing men and cattle in the area. In what is evidently a proleptic move, anticipating the ineffectiveness of the first sword, Grettir ties it to his wrist with a cord. Jökulsnaut is used to cut off the bear's paw and a wrestling match ensues with the hero winding up on top of the injured animal. Grettir recovers his "lost" sword and mortally wounds his adversary. An attestation to the importance of the gift-sword motif is the fact that Grettir, despite his already having the present, Jökulsnaut, is given still *another* gift-sword by his host, Thorfinn, before the battle with the bear, and the latter present is not mentioned specifically again.

That which makes the encounter with the bear even more important for a study of the Old English epic is the figure of Björn, a relative of Thorkell, who is staying at the latter's farm upon Grettir's arrival. The possible existence of a

¹⁹ Motif reversal is not unheard of, even in this specific context. Richard Harris has shown in "The Deaths of Grettir and Grendel", *Scripta Islandica*, XXIV (1975), 25-53, that the death of the hero has been patterned on that otherwise reserved for the monster.

²⁰ In *Samsonar saga fagra*, edited by Guðni Jónsson in *Riddarsögur*, 6 vols. (Akureyri, 1954), III, 345-401, the hero used the father to block the blow of his son, Kvintalin, a kidnapper and the offspring of a troll-woman dwelling beneath a waterfall.

²¹ One of the few remaining battles in *Grettis saga* which has not been connected to the bear's son folktale! However, for an author who has varied the collection of motifs at least five times, it would not be surprising if isolated motifs were to crop up elsewhere. Rather striking is the trailing of the two remaining berserks on the day after the battle and their being found after a day-long search, beneath a rock, dead from the cold and from the wounds they had received.

common prototype for Björn and Unferth has already been pointed out,²² but there are further implications for an understanding of the gift-weapon. Björn does not undergo the character metamorphosis of Unferth and he is in no way connected with the present to the hero of a marvelous sword, that being done exclusively by the host. Furthermore, the charge of cowardice Grettir levels at Björn, (“That warrior who visited the bear in the fall, came home afraid when it got dark; no one saw me sit around the bear’s cave at dusk”) has its parallel in *Beowulf*’s taunt to Unferth, (“Grendel, the terrible monster, never would have wrought so much horror and humiliation on Heorot if your heart and spirit had been as fierce in battle as you yourself say”).

Another account of a gift-sword occurs in *Gunnars saga Keldugnúpsfífls*. Although found only in seventeenth-century paper manuscripts, the original composition probably dates from the early fifteenth century.²³ As the hero is riding along, it is mentioned in an off-hand way that he carried a large axe which his father had given him. He soon uses it to slay fifteen men on two different occasions. In a later encounter with two trolls, he kills the male, but his axe is useless against the second and he throws it down in order to instigate a wrestling match with the female, who had “grabbed a sword lying near her.” Neither weapon is thereupon ever referred to again! In another encounter, after the first of two ogresses has been defeated, the second promises to serve Gunnar and to have her father give him “a good weapon.” Although he meets the father, after an intervening adventure, and parts from him on good terms, the father gives him no gifts. Later the reader is informed that Gunnar used a sword which had been given to him by the daughter. Evidently preserved here is the monster’s sword on the wall which the hero acquires, and the disjointed presentation in the saga of the gift-sword is a testimony to the persistence of the original motif.

In a passage in *Finnboga saga ramma*,²⁴ the hero is engaged in a wrestling match with a bear, with the latter enjoying the upper hand until the hero suddenly produces a knife, which turns out to be a family heirloom given to him by his mother. Although the gift-sword is not useless here, it comes *after* the wrestling bout instead of before, and its sudden introduction would make it seem that the troll’s sword on the wall has been replaced at this point by the gift-sword motif.

This collection of examples, all from encounters which bear other resemblances to the battle with Grendel and his dam, should suffice to show that the gift of the useless weapon, usually by a king or other host of the hero, is a common thematic element in this particular context. It indicates that this motif was probably part of the Scandinavian original and that if the Old English epic did any innovating, it was in making the useless sword not the present of such a noble person as King Hrōthgār, but of Unferth, whose character would more

²² Archer Taylor, “Two Notes on *Beowulf*”, *Leeds Studies in English and Kindred Languages*, VII and VIII (1952), 16–17.

²³ Edited in *Íslendinga sögur*, X, 455–486; dated on p. xii.

²⁴ Edited in *Íslendinga sögur*, IX, 275–375.

closely match the quality of the gift. This view is borne out by *Beowulf*, itself, for Unferth's gift comes shortly after King Hrōthgār has already given Beowulf a famous treasure-sword, the *mære mǫpumsweord* in line 1023. The former is separated from the latter by the Finnsburg episode and the Wealþeow intermezzo, which do not advance the plot in any way, and by the attack on the hall by Grendel's dam, in which Beowulf does not participate. The sword bestowed by Hrōthgār has become a blind motif, standing as an inconspicuous monument to the durability of the older, widespread sequence of events.

Still to be resolved is the original ownership of the sword characterized by or named after its haft. *Beowulf* allows both of the alternatives, that it was either the gift-sword or that of the monster. Despite the fact that the gift-sword in *Beowulf*, Hrunting, is called the *hæftmēce*, it has been more usual to ascribe the hafted sword to the giant.²⁵ This view gives priority to *Grettis saga*, where the *heptisax* is wielded by the giant in the cave.

It must be pointed out that *Grettis saga* is hardly a model of clarity on this point, for the rolls of the male and female monsters have been switched. Even the important motif of the sword hanging on the wall of the cave, the only sword which can slay the ogre, is omitted in the saga. Furthermore, according to both Icelandic and folklore sources, it is the hero who should wield the giant's sword, after a fierce wrestling match. It has been pointed out that the skaldic stanzas in the saga account are older than the prose around them and that the relevant verse makes no sense, although it occurs in three different versions in the three extant vellum manuscripts of *Grettis saga*. An emendation combining readings from these three manuscripts would yield, "I caused the *heptisax* to chop the hard edges from the shaft," putting the hafted sword into the Icelandic hero's hands.²⁶ *Hálfðanar saga Eysteinnssonar* supports this reading. In the battle with Selr, the hero uses his *sax*, "sword", to chop apart the troll's spear shaft, *sviðuskaptit*. These readings would agree with the version in *Hrólfs saga*, where the sword characterized by its hilt is used by a hero to slay the dragon. The evidence from *Gull-Thóris saga*, which places the hilted sword in the monster's cave,²⁷ and from *Hrólfs saga*, which contains just a remnant of the useless gift-weapon, also supports the contention that Grettir's *heptisax* and Hjalti's Gullinhjalti are not the gift sword, but only appear to be so since the useless-weapon motif had been dropped in Grettir's cave encounter and in Hjalti's dragon fight.

The sequence of motifs postulated here, gift of a sword to the hero by a king or host, the failure of that weapon and the finding on the wall of the monster's cave the only weapon that is able to kill it, can be nicely reconciled with non-Germanic versions of the bear's son folktale. In the opening of the tale the bear's son, or Strong John, although famous for his strength, also acquires a fabulous weapon. He is usually in the employ of a smith, whom he forces to

²⁵ Arent, p. 195; Chambers, pp. 461–476; Klaeber, p. xx.

²⁶ Peter A. Jorgensen, "Grendel, Grettir and Two Skaldic Stanzas", *Scripta Islandica*, XXIV (1973), pp. 54–61.

²⁷ Taylor, p. 16.

make a weapon, but the first two he smashes until at last the third is strong enough for him. As would be expected in many extant variants, it is this weapon which he uses in the cave to subdue the monster there. It is easy to see that when one such tale collides with another famous one about an ogre vulnerable only to its own weapon, one of the prime possibilities is to have an established sword-smasher repeat his trick with a supposedly invincible weapon. Versions of the unstoppable force meeting the immovable object doubtless had as much dramatic impact in medieval times as now.

Like *Beowulf*, some of the sagas contain remnants of Strong John's or the bear's son's characteristics. The name of the hero sometimes meaning bear, his size, strength and behavior being bear-like, crop up in numerous sagas and folktales.²⁸ One of the sagas, *Orms þáttur Stórolfssonar*, fortunately preserves, in addition, the motif of the sword-smasher.²⁹ Commanded by his father to mow hay, Ormr takes the scythe and breaks it with his bare hands. He then proceeds to a smithy where he forges a new blade from twenty pounds of iron and adds a beam for a handle. In one day he mows eight fields until only the rim of the scythe remains. Both the forging of a gigantic weapon and its use in prodigious feats to test the blade are common in widely attested Strong John tales.³⁰

When common Germanic motifs can be coupled with non-Germanic motifs from the conglomerate usually referred to as the bear's son folktale, one can be reasonably confident about the proto-Germanic *Urform* or at least parts thereof. Having a reconstruction known to medieval Germanic authors allows one to deduce how individual versions developed. In the case of the English epic, *Beowulf*, it is clear that the king's gift of the useless weapon was of *Scandinavian* provenance and similar to the saga versions discussed above, but instead of making King Hrōthgār the donor, the *Beowulf* poet protected Hrōthgār's reputation by having the tainted present given by Unferth, a less than noble, but much more fitting member of the court. The switch was not accomplished without some discrepancy, for the antagonistic liegeman must undergo a radical personality change from one scene to the next, which obscures Unferth's Germanic prototype, the evil counselor. While the numerous existing interpretations of Unferth's function in the poem are still arguable, they are applicable to "the second Unferth", and conclusions concerning the art of the *Beowulf* poet, himself, should be confined to the period after he had decided to protect from blemish the royal escutcheon.³¹ It is very likely that the nonce epithet itself, i.e. *hæftmēce*, was a transferal by the *Beowulf* poet from the sword in the cave to the hero's weapon, but Hrunting's subsequent failure and the supernatural aid which *Beowulf* requires are not innovations on the poet's part. The monster vulnerable to only one weapon is

²⁸ Cf. Chambers, p. 365 ff. and more recently, Thomas Pettitt, "Beowulf: The Mark of the Beast and the Balance of Frenzy", *Neuphilologische Mitteilungen*, LXXVII (1976), pp. 526-535.

²⁹ Edited in *Islendinga sögur*, XI, 447-472.

³⁰ Panzer, pp. 39-43, 281; Chambers, pp. 32-33.

³¹ Chambers' remarks on pp. 27-29 would refer to "Unferth I".

not new, of course, and the retention of the motif including *no specific mention* of the ogre's particular defense mechanism doubtless goes back to Scandinavia. The melting of the victorious sword in the cave is possibly an English innovation,³² and, while the marvelous hilt is not, most of the lengthy description of it in *Beowulf* can be attributed to Old English epic rendition.

Similarly in the Icelandic sagas, numerous passages previously problematic become clear when the source is discernible. Among many such are the relationship of Hjalti to Bjarki and the sword momentarily sticking in its scabbard in *Hrólfs saga*, Grettir's tying of his sword to his wrist before fighting with the bear and his acquisition of the *heptisax*, the decapitation of a troll by the weaponless Grímr in *Gríms saga loðinkinna*, role and motif reversals *Hálfðanar saga Eysteinsonar* and several places in *Grettis saga*, the gift-sword which is promised but not given in *Gunnars saga Keldugnúpsfífls*, numerous examples of the hero, despite his being heavily armed, engaging in an unmotivated wrestling match with an ogre, and the silent disappearances of a host of gift-weapons. All of these passages may be viewed as complications left over from the transplanting of a well-known, organic folktale to the body of Germanic literature.

³² Martin Puhvel, "The Melting of the Giant-Wrought Sword in *Beowulf*", *English Language Notes*, VII, 2 (December, 1969). The only possible parallel could be in the beheading of Grettir by Thorbjörn, where a piece is detached from the sword blade, but given the influence of *Tristrams saga* on the episode with Spes in *Grettis saga*, the lack of other Icelandic analogues would indicate later, non-Germanic influence at this point.

HERMANN PÁLSSON

Sermo datur cunctis

A learned element in *Grettis saga*

When we read the Icelandic sagas analytically, we can hardly fail to be struck by the fact that a good many of their notions of human nature and conduct appear to emanate from European learning. While there can be little doubt that the sagas are historical in the sense that they echo memories of actual events, their idea-content derives partly from non-native models: the “heroes” of *Bandamanna saga* and *Gísla saga Súrssonar*, to quote but two obvious examples, were real personages and probably guilty of the crimes laid at their door, but as soon as individual characters in these sagas start arguing about the merits and demerits of a particular course of action, or making general statements about human affairs, the critical reader is bound to discern certain features which reflect the saga author’s education and learning. We can, therefore, distinguish between two separate aspects of the sagas: a historical one relating to particular events, real or imaginary, and an ethical one which has a more universal relevance.

Several years ago, I embarked upon a systematic study of ideas in *Grettla*; a preliminary report has already appeared in print,¹ and I hope to complete the project in the not too distant future. What I set out to do was: (a) to extract out of the text moral precepts, maxims and other isolatable elements of a sententious nature; (b) to excerpt and classify the relevant ethical vocabulary; and (c) to investigate the exemplary qualities of the saga taken as a whole by considering the implicit value of individual moral acts. One of the ultimate aims of my study is to form a clearer idea of the author’s personality and training than has been done before.

The purpose of the present article is twofold: first, to demonstrate the derivation of one of the maxims in *Grettla*; and, second, to indicate the nature of some of the problems involved. An axiomatic utterance in a saga will often, by its very quality, suggest a learned origin, but as we have no external evidence of what books the author had read, it may prove very difficult indeed to identify the actual source. Here, however, I am dealing with one of the rare cases where we can point to a specific foreign model as the obvious prototype.

Chapter 4 of *Grettla* describes Qnundr Tréfótr’s adventures in the Western Isles where he encounters two vikings, suggestively called Vígbjóðr and Vestmarr. Before battle is joined, they make a verbal assault on Qnundr,

¹ “Drög að siðfræði *Grettis sögu*”, *Tímarit Máls og menningar*, vol. XXX (1969), 372–82.

ridiculing his wooden leg: “Troll hafí Tréfót allan. / Trollin steypi þeim ǫllum. – Ok er þat fásét, at þeir menn fari til orrustu, er ekki mega sér.” But in spite of his handicap, Qnundr comes out the victor, inflicting a fatal wound on Vígbjóðr and sending Vestmarr fleeing for life. After the battle Qnundr and his men “rannsókuðu valinn. Vígbjóðr var þá kominn at bana. Qnundr gekk þá at honum ok kvað:

Séðu, hvárt sár þín blæða.
 Sáttu nokkut mik hrökkva?
 Auðslyngvir fekk enga
 einfættr af þér skeinu.
*Meir es mǫrgum, snerru,
 málskálp lagit, Gjálpar,
 brjótr esat þegn í þrautir
 þrekvanðr, en hyggjandi.*”²

Taken as a whole, the stanza divides clearly into two separate parts: the bulk of it relates to the actual situation of the poet and his adversary, but interjecting the description of the encounter is a statement of a universal kind: *mǫrgum es meir lagit málskálp en hyggjandi*. There is hardly any need to draw attention to the thematic relevance of the maxim to the situation at hand: the aggressive words of the moribund viking were uttered by someone who showed more aptitude for talking than for thinking and who proved to be unable to live up to his words.

The ultimate source of the maxim is the so-called *Distichs of Cato*, probably dating from the third century AD; the author is unknown, but since the fifth century the poem has been generally attributed to Cato the Censor. An Icelandic version in *ljóðahátt*, entitled *Hugsvinnsmál*, survives in a number of post-medieval manuscripts. Its date is uncertain, but it is generally supposed to have been written in the thirteenth century.³ Stanza 26 runs as follows:

Hirð eigi at senna,
 þótt satt vitir,
 við hvassorða hali.
*Málskálp mikit
 er mǫrgum gefit:
 fár er at hyggju horskr.*

The warning not to argue with garrulous people is expressed also by the anonymous First Grammarian, who probably wrote his celebrated treatise

² *Íslenzk fornrit VII* (1936), ed. Guðni Jónsson, pp. 11–13.

³ I am indebted to Bengt Pamp for drawing my attention to the most recent (and critical) edition of the Icelandic poem: Birgitta Tuvestrand, *Hugsvinnsmál, Handskrifter och kritisk text* (Lundastudier i nordisk språkvetsenskap, Serie A, nr 29. Lund 1977). He has also provided me with a photocopy of a part of her edition, including stanza 26. A convenient edition of *Hugsvinnsmál* is that of Halldór Hermansson in his *The Hólar Cato: An Icelandic Schoolbook of the Seventeenth Century* (Islandica, vol. XXXIX, 1958), 63–80.

about the middle of the twelfth century. Anticipating objections from those who might take exception to his treatment of the syllable *éarn*, he dismisses any forthcoming criticism of his argument and concludes by quoting Cato's admonition:

Enn of nokkvr verðr sva æin mááll ęða hia máll at hann mæler a mot sva morgvm | monnvm ƒkynƒomvm ƒem bæði letvz ƒialfir kveða þetta orð aðr ek ritaða þat ok ƒva hæyra aðra menn | kveða ƒem nv er ritað ok þv lætr i ƒkvlv kveða enn æigi e þo at þat orð ƒe i tvær ƒamƒtøfvr | deillt. þa vil ek hafa ááƒtrááð katonif þat er hann reð ƒyni ƒinvm i verƒvm.

Contra verbor of no | li contendere verbiƒ.
Serrmo datvr cvnctif animi ƒapientia pavcif.

Þat er sva að ƒkilia. hirð æigi þv að | þræta við maalróf menn[.] Malróf er gefit morgvm en ƒpekín faam.⁴

Although the First Grammarian offers a straightforward prose rendering of the Latin, his phraseology comes remarkably close to that of *Hugsvinnsmál*. Leaving aside for the time being the second part of the quotation, we can now compare his introductory remarks and warning to *Hugsvinnsmál*:

<i>Disticha Catonis</i> (Nunc te, Fili carissime, docebo, quo pacto mores Animi tui componas . . .)	<i>First Grammarian</i> Þá vil ek hafa ástráð Catonis, þat er hann reð syni sínum í versum.	<i>Hugsvinnsmál</i> Ástsamlig ráð kennik þér, minn einkason.
Contra verbosos noli contendere verbis	Hirð eigi þú at þræta við málrófmenn.	Hirð eigi at senna . . . við hvassorða hali.

Grettla is not the only saga to make use of Cato's aphorism. Not surprisingly, we find in *Bjarnar saga Hítðelakappa* (ch. 19) that Þórðr Kolbeinsson alludes to it, ironically though, when he teases Þorsteinn Kálfsson and talks him into attacking Björn: "Þat er nú . . . at þit eruð menn grunnsæir ok *meir gefit málróf en vitsmunir*, ok munu þit eigi finna fyrir en hann hefir ykkur upp teflt um fjárreiðr."⁵ The accusation against Björn is, one assumes, totally unfounded, nor is there anything in the preserved parts of *Bjarnar saga* to support the assertion that Þorsteinn is "meir gefit málróf en vitsmunir." However, here as in *Grettla*, the assailant proves no match for the hero and ultimately suffers death at his hands.

When we compare the four Icelandic versions of the Catoic maxim, we see at a glance that all deviate from the Latin model in so far they render *sermo* by a pejorative term (*málskálp*, *málróf*), and three of them translating *cunctis* have *morgum*; combined, these two deviations from the Latin model serve to alter the meaning of the sentence significantly. Also, it is interesting to note

⁴ Hreinn Benediktsson, *The First Grammatical Treatise* (1972), 226 and 228.

⁵ *Islensk fornrit III* (1938), ed. Sigurður Nordal and Guðni Jónsson, 164–5.

that each of the four has its own special term for *sapientia* (*speki*, *hyggja*, *hyggjandi*, *vitsmunir*). The similarities and differences become obvious when we present all five versions in parallel columns:

<i>Disticha Catonis</i>	<i>First Grammarian</i>	<i>Hugsvinnsmál</i>	<i>Grettla</i>	<i>Bjarnar saga</i>
Sermo datur	Málróf er gefit	Málskálp mikit	Málskálp er	... meir gefit
cunctis; animi	mörgum, en	er mörgum gefit.	mörgum meir	málróf en
sapientia paucis.	spekin fám.	Fár er at hyggju	lagit en hyggjandi.	vitsmunir.
		horskr.		

The authors of *Grettla* and *Bjarnar saga* were evidently educated men, as can be readily inferred from the stories they wrote, so it should not surprise anyone that they appear to have been familiar with one of the most influential secular textbooks in the Middle Ages. For many centuries, the *Distichs* were used not only for moral instruction, but also as a text for the purpose of teaching Latin to beginners. To what extent the same applied in early Iceland as elsewhere, no one can say: our information about formal education in Pre-Reformation Iceland is very scanty indeed. However, the quotation in the First Grammatical Treatise might suggest that the book served similar purposes in Iceland as it did in other parts of Europe. Is it not conceivable also that *Hugsvinnsmál* is the product of an Icelandic school?⁶ Finally, it is tempting to assume, though harder to prove, that the presence of the Cato maxim in these sagas may echo the early schooling of the two unknown authors. The fact that *Bjarnar saga* follows the First Grammarian in using the term *málróf*, where *Grettla*, agreeing with *Hugsvinnsmál*, has *málskálp* is an interesting detail: as far as I know, neither term occurs in any other medieval source.

The date of *Hugsvinnsmál* still remains a matter for speculation, and we have no means of knowing whether or not the *Distichs of Cato* had been rendered into Icelandic by the time the First Grammarian composed his work. Whatever the case may be, the two saga authors, as well as the grammarian and the translator, served to make known to Icelandic readers and audiences a nugget of wisdom, phrased in Latin some thousand years before they put pen to parchment.

⁶ Two late fourteenth century inventories give a list of schoolbooks, one of them (Viðeyjarklaustur, 1397) including "Cato med Glosa." See Hermannsson, *op. cit.*, xvi.

HARTMUT RÖHN

Der Einleitungsteil der *Gísla saga Súrssonar* Ein Vergleich der beiden Versionen

Professor Eduard Neumann zum 75. Geburtstag

I

Die einleitenden Kapitel der *Gísla saga* haben die Funktion, die Exposition der Erzählung zu bieten sowie Personal, Material und Voraussetzungen der folgenden Handlung zu präsentieren. Durch Schauplatz¹, knappere Erzählweise und weitere strukturelle und stilistische Merkmale sind diese Kapitel in der älteren Version der Saga klar vom Hauptteil abgehoben. Diesen prägnanten Strukturzug hat die *Gísla saga* mit einer ganzen Reihe anderer Vertreter der Gattung gemeinsam². Eine nähere Untersuchung dieser Einleitungskapitel bietet sich auch deshalb an, weil hier der nicht allzu häufige Fall einer umfangsmäßig stark differierenden Doppelüberlieferung vorliegt. Damit besteht die Möglichkeit, die Prinzipien dieser Umarbeitung zu bestimmen und die wesentlichen Strukturmerkmale beider Versionen vergleichend darzustellen.

Die kürzere und aller Wahrscheinlichkeit nach ältere und ursprünglichere Fassung ist in einer Pergamenthandschrift des 15. Jhs. (AM 556 a, 4°) und in einer Reihe von jüngeren Papierhandschriften überliefert, die jedoch, da sie offensichtlich alle auf AM 556 a zurückgehen, keine textkritische Bedeutung besitzen. Eine von dieser Fassung z.T. erheblich verschiedene Version ist nur in Papierhandschriften des 17. bzw. 18. Jahrhunderts erhalten, die auf eine später verlorengegangene Pergamenthandschrift der Königlichen Bibliothek Kopenhagen zurückgehen. Beide Redaktionen divergieren vor allem im Umfang der Einleitungskapitel, während sich die Abweichungen im Hauptteil im Rahmen des Üblichen bewegen, freilich dennoch so deutlich sind, daß eine Bestimmung der Bearbeitungsprinzipien möglich ist³. Allen bisherigen

¹ Die Handlung der ersten drei Kapitel (nach der Zählung der 'kürzeren' Fassung M) spielt in Norwegen; die Haupthandlung (mit Ausnahme der Auslandsreisen der Hauptpersonen, Kap. 7/8) auf Island. – Das 4. Kapitel (M) enthält die Nachricht von der Auswanderung der *Súrdælir* nach Island sowie die Einführung weiterer für die Handlung wichtiger Personen. Es kann als typisches Expositions-kapitel zu Recht noch zum Einleitungsteil gezählt werden.

² Zur Analyse von Einleitungsteilen der Isländersagas unter erzähltechnischen Aspekten vgl. besonders: Th. M. Andersson, *The Icelandic Family Saga. An Analytic Reading*, Cambridge (Mass.) 1967 (*Harvard Studies in Comparative Literature* 28), S. 6–11; K. Hume, *Beginnings and Endings in the Icelandic Family Sagas*, *MLR* 68 (1973) S. 593–606; H. Röhn, *Untersuchungen zur Zeitgestaltung und Komposition der Islendingasögur. Analysen ausgewählter Texte*. Stuttgart – Basel 1976 (*Beiträge zur nordischen Philologie* Bd. 5), S. 132 ff.

³ Eine kurze Charakterisierung und Gegenüberstellung der beiden Fassungen, vor allem unter den Gesichtspunkten: wörtliche Übereinstimmung, Wortschatz, Satzbau, direkte Rede, Erzählart, Auffassung des Stoffes, gibt R. Prinz, *Die Schöpfung der Gísla saga Súrssonar*. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der isl. Saga, Breslau 1935 (Veröff. d. Schleswig-Holstein.

Ausgaben ist die ältere und kürzere Version zugrundegelegt worden, einige Herausgeber fügen darüber hinaus die Einleitungskapitel der längeren Fassung bei¹. Die erste wissenschaftlichen Ansprüchen genügende Ausgabe Konrad Gislasons (1849) enthält als bisher einzige beide Fassungen vollständig; Gislason faßte die Versionen als zwei selbständige Sagas auf, wie es auch im Titel seiner Ausgabe zum Ausdruck kommt⁵. Eine dritte, von diesen beiden Redaktionen unabhängige Fassung ist in der Handschrift AM 445 c, 4° (= B) nur unvollständig erhalten. Da in ihr die Einleitungskapitel fehlen, bleibt sie in unserem Zusammenhang unberücksichtigt⁶. Die Bezeichnung dieser Handschriften bzw. Handschriftengruppen ist von den einzelnen Herausgebern leider recht unterschiedlich gehandhabt worden; im folgenden wird die 'kürzere' Fassung mit Finnur Jónsson und Agnete Loth (vgl. Anm. 4) als M, die 'längere' als S bezeichnet⁷.

Interessant und in unserem Zusammenhang wichtig ist ein Blick auf die Entstehung und Geschichte der Handschriften der längeren Fassung (S)⁸. Wie bereits gesagt, ist uns diese Version nur noch in Abschriften des 17./18. Jhs. zugänglich, die alle direkt oder indirekt auf eine heute verschollene Pergamenthandschrift des 14. Jhs. (Loth, S. LXXX) aus dem Besitz der Königlichen Bibliothek zurückgehen. Sie gehörte zu den Handschriften, die Þormóður Torfason (Torfæus) im Auftrage Frederiks III.

Universitätsges. 45) S. 4–8. – Ein ausführlicher durchgehender Vergleich beider Fassungen fehlt bisher.

¹ Die wichtigsten Ausgaben der *Gísla saga* sind: *Tvær sögur af Gísla Súrssyni* udg. af det nordiske Literatur-Samfund ved K. Gislason ..., Kjöbenhavn 1849 [enthält beide Fassungen vollständig]; *Gísla saga Súrssonar*, hrg. von Finnur Jónsson, Halle 1903 (Altnord. Sagabibl. 10) [Text nach M mit gelegentlichen Verbesserungen nach S und B]; *Gísla s. Súrssonar* udg. efter Håndskrifterne af det kong. nord. Oldskriftselskab [ved Finnur Jónsson], København 1929 [Text nach M mit Verbesserungen nach S und B, Einleitungskapitel zusätzlich nach S sowie das Fragment B]; *Gísla s. Súrssonar*, in: *Vestfirðinga sögur*, Björn K. Þórólfsson og Guðni Jónsson gáfu út, Reykjavík 1943 (ÍF VI) [Text nach M, zusätzlich Einleitung nach S]; *Gísla s. Súrssonar*, in: *Membrana Regia Deperdita* ved Agnete Loth, København 1960 (Editiones Arnarnagnæana, Series A, vol. V) S. 1–80 [Text nach S – alle Zitate aus der S-Redaktion nach dieser Ausgabe]; *Gísla s. Súrssonar*, udg. af A. Loth, København usw. 1967 (3. opl.) (Nordisk filologi, A Tekster 11) [Text nach M – alle Zitate aus dieser Redaktion nach dieser Ausgabe] – F. Seewalds Forderung einer kritischen Ausgabe, die den Text nach den Fassungen M, S und dem Fragment B parallel druckt, ist bisher nicht erfüllt worden (vgl. F. S. Die *Gísla saga Súrssonar*. Untersuchungen. Göttingen 1934, S. 3).

⁵ *Tvær sögur ...* (vgl. Anm. 4)

⁶ Das Fragment umfaßt im wesentlichen die Kapitel 12–27 (S. 18.4–49.4) der Ausgabe A. Loths (Kph.³ 1967).

⁷ Die Handschriften sind vor allem beschrieben in den Ausgaben F. Jónssons (1929), S. III–VIII und Björn, K. Þórólfssons (ÍF VI) S. XLIII–XLVIII, die Handschriften der S – Redaktion sind am ausführlichsten beschrieben von A. Loth (*Membrana Regia ...*, 1960), S. XIII–XXVII, LXXVIII–LXXXVIII. – Da fast jeder Herausgeber eigene Siglen einführt, wird ein Überblick über die Handschriften in den Ausgaben und in der Sekundärliteratur nicht gerade erleichtert. Die M-Redaktion wird von K. Gislason als S [!], von Björn K. Þórólfsson (ÍF VI) als E bezeichnet; die S-Redaktion von Gislason als P, von Þórólfsson als Y.

⁸ Herkunft, Entstehung und Geschichte dieser Handschriften sowie ihrer Vorlage hat A. Loth im Vorwort ihrer Ausgabe (*Membrana Regia ...*, 1960, Indledning S. XIII–XXVII, LXXIX–XC) ausführlich dargestellt; im folgenden gebe ich einen Auszug der in unserem Zusammenhang wichtigen Fakten.

1662 auf Island erworben hatte⁹ und befand sich bis ca. 1780 im Besitz der Königlichen Bibliothek. In dieser Zeit wurde der Text der *Gísla saga* mehrmals abgeschrieben: zwischen 1698 und 1704 von Ásgeir Jónsson, dem Schreiber des Torfæus (AM 149 fol.) und um 1780 von Jón Jónsson, der die Hs. für eine geplante, aber dann nicht zustandegekommene, Ausgabe kopierte, eine lateinische Übersetzung und – für den Hauptteil der Saga – die Lesarten der M-Fassung sowie zusätzlich den Einleitungsteil derselben Fassung hinzufügte (NkS 1181 fol.)¹⁰. Im Zusammenhang mit dieser Handschrift ist der letzte Hinweis auf die Vorlage erhalten. Ein Brief Jón Jónssons vom 24.11.1780 an P. F. Suhm (1728–98) enthält den Hinweis, daß Jónsson die Handschrift entliehen hatte. Da sie nach diesem Zeitpunkt nicht mehr im Besitz der Königlichen Bibliothek erwähnt wird (vgl. A. Loth, l.c. S. LXXXII), ist sie aller Wahrscheinlichkeit nach offensichtlich im Zusammenhang mit dieser Abschrift verlorengegangen.

Der genannte Brief ist noch für einen weiteren, in unserem Zusammenhang außerordentlich wichtigen Punkt von Bedeutung. Die verlorene Membran enthielt insgesamt mindestens drei Lücken (vgl. A. Loth, l.c. S. LXXXIII ff.), davon eine im Einleitungsteil der *Gísla saga*. Dieser Textverlust beeinträchtigt natürlich die Ergebnisse, die aus einem Vergleich der beiden Fassungen zu gewinnen sind. Dennoch sollte weder die Tatsache, daß die Forschung den Text der S-Redaktion bisher nicht besonders hoch schätzte, noch dieser beträchtliche Textverlust dazu führen, auf eine erzähltechnisch-strukturelle Analyse des Einleitungsteils zu verzichten. Für die Bestimmung des Umfangs der Lücke, die die Vorlage schon zum Zeitpunkt ihres Erwerbs durch Torfæus gehabt haben muß¹¹, ist ein Passus aus dem oben genannten Brief von Bedeutung:

Texten [scil. der *Gísla saga*] er paa det nøjeste skreven efter en Codice Membr. Regio, som ligger hos mig, og paa nogle faae Stæder er ulæselig, men et Stæds mangelhaftig paa 4 Blade, som er omtrent 1/6 af bemeldte Historie. Hvilken Mangel deels ikke mærkes [!] og deels erstattes i Codice Magnæano membr. [= M (AM 556a, 4°)] som er meget kortere og slettere Exemplar end den anden¹².

Ausgehend von den in dieser Briefstelle mitgeteilten Fakten und der in der Handschrift NkS 1181 fol. wiederholten Angabe, daß die Lücke vier Blätter umfasse¹³, hat A. Loth den Versuch unternommen, den Umfang des Text-

⁹ Ein Verzeichnis der von Torfæus bei dieser Gelegenheit erworbenen Handschriften ist erhalten (AM 435 b, 4°). Alle dort aufgeführten Handschriften, mit Ausnahme der Vorlage der S-Fassung, lassen sich heute im Besitz der Königlichen Bibliothek Kopenhagen nachweisen (vgl. A. Loth, op. cit., Indledning S. XI f.).

¹⁰ Darüber hinaus schrieb Árni Magnússon die in der Membran enthaltenen Skaldenstrophen ab, diese Abschrift ist erhalten (AM 761 b, 4°). – Von den hier genannten Abschriften existieren noch weitere Abschriften, vgl. Loth, op. cit. Indledning S. XVII–XX).

¹¹ Alle Abschriften enthalten die Lücke oder einen Hinweis auf sie, vgl. Loth, op. cit., Indledning S. LXXXIII und unten Anm. 13.

¹² Zitiert nach Loth, op. cit., Indledn. S. XXIII, dort auch der vollständige Text des Briefes.

¹³ Vgl. Loth, *Membrana Regia* ... (1960) S. 12, App. zu Zeile 13.

verlustes zu bestimmen. Ihre Berechnung soll hier nicht in Einzelheiten (vgl. dazu Indledning, S. LXXXIII f.), sondern nur im Ergebnis wiedergegeben werden. A. Loth kommt zu dem Schluß, daß der Text der *Gísla saga* in der verlorenen Membranhandschrift auf insgesamt 23 Blättern gestanden haben muß, wobei sich 3 Blätter vor und 16 Blätter nach der 4 Blätter umfassenden Lücke befunden haben müssen¹⁴.

Führt man A. Loths Berechnungen mit dem Ziel weiter, den prozentualen Anteil des Textverlustes im Verhältnis zum ursprünglichen Umfang der Einleitungskapitel zu bestimmen, so ergibt sich Folgendes. Die erhaltenen Teile der Einleitung umfassen in Loths Ausgabe 365 Zeilen (S. 3.1–16.6), den 4 Blättern der Lücke hätten ca. 424 Zeilen der Ausgabe entsprochen (vgl. Indledn., S. LXXXIV)¹⁵. Gemessen am so ermittelten ursprünglichen Umfang der Einleitungskapitel in S von 789 (365 + 424) Zeilen wäre der Textverlust mit ca. 54% (424 zu 789 Zeilen) außerordentlich groß. Bedenkt man darüber hinaus, daß dieser beträchtliche Textverlust nur eine von insgesamt 9 Phasen der Einleitung betrifft (vgl. dazu unten, S. 100 f.), so werden hier Fragen aufgeworfen, auf die sich befriedigende Antworten kaum finden lassen.

Freilich ist auch diese weiterführende Berechnung mit den gleichen Unsicherheiten behaftet wie Loths Rekonstruktionsversuch insgesamt und völlig von der Zuverlässigkeit der Angaben Jón Jónssons abhängig!

II

Aufbau und Struktur der *Gísla saga* sind von der Forschung unter verschiedenen Aspekten bereits öfters untersucht worden¹⁶. Ausgangspunkt dieser Untersuchungen war in fast allen Fällen der Text der M-Fassung. Ein durchgehender, Einleitung und Hauptteil umfassender Vergleich beider Fassungen mit dem Ziel, ihre charakteristischen Merkmale sowie die Prinzipien der Bearbeitung darzustellen, fehlt bisher ebenso wie eine detaillierte vergleichende Untersuchung der Einleitungskapitel. Die bisher vorliegenden Arbeiten zu diesem Komplex wollen die Frage nach der Entstehung derartiger Varianten beantworten und gehen auf die erzähltechnisch-strukturellen Merk-

¹⁴ Loth, op. cit., Indledn., S. LXXXIV.

¹⁵ A. Loth konnte bei ihren Berechnungen lediglich von den Angaben der zitierten Briefstelle ausgehen, wonach der Textverlust 4 Blätter = 1/6 des gesamten Textes betragen habe. Sie kommt zu dem Schluß, daß der Umfang des erhaltenen Textes vor der Lücke mit 5 Seiten (Bl. 1^v–3^v) = 265 Zeilen ihrer Ausgabe anzusetzen sei. Der Umfang der Einleitung nach der Lücke beträgt in ihrer Ausgabe 100 Zeilen (S. 12.15–16.6; 3 Verszeilen = 1 Prosazeile). – A. Loths Berechnung erscheint plausibel, v.a. wenn man bedenkt, wie karg die Grundlage ist, von der sie ausgehen kann. Diese Einschränkung hat sie selbst deutlich gesehen, vgl. Indledn., S. LXXXIII: „beregning(en) (er) ... ganske vist behæftet med den usikkerhed, som gælder hele den foreliggende membranrekonstruktion.“

¹⁶ Die wesentlichen Arbeiten zur *Gísla saga* allgemein sowie zur Erzählstruktur und Komposition verzeichnet Th. M. Andersson, *Some Ambiguities in Gísla saga. A Balance Sheet*. In: *BONIS* 1968, S. 7–10. Die wichtigsten Arbeiten zur Komposition und Struktur sind: M. Olsen, *Om Gísla saga's opbygning*. In: *ANF* 46 (1930), S. 150–160; F. Seewald, *Die Gísla saga Surrsonar. Untersuchungen*. Göttingen 1934 („the only completely satisfying structural analysis to date“; Th. M. Andersson in: *The Icel. Family Saga* (vgl. Anm. 2) S. 181); R. Prinz, *Die Schöpfung der Gísla saga ...* (vgl. Anm. 3); A. Holtmark, *Studies in the Gísla saga*, in: *Studia Norvegica* II, 6, Oslo 1951, S. 3–55.

male der Fassungen nicht oder nur am Rande ein. Es ist interessant zu sehen, daß Th. M. Andersson, der – soweit ich sehe als bisher einziger – von einem inhaltlichen und strukturellen Vergleich (Ereignisfolge, Phasenabgrenzung, Interpolationen, Aufschwellung) der Fassungen ausgeht, auf dieser Grundlage auch eine plausible Erklärung für die Entstehung der S-Redaktion geben kann. Er kommt zu dem Ergebnis, daß wir es hier weder mit einer zweiten, in der mündlichen Überlieferung entstandenen und tradierten Fassung noch mit einer Rekonstruktion der M-Redaktion aus der Erinnerung, sondern mit der bewußten Umarbeitung eines bereits vorliegenden Textes (M) zu tun haben¹⁷.

Diese Untersuchung zielt, wie bereits eingangs gesagt, nicht auf eine erneute Diskussion der Entstehungsfrage, sondern auf eine vergleichende Darstellung der wesentlichen Strukturmerkmale beider Fassungen und versucht, die charakteristischen erzähltechnischen Kategorien herauszuarbeiten.

Andersson teilt die Handlung der Einleitungskapitel (Kap. 1–3 der M-Redaktion) aufgrund inhaltlicher Kriterien in acht Phasen unterschiedlicher Länge ein; diese Abgrenzung wird hier im wesentlichen übernommen. Eine Gegenüberstellung der M- und der S-Redaktion macht den Umfang der Erweiterung deutlich, hinzugefügt als Phase (9.) wurde das 4. Kapitel der M-Redaktion (Teile der Kap. 9 und 10 in S; ed. Loth, EdAM A 5, S. 15.11–16.8), da es gleichfalls zur Einleitung gerechnet werden kann und in S in veränderter Textform, wenn auch nur unwesentlich erweitert, vorliegt. Erst mit dem 5. Kapitel der M-Redaktion stimmen die Fassungen im großen und ganzen, von gewissen Bearbeiterfreiheiten abgesehen, enger überein¹⁸. Anderssons quantitativen Angaben liegt Konrad Gislasons Ausgabe zugrunde (vgl. oben Anm. 4), da sie als einzige beide Fassungen in gleicher Typengröße wiedergibt und damit einen annähernd exakten Vergleich ermöglicht. In der nachstehend weitgehend von Andersson übernommenen Synopse sind die Zahlenangaben teilweise leicht korrigiert¹⁹ und um eine Prozentangabe ergänzt worden, die das Ausmaß der Aufschwellung der einzelnen Phasen angibt.

Bereits Andersson hat darauf aufmerksam gemacht, daß keine der Phasen von M in S fehlt und die Abfolge der Phasen in beiden Versionen gleich ist. Für unsere Zielsetzung ist es darüber hinaus wichtig festzuhalten, daß der Verfasser von S jede Phase in unterschiedlich starkem Maße erweitert

¹⁷ The Problem of Icelandic Saga Origins. A Historical Survey. New Haven and London 1964 (Yale Germanic Studies I), Appendix II: Variants, *Gísla saga*, S. 140–145. Andersson gibt hier einen kurzen Überblick über die älteren Arbeiten zur Frage des Verhältnisses der beiden Fassungen, auf den verwiesen wird. Anderssons Ergebnis will die vor ihm bereits von Jón Helgason, Björn K. Þórólfsson und A. Holtsmark vertretene These zur Entstehung der Einleitung der S-Redaktion (bewußte Umarbeitung einer Vorlage) stützen, vgl. l.c. S. 143 und S. 145: „It is impossible to escape from an element of conscious alteration on the part of S, though not all the changes have yet been adequately explained.“

¹⁸ Auch die Herausgeber, die die Einleitung nach S separat ediert haben (vgl. Anm. 4), nehmen den Text, der dem 4. Kapitel der M-Redaktion entspricht, mit auf.

¹⁹ Wo Anderssons und meine Angaben differieren, sind erstere in Klammern hinzugefügt.

	M		S			
		I (1-21)		21		
1. Þorkell skerauki (gullhjalmr) in Norwegen	3-11	9	22-34	13	(+ 4)	= + 44%
2. Die Björn blakki-Episode	11-37 (38)	26	35-121	86	(+ 60)	= + 231%
3. Der Streit um Grá-síða	37-43 (45)	6	122-151	30	(+ 24)	= + 400%
4. Þorbjörn Þorkelssons Familie	44-54 (46-60)	10,5	152-169	18	(+ 7,5)	= + 71%
5.1. Die Verführung der Þórdís	54-72 (60-79)	18	170-177 177-227 (178-229)	7 51	(+ 66) (+ 51)	= + 367%
5.2.			228-304 (230-308)	77		
6. Der Umzug Þorkels (M/S) und der Zweikampf mit Skeggi (S)	72-117 (80-120)	42,5	305-329 (309-333)	14/ 10	(+ ?)	= + ?%
			I-L			
7. Der Überfall auf Þorbjörns Familie (brenna)	118-134 (121-137)	16,5	330-376 (334-366)	42	(+ 25,5)	= + 155%
8. Die Rache und Auswanderung der Súrna-dællir	134-147 (138-152)	13	376-408 (367-406)	32	(+ 19)	= + 146%
(9.) Ansiedelung der Súrna-dællir auf Island und Einführung neuer Personen	148-179	32	408-443	34	(+ 2)	= + 6%

hat, wobei die 6. Phase in der längeren Version nur stark verstümmelt erhalten ist. An zwei Stellen sind Interpolationen eingefügt, deren Stellung und Umfang feststellbar sind (Z. 1-21 und 177-227). Ob die Lücke noch weiter Interpolationen enthalten hat, ist nicht auszumachen.

Andersson hat keinen Versuch unternommen, den Umfang der Lücke zu bestimmen und offensichtlich auch A. Loths Berechnung nicht zur Kenntnis genommen („a lacuna of unknown length“ ..., op. cit., S. 140). Er hat damit auch keinen Anlaß, das außerordentlich auffällige Faktum zu diskutieren, daß S die Phasen 1-5 und 7-8 zwar in unterschiedlich starkem Ausmaß (zwischen 44 und 400%) erweitert; der 6. Phase (M) hingegen in der S-Redaktion eine Erweiterung um das 12-fache (!) entsprochen haben muß. Unternimmt man nämlich – ausgehend von A. Loths Berechnung (vgl. oben S. 97 f.) – den Versuch, den Umfang der Lücke in Gislasons Aus-

gabe zu bestimmen, ergibt sich ein Umfang von insgesamt 531 Zeilen in S, der dem der Phase 6 in M (insges. 42,5 Zeilen) entsprechen müßte²⁰.

Da die übrigen Phasen nicht annähernd so stark erweitert worden sind²¹, läßt sich vermuten, daß durch die Lücke mehrere Handlungsphasen verlorengegangen sein müssen oder daß sie eine (mehrere ?) größere Interpolation(en) enthalten haben könnte. Die vor und nach der Lücke erhaltenen, freilich sehr kurzen (14 bzw. 10 Zeilen) Textteile scheinen anzudeuten, daß sich gerade an dieser Stelle der Handlungsang in S von dem in M entfernt hat. Nach der Erschlagung Bárðs durch Gísli verläßt – nach der Darstellung in M – Gíslis Bruder Þorkell, der mit Bárðr befreundet war, den elterlichen Hof und zieht zu Skeggi, einem Verwandten Bárðs, auf die Insel Saxa. Er fordert diesen auf, Bárðr zu rächen, und es kommt zu einem Zweikampf mit Gísli, in dem dieser Sieger bleibt und Ehre und Ansehen gewinnt²². Nach der Darstellung in S hingegen zieht Þorkell nach der Erschlagung Kolbeins (der in dieser Version an die Stelle Bárðs getreten ist) nach Freysey²³ zu einem „Königsbauern“ Sigurðr (EdAM A V, S. 12. 2 f.) und äußert die Absicht, in das Grenzgebirge zwischen Norwegen und Schweden zu ziehen (op. cit., S. 12. 5 f.), wovon ihm Sigurðr abrät. Das Textstück nach der Lücke berichtet von einem Kampf Gíslis und seiner nicht näher bezeichneten Leute (op. cit. S. 12. 15, 20: „þeir G(isli)“ mit Wikingern, der in M überhaupt keine Entsprechung hat. Darüber hinaus hat H. Koch wahrscheinlich gemacht, daß der Bericht von Gíslis Zweikampf mit Skeggi auch in S enthalten war²⁴.

Somit erschiene die Vermutung gerechtfertigt, daß der einschneidendste inhaltliche und strukturelle Unterschied der beiden Fassungen gerade durch die Lücke ausgefallen ist. Da es aber immer mißlich ist, über Inhalt und Struktur verllorener Texte bzw. Textteile Spekulationen anzustellen, sollen diese Überlegungen nicht weitergetrieben werden.

Eine ganz andere, aber in gleichem Maße unbeweisbare Möglichkeit der Erklärung dieses außerordentlich auffälligen Ungleichgewichts wäre die Annahme, daß die Angabe Jón Jónssons in dem zitierten Brief und in der von ihm angefertigten Abschrift (vgl. oben S. 170 und Anm. 13) über den Umfang der Lücke falsch, d.h. zu groß ist. Wie deutlich geworden ist, fußen ja alle Berechnungen zum Umfang des Textverlustes auf Jónssons Angaben. Jedoch kann auch diese Erklärungsmöglichkeit hier aufgrund fehlender Anhaltspunkte nicht weiter verfolgt werden.

²⁰ Der nach A. Loths Berechnung in ihrer Ausgabe 424 Zeilen umfassenden Lücke entsprächen in K. Gíslasons Ausgabe 507 Zeilen, hinzu kommen 24 (14 + 10) Zeilen, die vor und nach der Lücke als Bestandteile der Phase 6 erhalten sind.

²¹ Im Schnitt ergibt sich eine Aufschwellung auf etwa das Dreifache des Umfanges von M, wenn man die Interpolationen Z. 1–21 und Z. 177–227 außer Betracht läßt.

²² Die Wiedergabe des Handlungsanges ist hier etwas verkürzt worden, vgl. ed. A. Loth (1967³), S. 3.16–4.27; – vgl. 4.26 f.: „... ok þykkir Gísli mikít hafa vaxit af þessum málum.“

²³ Frösö in Jämtland.

²⁴ Zum Anfang der Gísla Saga Súrssonar, in: ZfdPh. 68 (1943–44) S. 156–158.

III

Auch wenn über Inhalt und Aufbau des verlorenen Textstücks noch nicht einmal begründbare Vermutungen angestellt werden können, reicht das Überlieferte doch aus, um die Prinzipien der Umarbeitung bestimmen zu können. Die bisher vorliegenden Untersuchungen zur Erzählform der *Gísla saga* konzentrieren sich ausnahmslos auf die Analyse der älteren und kürzeren Fassung und gehen auf Besonderheiten der S-Redaktion nur am Rande ein. Da auch Anderssons bereits mehrfach angeführte Untersuchung (vgl. Anm. 16) die bereits vor ihm vertretene These stützt, wonach in S eine bewußte Umarbeitung von M vorliegt, ist es auch hier gerechtfertigt, bei einer vergleichenden Strukturuntersuchung von dieser älteren, kürzeren und damit leichter überschaubaren Fassung auszugehen und darauf kontrastiv die Besonderheiten der S-Redaktion darzustellen.

F. Seewald hat in seiner Untersuchung des Aufbaus der *Saga* (vgl. Anm. 15) auf die durchdachte Komposition der Einleitungskapitel aufmerksam gemacht. Innerhalb der drei Kapitel des „norwegischen Vorspiels“ sind deutlich zwei Phasen auszumachen (A I = Kap. 1; A II = Kap. 2–3), die miteinander nur lose durch die Person Þorbjörn Þorkelssons verbunden, in ihrem Aufbau aber streng parallel komponiert sind. Der Einführung der handelnden Personen folgt jeweils die Schilderung von drei Kämpfen.

A I

I	Familie Þorkels	1.3 –11	(9)
II 1	Aris Kampf mit Björn	1.12–22	(11)
2	Gislis Kampf mit Björn	1.22–2.13	(14)
3	Gislis Kampf mit Kolr	2.13–2.18	(6)

A II

I	Familie Þorbjörns	2.19–28	(10)
II 1	Barðr-Konflikt	2.29–3.15	(18)
2	Skeggi-Konflikt	3.16–4.27	(42)
3	Kampf mit den Skeggisöhnem	4.28–5.26	(29) ²⁵

In beiden Phasen entwickelt sich ein Konflikt aus dem vorausgegangenen, die Erzählweise ist jedoch in der Phase A II deutlich fülliger, dies wird vor allem durch die Einfügung kurzer Dialogteile erreicht, die in A I fast völlig fehlen. Bemerkenswert ist vor allem, daß es sich bei diesen außerordentlich knapp erzählten Passagen um die Schilderung von Kämpfen handelt, die den Sagaverfassern in der Regel bevorzugt Anlaß zu ausführlicher Erzählweise bieten. Die ausgewogene, fast strenge Komposition der *Gísla saga*, die in allen Arbeiten zu ihrer Erzählform hervorgehoben wird²⁶, zeigt sich damit ganz explizit auch hier. Die Aufgabe der Einleitungs-

²⁵ Seewald, *Die Gísla saga* ... (Anm. 15), S. 6. Seewalds Schema ist hier leicht modifiziert übernommen worden; die Seitenangaben sind nach der Ausgabe A. Loths (1967³) verändert.

²⁶ Vgl. die oben Anm. 15 genannten Arbeiten *passim*.

kapitel der Gísla saga ist es, die Hauptpersonen einzuführen, ihnen die gattungstypische genealogische Dimension zu geben und sie in Ereignisse zu verwickeln, die auf Figurenkonstellation und Konflikte im Hauptteil vorausdeuten. Diese Funktion steht so eindeutig im Vordergrund, daß der Verfasser von M auf – wie die Fassung S zeigt – mögliche szenische Ausgestaltungen verzichtet, um die Proportionen seiner Erzählung nicht zu beeinträchtigen. Die außerordentlich ökonomische Erzählweise prägt die Einleitungskapitel durchgehend, selbst Hauptpersonen der späteren Handlung wie Gísli und Þorkell werden bei ihrer Einführung nur ganz knapp charakterisiert: „Fundusk eigi fremri menn þar í nánd þeira íafnaldrar“ (2.26 f.).

Wichtigste Aufgabe der Handlung der 1. Phase ist es, die für die Haupt-handlung (Kap. 11/16) wichtige Waffe Grásíða wirkungsvoll in die Erzählung einzuführen: nachdem Ari Þorkelsson im Zweikampf gegen Björn gefallen ist (A I–II,1), leiht sich sein Bruder Gísli auf Anraten von Aris Witwe Ingibjörg von ihrem Knecht (þræll) Ari dessen siegbringendes Schwert Grásíða. Nur an dieser Stelle, wo Ingibjörg auf die siegbringende Eigenschaft des Schwertes hinweist, verwendet der Verfasser in der 1. Phase die direkte Rede in einer angesichts der Kürze des Kontextes auffällig langen Replik (2.1–5), die zusätzlich durch das Gewicht einer nicht all-zuhäufigen inquit-Formel („þá tók Ingibiörg til orða ...“, ebd. statt der häufigeren mælti/sagði) betont wird. In diesem Kampf Gíslis (Þorkelssons) mit Björn und der anschließenden Auseinandersetzung mit Kolr über den Besitz des Schwertes steht die Waffe als die eigentliche ‘Hauptperson’ im Mittelpunkt der Handlung.

A. Holtsmark hat in einer ausführlichen Untersuchung der Einleitungskapitel nachgewiesen, daß der Verfasser in der ‘Grásíðageschichte’ zum großen Teil gängige literarische, meist folkloristische Motive verwendet und ihre Erzählweise deutlich von den sog. ‘epischen Gesetzen’ geprägt ist²⁷.

Die Gestalt Þorbjörn Þorkelssons (vgl. 1.6 und 2.19) bildet das Bindeglied zur Phase A II. Anders als in der ersten Phase geht es hier primär um die Präsentation zweier wichtiger Hauptfiguren der Saga, nämlich Gíslis und Þorkels, die in Ereignisse verwickelt werden, die bereits ihr späters Verhältnis andeuten und vorbereiten: ihr Konflikt bei der Erschlagung Bárðs (A II–II,1) bestimmt ihre künftigen spannungsvollen Beziehungen. Vom Erzähler wird dies durch das in der Sagaliteratur höchst seltene und darum umso auffälligere erzähltechnische Mittel einer zukunftsweisen Vorausdeutung bereits an diesem frühen Punkt der Erzählung ausdrücklich betont: „Aldri varð síðan íafnblítt með þeim bræðrum ...“ (3.16)²⁸.

²⁷ A. Holtsmark, *Studies ...* (Anm. 15) S. 6 ff., bes. S. 10. Die Frage, wie weit es sich hier um eine alte (10. Jh. ?), in mündlicher Tradition überlieferte Geschichte handelt, soll in unserem Zusammenhang unerörtert bleiben, vgl. op. cit. S. 20.

²⁸ Die in den Sagas mit fast gesetzmäßiger Strenge eingehaltene Erzählerperspektive der ‘vision avec’ (vgl. dazu E. Lämmert, *Bauformen des Erzählens*, Stuttgart 1955, S. 70 f., S. 142 f.) verbietet sonst dem Erzähler zukunftsweise Vorausdeutungen.

Gísli als die Hauptfigur der gesamten folgenden Handlung erhält bereits in dieser Phase eine ihn auszeichnende Vorgeschichte. Er tötet Bárðr wegen dessen angeblicher Verführung der Schwester der Brüder, er kämpft anstelle Kolbjörns gegen Skeggi und besiegt ihn, er nimmt in den folgenden Kämpfen mit den Skeggisöhnen die führende Rolle ein²⁹, er tötet im letzten dieser Kämpfe drei, Þorkell hingegen nur zwei Gegner, und er ist es schließlich, der Skeggi tötet (5.25 f.). Die Absicht des Erzählers wird damit überdeutlich; einmal, nämlich nach dem Holmgang mit Skeggi, auch ausdrücklich ausgesprochen: „... ok þykkir Gísli mikit hafa vaxit af þessum málum“ (4.26).

Die Struktur des gesamten Einleitungsteils wird durchgehend von einer unterschiedlich starken, aber deutlich ausgeprägten Tendenz zur Raffung bestimmt. Die zahlreichen Einführungen von Personen, die – bei aller Knappheit – zusätzlich die für die Handlungswiedergabe zur Verfügung stehende Erzählzeit beschneiden, verstärken die Raffungstendenz noch. Entsprechend locker und unbestimmt ist die Zeitgestaltung. Die vom Verfasser eingefügten Zeitangaben deuten lediglich die Sukzession des Geschehens an, lassen aber die Abstände zwischen den einzelnen Stationen der Handlung wie auch die Dauer und das zeitliche Verhältnis der Phasen zueinander im Ungewissen. Dem Hörer oder Leser wird zumindest aus dem Zeitgerüst der Handlung nicht bewußt, daß die hier geschilderten Ereignisse die Schicksale dreier Generationen berühren und sich damit über einen Zeitraum erstrecken, der erheblich länger ist, als der der gesamten Haupthandlung der Saga³⁰. Eine durchgehende Messung der verstreichenden Zeit und eine Fixierung der einzelnen Handlungsschritte in einem Zeitgerüst fehlt auch in der deutlich einlässiger erzählten Phase A II, in der die Sukzession der Handlung zwar durch häufige Zeitangaben des Typs ‘nú, eptir þat, þá’ usw. betont wird, eine zeitliche Bestimmung aber durchgehend fehlt. Für das Verständnis der geschilderten Ereignisse ist mehr als diese lockere Reihung, die lange handlungsleere Zeiträume mühelos überbrücken kann, nicht notwendig. Das Verstreichen bestimmter Fristen hat eine Funktion nur an zwei Stellen der Einleitung. Zwischen Björns Aufforderung an Ari zum Holmgang und diesem selbst sollen drei Tage liegen, dieselbe Frist spielt eine Rolle beim zweiten Holmgang (zwischen Kolbjörn/Gísli und Skeggi). Folgerichtig ist nur an diesen beiden Stellen eine genaue Zeitmessung durchgeführt³¹. Die ökonomische und auf das Wesentliche gerichtete Erzählweise der Saga wird damit auch in der Zeitstruktur deutlich.

²⁹ Gísli wird als einziger mehrmals namentlich genannt, vgl. 5.7, 10, 14, 22.

³⁰ Björn K. Þórolfsson (ÍF VI, Formáli § 4, Tímatöl, S. XLII f.) setzt die Ankunft Þorbjörns sürs und seiner Familie in Island für das Jahr 952, Gíslis Tod im Jahre 977 an. Selbst wenn die angestellten Berechnungen mit Unsicherheitsfaktoren behaftet sind, kann der gesamte Zeitrahmen der Haupthandlung nicht viel größer als die sich hier ergebenden 25 Jahre gewesen sein.

³¹ Vgl. 1.20 f.: „skyldi þessi fundr vera á iij. náttu fresti. Nú liðr til hölmstefnu framan ...“ und 3.31 f.: „Þeir Þorkell ok Skeggi fóru heim í Söxu ok biðu þar hölmstefnunnar [...] Ok er liðnar váru iij. nætr ...“.

Diese unbestimmte Zeitstruktur setzt sich noch im 4. Kapitel der Einleitung fort, in dem die Einführung neuer Personen und Schauplätze zu einem großen Anteil zeitloser Beschreibung führt, und der Handlungsbericht bei völligem Fehlen von Dialogeinschüben auf das Notwendigste beschränkt ist. Da die Ereignisse der Einleitungskapitel nicht der direkten Vorbereitung der Haupthandlung dienen, sondern in erster Linie dem Helden eine ihn auszeichnende wirkungsvolle Einführung geben sowie die Konflikte der Haupthandlung andeuten sollen, zeigen auch die ersten Kapitel der Handlung auf dem neuen Schauplatz Island diese typischen Strukturzüge von Expositions-kapiteln.

Andersson hatte aus dem Vergleich der Phasenabfolge beider Fassungen und ihrer durchgehenden Übereinstimmung eine Bestätigung der These von einer direkten und bewußten Umarbeitung von M abgeleitet (vgl. oben S. 99 ff.). Er muß aber einräumen, daß durch diese These nicht alle Unterschiede der beiden Fassungen plausibel erklärt werden können. Augenfällige Abweichungen der S-Fassung, die durch die Annahme einer bewußten Umarbeitung nur schlecht verständlich werden, zeigen sich vor allem bei den Namen einiger wichtiger Figuren³², und diese Unterschiede würden durch die Annahme zweier voneinander unabhängiger (in der mündlichen Tradition entstandener?) Fassungen möglicherweise besser verständlich. Andererseits spricht die weitgehende Gleichheit zentraler Punkte des Handlungsganges, die bis zu wörtlichen Übereinstimmungen reicht, gegen eine unabhängige Entstehung der S-Redaktion. Es muß hier aber eingeräumt werden, daß auch aus einem detaillierten Vergleich wichtiger erzähltechnischer Kategorien keine befriedigende Erklärung für die abweichenden Namensformen der Versionen gewonnen werden kann. Freilich sind die Schwierigkeiten nicht bei allen Abweichungen gleich groß. Der Beiname Þorkels – skerauki – war für den Bearbeiter von S offensichtlich unverständlich³³ und wurde von ihm durch das schmückendere 'gullhjálmr' ersetzt. Bei Bárðr (á Granaskeiði) und Kolbjörn (á Hellu) in M bzw. Bárðr (á Hellu !) und Kolbeinn (!) (á Granaskeiði!) in S handelt es sich um eine doppelte Vertauschung: sowohl die Herkunftsbezeichnungen als auch die Rollen sind in S vertauscht worden. In M ist es Bárðr der Þórdís verführt haben soll, in S Kolbeinn (= Kolbjörn)³⁴.

Über die Prinzipien der Umarbeitung und über die Art und

³² Die abweichenden Namen sind bei Andersson, op. cit. S. 144, aufgeführt; abgesehen von den unten (vgl. auch Anm. 33 und 34) kurz behandelten Abweichungen handelt es sich um Ingigerðr (die Frau Ísis, vgl. ed. Loth 1967³, S. 1.9) und Styrkár, den Bruder der Þóra Rauðsdóttir (op. cit. 2.27), die beide in S keine Entsprechung finden, sowie um Þóra (Rauðsdóttir) bzw. um Árni Skeggjason an deren Stelle in S Ísgerðr (ór Fresseyjum – EdAM, A V, S. 7.24) bzw. Sigurðr (op. cit. 13.2) getreten sind.

³³ Zum Beinamen skerauki und den Gründen für seine Ersetzung – er war auf Island unverständlich – äußert sich A. Holtmark, *Studies ...* S. 18 f.; hier auch S. 17 ff. weiteres zu den Orts- und Personennamen der Saga (nach M. Olsen, *De norske stednavne i Gisle Súrsson's saga*, Aarbøger 1918, S. 41–60).

³⁴ Ist die Änderung Kolbjörn zu Kolbeinn aus der falschen Auflösung einer Kürzel zu erklären? Möglicherweise sind durch den Textverlust die Gründe für den Rollentausch nicht erkennbar, das Überlieferte enthält aber keinen Anhaltspunkt für diese Annahme. Zu Anderssons Erklärungen für einige der Namensänderungen vgl. op. cit. S. 143.

Weise der Erweiterungen kann ein Vergleich der erzähltechnisch-strukturellen Kategorien Aufschlüsse liefern. Da eine synoptische Ausgabe der Versionen nicht vorliegt, sollen hier einige in unterschiedlicher Weise repräsentative Phasen im Wortlaut angeführt und eingehender behandelt werden³⁵.

M (ed. A. Loth, 1967³,
S. 1,3–11)

Þorkell hét maðr, hann var
kallaðr skerauki; hann bió
í Surnadal ok var hersir
5 at nafnbót.
Hann átti sér konu, er Ís-
gerðr hét, ok sonu iij. bar-
na; hét einn Ari, annarr Gís-
li, þriði Þorbiörn,
10 hann var þeira yngstr, ok uxu
allir upp heima þar.
Maðr er nefndr Ísi;
hann bió í firði þeim er
15 Fibuli heitir á Norðmæri;
kona hans hét Ingigerðr,
en Ingibiörg dóttir.

Ari, son Þorkels sýrdæls,
20 biðr hennar, ok var hon
honum gefin með miklu fé.
Kolr hét þræll, er í burt
fór með henni.

25

30

S (ed. A. Loth, 1960,
S. 4,1–11)

2. J þenna tíma
var hersir einn ríkr í Noregi sa
er Þorkell het, oc var kallaðr
Gullhjalmr, a Sunnhordalandi
í Surnadal
hann var kvongaðr maðr, atti
hann iij sonu við konu sinne,
Ari het hinn ellzti, annar Gis-
li þriði Þorbiorn
þeir voro allir efniligir menn.

Ísi er maðr nefndr
er reð fyrir Fiarðafylki,

dottir hans het Ingibiorg,
hon var kvenna væntz,
hennar bað Ari Þorkelsson oc
var hon honum gift, hann toc
fiarlut mikinn með henni,
henni fylgði sa maðr heiman
er Kolr het, hann var mikill
at kyne hann hafði hertekin
verit oc var kallaþr þræll,
hann for með Ingibiorgu í
Surnadal,
Þorkell lætr bu eitt æðigt
koma í hendr Ara syne sinom
þar í dalnum
tekr hann þar til foraða, oc
þyckir vera enn efniligsti maðr,

...

Auffällig an dieser Gegenüberstellung ist, daß die sich in beiden Fassungen entsprechenden Partien kaum erweitert sind. M nennt zwei Personen, die in S nicht erwähnt sind: Ísgerðr, die Frau Þorkels (skerauka/gullhjálms) und

³⁵ Auch aus Gründen des Umfangs wähle ich die Eingangsphase und die Schilderung der Auseinandersetzung zwischen Gisli (Þorkelsson) und Kolr (= Anderssons Phasen 1 bzw. 3, Seewalds Phasen A I–I bzw. II,3). Es handelt sich dabei um die am geringfügigsten (+ 44%) bzw. am stärksten (+ 400%) ausgeweiteten Phasen.

Ingigerðr, die Frau Ísis. Ihre Nennung entspricht der Tendenz der Saga, die Verwandtschaftsverhältnisse bzw. Genealogie ihrer Helden möglichst vollständig anzugeben; da beide in der weiteren Handlung keine Rolle mehr spielen, hat der Bearbeiter von S sie möglicherweise deshalb unerwähnt gelassen. Hiervon und von dem unterschiedlichen Beinamen Þorkels³⁶ abgesehen entsprechen sich alle anderen, insgesamt sieben Namen vollständig, auch in der Reihenfolge ihrer Anführung. Zu den Söhnen Þorkels enthalten die Versionen unterschiedliche, aber umfangsmäßig nicht sehr abweichende Angaben (Z. 11/12 bzw. 10); in S wird Ingibjörg (Ísadóttir) mit einer kurzen Charakterisierung versehen (Z. 18), die M fehlt.

Die Erweiterung in S kommt zustande durch eine etwas eingehendere Charakterisierung des Knechtes Kolr (Z. 23–27) und die von M abweichende Angabe, daß Þorkell seinem Sohn Ari einen wertvollen Hof (*bú eitt auðigt*) übergeben habe. Beide Angaben motivieren in S die folgende Handlung etwas besser. Die Charakterisierung Kols erklärt, warum er eine so wertvolle Waffe wie *Grásíða* besitzen kann, und die Angabe über Aris Hof soll die unmittelbar folgende Holmgangsforderung Björns motivieren³⁷.

Der Vergleich dieser Textpassagen zeigt, daß die Personeneinführungen in S nur Anlaß zu geringfügigen Erweiterungen gegeben haben (vgl. auch oben S. 102 zu Phase 4: Þorbjörn Þorkelssons Familie), freilich muß diese Feststellung noch durch weitere Belege erhärtet werden.

Anders verhält es sich mit einem weiteren Beispiel, das die am stärksten erweiterte Phase betrifft:

	M (ed. A. Loth, 1967 ³ , S. 2, 13–18)	S (ed. A. Loth, 1960, S. 6, 26–7, 21)
5		3. Einn dag hittaz þeir uti ij saman hafði G(isli) þa i hendi sverðit Grasiðu enn Kolr arxi, spurði K(olr) hve honum hefði sverðit gefiz, G(isli) let vel yfir, þa vil ec nu við taka s(egir) K(olr) ef þu þickiz haft hafa i þina þærff nu at sinne, villtu selia s(egir) G(isli) eigi s(egir) Kolr, ec mun gefa þer frelsi oc karp- eyri, sva at þu megir fara með oðrum monnum þangat sem þu vill,
	Þrællinn heimti sverð sitt,	
10	ok vill Gísli eigi laust láta ok býðr hann fé fyrir, en þrællinn vill ekki annat en sverð sitt ok fær ekki	

³⁶ Z. 3 bzw. 4, vgl. dazu Anm. 33.

³⁷ In M wird die Holmgangsforderung an Ari u.a. durch die Angabe motiviert, daß Ari zu diesem Zeitpunkt bereits den Hof Þorkels übernommen habe (ed. Loth, 1967³, I.15: „Ari ... réð þá fyrir búi.“).

15 at heldr.

20

25

30

35

40

45

50

55

Þetta líkar þrælnum illa
ok veitir Gísli tilræði;
var þat mikit sár. Gísli
høggur í móti með Grásiðu
í höfuð þrælnum svá fast,

at sverðit brotnaði, en
haussinn lamðisk

ok fær hvárrtveggi bana.

eigi vil ec selia s(egir) Kolr,
þa mun ec gefa þer frelsi oc lia
þer eða gefa þer jorð, oc þar með
fa þer ganganda fe, sva sem þu
þarft at hafa,
ecki vil ec at helldr selia s(e-
gir) K(olr)
ia s(egir) G(isli) offastr ertu
af, mettu nu sva dyrt s(egir) hann
sem þu hefir i hug við læsa fe
oc mun ec ecki smatt asia ef þu
vill nockorn agera, þar með fæ
ec þer frelsi oc qvanfang sæmi-
ligt ef þer leikr nockut i scapi,
ecki er um at tala s(egir) hann ec
mun eigi selia, hvat er þu byþr
við, enn nu fer þetta eptir því
sem mic grunaði i fyrstu, at eigi
væri vist hvert þu villdir þegar
læst lata ef þu vissir hver ger-
simi i veri,
ec mun oc segia þer s(egir) G(isli)
hversu fara mun, at hvergi mun
hafa vel, því at ec nenni sver-
ðit eigi læst at lata, oc ecki
kemr þat æðrum manni i hönd enn
mer, ef ec ma raða,
Kolr reiðir þa up oxina, enn G(is-
li) bra Grasiðu, oc hio hver til
annars, hio Kolr i hærfut G(isla)
sva at i heila stoð, enn sverðit
kom i hærfut K(oli) oc beit ecki,
enn þo var sva fast tilhæf Gvit at
hæf sinn rifnaði enn sverðit brast
sundr,
þa mælti K(olr) nu hefþi betr fa-
rit ef at ec hefþi tekit við sver-
þi minu fyr sem ec beidda, oc mun
þo endir einn leyst vera um þa
ogiptu er yðr frændum mun þar af
standa,
nu lætr þar hvartvegi lif sitt.

Die außerordentlich starke Aufschwellung dieser Phase in S kommt fast ausschließlich durch die Hinzufügung eines umfangreichen Dialoges zwischen Gísli und Kolr zustande, dessen insgesamt 10 (!) z.T. mehrzeiligen Repliken in direkter Rede (Z. 7–41) in M nichts Vergleichbares entspricht. Die folgende gewalttätige Auseinandersetzung – der eigentliche Handlungsbericht – ist hingegen in beiden Fassungen ungefähr gleich knapp gehalten (Z.

42–50), wobei die wesentlichen Aussagen (Kolr als Angreifer, Kols Verwundung, das zerbrechende Schwert) in beiden Fassungen ebenso dieselben sind wie der vom Erzähler festgestellte Ausgang (Z. 56). Der knappe Bericht von M, der übergangslos an die voraufgehende Phase angeschlossen ist (vgl. ed. Loth, 1967³, S. 2.12 f.), wird damit in S zu einer Szene ausgeweitet, deren Eigengewicht nicht nur durch den Dialog, sondern auch durch die einleitende Zeit- und Ortsangabe („Einn dag hittaz þeir uti ...“) sowie durch eine für die folgende Auseinandersetzung wichtige Angabe (Z. 2/3) betont wird. Durch die auffällig breite Verwendung des Dialogs in direkter Rede erhält dieser Handlungsschritt einerseits bedeutendes Gewicht, andererseits wird auch die Person Kols gegenüber der Darstellung in M aufgewertet. Auch seine Repliken werden in direkter Rede wiedergegeben³⁸, und er wird durchgehend mit seinem Namen angeführt, während M diesen hier verschweigt und in allen Fällen durch die Bezeichnung 'þræll' (Z. 7, 13, 43, 46) seinen niedrigen Stand betont. Diese Aufwertung der Person Kols in S entspricht damit seiner einleitend gegebenen Einführung (vgl. oben S. 12, Z. 23–25 und S. 13) und zeigt, daß der Verfasser diese bewußt vollzieht.

Beide hier kurz analysierten Textteile weisen auf charakteristische Strukturmerkmale des Einleitungsteils der S-Redaktion hin. Ein durchgehender Vergleich der beiden Fassungen zeigt, daß das bevorzugte Mittel zur Erweiterung der Darstellung die Aufschwellung oder Einfügung von Dialogen ist. Dieser Strukturzug ist in folgenden Handlungsteilen besonders auffällig. Bei der Holmgangsforderung Björns an Ari (Phase A I–II,1)³⁹ ist der einmalige Replikenwechsel, den M durch Redebericht wiedergibt (1.15–20) in S zu einem mehrgliedrigen Dialog in teils indirekter, teils direkter Rede erweitert (4.21–5.2)⁴⁰, desgleichen die folgenden Dialoge zwischen Gísli und Björn (5.7–13./ Phase A I–II,2), Gísli und Ingibjörg (5.15–26), Gísli und Kolr (5.27–6.8) und der Dialog zwischen Gísli und seinem Bruder Þorbjörn (6.8–12), der in M keine Entsprechung hat. Mit einer Ausnahme – nämlich Ingibjörgs Replik zu Gísli über die Waffe Grásiða (2.1–5 – vgl. dazu oben S. 103) enthält M diese Dialogue auf das äußerste verknappt und meist im Redebericht des Erzählers. Auch nach der ausführlicher dargestellten Auseinandersetzung Gísli mit Kolr bleibt die Einfügung von Dialogen das bevorzugte Mittel der Aufschwellung der Erzählung.

Der Erschlagung Kolbeins durch Gísli (Súrsson) in Kapitel 6 (nach der Zählung von S) gehen Dialoge zwischen Þorbjörn súrr und Gísli (9.29–10.10), Gísli und Kolbeinn (10.13–24), Þorbjörn und Gísli (11.4–12) und wiederum

³⁸ Die direkte Rede wird in den Sagas in der Regel einerseits zur Betonung des Gewichtes einer Replik, andererseits aber auch zur expliziten Abstufung der Personen eingesetzt: Repliken von weniger wichtigen Figuren werden häufig nur in indirekter Rede oder im Redebericht wiedergegeben.

³⁹ Hier und im folgenden verwende ich Seewalds Bezeichnung der Phasen.

⁴⁰ Alle Zitate und Stellenangaben aus S nach der Ausgabe A. Loths, 1960 (EdAM A V) mit Seiten- und Zeilenzahl.

Gísli und Kolbeinn (11.14–21) voraus, deren Umfang in M keine auch nur annähernde Entsprechung findet (vgl. die Darstellung dieser Phase in M, S. 3.1–11 !). Auch das vor der Lücke erhaltene einleitende kurze Textstück der unvollständigen Phase A II–II,2 (Anderssons Phase 6) zeigt, daß sich dieser auffällige Strukturzug der Ausweitung durch Dialogeinschübe fortsetzt (S. 12.4–13, danach Beginn der Lücke).

Die Berichte vom Überfall der Skeggisöhne auf Gíslis Sippe und deren Rache dafür sind wesentliche Handlungsteile nach der Lücke. Die Dominanz des Handlungsfortganges erfordert hier in beiden Fassungen eine Bevorzugung des Handlungsberichtes. Folgerichtig treten hier in S die Dialogerweiterungen zurück. (Vgl. M: S. 4.28–5.13 bzw. 5.14–26 und S: S. 13.1–14.14 bzw. 14.14–15.9.)⁴¹

Der vor allem im zweiten der zitierten Textauszüge festzustellende Zug, daß der Handlungsbericht bei weitem nicht so stark wie die Dialogteile ausgeweitet wird, ist ein durchgehendes Strukturmerkmal. Der Bericht über den Holmgang zwischen Björn und Ari ist in S kaum erweitert (S: 5.3–5, M: 1.21–22), die Ausweitung der Schilderung des Kampfes zwischen Björn und Gísli in S ist unbeträchtlich im Vergleich zu der Aufschwellung, die die Dialoge erfahren (S: 6.13–20, M: 2.6–8). Dasselbe gilt für die Tötung Kolbeins (M: Bárðs) durch Gísli (Súrsson), die in S in der Schilderung der Reaktion Þorkels sogar gekürzt ist:

M (3.10–15)

... høggr Gísli Bárð bana-
hogg. Þorkell reiddisk ok
kvað Gísla illa gørt hafa;
en Gísli bað bróður sinn
sefask, „ok skiptu vit
sverðum, ok haf þú þat,
sem betr býtr.“ Hann brá
á glens við hann. Nú se-
fask Þorkell ok sezk niðr
hiá Bárði. En Gísli ferr
heim ...

S (11.21–23)

G(isli) bra sverði oc hio til hans
oc vanz K(olbeini) þat at fullu,
Þorkell let ser mioc misþöpit um
verkit

enn G(isli) gengr heim ...

Die Schilderung des Überfalls der Skeggisöhne auf Gíslis Sippe ist nicht durch Dialogeinschübe, sondern im Handlungsbericht erweitert, aber wiederum nicht in gleichem Ausmaß wie die Dialogpartien. Die Erweiterung des in den wesentlichen Zügen in beiden Versionen gleichen Berichts geschieht vor allem durch eine Beschreibung des Vorratshauses, in dem die Angegriffenen sich verteidigen (13.11–15). Diese Beschreibung hat die Funktion, die etwas später geschilderte Fluchtmöglichkeit (13.23–27) zu erklären. Auch ist in den Bericht eine Strophe Gíslis eingefügt (14.1–8), die in M

⁴¹ Da diese Textpassagen zu umfangreich sind, muß auf eine Gegenüberstellung und ausführlichere Darstellung leider verzichtet werden.

fehlt. Diese Erweiterung des Handlungsberichts erreicht auch in der gleich darauffolgenden Schilderung der Rache an den Skeggisöhnern (14.25–15.9) nicht das Ausmaß der am stärksten aufgeschwellten Partien.

Die Untersuchung des 1. Textbeispiels hatte ergeben, daß auch die Personeneinführungen und -charakteristiken nicht in gleichem Ausmaß der Ausweitung unterliegen wie die Dialoge. Dennoch war, wie eigentlich durchgängig in S, eine Tendenz zur Erweiterung auch hier festzustellen, die sich bei fast allen Personeneinführungen wiederholt. Die Charakteristik des Berserkers Björn ist in S (4.12–18) ausführlicher als in M (l. 12–14), und hier ist der Anklang an den Stil der 'fornaldarsögur', der in S häufiger festzustellen ist, ganz deutlich:

M (1.11–14)

Maðr hét Biörn hinn (blakki) ok var berserkr: hann fór um land ok skoraði á menn til hólmgöngu, ef eigi vildu hans vilia göra.

S (4.11–18)

[...] sa maðr er nefndr til sogunnar er Biörn het, hann var kallapr Biörn enn blaki, hann var berserkr oc holmgængu maðr mikill, þeir voro xij saman, B(iörn) var fiolkunnigr oc bitu hann ei jarns, hann var oþockasæll við alþýðu, settiz hann i bu manna, þar er honum syndiz, enn lagði i reckiur hia ser konr þeira oc dætr, oc hafði við hond ser slika stund sem honum syndiz, kviddu allir við kvamo hans, enn færgnuðu er hann for i brott.

Ebenso gibt der Bearbeiter von S den Kindern Þorbjörn súrs eine etwas erweiterte Charakteristik (7.28–8.5), die bei der Bedeutung Gíslis und Þorkels für die Gesamthandlung durchaus gerechtfertigt ist. Schließlich zeigt sich dieser Strukturzug auch bei der Einführung von Bárðr und Kolbeinn (8.6–11).

Eine Zeitmessung, die die gesamte Dauer der Handlung deutlich werden läßt, ist auch in der Version S, die ja im wesentlichen nur die auch in M enthaltenen Phasen wiedergibt und erweitert, nicht enthalten. Doch führt die Ausgestaltung der Handlung und die Ausformung einzelner Handlungsschritte zu szenischen Auftritten zum streckenweisen Aufbau eines Zeitgerüsts, das über die in M festgestellte bloße Bezeichnung der Sukzession hinausgeht (vgl. dazu o. S. 104). Besonders deutlich wird diese Zeitgestaltung, die auch den handelnden Personen bewußt ist, im 2. Kapitel (S). Vor dem Holmgang Gíslis mit Björn sind Dialoge eingeschaltet, in denen Zeitangaben eine Rolle spielen, die alle aufeinander Bezug nehmen:

5.5 ff.: Biorn ... lysir ... þa yfir því at hann ætla
 þangat at *qveldi*, ... Gisli s(egir) ... vil
 ec skora a þic til holmgongu þegar a morgin
 ... skilia nu *eptir þetta* ... (15) G(isli)
 gengr til fundar við Ingibiorgu oc s(egir) ...
 at ... þeir skulu beriaz um *daginn eptir* ...
 (6.8) ... oc *liþr af nottin* ... foro þeir nu
 til holmsins ...

Der gleiche Strukturzug findet sich deutlich ausgeprägt in der Phase A II–II, I (der Kolbeinn – Geschichte)⁴².

Beim Vergleich der in beiden Versionen enthaltenen Phasen blieben die Interpolationen von S, die nicht unerheblich zur Umfangserweiterung beitragen, bisher unberücksichtigt. Diese 'Interpolationen' sind von der Forschung bisher als störende Fremdkörper und damit als Kompositionsmängel angesehen worden⁴³. Dabei handelt es sich jedoch um normative Urteile, die kaum auf den Publikumsgeschmack der Zeit, über den wir nicht allzuviel wissen, Bezug nehmen. Für die nach Historizität des Berichteten strebenden Sagaverfasser waren dergleichen historische 'Exkurse' eher notwendige Bestandteile ihrer Texte. So wird das Publikum der Zeit den Eingangspassus von S (3.1–19), der nach einem geläufigen Baumuster für Sagaeingänge gestaltet ist, durchaus als vertraut und angebracht empfunden haben. In ihm wird der Herrschaftsanspruch Harald Schönhaars als Ursache der Auswanderung vieler bedeutender Familien genannt und von der Ansiedelung einer Reihe hervorragender Landnahmegeschlechter auf Island berichtet. Die Auswanderung der Sürdælir nach Island (M: Kap. 4; S: Kap. 9, S. 15.11 ff.) wird damit für den Leser in einen gleichen Rahmen gestellt. Ähnliches mag für den zweiten Einschub (8.11–9.23), der von der Ankunft Hákon Aðalsteinfóstris in Norwegen berichtet, gegolten haben⁴⁴. Der Verfasser hat beide Berichte durch Erzählerformeln mit der anschließenden bzw. umgebenden Handlung verknüpft: 4.1. „I þenna tíma var hersir einn ... sa er Þorkell het ...“ sowie 8.11. f. „Nu i þenna tíma hefir hófþingiskifti orðit ... i Noregi“ und 9.23. f. „enn er hann [Hakon] var konungr vorðinn i Noregi, þa var þat samtíða er Þorbiorn Sur oc synir hans reðu fyrir i Surnadal.“

IV

Der Vergleich der beiden Versionen des Einleitungsteils der Gísla saga hat wesentliche Strukturzüge herausstellen können, durch die sich die jüngere Fassung von ihrer Vorlage unterscheidet. Der Verfasser der S-Redaktion

⁴² Vgl. z.B. die Angaben 9.27, 10.11 f., 10.25, 10.27, 11.1.

⁴³ Diese Wertung findet sich fast durchgängig in den Arbeiten zur Erzählform der Gíslasaga, soweit sie – meist sehr kurz – auf die Fassung S eingehen (vgl. Anm. 15).

⁴⁴ Über die möglichen Vorlagen für diese Einfügungen handelt S. Krijn, *Gíslasaga Súrssonar*, in: ANF 35 (1929), S. 162 ff. vgl. auch ÍF VI, Formáli § 5.

erweitert seine Vorlage unter Beibehaltung der Phasenabfolge vor allem durch die Einfügung teilweise umfänglicher Dialogpartien, die in M keine Entsprechung haben. Die Tendenz zur Aufschwellung führt zur Aufnahme zweier Interpolationen sowie zu einer – gemessen an den Dialogpartien weniger starken – Erweiterung des Handlungsberichts und der Personencharakteristiken. Insgesamt wird die Absicht des Verfassers deutlich, den ursprünglich in starker Raffung dargebotenen Einleitungsteil der Erzählweise des Hauptteils anzugleichen.

Haben wir es bei dieser Fassung mit einem wahrscheinlich im 14. Jh. entstandenen Text zu tun, so wird verständlich, daß sich der Bearbeiter bei der Umformung eines wesentlichen Teils der Erzählung am literarischen Geschmack seiner Zeit und damit weitgehend an dem von der Erzählform der 'fornaldarsögur' geprägten Stilideal orientiert⁴⁵. Eine normative Bewertung, die ihre Maßstäbe aus der Kanonisierung des im 13. Jh. entwickelten Sagastils ableitet, muß notwendig zu einem unangemessenen und abwertenden Urteil kommen und ist bei unserer noch geringen Kenntnis des literarischen Geschmacks und Stilwillens der nachklassischen Jahrhunderte unangebracht. Es wäre vielmehr zu fordern, über Untersuchungen zur Erzählform auch spätmittelalterlicher Texte eine Darstellung der Wandlung wichtiger Strukturformen und Stilphänomene zu leisten, um auf diesem Wege adäquate Beurteilungsmaßstäbe für Texte aus verschiedenen Jahrhunderten zu gewinnen. Die vergleichende Analyse von zu verschiedenen Zeiten entstandenen Versionen desselben Textes ist ein möglicher Schritt auf dieses Ziel hin.

⁴⁵ Die Anklänge an den Stil der fornaldrsögur, die in S ganz deutlich spürbar sind, werden in den meisten Arbeiten, die auf S eingehen, festgestellt und häufig als Begründung für die Abwertung dieser Fassung angeführt.

RICHARD SCHRODT

Der altnordische Beiname „Sýr“

Im Altnordischen wird *sýr* als Beiname u.a. mit der Göttin Freya verbunden; den gleichen Namen erhält aber auch Sigurðr Hálfðanarson. Etymologisch wird dieses Wort dem Appellativum *sýr* „Sau“ gleichgesetzt¹. Bisher wurden lediglich drei m.M. unwahrscheinliche andersartige Herleitungen vorgeschlagen: Loewenthal² vergleicht lat. *surire* „brünstig sein“, aksl. *syrū* „feucht, rauh“. Als gemeinsame Wurzel setzt er idg. **sēu-* „im Saft sein“ an³. Kuhn⁴ vertritt Entlehnung aus *dea Syria*, Holthausen⁵ Kurzform zu *Sigvǫr*, *Sívǫr*. Allen diesen Herleitungen ist gemeinsam, daß sie unter Umständen als Beiname für die Göttin Freya annehmbar sind, keinesfalls aber als männlicher Beiname verstanden werden dürfen. Für eine gemeinsame Erklärung muß daher, wenn man die Verbindung mit *sýr* „Sau“ aufgeben will, eine andere Grundlage herangezogen werden. Tatsächlich scheint mir diese Verbindung unannehmbar, da, wie schon lange erkannt, *sýr* als Beiname und als Tiername verschieden flektiert⁶. Das Singularparadigma beider Wörter lautet folgendermaßen:

	„Sau“	Beiname
N	<i>sýr</i>	<i>sýr</i>
G	<i>sýr</i>	<i>sýrs, sýrar, súrar</i>
D	<i>sú</i>	<i>sýr</i>
A	<i>sú</i>	<i>sýr</i>

Der Tiername wird als einsilbiger Konsonantenstamm flektiert, mit lautgesetzlich umlautlosem Dat. Akk. Sg. Die gleiche Flexion hat anord. *kýr*; sie ent-

¹ S. J. de Vries, Altnordisches etymologisches Wörterbuch, Leiden 1962², S. 574; A. Johannesson, Isländisches etymologisches Wörterbuch, Bern 1956, S. 792. Bei Fritzner, *Ordbog over Det gamle norske Sprog*, Ergänzungsband, Oslo usw. 1972, s. v., ist die (unmögliche) Zusammenstellung mit lat. *scrōfa* „Sau, die Junge geworfen hat“ angegeben.

² Wirtschaftsgeschichtliche Parerga, Wörter und Sachen 9, 1926, S. 187 (ohne weitere Erläuterung).

³ Bei J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bern-München 1959, werden hingegen zwei verschiedene Wurzeln angesetzt: S. 1039 **sew(ə)-* mit den *ro*-Ableitungen **sū-ro-*, **sou-ro-* „sauer; salzig, bitter“, vgl. nhd. *sauer*, und S. 912 f **seu-* „Saft, feuchtes“, nhd. *saugen*, doch wird auch Identität beider Wurzeln erwogen.

⁴ In einer Besprechung der Altgermanischen Religionsgeschichte von de Vries, *AfdA* 56, 1937, S. 156 (Freyas Katzengespann soll auf die *dea Syria* zurückgehen).

⁵ Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch des Altwestnordischen, Göttingen 1948, S. 296.

⁶ Gleiche Bedenken schon bei H. Beck, *Das Ebersignum im Germanischen*, (Quellen und Forschungen NF 16 [140]), Berlin 1965, S. 74 Anm. 26, und Kuhn (Anm. 4).

spricht im wesentlichen jener von lat. *sūs* und griech. $\bar{\upsilon}\varsigma$ mit der Alternation *-ū/-uw-* (vor Vokal):

	idg.	lat.	griech.	anord.
N	<i>sū-s</i>	<i>sūs</i>	$\bar{\upsilon}\varsigma/\sigma\bar{\upsilon}\varsigma$	<i>sýr</i>
G	<i>suw-és</i> <i>suw-os</i>	<i>suis</i>	<i>ov-ós</i>	<i>sýr</i>
D	<i>suw-éi</i>	<i>suī</i>	$\sigma\upsilon - \acute{\iota}$ (= Lok.)	(<i>sú</i> analog nach den \bar{o} -Stämmen)
A	<i>sū-m</i> <i>suw-ŋ</i>	<i>suem</i> ⁷	$\sigma\bar{\upsilon}-\upsilon$	<i>sú</i>

Das altnord. Paradigma läßt sich somit lautgesetzlich aus der idg. Vorstufe herleiten, mit Ausnahme des Dat., der analog nach den \bar{o} -Stämmen gebildet wird. Schwierig ist nur die Erklärung des *-r* im Nom., denn in einsilbigen Wörtern kann die Entwicklung nach dem Verner'schen Gesetz (*-s > -z > -R > -r*) nicht stattfinden. Analogie nach der Endung der mehrsilbigen Wörter kann man hier nicht annehmen; sie ist auch nicht dadurch zu retten, daß „die alte zweigipfelige Aussprache der Länge eine den Zweisilbigen vergleichbare Tonfolge mit sich brachte“⁸, da eine solche zweigipflige Aussprache im Nom. nicht rekonstruierbar ist. Man muß daher einen analogischen Einfluß der fem. *i*-Stämme annehmen, selbst wenn das *-r* nur mehr in sechs Wörtern belegt ist. Es muß sich daher entweder um eine alte analogische Umbildung handeln, oder, was ich als wahrscheinlicher betrachte, es liegen Einflüsse aus den mask. vokalischen Stämmen vor.

Die germ. Flexion des Beinamens läßt sich folgendermaßen rekonstruieren:

N	<i>sūr-iz</i>
G	<i>sūr-aiz</i>
D	<i>sūr-i</i>
A	<i>sūr-im</i>

Das Wort flektiert als *i*-Stamm; die Form auf *-s* im Genitiv ist bei den mask. Stämmen analogisch nach den *a*-Stämmen entstanden⁹. Der Gen. ist lautgesetzlich *súrar* (<*sūrār*). Der Nom. müßte **sýrr* lauten, doch der Abfall des Endungs-*r* ist jedenfalls bei den Feminina hier häufig¹⁰, die Maskulina bewahren hingegen die Endung. Aber auch hier scheint es mir möglich, analogische Umbildungen aus einem anderen Genus anzunehmen; doch kann

⁷ Vgl. E Kieckers, Historische lateinische Grammatik Bd. 2, München 1931, S. 47 (§ 21, 2).

⁸ G. Eis, Historische Laut- und Formenlehre des Altisländischen, Heidelberg 1951, S. 105 (§ 94 Anm. 3).

⁹ Vgl. A Noreen, Altnordische Grammatik I (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte A 4), Tübingen 1970⁵ (= 1923⁴), S. 268 (§ 388, 1); W. Krause, Abriß der altwestnordischen Grammatik, Halle 1948, S. 60 f (§ 90); F. Ranke – D. Hofmann, Altnordisches Elementarbuch (Sammlung Götschen 1115), Berlin 1967³, S. 47 (§ 23): Einfluß der *a*-Stämme oder Wechselformen. Weitergehende analogische Umbildungen nach maskulinen Deklinationstypen nimmt A. M. Sturtevant, Old Norse phonological notes, JEGPh 42, 1943, S. 539 f, an, ohne allerdings zu bedenken, daß die abweichende Flexion ja auch (und vielleicht zuerst) als Beiname Freyas erscheint.

¹⁰ Noreen (Anm. 8), S. 269 (§ 390, 1).

man auch alternativ fehlende Nominativendungen wie in Fällen von *son/sonr*¹¹ vergleichen. Nach der Kockschen Theorie¹² ist der Umlaut nur bei langer Silbe zu erwarten, d.h. es ist germ. *ū* zu rekonstruieren. Die Länge des Wurzelvokals ist durch den Ansatz verschiedener Wurzelformen nach Benveniste¹³ zu erklären. Danach setzen wir ablautendes **séu-r-/*sw-ér-* an. Aus der ersten Form leitet sich ein **s₂w-r->sū-r-* nach Schmitt-Brandt¹⁴ ab; möglich ist auch eine analogische Ausbreitung des Langvokalismus der starken Kasus¹⁵. Jedenfalls ist ein *ū* in der idg. *eu/u*-Reihe gut zu belegen, wie immer man es auch erklären will¹⁶. Will man hingegen von einem kurzen Vokal ausgehen, was wohl nicht gänzlich ausgeschlossen ist¹⁷, so wäre der Umlaut zunächst nur im Nom. (*ir*-Umlaut) zu erwarten, von wo aus er sich dann auf die anderen Kasus ausgebreitet hätte. Das lange *y* müßte dann durch allgemeine Dehnung vor kurzem Konsonant¹⁸ erklärt werden.

Diese Überlegungen haben gezeigt, daß vom rein etymologischen Standpunkt zwei verschiedene Wörter vorliegen: neben dem gut belegten Wurzelnomen **sū* eine Form, die man als *i*-Ableitung einer Wurzel **sūr-* oder eventuell auch **sūr-* ansetzen kann. Ich sehe in dieser Form eine schwundstufige Bildung von idg. **ser-* „sorgend Obacht geben, schützen, bewahren“¹⁹, wie sie in avest. *haraiti* „hat acht, schützt“, *haratar-* „Hüter, Wächter“ usw. vorliegt. Zu dieser Wurzel stellt Pokorny gieh. **Hqα* und **ḥqωs* sowie lat. *servāre*. Gegen die Zusammenstellung mit **Hqα* und **ḥqωs*, welche mit anderen von Boisacq²⁰ vertreten wurde, sind neuerdings Zweifel aufgekommen. Kyprische und arkadische Formen zeigen kein Digamma was Frisk²¹ zur Ablehnung dieser Etymologie veranlaßt²². Auch Chantraine²³ schließt sich diesen Zweifeln an. Er verweist auf mykenisch *Era*, was natürlich gegen den Ansatz eines Digammas spricht, da es hier jedenfalls in der Schreibung erscheinen müßte²⁴. Es wird erwogen, den Namen der Göttin auf das

¹¹ Noreen S. 210 (§ 285 Anm. 2).

¹² Vgl. die Zusammenfassungen bei Noreen S. 61 ff (§ 66) und A. Heusler, Altisländisches Elementarbuch, Heidelberg 1967 (= 1931³), S. 20 f (§ 59 ff).

¹³ Origines de la formation des noms en Indo-Européen, Paris 1935, S. 147 ff.

¹⁴ Die Entwicklung des indogermanischen Vokalsystems (Wissenschaftliche Bibliothek 7), Heidelberg 1967, S. 49 ff.

¹⁵ Benveniste (Anm. 13), S. 177.

¹⁶ Vgl. zuletzt A. Bernabe Pajares, A critical review of some interpretations of the IE long diphthongs, Archivum Linguisticum NS 7, 1976, S. 161–190. Das *y* in *kýr, sýr* „Sau“ geht hingegen auf einen Langdiphthong zurück, vgl. A. G. van Hamel, The nominatives *ær, kýr, sýr*, APhS 2, 1927–28, S. 32 f und L. E. van Wijk, De klinkers der oergermaanse stamsyllaben in hun onderling verband, Utrecht 1936, S. 77. Vgl. auch *svella : sýla*, de Vries (Anm. 1) S. 572.

¹⁷ Vgl. zusammenfassend A. Szulc, Umlaut und Brechung, Poznań 1964.

¹⁸ Noreen (Anm. 8), S. 110 (§ 125).

¹⁹ Pokorny (Anm. 3), S. 910.

²⁰ Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Heidelberg–Paris 1916, S. 329.

²¹ Griechisches etymologisches Wörterbuch Bd. 1, Heidelberg 1960, S. 642 und 644 f.

²² Die zitierten Anknüpfungen mit idg. **yér-* „Jahr“ (Jahresgöttin, einjährige [=junge] Kuh) haben bisher offensichtlich wenig Anklang gefunden.

²³ Dictionnaire étymologique de la langue grecque Bd. 2, Paris 1970, S. 415 f und 417.

²⁴ M. Lejeune, Phonétique historique du Mycénien et du Grec ancien (Tradition de l'Humanisme 9), Paris 1972, S. 179 (§ 186).

Vorgriechische zurückzuführen. Dennoch erwägt Chantraine einen möglichen etymologischen Zusammenhang von *Ἡρα* und *ἥρας* unter einer Wurzel **ser-*²⁵ und vergleicht damit lat. *servāre* – ein Vergleich, den er eine Seite zuvor zurückweist. Aus dieser Diskussion ergibt sich, daß man beide griechische Wörter ohne formale Bedenken auf eine Wurzel **ser-* zurückführen kann, selbst wenn man *Ἡρα*²⁶ und *ἥρας* nicht als *w*-Stämme ansetzen will, obwohl die unterbliebene Kontraktion im letztgenannten Wort jedenfalls auffällig ist. Man kann vielleicht mit einem Nebeneinander beider Stämme rechnen²⁷.

Mit der gleichen Wurzel läßt sich eine andere Wortsippe verbinden, die Pokorny²⁸ unter dem Ansatz **swergh-* „sorgen, sich worum kümmern, krank sein“ gestellt hat. Lit. *sérgiu*, *sérgmi* kann mit altind. *sūrksati* „kümmert sich um etwas“ auf **seragh-/sṛagh-* zurückgeführt werden²⁹, und gehört damit als *gh*-Erweiterung³⁰ von **ser-* zu den germ. Wörtern got. *saurgan* „sorgen“, anord. ags. *sorg*, ahd. as. *sorga* „Sorge“. Die Doppelform ahd. *sorgēn/sworgēn* muß kein sekundäres *w* enthalten, denn schon idg. läßt sich wechselndes *sw/s-/w-*, vgl. **sweks/*seks/*weks* „sechs“ rekonstruieren. Man erhält somit 1. **s(w)er-* „sorgen, sich um etwas kümmern, schützen“, auch mit *gh*-Erweiterung, und 2. **s(w)ergh-* „krank sein“ (air. *serg*, lit. *sergù* usw.), das möglicherweise eine Weiterbildung zu **swer-* „schneiden, stechen; schwären, eiern“³¹ ist. Die Schwundstufe im anord. Beinamen geht wohl schon auf idg. Verhältnisse³² zurück³³.

Wir sind vom Beinamen der Freya ausgegangen. Es soll nun nicht geleugnet werden, daß eine besondere Nähe Freyas zum Schwein besteht. Die Belege für das Schwein als Opfertier sind zahlreich genug³⁴, und die Verbindung einer Gottheit mit dem Schwein ist nicht verwunderlich. Nach H. Beck ist man „wohl berechtigt, dem Geschwisterpaar ‚Freyr‘ und ‚Freyja‘ die Tiersigna

²⁵ (Anm. 23), S. 417 (Anm. 19).

²⁶ C. J. Ruijgh, *Études sur la grammaire et le vocabulaire du Grec mycénien*, Amsterdam 1967, S. 89 (§ 69 Anm. 75).

²⁷ Dieser Ansicht scheint H. Rix, *Historische Grammatik des Griechischen*, Darmstadt 1976, S. 148 (§ 161) zu sein.

²⁸ (Anm. 3), S. 1051.

²⁹ M. Mayrhofer, *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen* Bd. 3, Heidelberg 1976, S. 495.

³⁰ Vgl. P. Persson, *Beiträge zur indogermanischen Wortforschung* Teil 2, Uppsala-Leipzig 1912, S. 563.

³¹ Pokorny (Anm. 3), S. 1050 (Nr. 4).

³² Vgl. Rix (Anm. 27), S. 146 (§ 160).

³³ Erwägenswert ist auch der Zusammenhang mit germ. **swar-ja-* „schwören“ unter der Bedeutung „den Eid schützen“. Doch soll auf diese Frage nicht näher eingegangen werden, vgl. E. Seebold, *Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch der germanischen starken Verben* (Jan. Ling., ser. pract. 85), The Hague – Paris 1970, S. 480 ff. Ob es weitere Zusammenhänge mit **wer-* (Pokorny [Anm. 3] S. 1160 ff [Nr. 5]) „verschließen, bedecken; schützen, abwehren“ gibt (vgl. germ. **warjan* „wehren“), sei dahingestellt; semantisch wäre wohl eine solche Verbindung einwandfrei.

³⁴ Vgl. schon J. Grimm, *Deutsche Mythologie* Bd. 1, Berlin 1875⁴, S. 175 ff; J. Charpentier, *Zu den Namen des Schweines*, in: *Nomina Germanica* (Festschrift Bengt Ivar Hesselman), Lund 1935, S. 6–33.

Eber und Schwein zuzuordnen“³⁵. Man denke auch an Freys Eber *Gullinbursti* und an Freyas Eber *Hildisvíni*. Zweifellos ist das Appellativum „Beschützer(in)“ früh ausgestorben, und man wird dann den Beinamen als „Sau“ verstanden haben. Daher kann aus dem Großteil der zahlreichen Kenningar mit *sýr*³⁶ für die Bedeutung des Beinamens nichts abgeleitet werden. Immerhin mögen Kenningar wie *sárlaxa sýr* und *folk-sýr* für die ursprüngliche Bedeutung des Beinamens sprechen. Dazu kommt noch eine im einzelnen schwierig zu interpretierende Skaldenstrophe von Kormákr Ógmundarson, *Sigurðardrápa* 1; ich gebe den hergestellten Text nach Jónsson³⁷ und Kock³⁸ mit einer handschriftlichen Variante:

Jónsson	Kock	Var.
<i>Heyri sonr á, Sýrar,</i>	<i>Heyri sonr á Sýrar</i>	<i>sannreynir</i>
<i>sannreynis, fentanna,</i>	<i>sannreyni (fentanna</i>	
<i>orr, greppa lætk uppi</i>	<i>or greppa lætk uppi</i>	
<i>jastrín, Haralds, mína.</i>	<i>jast-Rín) Haralds (mína)!</i>	

Jónsson übersetzt: Hakons raske søn høre til – jeg frem fører mit digt.

In der *Snorra-Edda*³⁹ kommt diese Strophe als Beispiel dafür vor, wie man Männer mittels ihrer Abkunft beschreibt: *Hann kallaði jarlinn sannreyni konungsins, en Hákon jarl son Sigurðar jarls.* „Er nennt den Jarl [Sigurd] den Freund des Königs, Hakon aber den Sohn Jarl Sigurds“⁴⁰.

Aus den verschiedenen Interpretationen⁴¹ ist ersichtlich, daß die Fügung *sýrar sannreynis* besondere Schwierigkeiten macht. De Vries⁴² versteht sie als Ausdruck für Odin, *fentanna* = Moor der Zähne („moeras der tanden“), das Ganze bedeutet „Odins Drank“, d.h. „Dichternet“, also „Gedicht“. W. Mohr⁴³ versteht die Strophe nur, „wenn man sie gegen die Autorität Snorris interpretieren darf.“ Er hält „es für möglich, daß diese Strophe den Beginn eines Gedichtes auf Hakon den Guten enthält, Snorri sie aber mit der bekannten *Sigurdardrápa* verwechselt hat“; *sonr* . . . *Haralds* ist Hakon, *Sýrar sannreynis fentanna* die Dichtung, *augreppr* Riesenheit. Kock⁴⁴ versteht

³⁵ (Anm. 6), S. 74.

³⁶ Vgl. R. Meissner, Die Kenningar der Skalden (Rhein. Beitr. u. Hülfsb. z. germ. Phil. u. Volksk. 1), Bonn–Leipzig 1921, S. 397. Die Beinamen verzeichnet S. Egilsson, *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis*, Kopenhagen 1931², s.v. *sýr*; vgl. auch E. H. Lind, *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden*, Uppsala 1905–1915, Sp. 1004 und ds., *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden*, Uppsala 1920–1921, S. 364.

³⁷ *Den norsk-isländske Skjaldedigtning* B Bd. 1, Kopenhagen–Kristiana 1912, S. 69.

³⁸ *Den norsk-isländska skaldediktningen* Bd. 1, Lund 1946, S. 42.

³⁹ Hg. F. Jónsson, Kopenhagen 1900, S. 125 (Str. 217).

⁴⁰ Übersetzung von G. Neckel und F. Niedner (Thule 20), Düsseldorf–Köln 1966, S. 233.

⁴¹ Vgl. schon die Ausgabe der *Kormaks Saga*, Hafnæ 1832, S. 269 ff mit ausführlichen Erläuterungen, wo *Sýrar* als *Sigurðar* verstanden wird, doch auch S. 272 „at certa *Sýrar Fenranna* [sic!] *jastrin* iterum pœsin significare posset“.

⁴² *De skaldenkenningen met mythologischen inhoud* (Nederld. Bijdr. op hen Geb. van Germ. Phil. en Ling. 4), Haarlem 1934, S. 26 f.

⁴³ *Kenningstudien* (Tüb. germ. Arbeiten 19 [SR 2]), Stuttgart 1933, S. 81 f.

⁴⁴ *Notationes norrœnæ* (Lunds Univ. Årsskr. NF Avd. 1, Bd. 30, Nr. 6), Lund 1934, S. 11 f (§ 2510).

unter *Sýrar sannreyni* Oðr, d.i. hier „Gesang“ und kommt schließlich zu einer der Jónssonschen Übersetzung ganz ähnlichen Auffassung.

Mir scheint eine andere Interpretation denkbar, welche die handschriftliche Gestalt der Strophe nicht ändert: *sannreynir* fasse ich als 2. Pers. Sg. Opt. (ev. Ind.) auf, *sýrar* dazu als Genitivobjekt⁴⁵: Erweise (gewähre) Gunst! *fentanna þrgreppa* allein bedeutet die Dichtung. Der Rest der Strophe kann nach Mohr übersetzt werden.

Auf den Namen *Sigurd Sýr* in der Saga Olafs des Heiligen⁴⁶ möchte ich nicht weiter eingehen. H. M. Heinrichs⁴⁷ hat den Beinamen als „für unser Verständnis merkwürdig“ bezeichnet, blieb aber bei der Deutung als „Sau“. Auch hier scheint mir der Text so interpretierbar, daß der König und sein Gefolge als „Beschützer“ bezeichnet wird.

Fassen wir zusammen: Nach unserer Hypothese ist der Beiname *Sýr* mit dem Namen des Schweines nicht verwandt, vielmehr gehört er zu einer Wurzel idg. **s(w)er-* „schützen, behüten“, die in Form einer *gh*-Erweiterung in der Wortsippe nhd. *Sorge* weiterlebt, in der unerweiterten (bzw. nur in der mit *-er*-erweiterten) Gestalt hingegen ausgestorben ist, was zu volksetymologischer Bedeutungsveränderung geführt haben mag. Manche Kenningar und möglicherweise die erwähnte Skaldenstrophe bezeugen noch die ursprüngliche Bedeutung.

⁴⁵ Vgl. Heusler (Anm. 12), S. 133 (§ 372, 1).

⁴⁶ Fagrskinna, hg. F. Jónsson, Kopenhagen 1902–1903, S. 216; Den store saga om Olav den hellige, hg. O. A. Johnsen und J. Helgason, Oslo 1941, Bd. 1, S. 31 f u.a.

⁴⁷ Sivrit-Gernot-Kriemhilt, ZfdA 86, 1955–56, S. 288.

Treet i Völuspá

Man har for lengst sett at verdenstreeet spiller en stor rolle i Völuspá. Vi vil følge dette motivet fordi vi mener å ha sett at det spiller en enda større rolle enn tidligere antatt, og at det sier enda mer om diktets mytologi enn det man hittil har vært klar over.

De strofene som er særlig aktuelle, er str. 2, 19, 27/28, 31, 46/47 og 63. En studie som dette vil måtte berøre flere av Vsp.-forskningens største problemkompleks, og det sier seg selv at slike bare vil bli tatt opp i den grad de har direkte betydning for vårt emne.

2. <i>Ek man iǫtna</i>	Jeg mins jotner
<i>ár um borna,</i>	urtidsbárne,
<i>þá er forðom mik</i>	fjernt i fortid
<i>fædda hǫfðo;</i>	fostret de meg;
<i>nío man ek heima</i>	mins ni heimer,
<i>nío íviði.</i>	ni rotgrener
<i>miǫtvið mæran</i>	lagnadstreet
<i>fyr mold neðan</i>	som tein i mold.

miǫtvið mæran fyr mold neðan, hovedbegrepet er *miǫtviðr*. Før vi tar for oss ulike tolkninger av ordet, vil vi flytte synspunktet til konteksten utfra den forhåndsoppfatning at de filologiske overveielser alltid må ta helheten i betraktning.

I str. 2 fremstiller dikteren kaostilstanden som en tilværelse forut for tiden. Erindringer legges volven i munnen; etter å ha esket til lyd i forsamlingen i str. 1, går hun med str. 2 over til å berette om sin urtidserindring. Strofen må sees i sammenheng også med det følgende: str. 3 utdyper skildringen av kaos ved hjelp av negasjoner (*vara sandr né sær / né svalar unnir . . . / né upphiminn*). Først i str. 4 berettes om skapelsen av verden, deretter innrettes tiden i str. 6. Kaos er i dikterens fantasi likevel ikke ensbetydende med det totale fravær av potenser. Volven husker, *man*, også den pretemporale tilstand, hennes "minne" strekker seg til forhold forut for skapelsen og tidsregningen. Dette

* Når ikke annet er oppgitt, er teksten sitert etter Jón Helgasons utgave: *Eddadigte* I, 3. Oversettelsen er, når ikke annet er oppgitt, sitert etter Ludvig Holm-Olsen: *Eddadikt*. Når Holm-Olsens oversettelse siteres, betyr det ikke at vi alltid slutter oss til hans tolkning av de enkelte vers.

perspektivet gjelder for hele str. 2.¹ Fra guders og menneskers synspunkt er det kaostilstanden som her beskrives, positivt i str. 2, negativt i str. 3. Vi kan også finne en sammenheng i volvens erindringsrekke i str. 2. Hun minnes:

1) *jotnene*, urtidsvesener som på uklar vis har fungert som fosterforeldre for henne selv. For ytterligere å understreke stor avstand i tid nyttes uttrykket *ár um borna*, mens det egentlig dreier seg om forhold *forut* for enhver tid. Vi må anta at det i *ár* ligger mer av betydningen “begynnelse” enn “første tid”. (Sml. uttrykket i str. 3: *ár var alda*.) Uttrykksmåten må være et middel til å fremstille uendelighet forut for skapelsen, mulig et motstykke til evighetsforestillingen i str. 64: *um aldrdaga yndis nióta*. Volven minnes så:

2) *nío heima*, ni heimer. Nitallet har man gjerne sett som en pluralisering av kosmos, idet 9 skulle være det mest abstrakte uttrykk for helhet. Men utfra hensynet til konteksten blir “ni heimer” ikke å forstå som arketyper for det senere frembrakte kosmos, men som en helhetlig fremstilling av kaosverdenen, under verdenen hvor *jotnene* har sine boliger. Jfr. Vaf 43: *nío kom ek heima | fyr Niflhel neðan*).² Hun minnes så:

3) *nío íviði*, et uttrykk som har voldt fortolkere det største hodebry. Axel Kock har foretrukket H’s lese måte *íviðiur*, og henfører for tolkning til det norrøne *innviðir* og det gl. svenske *invipiur*, husgeråd, inventar (ANF 27, 1911, s. 121 f.). Forslaget støttes ved at Stefán Karlsson nylig har ment å finne spor etter lese måten *íviðiur* også i R. *Nío íviðiur* står da apposisjonelt til *nío heima* og uttrykker det innvendige rom ved disse heimer (underverdenen) og alt dette måtte inneholde. Verset uttrykker altså den romlige dimensjon.³ Vsp-dikteren står derved i en bred tradisjon når det gjelder valg av kategori for beskrivelse av noe som ennå ikke “er”. Avgjørende for forståelsen av strofen er å se de enkelte versene som ledd i en episk fremstilling: Volven beretter om de første vesen, urjotnene, dernest legitimeres deres betydning ved hjelp av uendelig “tid”, deretter plasseres de i “rommet”. To og to vers i strofen knyttes sammen som regelen er i *fornyrðislag*. Samme mønster synes å foreligge i det følgende: *miðtvið mæran | fyr mold neðan* som danner neste punkt i erindringsrekken.

4) *miðtviðr* er en unik sammensetning, der foreligger kun her i Vsp. 2; *miðt*, n = mål, til *meta* = måle; *viðr*, m. = tre; uttrykket skulle altså kunne oversettes

¹ Bugge lar vers 8: *fyr mold neðan* referere seg til alle objekt i annen strofehalvdel (*Studier*, s. 491). Dette er riktig i den mening at hele str. 2 omhandler kaos, objektene eksisterer i en pretemporal tilstand og dermed befinner samtlige seg *fyr mold neðan*. Lokalitetsbestemmelsen må ikke forstås bokstavelig som “i mulden” eller “i jorden”, men som “under jorden”, dvs. “hinsides jorden”. Utsagnet er mytisk, ikke naturalistisk.

² Av Vaf 43 framgår at de ni heimer utgjør det ytterste kaos: de ligger “under” Hels rike. Pippings teori om at *nío heima* knytter seg til shamanistisk kosmologi (*Eddastudier* 1. SNF 16,2), så også Ström (*Den døendes makt*, s. 67), går vi ikke inn på her ettersom Vsp-konteksten ikke røper spor av shamanistisk teori eller praksis. Ström påpeker en tradisjonell sammenheng mellom *nío heima*, verdenstreet og kunnskapssøken (ibid).

³ For referat av forskningsdiskusjonen, se C. M. Edsman: *Völuspá* 2:5–8. B. M. Ólsen ser uttrykket i sammenheng med det følgende *miðtvið mæran* og oversetter: “de bærende trær, som holder verdenerne sammen” (*Eddakvadene*, s. 129 f.). På linje med Palmér spalter flere ordet til *i viði*, så f.eks. Holm-Olsen som oversetter: “i treet”. D/H avviser en slik tolkning og hevder identitet mellom *nío heima* og *íviði*.

“mältreet”. Det er bred enighet om at vi her har å gjøre med et aspekt av verdenstremotivet. Men som kjent har dette mytologemet flere vesenstrekk, og det er viktig å få klarlagt hvilket aspekt ved den velkjente idé om verdenstreet som ligger Vsp-dikteren på sinne. Avgjørende er forståelsen av *miqt*. Dreier det seg om “mål” i romlig mening, eller er det berettiget å oppfatte ordet i tidsdimensjon? Utfra sammenstilling med det beslektede *miqtuðr*, “styrer, lagnadsstyrer, lagnad, bane” (Heggstad), “styrer, hersker som er i besittelse av makten” (Fritzner), må en anta at ordet har et tidsaspekt. *Miqtviðr* angir en størrelse som på ett eller annet vis utmåler tiden og dermed skjebnen. Skjebne da ikke i snevrere betydning som god eller smertefull tilværelse, men skjebne forstått som det utmålte tidsrom all eksistens utspilles innenfor. Med ordet *miqtviðr* i str. 2 anslås det som skal følge, Vsp. er beretningen om skjebnen i dypeste mening, hele tilværelsens skjebne. Og det overordnede tema er fanget inn i bildet av treet som foreløpig befinner seg *fyr mold neðan*, under jorden. Denne uttrykksmåten viser igjen den vanskelighet dikteren står overfor når han i ord skal fremstille det prekosmiske. Han sprenger de kosmiske kategorier ved å plassere *miqtviðr* under jorden, dvs. i det kaos som var før jorden ennå var. I disse versene tumler dikteren med store ontologiske problemer; det dreier seg om forholdet mellom prekosmisk/kosmisk rom-tid, problemstillinger som selvsagt er av stor betydning for en apokalyptiker. Han velger å fremstille dynamikken i skapelsen i form av et bilde: skjebnetreet slik det foreligger som spire eller frø, som kosmisk potens, i kaos. Det er viktig å gripe tidsaspektet i ordet *miqtviðr* fordi den kosmiske tilværelse som i det følgende skal utvikles, er bestemt og begrenset av tiden. Men tid er også mulighet for utfoldelse av skjulte potenser samtidig som tidsdimensjonen alltid for mennesket er knyttet til visshet om avslutning og død. Hele dikterens problematikk ligger gjemt i frøet i str. 2, og vi skal følge dets vekst, utvikling og endelige undergang gjennom de forskjellige stadier.⁴

19. *Ask veit ek standa,
heitir Yggdrasill,
hár baðmr, ausinn
hvítaauri;
þaðan koma döggar
þærs í dala falla;
stendr æ yfir grænn
Urðar brunni.*

Ask vet jeg reise seg,
Ygg-drasil kalt,
kvit aur øses
over treet;
derfra kommer dogg
som i daler faller;
alltid står den grønn
over Urds kjelde.

⁴ Både Holtmark (*Forelesn.* s. 5) og Nordal (*Völuspá*, s. 26) oversetter *miqtviðr* med “mältreet”. H. forstår dette i videre mening som “skjebnetreet” (sml. *miqtuðr* = bane, str. 46), mens N. kun ser det romlige aspekt i ordet: “Det ligger mindre nær at antage at der menes et skjæbnetræ, der fastsætter verdens alder eller tidsgrænse” (ibid). Men verbet *meta*, måle, har ikke spesiell sammenheng med det romlige, jfr. de Vries, *Wörterbuch*. At det norrøne verdenstre først og fremst har vært skjebnetreet, bærer trolig Fj 22 vitnesbyrd om: *sá er hann með mǫnnum miqtuðr*, slik styrer det (*Mímameiðr*) skjebnen for menneskene. Trolig er der en sammenheng mellom Fj’s *miqtuðr* og *miqtviðr* i Vsp 2. Allerede Bugge påpekte skjebneaspektet ved treet (*Studier*, s. 491).

Der synes å være almen enighet om sammenheng mellom *miotvið mæran* (str. 2) og *askr Yggdrasil* (str. 19).⁵

De mellomliggende str. 3–18 har behandlet kosmogoni (str. 4–6), uranogoni (str. 7), gullalder (str. 8a), tap av gullaldertilstanden (str. 8b), skapelse av dvergene (str. 9–16), og endelig antropogoni (str. 17–18). Skaperverket med alle dets funksjoner og livsvesener er nå fullbrakt. Som et uttrykksfullt bilde på det fullbrakte verk står det frodige, høyreiste tre: Det er selve verdenstreet som stiger frem i str. 19. Man har tradisjonelt blant Vsp. fortolkere ansett plasseringen av tremotivet i str. 19 som ubehjelpelig utfra elementære krav til sammenheng med konteksten og har derved trukket den slutning at den opprinnelige sammenheng på dette sted i diktet er ødelagt. Vi vil derimot hevde at tremotivet i str. 19 er plassert med utsøkt sikkerhet ikke bare for de kunstneriske virkemidler, men også med spesiell sikkerhet i det å kombinere en episk og en symbolsk fremstillingsmåte. Nordal ser ikke dette: “Det er ubestrideligt, at v. 19–20 står på et mærkeligt sted og ganske isolerede, lige foran Guldvejgafsnittet. Både Bugge og Boer har set, at v. 19 hører hjemme lige foran str. 27, der direkte forudsætter, at en sådan skildring er gået forud.” Dikteren bryter ganske visst med den episke fremstillingsmåte etter str. 18, men nettop for å skyte inn et symbolelement som uttrykker hele det foregående i ett syntetisk bilde: treet. Skaperverket er fullt ferdig, dets forskjellige hovedfaser fra den første begynnelse i str. 4 er gjennomløpt, frøet i kaosverdenen (str. 2) er vokst opp til et veldig tre.⁶ Og ved dette symbolet uttrykkes tidsdimensjonen: verdensutviklingen har foregått innenfor tidsrommet fra frø til tre.⁷

Symbolet “tre” har også en funksjon i den mytiske kosmografi; i annen halvdel av strofen viser dikteren at treet har en viktig funksjon i kosmos: Det nærer den skapte jord.⁸

Treet er dessuten et sammenbindende element: Det fungerer som båndet mellom den øvre del av kosmos, gudenes områder, og den nedre del, der truende skjebnemakter har hjemme. Kosmos’ funksjonelle enhet uttrykkes gjennom treet forbindelse oppover og nedover: På en og samme tid gis treet “næring” “ovenfra” og “nedenfra”. Det er ikke bare *ausinn hvítaauri*, overøst med hvit grus (?), altså ovenfra; det *stendr ... yfir ... Urðar brunni*, står over Urds kilde.⁹ Et tre som er plassert over en kilde, suger selvsagt sin næring fra denne. Betraktet fra Midgards perspektiv blir verdenstreet en veldig

⁵ Enkelte mener strofen er et senere innskudd, f.eks. Müllenhoff og F. J.

⁶ I Gm 31 har Yggdrasil tre røtter, framstilt som hvelv over kosmiske skikt: Hels dødsrike, jotnenes heimer og Midgard. Denne tradisjonen er det trolig Snorre tar opp i Gf 15.

⁷ Jfr Bugge som påpeker at Y. i Vsp framstilles “i sit Forhold til den mytiske Verdens historiske Udvikling” (*Studier*, s. 490).

⁸ Verdenstreet’s funksjon som kosmisk livgiver, er velkjent fra et større religionsfenomenologisk materiale, jfr. Holmberg: *Der Baum* og de Vries: *Rel. gesch.* 2. s. 405 ff.

⁹ Verdenstreet ved livskilden er på en og samme tid livgiver og skjebneutmåler, jfr. de Vries, *Rel. gesch.* 2, s. 405 f. I Vsp 19 har kilden fått navn etter en av nornene, *Urðr*, jfr Hm 111 hvor Urds kilde er knyttet til skjebnerådende virksomhet. Om kilden, sjøen eller elvene som varianter knyttet til treet, se Holmberg, *Der Baum*, s. 70 f.

stamme som strekker seg gjennom hele manneheimen, dets røtter ligger skjult i det dype, dets grener og krone strekker seg opp i gudeheimen.¹⁰ Et spørsmål er om det dype, stedet for *Urðar brunnr*, er tenkt som underverdenen slik den fremstilles i str. 2, identisk med jotneses heim. At treets røtter er plantet i kaosverdenen tilsies av det forhold at frøet befant seg i kaos forut for skapelsen (str. 2). Men dersom vår forståelse av *nío heima* som uttrykk for kaos er sakssvarende, er det klart at dikteren opererer med flere "rom" innenfor forestillingen "underverdenen". *Urðar brunnr* kan derfor være tenkt beliggende hvor som helst innenfor denne topografi. (At underverdenen er tenkt som er flertall rom, kan sees i sammenheng med det mangfoldet av livsvesen som det norrøne mytokosmos opererer med: Ikke alle vesener som hører til i mellomskiktet mellom guder og mennesker representerer lik grad av demonisitet. Dvergene f.eks. lever i det underjordiske for så vidt som de lever "under jorden", men de er i mange tilfelle på parti med guder og mennesker. Valkyrjer og norner likeså.) I og med at treet "næres" fra det himmelske og fra det underjordiske, sammenfatter og representerer det på symbolsk vis de to skikt i tilværelsen. Safter og essenser fra det guddommelige og fra det demoniske passerer gjennom og sammenblandes i treet. Et mer dekkende bilde på denne eksistensens vilkår er vanskelig å tenke seg.

Det er treet som mytisk bilde på forening av strømmen ovenfra og strømmen nedenfra som må være utgangspunkt og referanseramme for tolkningen av enkelthetene i strofen. Først må det vesentlige i symbolet gripes, deretter kan den filologiske formaldiskusjon sette inn. Etter vår mening uttrykker strofe 19 først og fremst ideen om verdenstreet som suger næring fra de to sfærer i tilværelsen. At et tre næres av kildevann, er logisk og uproblematisk. At overøsing av *hvítiaurr* kan forstås som "næring", er ikke på samme måte begripelig. *Aurr*, har vanligvis betydningen "grus, med stein blandet sand" (Fritzner), noe som ikke gir god mening innenfor en botanisk ramme. På dette grunnlag forkaster Müllenhoff o.fl. den alminnelige betydning av *aurr* i str. 19. (Müllenhoff foreslår "vann"). Tolkningsdiskusjonen har hittil vært holdt innenfor rammen av det fysisk-botaniske. Så f.eks. Nordal som utfra parallelluttrykket *aurigr* i str. 27, foreslår "grumset, slammet vand": "man har uden al tvivl allerede i oldtiden været opmærksom på, hvilken voxekraft el. gødningskraft der var i lerholdigt vand. Sådant vand var da bedst egnet til at bevare asken stedsegrøn, og det var naturligt, at det frugtbarørende slam måtte stå for tanken som hvidt og helligt" (*Völuspá*, s. 48/49). Også Holtsmark krever indirekte at dikterens symbol bør fungere ifølge naturlovene når hun antyder en egen tolkningsmulighet: "Kan *hvítiaurr* være en kjenning for "hagl"? ... Det ville gi et vakkert bilde, det høye treet med kronen oppe i skyene og haglværet – og da blir fortsettelsen også naturlig: derfra kommer dugg som

¹⁰ Vsp-dikteren utdyper ikke treets romlig-kosmologiske funksjoner. Holmberg og Pipping (*Eddastudier* I, SNF 16, 2) går for langt når de i Vsp ser spor etter shamanistisk kosmologi og tolker treet som verdenssøylen som holder himmelhvelvet på plass. Spor av ideen om treet som kosmos' midtpunkt, viser muligens Vsp 63: *hlautvið kjósa*, jfr. s. 30 f. Forestillingen om treet som opprettholdende akse mellom himmel og jord, kan man ikke påvise i Vsp.

faller i daler” (*Forelesn.*, s. 22). Også Pipping (*Eddastudier I-II, SNF 16-17*) holder seg innenfor en slik referenseramme når han i *hvítiaurr* ser hvite barlindblomster som står så tett at de dekker treets krone som et teppe. (Tolkningsforslaget må sees på bakgrunn av hans antagelse av at verdenstreet er barlinden).

Etter vår mening må utgangspunktet for tolkningsdiskusjonen av det omstridte *aurr* søkes på annet felt enn det strengt filologiske.¹¹ Hvordan man enn velger å tolke *aurr*, som grus, slam osv., må det vesentlige holdes fast: Det er snakk om en substans eller et fluidum som tilføres treet ovenfra, og denne retningsantydningen har stor betydning innenfor en mytotopografisk tekst. Bakenfor uttrykksmåten *ausinn hvítaauri* skimtes en situasjon fra kultlivet. Erfaringsgrunnlaget kan være den rituelle overøsing av en kultisk representasjonsgjensstand for verdenstreet. Denslags riter er velkjente fra det større fenomenologiske materialet omkring verdenstreet, livets tre o.fl. varianter.¹² Idékomplekset er best kjent fra de fororientalske kulturer, hvor det rituelle aspekt også er bevitnet på gjenstandsmateriale. I disse kulturene henger ideen trolig sammen med et større mytekompleks omkring de forestillinger som knytter seg til den sakrale kongeideologien.¹³ Kongen antas å ha innehatt funksjonen av livstreetes vokter i kulten, han selv eller hans kultiske representant har utført de foreskrevne riter; til de mest sentrale antas i livstreetes overøsing med livets vann å ha hørt. Kongen representerer i kulten gudene, der er følgelig fra dem den livgivende væske i siste hånd stammer. En lignende kultisk erfaring synes å ligge til grunn for uttrykksmåten *ausinn hvítaauri* i str. 19. Dermed blir det uriktig å forstå *aurr* som et fluidum treet i bokstavelig mening skal næres av. Det som fremstilles, er treets overøsing med guddommelig veske av ett eller annet slag, dette som på mytisk vis destillerer i treet til fruktbarhetsgivende dogg som holder jorden grønn.

At treet på noe vis har kultiske relasjoner, fremgår av begrepet *ausa* som må forstås som et rituelt begrep. (Av Fritznens eksempler sees at ordet hyppig er brukt i rituell sammenheng: *ausa barn vatni*, *ausa e-n moldu*, *ausa e-n sandi*.) Vsp-dikteren beskriver ikke nærmere hva som ligger i uttrykket *hvítiaurr*, men fra andre kilder skimter man en forestilling om polaritet mellom de “øvre” og “nedre” vann, de guddommelige, skaperkraftige vann i motsetning til kaosvannene. Så f.eks. Gr. 29 som omhandler Tors tingferd til asken Yggdrasil: *heilög vötn hlóa*. Sml. HHI 1, som beretter om Helges underfulle fødsel: *Ár var alda | þat er arar gullo | hnigo heilög vötn | af Himinfjöllom*, “I opphavs tider mens ørner skrek, rant hellig vatn fra Himmelfjell”. Heltens fødsel er med hensikt uttrykt i mytiske vendinger med assosiasjoner til den

¹¹ Jfr de Vries (*Rel. gesch.* 2, s. 403, 406) som i første rekke spør etter bildets mytiske mening. *Aurr* er uttrykk for den klare livsvæske som i sin tur faller som livgivende kraft til jorden.

¹² Bugge har ikke øye for den betydningsfulle polaritet mellom “oppe” og “nede” i str. 19 (*Studier*, s. 493); overøsing framstår da som en parallell til overøsing fra Mimes brønn i str. 28. Dette får Bugge, sammen med Müllenhoff, til å anta at str. 19 er sekundær. Bugges tolkning er trolig påvirket av Gf 8.

¹³ Se f.eks. H. Ringgren: *Främre Orientens religioner i gammal tid*.

urtidige skapelsesakt, strofen er trolig inspirert av Vsp 59, som omhandler den nye kosmogoni. Her polariseres kaosvannet og vannet "overfra":

59. *Sér hón upp koma*
oðro sinni,
iþrð ór ægi
iðigræna;
fälla forsar,
flýgr ørn yfir
sá er á fialli
fiska veiðir.

Ser hun opp komme,
 andre gangen,
 jord av havet,
 evig grønnkledd;
 fosser faller,
 flyr ørn over,
 den som på fjellet
 fisken veider.

Den nye jord stiger opp av kaosvannet, *ægir*; billedkjeden fjell, vann og ørn er trolig et symbolkompleks som danner en nær parallell til treet, *hvítiaurr* og fuglen i treet's topp (Vsp 42, 43; Fj 23–24). *Forsar* som i Vsp 59 faller fra fjellet, er det hellige vann som også Vsp-dikteren setter i forbindelse med nyskaping. Treet som i str. 19 er *ausinn* er verdenstree, det livgivende tre. Den guddommelige overøsing med livets væske må man tenke seg aktualisert i kulten.

Ett moment i str. 19 tilsier at man her har å gjøre med det arketypiske kulttre: treet er *Yggdrasill*; ifølge myten åstedet for en guds selvofring. Navnet *Yggdrasill* er en sammensetning av *Yggr* = den fryktelige (sml. Vaf 5, Hym 2, Fáfn 43 hvor *Yggr* er et heiti for Odin, Vsp 28: *yggiungr ása*) og *drasill*, m. (et hesteheiti, Holtmark; *Forelesn.* s. 21). *Yggdrasill* er Odins hest, dvs. Odins galge.¹⁴ Her står man overfor et problem. Er navnet slik det er brukt i str. 19 ment å være bærer av den mytiske tradisjon om Odins hengning i treet? Nordal bestrider dette og viser til at dikteren av Vsp lar Odin erverve seg visdom på annen måte (str. 27 med pantsettingen.)¹⁵ På dette punkt synes imidlertid Nordal i høyeste grad å undervurdere de dikteriske virkemidler. Vsp-dikteren benytter seg i utpreget grad av en assosiativ fremstillingsmåte. Navngivingen er pregnant. Dikteren vil med dette skape assosiasjoner hos tilhøreren. Det er utenkelig at navnet er gått over til rent appellativ uten assosiativ funksjon. En slik utvikling virker ikke overbevisende. Særlig ikke på bakgrunn av det man vet om det gamle norrøne samfunnets navneskikker. Navn og navngiving var viktige saker. Navnet *Yggdrasill* var så tradisjonsbelastet at det ikke kan være uten grunn dikteren nytter det. Hensikten må være å skape assosiasjoner til myten om Odins selvofring hos tilhørerne. Nordals innvending at dikteren kjenner myten om Odins visdomsgave i en annen versjon, synes heller ikke viktig. Norrøn religion synes ikke å ha vært så dogmatisk at alternative mytologemer ble avvist. I hvert fall gjelder ikke dogmatikkens krav til samordning for en dikter som den vi her har for oss.

Nå er det riktig at tradisjonen kjenner *Yggdrasill* som navn på et mytisk tre

¹⁴ Jfr. Bugge, *Studier*, s. 393, n. 2; Pipping, *Eddast.* 2, *SNF* 17, s. 55; Holmberg, *Der Baum*, s. 67; Ström, *Den döendes makt*, s. 60; Eliade, *Shamanism*, s. 269 ff.

¹⁵ *Völuspá*, s. 48.

av typen ask, uten at derfor myten om gudens offerdød nevnes uttrykkelig i konteksten, dette gjelder Gm 29–35, 44. Det som berettes om *Yggdrasill* i Gm-strofene, viser at treet er det kosmiske tre (særl. str. 31). På den annen side navngis ikke treet i den teksten som direkte omhandler offertradisjonen: Hv 138–139. Tvertimot synes det å være et poeng at trets navn er hemmelig: *á þeim meiði | er mangi veit | hvers hann af rótom renn*, “i det treet som ingen vet av hvilke røtter det rant”. Allusjonen til det hemmelige navn er uttrykt i nesten identiske vendinger i Fj 20: *Mímameiðr hann heitir | en þat mangi veit | af hverjum rótum renn*. *Mímameiðr* i Fj er en, sannsynligvis sen, utforming av mytologemet omkring verdenstreet, det er både mytisk og episk aksent i Fj som helhet.¹⁶ Spør man hvilket tre som har ukjent og mytisk opphav, føres man til Vsp 2 og derfra til Vsp 19. At verdenstreet, *miðvindr mærr*, lå skjult i ett av kaosverdenens rom, er nettopp skjult visdom som det trengs en volve til å åpenbare. Og at dette frøet vokser opp til verdenstreet som er identisk med Odins offertre, åpenbares i str. 19.

Følgelig ser vi at Nordal o.fl. underslår selve egenarten ved dikt av typen Vsp: Volveens funksjon er å åpenbare, forkynne for guder og mennesker forhold som tidligere har ligget skjult for uinnviddes blikk. Derfor kan det ikke være uten betydning at hun i str. 19 nevner verdenstreet ved navn, og dette navnet kan ikke innskrenke seg til det rene appellativ uten assosiativ funksjon. Dertil er hentydningene til de forskjellige mytevarianter over Odin og verdenstreet for klare.

Tradisjonen om at *Yggdrasill* var et asketre, synes å ha vært festnet (sml. Gm 29 osv.). En kan spørre hvorfor akkurat dette treslaget ble valgt til å representere verdenstreet. Asken har vært vel kjent i Norden i norrøn tid. Dette treslagets spesielle botaniske og miljømessige egenskaper må også tas i betraktning. Den skal ha vært velkjent i Østnorge og langs Vestlandskysten til Trøndelag. På Island derimot har den ikke vokst. Et av dens særtrekk er at den står som den ranke ener i landskapet, den danner nemlig ingen steder av seg selv skog i ren bestand (*KultLeks*). Dette forklarer muligens hvorfor den har vært høyt aktet og gjerne har vært brukt som symbol på den modige ener i mannefolken. Om helten Helge Hundingsbane heter det f.eks. at han rager opp over andre høvdinge “som ask over tornekratt” (HH II 38). Ask ble gjerne plantet som tuntre eller som vernetre på gårdsplass, eller møteplass (*KultLeks*). Dens spesielle størrelse under gode vekstvilkår må også ha spilt en rolle. Bugge (*Studier* I, s. 498) sier om asken at den er av de høyeste trær i Norden og at den både i høyde og tykkelse kan måle seg med eiken. Dette nevnes med henvisning til tradisjoner om helligholdte asketrær som var gjenstand for kult.

I forbindelse med opplysningen i str. 19 om at verdenstreet er en ask, bør det overveies om ikke dikteren bevisst knytter til mannsnavnet *Askr* i det

¹⁶ De fleste hevder identitet mellom *Yggdrasill*, *Mímameiðr* og det treet Odin hang i, f.eks. Sijmons/Gering 1/56, 1/414; Boer: *Edda*, 2/384; Egilsson: *LexPo*.

foregående str. 17. De mange spørsmål som reiser seg i forbindelse med navngivningen av de første mennesker, skal ikke tas opp her, men det bør antydes at dikteren muligens ved navneformen plasserer mennesket i en bestemt relasjon til verdenstreet. *Askr* ligger *ørloglauss*, dvs. uten egentlig livsevne, på bakken og må inngis guddommelig substans før han kan reise seg og oppfylle sin bestemmelse i skaperverket. Parallelt ligger frøet til verdenstreet gjemt i kaos og jotunvold; for å kunne fungere fruktbringende og signende må det helliggjøres og overøses med *hvítiaurr*. Slik som Odintriaden i str. 18 gir mennesket noe av sin egen substans, slik gir Odin verdenstreet seg selv, derav navnet *Yggdrasill*.

Som nevnt er en av kildene til vår kunnskap om verdenstremytologemet Gm, nærmere bestemt perikopen 25–36. Når verdenstreet er så mye knappere beskrevet i Vsp enn i Gm, har dette for en stor del stilistiske årsaker. Gm sidestiller kunnskapsstoff av forskjellig slag, derfor den nitide oppramsing av karakteristika. Vsp er i langt sterkere grad underlagt episk drivkraft, treets vesen og funksjoner fremstilles gjerne i fortettede bilder. Og fordi Vsp-dikteren lar treet være det bærende strukturelement i verket, blir det først ved en sammenfattende intuitiv forståelsesprosess hos tilhøreren at treet får sin rette dimensjon.

I Gm er treet spaltet i to selvstendige enheter: *Yggdrasill* og *Læraðr*. *Yggdrasill* (str. 29–35) har de kosmiske dimensjoner, mens *Læraðr* (str. 25–26) er blitt til et tre i dødsriket. At verdenstreet gjerne har sitt motstykke i dødsverdenen, er et forhold som U. Holmberg har festet oppmerksomheten på. (*Der Baum*, s. 53: “Das Gegenstück des irdischen Weltenbaums spukt auch bisweilen in der Unterwelt, wo es als vollkommenes Pendant zu dem irdischen geschildert wird”.) Noe av forklaringen på treets plassering i Valhall, ligger sannsynligvis i Odinskikkelsens nære forbindelse med verdenstreet. Guden som har hengt seg i treet har samtidig makt over de døde verden.

Spaltningen av verdenstremotivet i to aspekter kan være en nydannelse av Gm-dikteren eller tradenten, men det kan også være at tradisjonsinnholdet er gammelt. Dersom man kunne påvise en eventuell sammenheng mellom *Yggdrasill* i Vsp og *Yggdrasill/Læraðr* i Gm, vil dette kunne åpne for nye perspektiver på flere problemer innenfor Vsp-tolkningen. Og etter vår mening viser det seg å være en slående funksjonsmessig likhet mellom Vsp's *Yggdrasill* og *Læraðr* i Gm 25–26.

Om navnet *Læraðr* er å si at betydning og form er usikker.¹⁷ Det forekommer kun i Gm 25–26. Heller ikke Snorre later til å kjenne et mytisk tre ved dette navn. Vesentligere er det imidlertid å merke seg treets funksjon: Det er plassert i Valhall på et eller annet vis, uklart hvordan, her utgjør det substansen som

¹⁷ Jfr. de Vries, *Wörterbuch*, som foreslår “den som volder skade”, av *læ*, n. = svik, men som finner at forslaget gir liten mening. Mening gir oversettelsen dersom man etablerer en sammenheng med Fj's *Lævateinn* i betydningen “den kvist som volder skade” (de Vries). *Lævateinn* kan ha forbindelse med mistelteinen og dens funksjon i Vsp. En sammenheng mellom *Lævateinn* i Fj og *Læraðr* i Gm kan vel ikke utelukkes.

vannet og mjøden destilleres ut av. Mellomleddene i denne storstilte destillasjonsprosess er henholdsvis hjorten *Eikþyrnir* og geita *Heiðrún*, to dyr som begge befinner seg på Odinhallens tak hvor de sies å gnage *af Læraðs limom*, av Lærads greiner. Geitas melk drypper som mjød i et uuttømmelig kar; av Eiktyrnes horn drypper det vann som blir til alle elver i kosmos. I de følgende str. 27–28 navngis disse elver som gjennomløper guders, menneskers og dødes verden. Alt vann i kosmos føres altså i siste hånd tilbake til treet *Læraðr*. Det som her fremstilles, er verdenstreet i dets fruktbarhetsgivende aspekt.¹⁸ Parallellen til Vsp 19 er åpenbar: *þaðan koma dög-g-var | þærs í dala falla*. I Vsp mangler riktignok det mytiske persongalleri, treet fungerer der mer “naturalistisk”. Dette henger sammen med Vsp-dikterens generelt mer avmytifiserte kosmologi, et trekk som blir særlig påfallende ved en sammenligning mellom Gm’s og Vsp’s kosmogonier.

Lærads annen funksjon er å gi substans til mjøden. Strofene er plassert innenfor en større Valhallsperikope, Heidrun er Valhallsgeita, og den væske hun frembringer er einherjenes mjød. Mjøden må ses i større mytologisk perspektiv. Den sakrale drikken, den mytiske og den kultiske, synes å ha spilt en uhyre stor rolle i norrøn religiøs tradisjon.¹⁹ Gm er i sin helhet et godt eksempel på dette: rituell drikking åpner selve diktet. Videre karakteriseres to av gudeskikkelsene i Gm nettopp ved rituell drikking: det er ingen ringere enn Odin og Heimdall. Gm 7: *þar þau Óðinn ok Sága | drekka um alla daga | glöð ór gullnom kerom*, “Odin og Sága drikker alle dager glade av gullbegre der”; Gm 13: *þar vörðr goða | drekkir í væro ranni | glaðr inn góða mið*, “gudenes vaktmann drikker i velbygd hus, glad sin gode mjød”. Denne polaritet mellom rituell drikk i det høye (*Himinbiörg*, str. 13) og i det underjordiske (*Sökkvabekkr*, str. 7), henholdsvis mellom Heimdall og Odin, må være meningsmettet. Kultdrikken er motstykke til gudenes begersvinging, himmel og jord opprettholdes ved den rituelle drikk. *Læraðr* i Gm 25–26 er knyttet til det ene aspekt ved den mytiske drikk, til Odins mjød i Valhall. Sammenhengen mellom treet og drikken kan muligens kaste lys over de dunkle strofene Vsp. 26–27. Der er gudeduoen nettopp Odin og Heimdall, der er tale om verdenstreet og om mjøddrikking. Mjøden som omtales i str. 28 (*Drekkir mið Mimir | morgin hverian | af veði Valföðrs*, “mjød drikker Mime hver morgenstund av Valfars pant”, destilleres fra vann til mjød gjennom Odins øye. Det er nærliggende å se *Heimdallar hlióð* og *Valföðrs veð* som strukturelle paralleller til Heidruns jur og Eiktyrnes horn i Gm. I begge tilfelle trengs midlere mellom den opprinnelige substans (treet/kilden) og det ferdige produkt, den sakrale drikken. De to produkter som fremstilles fra Lærad i Gm: mjød og vann, er begge knyttet til treet i Vsp. Verdenstreet’s funksjon som kosmisk vann giver og derved fruktbarhets giver, har dikteren billedliggjort i Vsp 19 (*þaðan koma dögvar ...*); dets sammenheng med mjøden antydes i dunkle

¹⁸ For fenomenologisk perspektiv på verdenstreet og den livgivende væske, se Butterworth, *The Tree at the Navel of the Earth*, s. 7 f.

¹⁹ Jfr. Hv 105, 110, 140; Sigdr 18; rammeberetningen om Ls og Hym som handler om et drikkelag, osv.

vendinger i str. 26–27. Enkeltheter ved dette problemet kommer vi nærmere inn på i det følgende.

Gm's spaltning av verdenstreet i to selvstendige aspekter, Valhalltreet Lærad og det kosmiske tre Yggdrasill, mener vi forøvrig er å finne foretatt også i Vsp. I str. 42 er det nemlig tale om en pendant til verdenstreet i underverdenen, dvs. i jotunverdenen: *gaglviðr*.

42. *Sat þar á haugi
ok sló hörpo
gýgiar hirðir,
glaðr Eggþér;
gól um hánom
í gaglviði
fagrrauðr hani,
sá er Fjalarr heitir.*

Satt der på haugen
og slo harpen,
gygras gjæter,
glade Eggtér;
over ham gol
i galgetreet
fagerrod, hanen
som Fjalar heter.

Det springende punkt er *gaglviðr*, siste ledd, *viðr*, er "tre". Problemet er hva for slags tre som her er ment. Strofens kontekst er sterkt eskatologisk; men den situasjon som tegnes i str. 42, er uklar. Skikkelsen *Eggþér* kjennes kun herfra. Den vanlige oppfatning av strofen er at det her tegnes bildet av en gjeter som naturlig nok har tilhold på en haug for utsynets skyld, og som forlyster seg med spill. Men der ligger nok mer i bildet. Navnet *Eggþér* synes å ha sammenheng med strid og kamp. Nordal foreslår "den som lar sverdeggen tjene seg", "sverdbærer" (*Völuspá*, s. 83).²⁰ Oversettelsen gir god mening innenfor en eskatologisk kontekst. Det er jotunverdenens kriger(e) som ruster seg til den forestående kamp. Derved faller det også lys over det merkelige *glaðr*. Adjektivet innebærer ikke ganske enkelt at *Eggþér* sitter glad og sorgløs med sitt spill; ser man ordet i sammenheng med hans navn "sverdbæreren" og dertil hans aktivitet: *sló hörpo*, blir det sannsynlig å anta at det som fremstilles, er en kulthandling.²¹ D/H o.fl. ser utelukkende gledesbeskrivelse i strofen og forklarer dette som jotunverdenens glede over at det endelig stunder til kamp mellom guder og jotner. Så også Holtsmark (*Forelesn.* s. 56). Nå er jo saken den at også jotunmaktene skal gå under i den forestående kamp, det er ikke bare glede som venter gudenes motstandere.

I et annet mytologisk perspektiv ville der imidlertid være et visst belegg for å tolke str. 42 som en beskrivelse av den glade gjeter. Om *Eggþér* sees som representant for dødsriket mer enn for jotunverdenen, kan man si han har grunn til å glede seg over fremtidsperspektivene. Han blir da å betrakte som en Hermeskikkelse, han er Hel-gjeter, altså vokter i helvete, og foran Ragnarokskampen gleder han seg fordi det snart skal bli fullt i dødsriket.

Haugen har imidlertid langt frem i historien vært åstedet for rituelle handlinger. Den glade *Eggþér* som *sló hörpo* må sees som en parallell til

²⁰ Jfr. de Vries, *Wörterbuch*.

²¹ *Harpa*, f. forekommer i Atlakv 31, ikonografiske belegg i Norden først fra 1200-årene (eks. kirkeportalene fra Hylestad og Austad). Trolig har et instrument av denne typen gjort tjeneste i kulten, jfr. Pipping, *Eddastudier* 2, s. 101 f.

uttrykket *Leika Míms synir* i str. 46.²² Også strukturellt danner strofenes oppbygning paralleller: i begge tilfelle tegnes en brå overgang fra harmoni til katastrofestemming: Gygregjeteren slår harpe, og brått galer hanen; Mimssønnene²³ leiker, og brått lyder Gjallarhornet. Gjallarhornet kaller til slag, og hva er da mer rimelig enn å se Eggtérs og Mimssønnenes aktiviteter som rituelle foretak fremfor det største av alle slag: Ragnarokskampen mellom guder og jotner. – *Eggþér* kalles *hirðir*. Holtsmark bemerker at ordet muligens er det samme som *vörðr*, vaktmann; (*Forelesn.* s. 58). Heimdall kalles *vörðr* i Gr 13; herved fremtrer parallelliteten mellom str. 42 og str. 46 enda tydeligere. *Eggþér* er vokter i jotunheim og kaller til kamp ved sitt harpespill når tiden er moden; Heimdall er vokter i åsaheim og kaller til kamp ved å blåse i Gjallarhornet.

Det vesentlige i vår sammenheng er at tremotivet forekommer i str. 42. R-versjonens *gaglviði* forekommer kun her og er problematisk. *Ǫagl* har alminnelig betydningen liten gås, noe som umiddelbart synes å gi liten mening i strofen. Gering foreslår fugl- i videre mening og oversetter: “vogelwald” (*Glossar*, s. 59). Så også Gjessing: fugleskoven (*Den ældre Edda*, Kra 1899). D/H foreslår *vagl*, hanebjelke. Heller ikke dette synes å gi god mening. H-versjonen har imidlertid *i galgviði*. D/H anser H-versjonen som resultat av metatase, Bugge derimot foretrekker H på dette punkt. *Galgviði* skal etter hans mening forstås som det tre “som var galgen, hvori Odin hang, I Yggdrasill” (*Sæmundar Edda*, s. 390). *Gagl-* kan i en slik forbindelse ikke brukes om fugl generelt og “den Skov hvori Gaaseunger holde til” (*ibid.*) passer ikke. Bugge ser sammenheng mellom galgetreet med hanen *Fjalarr* i toppen i Vsp 42 og treet *Mímameiðr* med hanen *Viðofnir* i toppen i Fj. Forbindelsen mellom verdenstreet og en hane må ifølge Bugge være tradisjonell.²⁴ At *Yggdrasill* nevnes i forbindelse med en jotun i Vsp 42 avskrekker ikke Bugge. Der er ikke noe merkelig i et slikt forhold, ettersom Yggdrasills grener tenktes utbredt over hele kosmos.²⁵

Følger man Bugges resonnement og ser *galgviðr* som identisk med *Yggdrasill*, blir tremotivets enhet innenfor Vsp bevart. *Galgviðr* i str. 42 blir et uttrykk for verdenstreet sett i jotunperspektiv. Ser man *galgviðr* som en parallell til Valhall-treet *Læraðr* i Gm, vil konklusjonen være at også Vsp oppviser et eksempel på spaltning av verdenstreet i flere selvstendige utformninger. I sak kommer det i siste hånd ut på ett hvilken av de to resonnement man foretrekker; i begge tilfelle har vi med mytologemet omkring

²² *leika*, v., *leikr*, m., av etymologiske varianter framgår at ordet har betydningen “dans”, “kamp” (de Vries, *Wörterbuch*).

²³ *Míms synir*, bare her. Navnet har trolig sammenheng med *Mimir* (str. 28) og *Míms hofuð* (str. 46); sannsynlig betegnelse på jotunsønnene.

²⁴ Fuglen i verdenstreets topp er et tradisjonelt motiv (Holmberg, *Der Baum*, s. 65 og Eliade, *Shamanism*, s. 273). I Gm 32 sitter en ørn i Yggdrasills topp. Nordal antar at hanen i Vsp er fritt oppfunnet av dikteren (*Vøluspá*, s. 85). Hanen er som kjent et dødssymbol; kan den være attrahert til Vsp nettopp i denne egenskap? Det ville i tilfelle bekrefte *galgviði* som dødsrikevariant av verdenstreet.

²⁵ Nordal foreslår *galgviðr* = offerlund, blotlund, et forslag som Holtsmark slutter seg til. Men det er vanskelig å se at en jotun har noe å gjøre i en offerlund. Hengningsoffer ble forrettet til Odin og ikke til jotnene.

verdenstreet å gjøre. Problemet om man står overfor enhet eller mangfold, er likevel av interesse; nærmere forskning på dette felt vil kunne kaste lys over de tradisjonshistoriske forhold.

Tremotivet dukker opp igjen i str. 27–28 hvor det er knyttet til de dunkle leddene *Heimdalar hlióð* og *Valföðrs veð*, strofene utgjør et av Vsp-forskningens store *cruces*. Vår forståelse av treet som vesentlig strukturelement i diktet vil trolig kaste lys over den uklare perikopen.

<p>27. <i>Veit hón Heimdalar
hlióð um fólgi
undir heiðvornom
helgom baðmi;
á sér hón ausaz
aurgom forsi
af veði Valföðrs –
vitoð ér enn, eða hva?</i></p>	<p>Gjemt er Heimdalls
hørsel, vet hun,
under det hellige,
høgreiste treet;
elv ser hun fosse
aurblandet fram
fra Valfars pant!
vet dere nok, eller hva?</p>
<p>28. <i>Ein sat hón úti,
þá er inn aldni kom,
yggiungr ása,
ok í augo leit:
“hvers fregnið mik?
hví freistið mín?
alt veit ek, Ódinn.
hvar þú auga falt:
í enom mæra
Mímis brunni!”
drekkr miðð Mímir
morgin hverian
af veði Valföðrs –
vitoð ér enn, eða hva?</i></p>	<p>Ensom satt hun ute
da den eldgamle kom,
æsers Yggiung,
og så henne i øyet:
hvorfor freger dere
og frister meg?
alt vet jeg, Odin,
om øyet du gjemte
nede i Mimes
navngjetne kjelde.
Mjød drikker Mime
hver mogenstund
av Valfars pant –
vet dere nok, eller hva?</p>

Str. 27 danner innledning til nytt avsnitt. Bruddet er etter vår mening ikke tematisk, kun stilistisk.²⁶ Den episke fortellestil avskjæres med str. 26 og oppmerksomheten rettes mot volven med ordene: *Veit hón* i str. 27. Åpningsformelen er en parallell til åpningsordene i tre foregående strofer: str. 2 (*Ek man*), str. 19 (*Ask veit ek*) og str. 21 (*Þat man hón*). Formelen markerer dels den fortellertekniske overgang, dels understreker den volvens funksjon av åpenbaringsmedium. Det nye stevet som setter inn fra og med str. 27: *vitoð ér enn, eða hva?* gjør sitt til å understreke at det som her følger, er skjebnesvangert og betydningsfullt for hele skaperverket. Stevet gjentas i str. 28, 33, 39, 41 og 48, altså gjennom hele det avsnittet som danner opptakten til Ragnarok. Deretter videreføres det i str. 62 og 63. Strofene 27–28 kommer

²⁶ Samlige Vsp-komentatorer mener at str. 27 danner tematisk brudd i diktet, og flere vil foreta omplussing av strofene. Lengst går Schneider som både finner tematisk og stilistisk brudd ved str. 27. Hans konklusjon er at Vsp er sammensatt av to heterogene diktverk. (*Eine Ureda*.)

derved til å danne innledning og overgang til volvens egentlige profeti: de visjonære utsagn som røper hva framtiden vil bringe.

At det er verdenstree som omtales i str. 27, framgår av følgende karakteristikkk; *undir heiðvǫnom helgom baðmr. Baðmr, m. = tre*, substantivet brukes om *Yggdrasill* i str. 19: *hár baðmr. Helgom* har tydelig religiøs/kultisk konnotasjon (Jfr Bugge: *Studier*, s. 492). *Heiðvǫnom*, dat. sing. av *heiðvanr* er imidlertid mer problematisk. Sammensetningen forekommer kun her, og for begge sammensetningsledd gjelder at de har alternativ betydningsmulighet. - *vanr* kan bety ett av to: 1) vant til, 2) blottet for, som mangler. I sistnevnte betydning forekommer ordet annetsteds i Vsp: str. 8: *var þeim vettergis/vant ór gulli*, manglet de aldri gull. Av Fritznerns eksempler framgår at betydningen "mangle" forekommer hyppigst i Eddalitteraturen, mens betydningen "vant til" er langt den hyppigste i annen middelalderlitteratur. Hvorvidt Fritznerns eksempelvalg representerer en tendes, skal være usagt.

Første ledd *heið-* kan være ett av to: 1) *heið*, n. = klart vær, skyfri luft eller 2) *heiðr*, m. = heder, ære. Holtsmark forkaster siste betydning ettersom -r der hører til ordstammen og derved skulle være representert i en sammensetning. Hun foretrekker derfor *heið* = klart vær. For -*vanr* foretrekkes betydningen "mangle" og hun oversetter: "som ikke har blå himmel over seg" (*Forelesn.* s. 37). Holtsmark ser sammenheng mellom utsagnet i str. 27 og *ausinn hvítaauri* i str. 19: "Dersom *hvíta-auri* i str. 19 virkelig skulle være "hagl", ville jo dette være smukt" (ibid). – Bugge knytter også til str. 19 når han argumenterer for denne tolkningsmuligheten: "Det synes tvivlsomt, om Forklaringen af *heiðvǫnum* som "vant til den klare Luft" er riktig, da Asken stadig overøses med Vand. Snarere betyder maaske *heiðvǫnum* "vant til ære" om Træet, hvilket man viser Ære og Dyrkelse som helligt, jfr. *heiðverðr* af *heiðr*, Ære. Ogsaa ellers anvendes *heiðr* om det guddommelige" (*Studier*, s. 492). – Oversettelsen "vant til klar luft" foretrekkes imidlertid av de fleste, f.eks. Gering, F. J. Neckel, D/H, Nordal. Bortsett fra Bugge, som åpner for kultiske perspektiv, diskuterer samtlige innenfor mytotopografiens bilde. Fra den synsvinkelen gir trolig Holtsmark best enhet: "det hellige tre som ikke har blå himmel over seg". Trolig forestiltes verdenstreet med røttene i underjorden å strekke seg gjennom Midgard og like opp i gudenes heimer, hvor den guddommelige overøsing av *hvítiaurr* må ha foregått.

Enda et element i str. 27 viser at det treet det er tale om, er *Yggdrasill*: *á sér hón ausaz aurgom forsi*, elv ser hun fosse aurblandet fram. *aurgom* gir assosiasjoner til *hvítiaurr*.²⁷

I str. 27 fremstilles gudeparet Odin (*Valfǫðr*) og Heimdall, et par som har særlig interesse for Vsp-dikteren. Kombinasjonen Odin/Heimdall foreligger allerede i diktets åpningsstrofe: *mögu Heimdalar* og *Valfǫðr*. Her står man overfor interessante spørsmål angående Vsp-dikterens teologi spesielt og norrøn teologisk tradisjon generelt. Om det er Vsp's kosmisk-eskatologiske

²⁷ *á sér hón ausaz*, vanlig forklares *á* som prep. "på", et subst. må da underforstås, f.eks. "vann". Nordal foreslår *á* = subst. "elv", som i tilfelle må tenkes ha sitt ursprung i Mimes kilde.

problemstillinger som har fremtvunget konstellasjonen, lar seg ikke avgjøre med vår mangelfulle kunnskap om eventuelle teologiske grupperinger i det religiøse miljø. Heller ikke volvens eventuelle mytiske forhold til disse to guder spesielt er klarlagt. Problemet faller i sin bredde utenfor vår ramme, men deler av det er likevel relevant for så vidt som Heimdalls forhold til verdenstreet har vært omdiskutert (Sml. Pippings teori om identitet mellom Heimdall og treet, *Eddastudier* I, 2). Her må vi nøye oss med å slå fast at duoen Odin/Heimdall i str. 27 på ett eller annet vis er knyttet til verdenstreet. De to gudenes attributter er oppbevart i trets umiddelbare nærhet. Dette er et forhold som viser seg fatalt. Spørsmålet er hva som skjuler seg bak volvens dunkle ord i str. 27–28.

Heimdalls *hlióð* er *fólgit*, skjult, under verdenstreet. *Fólgit*, perf.part. av *fela*, skjule, overgi, overlate til bruk. Om tydingen av *hlióð* er det ingen enighet. Subst. forekommer også i str. 1: *Hlióðs bið ek allar*. Der oversettes det alminnelig med "taushet, stillhet", dvs. den lydhørhet fra forsamlingen som er nødvendig forat volven skal kunne bære fram sitt budskap. Ordet har også betydningen "hørsel" og "lyd"; av den sistnevnte betydning har man postulert betydningen "horn", instrumentet som frembringer lyd.

Fela tar både konkret og abstrakt objekt. Nordal (*Völuspá*, s. 64), D/H og de Vries (*Rel. gesch.* 2, s. 299) tolker *hlióð* abstrakt som henholdsvis "hørsel", "rituelles Schweigen" eller "Kultlied". Pering (*Heimdall*, Lund 1941) hevder merkelig nok at bare konkrete gjenstander kan være *fólgit*, derfor betydningen "horn". Slik har flere tolket ordet, f.eks. Bugge, F. J., Neckel.

At Heimdall har forbindelse med et horn, fremgår av str. 46: *hátt blæss Heimdallr, | horn er á lopti*, høyt blåser Heimdall, hornet er løftet. Nå kan en innvende at forekomsten av *horn* i str. 46 i for høy grad har påvirket tolkningsdiskusjonen av *hlióð*. Å anta en sammenheng mellom de to begrepene viser seg begrunnet. Mellom strofene 27–28 og 46–47 er der flere paralleller. Gudeparet Odin/Heimdall opptrer i begge avsnitt, hver av dem er i de respektive perikoper knyttet til en spesiell gjenstand. Det er nærliggende å parallellføre leddene *Míms hǫfuð* (str. 46) og *Mímir* (str. 28), følgelig har de begge å gjøre med Odins *veð*, pant. Parallellismen mellom avsnittene blir fullstendig om man relaterer *horn* (str. 46) og *hlióð* (str. 27), og det dertil kommer at personer og gjenstander i begge avsnitt er knyttet til verdenstreet Yggdrasill.

Saklig sett gir oversettelsen av *hlióð* med "horn" god mening.²⁸

I str. 27 røper volven at Heimdalls horn ligger skjult under treet. I str. 46 er hornet *á lopti*, hevet opp i luften, dvs. i bruk. Rammen om de to avsnittene er identisk: Heimdall, Odin og treet. I første tilfelle er situasjonen ennå statisk, balansen i kosmos er tilsynelatende et faktum, noe som Vsp-dikteren symboliserer på typisk måte: i bildet av verdenstreet, ennå høyreist og mektig. For den som ser dypere ned, volven, åpenbares derimot andre fremtidsperspektiver. Den truende fremtid symboliseras ved to gudeattributter skjult ved trets

²⁸ *hlióð* oversettes med "horn" av bl.a. Bugge, F. J. Gering, Neckel.

for. I str. 46–47 er det statiske bildet forvandlet til oppbrudd og tumult: Heimdall tar hornet i bruk; Odin har forbindelse med den skikkelse som i sin tid forvarte Valfaders pant. At Vsp-dikteren på genial måte med overgangen *hlióð/horn* gjør bruk av ordspill og skaper assosiasjoner, har forskerne ikke hatt øye for. Hornet som ligger skjult under treet, hornet, *hlióð*, som ikke er i bruk, er nettopp “taushet”, sml. str. 1. Nordals diskusjon er representativ for forskernes manglende vilje/evne til å yte de dikteriske kvaliteter anerkjennelse: “*hlióð*. Alm. opfattes dette således, at der menes Hejmdals horn . . . Dette er en tænkelig, men ingen naturlig forklaring (hvorfor satte i så fald digteren ikke horn i st. for *hlióð*? horn vilde i enhver henseende have passet lige så godt)” (*Völuspá*, s. 64). Hadde dikteren fulgt Nordals krav til samordning, ville hans dikteriske fantasi og assosiasjonsskapende evne vært så mye mindre enn den er.

Enda ett element i str. 27 må omtales: *Valfōðrs veð*. Dette vil, om ikke direkte, så indirekte kunne belyse tresymbolets omfang og innhold i diktet.

Veð, n. = pant, meningsinnholdet i billedbruken er noe enklere å få tak på enn hva gjaldt *hlióð* ettersom dikteren i den følgende str. 28 utdypes hva som skjuler seg bak begrepet: *Valfōðrs veð* = Odins *auga*, øye, som ligger skjult i Mimes brønn. Den tradisjonelle forklaring på mytologemet omkring det pantsatte øyet, grunner seg på en forhåndsoppfatning av Mimesbrønnen som visdomskilden *par excellence*. Nå viser det seg at det er Snorre som er opphavsmann til denne tradisjonen, sml. *SnE* I 68: . . . *Mimisbrunnr, er spekð ok mannvit er í folgit*. Snorres beretning om at Odin, for å få en slurk av visdomsdrikken, måtte legge sitt ene øye igjen som betaling, er imidlertid en tolkning av Vsp 27–28. Snorre er inkonsekvent på dette punkt, ettersom han annetsteds lar Mime representere visdommen fordi denne er blitt innehaver av gudenes attributter, sml. *SnE* I 68: . . . *Mimir, er fullr af vísindum, fyrir því at hann drekkur ór brunninum af horninu Giallarhorni*. Nå finnes der ett sted i Eddamaterialet bevitnet en sammenheng mellom skikkelsen Mime (Mim) og visdom: Sigrdr 13–14. Runer ble uttenkt av Odin fra den saften som sivet frem *ór hausi Heiðdraupnis*, fra Heiddraupnes haus (str. 13). . . *þá mælti Míms hǫfuð | fróðlíkt it fyrsta orð | ok sagði sanna stafi*, “da mumlet Mims hode første gang fram sin visdom og sanne ord sa det”. Til dette er å bemerke at Odin i Sigrdr er herre over situasjonen og materien, man kan ikke med noen grunn lese en ide om gudommelig offer ut av teksten. Tvert imot later det til at Odin ved rituelle tiltak kan nyttiggjøre seg enhver materie. Konklusjonen som må dras av dette, blir vidtrekkende. Det må være uriktig, som de fleste, å se pantsettingsmytologemet i Vsp 27–28 som en variant over myten om Odins selvføring i Hv 138. *Veð*, pant, må her ha andre relasjoner.

Det er nødvendig å rette søkelyset mot *pantinstitusjonen* i norrøn tradisjon generelt. Da vil det fremgå at offer-aspektet ikke er det som særmerker pantinstitusjonen. Pantet representerer heller en kontrakt mellom to eller flere parter i en konflikt. Jfr *KultLeks* s.v.: “*Veð* er oftast kontrakt pant slik at *veðsetjunga* er resultatet av ein avtale mellom partane”. Pantet er ikke primært

en form for betaling, men er et konkret uttrykk for avtalen mellom partene.²⁹ Følgelig ser man at den tradisjonelle oppfatningen av *Valfǫðrs veð* som betaling for en munnfull visdomsvann, må være forhastet.

Spørsmålet er om Vsp direkte eller indirekte omhandler en konfliktsituasjon som kunne kreve forliksavtale og fredsslutning. Svaret er positivt. Konflikt-situasjonen omtales i str. 21–26 umiddelbart forut for pantet. Avsnittet er en av hovedkildene for vårt kjennskap till norrøn tradisjons theomakimyte, det som refereres er striden mellom æser og vaner. Det er forbausende at der ikke har vært trukket forbindelse mellom krigsberetningen i str. 21–26 og omtalen av pantet i str. 27. Er først en slik sammenheng påvist, sees den episke sammenheng i diktet på et punkt hvor man tidligere antok fullstendig stilistisk og tematisk brudd.

Pantet har nær sammenheng med en annen velkjent institusjon i rettslivet: gisselutvekslingen. Bruksformene og bruksbredden av denne institusjonen er for lite undersøkt hva gjelder norrøn rettslig og religiøs tradisjon, men så mye er sikkert at gisselen var garant for fredsavtalen mellom stridende grupper. Av kildematerialet over krigen mellom æser og vaner utgjør beretningene om gisselutveksling langt den lengste del av det samlede materialet, (sml. Vaf 38–39, Ls 34, Ys 4). Det har vært noe av et tankekors at Vsp, den eneste av kildene som omhandler selve konflikten, ikke med et ord nevner fredsavtaler og gisselutveksling. – Nå viser det seg imidlertid at dette har vært en noe forhastet antakelse.

Vsp-dikteren har ikke vært ukjent med tradisjonen om fredsavtale og forlik etter krigen, og den har heller ikke vært ham likegyldig. Ved sin særegne assosiative fremstilling lar han flere av leddene i handlingsgangen være underforstått. Han nevner ikke forlik og evt. gisselutveksling, men går like til pantet. Pantsetting kan betraktes som en mildere form for gisselgiving. Pantet utgjøres av en del av en persons eiendom eller legeme, gisselutgiving omfatter personen som sådan. Et moment av offerideologi klinger med både hva gjelder gissel og pant: gisselen var som nevnt en garant; dersom de forlikte partenes forpliktelser ikke ble overholdt i henhold til avtalen, skulle gisselen ofres. Enten ble han da "tatt", dvs. tatt til eiendes (Sml. Njord, Ls 34), eller han ble drept. En vanlig måte å eksekutere straffen på, var å drepe gisselen symbolsk, dvs. å lemleste ham på legemet. Hyppigst ble dette gjort ved blinding. Dette kaster unektelig lys over Vsp 27–28. Odins øye sies å være pantsatt, tatt fra Odin og overgitt Mímir. Forklaringen må være den at Odins pant er inndradd, han er faktisk blindet på det ene øye. Det forhold at Mímir har tatt pantet i bruk, *Drekkir mið Mímir | morgin hverian | af veði Valfǫðrs*, kan bare bety at pantoppkreveren nå betrakter gjenstanden som sin egen. Av dette må tilhøreren slutte en eneste ting: forholdet er resultat av avtalebrudd og svik.³⁰ Odin

²⁹ For pantsettingsregler på germansk område, se Amira, *Germanisches Recht 2*, s. 110 f.

³⁰ Jfr. Amira (ibid) og Maurer om gisselen: "Geiseln, welche für die Haltung des Friedens gestellt worden waren, und durch den Bruch dieses Friedens dem Tode verfallen sind" (*Alt-norwegisches Staatsrecht 3*, s. 405).

representerer æsene, og disse har ikke holdt sine forpliktelser. Edsbrudd og svik omtaler også dikteren: *á gengoz eiðar | orð ok særi | mál þoll meginlig, | er á meðal fóro*, “eder brøt de, ord og løfter, alle de sterkeste avtaler brotnet” (str. 26). Dersom fredsavtalene var blitt overholdt, skulle pantet (gisselen) ha ligget urørt. Det er viten om gudenes svik volven røper i str. 27–28, noe som forklarer hennes overlegne og refsende holdning overfor guden i dette avsnittet. Gudenes svik får nemlig katastrofale følger for hele kosmos.

Sin vane tro har dikteren skapt sammenheng ved å stille sammen fragmenter av kjent mytestoff. Krigen omtales (str. 23–25), fredsslutningen omtales i form av et kort referat av vilkårsdiskusjonen (*hvárt skyldo æsir | afráð gialda | eða skyldo goðin þoll | gildi eiga* (str. 23), “om æsene burde bære tapet, eller gudene skulle ha skadebot”). Dikteren antyder ikke at pantsettingen har vært gjensidig, tilhøreren fristes til å tro at æsene alene ble dømt til bot. Forklaringen kan også være at pantene, fredssymbolene, ble utvekslet gjensidig, men først etter avtalebruddet blir pantet interessant i dikterens perspektiv. Ettersom kun æsenes pant nevnes, skjønner tilhøreren at denne gruppen er skyld i svik. Myten om de svikefulle æsene kan være tradisjonell, og her øyner man forklaringen på et merkelig forhold i Ys 4: vanene skjønner at æsene har sveket dem i mannebytte ved gisselutvekslingen, de er i sin fulle rett når de dreper gisselen Mime, og æsene synes å godta denne handlingen uten mottiltak. Altså må de selv erkjenne skyld for svik. Vanegislene derimot, holdes høyt i akt og ære hos æsene.

Trolig er *Heimdalar hlióð* en saklig parallell til *Valföðrs veð* i str. 27. Derved fremstår også Heimdall som representant og fredsgarant fra æsenes side i konflikten med vanene. Derfor har også han måttet “ofre”, utlevere, sitt pant etter edsbruddet.³¹

Vi ser hvordan dikteren med beundringsverdig økonomi har utnyttet mytefragmenter for å skape stigning og driv i det budskap og den verdensforklaring han vil forkynne. Han er ute etter å vise hvorfor utviklingen må gå *ad undas*, stoff og detaljer som ikke har betydning for hovedperspektivet utelates.

Vår interesse for str. 27–28 grunnet seg på forekomsten av tremotivet. Tilsynelatende er nå treet trengt helt i bakgrunnen. Men det vil fremgå av det foregående at først må meningsinnholdet i de dunkle utsagnene i str. 27–28 gripes, deretter kan tremotivet få sin rette belysning og plass.

Treet står i str. 27 som symbol for tingenes tilstand slik volven avslører at den faktisk er. Treet er det overordnede og sammenfattende uttrykk for kosmos’ skjebne slik denne i utviklingens gang er formet.

Derved kan man gripe den dype mening i bildet av *Heimdalar hlióð* skjult *undir heiðvonom helgom baðmi*. Det ligger en skjebnesvanger ironi i bildet: det guddommelige verdenstre, det høyreiste, hellige symbol på skaperverket, er grunnet på svikets symbol: det inndradde pantet.

³¹ Forestillingen om gudenes pant i konflikten med jotunmaktene har trolig hatt flere varierende utforminger, jfr. Gf 21 hvor Tys hånd er *veð*, pant, i Fenrisulvens gap. At Heimdall har måttet pantsette sitt varselhorn, gir god mening. Av str. 42 og 46 ser man at jotunmaktene forbereder kamp ennå før gudene vet hva som stunder til.

Str. 27b–28 uttrykker den tilslørte katastrofen med et annet bilde: i kilden, *Mímis brunnr*, ligger *Valföðrs veð*. Kilden er tenkt plassert ved treets fot. (*á sér hón ausaz aurgom forsi*, det er omdiskutert om *á* skal forstås som prep. “på” eller som subst. “elv”); men det er i alle tilfelle klart at str. 27 billedmessig sett utgjør et motstykke til str. 19, slik at det er legitimt å tenke seg kilden plassert i treets umiddelbare nærhet.) Kilden bar i str. 19 navnet *Urðar brunnr*. Denne er tradisjonelt knyttet til gudene (sml. Hv 111). I str. 28 er det ikke tale om en ny kilde, det er *Urðar brunnr* som har skiftet navn til *Mímis brunnr*.³² Navn og navngiving var viktige forhold i det norrøne samfunnet, navneskifte betegner at kilden har skiftet eier.³³ Og det har skjedd som en følge av gudenes svik. Samtidig ble Odins pant (øye) panteoppkreveren Mímirs rettsmessige eiendom, og med dette er han i stand til å leske seg av livskilden. Volvens ord *i enom mæra Mímis brunni*, i den navngjetne Mimesbrønnen, er fulle av hån. Navngjeten er kilden fordi den på en så ironisk måte har skiftet eier. Mytologemet uttrykker at æsene som følge av svik står uten makt til å råde over livsstrømmens utvikling. Det må være pinefullt for Odin å få seg omstendelig forelagt hvordan Mímir mesker seg med livsdrikken: Odins eget kraftfulle øye gjør vann til mjød for styggen.³⁴ Dikteren lar volven dvele ved det ømtålige tema; Odin må ta imot hån.

At Odins pant er tilfalt Mímir, er katastrofalt for verdenstreet. Den livsfriske tilstand er en saga blott, fremtiden vil bringe avkrefteelse (Jfr. str. 47: *ymr it aldna tré*).

Vi ser av det foregående at de meningsbærende elementer i str. 27–28 holdes sammen av tremotivet. Hvorvidt tremotivet i noen grad har påvirket dikterens valg av eller utforming av mytologemet, er usikkert. Men man kan i alle fall si at dikteren har innordnet elementene under det ene: treet som kosmos’'s symbol.

<p>31. <i>Ek sá Baldri,</i>
 <i>blóðgom tívor,</i>
 <i>Óðins barni,</i>
 <i>ørløg fólgin;</i>
 <i>stóð um vaxinn</i>
 <i>vøllø(m)hæri</i>
 <i>miór ok miøk fagr</i>
 <i>mistilteinn</i></p> | <p>Jeg så lagnaden
 lagt for Balder,
 blodig ofret,
 Odinssønnen;
 høyt over vollen
 vokste, så jeg,
 mjå og fager:
 misteltein.</p> |
|---|--|

³² Snorre opererer i Gf med tre brønner. Dette beror på en systematisering av Gm 28, Vsp 19 og 28. Brønnene har forskjellige navn alt etter hvilket perspektiv de sees i.

³³ Det er pregnant at treet i dette avsnittet ikke er navngitt. Har kilden skiftet navn og eier, står trolig treet i samme stilling. Dette kan forklare at verdenstreet har flere navn. Det heter f.eks. *Mímameiðr* i Fj fordi det der er i mørke makters vold.

³⁴ D/H legger ingen vekt på forvandlingen av vann til mjød. Men trolig er denne polariteten viktig: hele bildet bærer preg av kultiske foretak. Odins øye er pantet, og dette er den forvandlende instans. Bare fullgode gjenstander ble godkjent i pantsettingssaker (Jfr. Amira, *Germanisches Recht* 2, s. 22). Holtsmark stiller for store krav til logisk funksjonalitet når hun anfører at “et øye egner seg lite til drikkebeget” (*Forelesn.* s. 40).

Som nevnt ovenfor, markerer str. 27–28 overgang i volvens fortellingsstil fra erindringsreferat til visjonær profeti. Eksposisjonsverbene *man* og *veit* viker fra str. 30 for *sá* (*Sá hon valkyrior*). Hermed markeres en endring i fortellermediets psykologiske tilstand, fremtvunget ved Odins bønn om åpenbaring i str. 29: *Valði henni Herföðr | hringa ok men, | fé spiöll spaklig | ok spá ganda*, “Hærfar gav henne halsring av gull, fikk hennes viten og framtidssyner”.³⁵

Det som deretter følger, er numinøs kunnskap fremkommet under ekstatiske visjon (Jfr. str. 28: *Ein sat hón úti; sitja úti* er en term. tech. for varseltagning). Et forhold som gjør overgangen mellom de to delene av diktet mindre tydelig enn det som fremkommer her, er at beretningen fortsatt holdes i preteritum (eks. str. 30, 31, 35, 38 og 39: *sá*). Utsagn og visjon faller ikke sammen i tid; det som berettes må være fremkommet under tidligere visjonære opplevelser. Først ved str. 46 går beretningen over i presensform, man får inntrykk av at utsagn og visjonær opplevelse går i ett herfra. Diktets siste strofe danner en avsluttende rammebemerkning, og man er tilbake i situasjonen fra åpningsstrofen. Ringen er sluttet. At volvens utsagn spenner over kaos og kosmos, beveger seg på tvers av grenser for tid og rom, er ikke å undres over. Hennes spesielle evner som åpenbaringsmedium proklameres i str. 29: *sá hón vítt ok um vítt | of veröld hveria*, “vidt så hun ut over alle heimer”.

Str. 31 markerer en tragisk hendelse som er skjebnesvanger for hele skaperverket: drapet på Balder. Det er fruktesløst å begi seg inn på en diskusjon om hvorvidt *sá* her betyr at drapet på Balder ble begått en gang i urtiden eller på et bestemt stadium i den kosmiske prosess. Vsp-dikterens tidsoppfattelse er et studium for seg, her må man se det mytiske perspektiv som alltid er hevet over grensene for profan tid. At myten om Balders død ikke hører til urtidsberetningene, men til forestillingene omkring *eschaton*, tyder f.eks. Gm 12 på: Balder bor i Breidablikk inntil videre. Trolig knytter Vsp-dikteren til en slik tradisjon når han lar Balders død være opptakt og innledning til undergangsfasen.

Dette avgjørende stadium i verdensutviklingen markeres på en måte som har vist seg typisk for Vsp-dikteren: fortellingen knyttes til tremotivet. Her ikke til *hár baðmr* (str. 19) eller til *heiðvanr baðmr* (str. 27), men til en langt mer uanselig form: til *mistilteinn*. *Mistilteinn*, m. er navn på en snylteplante, *teinn*, m. = rotskudd av en eller annen vekst; *mistill*, m. finnes som navn på snylteplanten også i runeinnskrifter (Fritzner IV). Trolig er det et lånord, sml. ags. *misteltan* (Holtsmark, *Forelesn.*). Det norske navnet er i nyere tid “leaved” (*KultLeks*).³⁶

³⁵ Holm-Olsen emenderer som de fleste *fé til fekk*. Det er logisk å se *spiöll spaklig | ok spá ganda* som volvens gjengave til Odin. Gaven var forpliktende. Det er ulogisk å se v. 2–4 som obj. for *valði*; da ville det være Odin som utstyrte volven med de profetiske evner. Odin kommer for å få kunnskap om framtiden (jfr. Bdr). Halsringen er et tradisjonelt Frøya-attributt. Ys 4 nevner at det var Frøya som lærte æsene å seide. Den profetisk-visjonære side ved seiden later til å ha vært kvinnespesielle doméne (jfr. Ys 7). Når Odin overrekker volven halsringen, viser dette volvens overlegenhet som profetisk medium.

³⁶ Jfr de Vries, *Wörterbuch*, *mist* = lort, jfr. *miga*. Navnet er mulig oppkommet fordi planten

Man har ikke vært oppmerksom på at mistelteinen og verdenstremotivet i Vsp hører sammen. At de to bæres av samme rot og motivmessig utgjør en enhet, blir da også først tydelig når tremotivet innrømmes den store plass det har i diktets struktur. Mistelteinen vokser i toppen på verdenstreet Yggdrasil. På genial måte illustrerer dikteren i str. 31 vendepunktet i verdensutviklingen ved å kombinere de to nye "skudd", Balder, det nye skudd på gudeættens stamtre, og mistelteinen, et utskudd på verdenstreet.

Str. 31 understreker at Balder fungerer som den unge guden. Han er sønnen, *Óðins barn*. Nordal anfører at apposisjonen *Óðins barni* er tungtveiende (*Völuspá*, s. 71); men dens hensikt er trolig ikke som Holtsmark antar, å understreke far-sønne-forholdet for å vekke tilhørerens medfølelse (*Forelesn*, s. 43: "det blir nesten sentimentalt"). Som sønnen er Balder representant for gudeætten; hans skjebne er prototypisk.

Volven har skuet hva skjebnen skjulte for Balder; forestillingen om det predestinerte ligger i uttrykksmåten: *Óðins barni ørløg fólgin*. Balders ørløg, skjebne, lå i mistelteinen. Denne har i skjebneperspektiv igjen ligget skjult i verdenstreet's frø, i *miotvið mæran / fyr mold neðan* (str. 2).

For at parallellismen mellom Balder og mistelteinen skal bli tydelig, er det viktig å fastholde det karakteristiske ved planten utfra oldtidens syn. Mistelteinen var først og fremst ansett som en sykkelig utvekst på vertsplanten (*KultLeks*). Vsp-forskere har vært ensidig opptatt av at mistelteinen står vintergrønn; utfra dette trekket har man sluttet at den representerer livsprinsippet. (En slutning som har fått vidtrekkende konsekvenser for synet på Balders funksjon og vesen.) Videre har man ukritisk fulgt Neckels avgrensning av mistelteinens voksested til eiketreet.³⁷ (Sml. f.eks. Holtsmark, *Forelesn*, s. 44). Man gjør seg da skyldig i det mistak å overføre til nordiske forhold hva klassiske kilder anfører om planten. Men det som gjelder den sør-østeuropeiske planten, gjelder ikke uten videre for den som vokser på nordligere breddegrader. Den skandinaviske mistelteinen forekommer nemlig sjelden på eik, ikke på alm eller bøk, men derimot på andre løvtrær. Botanisk sett er der intet til hinder for at den kan vokse på ask. (Sml. str. 19: *Ask ... Yggdrasil*.) Mistelteinen var tidligere langt mer vanlig enn den er i våre dager (*KultLeks*). Den har form av en kulerund busk, vokser helst i toppen av moretreet; stengelen er leddet og brekker lett i tørr tilstand. Den er altså enestående lite egnet til å visualisere en pil eller et spyd (Sml. str. 32: *skiota* som forutsetter en av delene). Det er følgelig ikke krav til likhet mellom substans og funksjon som har fremtvunget mistelteinen i str. 31. (Bugge anfører at *mistelteinn* forekommer som sverdnavn i to sagatekster: *Hervarar saga* og *Hrómundar saga Grípssonar*, men mener navnene må være avledet av myten (*Studier*, s. 47, n. 1 samt s. 269)).

brer seg v. hj.a. fagleekskremitter. Knyttet også dikteren til motivet "fuglen i verdenstreet's topp"?

³⁷ Jfr. Neckel, *Die Überlieferung*, s. 175 f. Neckel følger Frazer på dette punkt (*The Golden Bough* 2, s. 343 ff.).

Spørsmålet er så hva som kan ha forårsaket dikterens valg av drapsvåpen; er det tradisjonsmessige årsaker eller andre.³⁸ Planten er ikke nevnt i andre Eddadikt. Mistelteinen opptrer hos Snorre i Gf 33, men kan her være forårsaket av Vsp 31. Holtsmark synes å anta en foregående tradisjon når hun tilbakefører Friggs svar til Loke til et tapt dikt som synes å kunne rekonstrueres: *vex viðarteinungr | vestan Valhall | ungr sá þótti | eiðs at krefja* (*Forelesn.* s. 44). Om dette er holdbart, er vanskelig å avgjøre; dersom en slik strofe kan bevitnes, er det dermed ikke sagt at den har eksistert uavhengig av Vsp. Bdr nevner ikke drapsvåpenet med ett ord. Flere fortolkere har imidlertid villet lese en hentydning til planten i dette diktet som omhandler nettopp Balders død. Det har vært henvist til et uttrykk i Bdr. 9: *Hóðr berr hávan | hróðrbarm þinig; – hróðrbarmr = hróðrbaðmr*, overgangen er en parallell til *ættbarmr = ættbaðmr*. Sammensetningen er unik; *baðmr*, m. = tre; *hróðr*, m. = berømmelse, ros. Bugge lar uttrykket *hávan hróðrbarm*, det høye, berømmelige treet, gå på mistelteinen (Bugge, s. 136). Så også Egilsson (*LexPo*). Nordal følger denne tradisjonen (*Völuspá*, s. 71). Holtsmark refererer N. og har intet å innvende mot hans forståelse av at uttrykket gjelder mistelteinen (*Forelesn.* s. 44). Dette er trolig en feiltolkning. *Hróðrbarmr* viser ikke at dikteren har vært ukjent med planteslaget misteltein, uttrykket er en kjenning for Balder. Dette viser adv. *þinig*, hit, som må forstås utfra den talende volvens situasjon. Hun befinner seg i underjorden ved dødsriket; det som skal bæres dit ned, er ikke mistelteinen eller drapsvåpenet, men den drepte Balder (Sml. Vsp 33: *á bál bera* om Balders drapmann). På denne måte har også D/H forstått uttrykket: “hróðbarm ... Gemeint ist Baldr”, s. 588). Så også Kuhn: “hróðrbarmr (Bdr 9) ... (bezeichnung Baldrs)”, (*Wörterbuch*, s. 101). Slik har også Holm-Olsen oversatt uttrykket “Hod fører hit den høye guden” (*Eddadikt*, s. 145).³⁹ *Hróðrbarmr* brukt som Balderliknelse gir assosiasjoner til forestillingen om slekten som et tre, slektstreet. Dikteren av Bdr vil med denne ordbruken understreke Balders rolle som representant for gudeætten og, må man tro, hans skjebne som prototypisk for de gode makter.

Det er altså bare Vsp som knytter mistelteinen til mytologemet om Balders død. Til gjengjeld er sammenhengen mellom teinen og treet overbevisende i Vsp. Følgelig må man spørre om Vsp-dikteren selvstendig har kombinert de to motivene ettersom det ene helt mangler i den øvrige Eddadiktning. Vsp-dikteren utnytter mistelteinens spesielle egenskaper til å skape sammenheng og

³⁸ For mistelteinens folkemedisinske betydning, se Bugge, *Studier*, s. 47; Neckel, *Die Überlieferung*, s. 177 f.; Heiler, *Erscheinungsformen*, s. 74. Også de Vries, *Rel. gesch.* 2, s. 42 f. og van der Leew, *Phänomenologie der Religion*, s. 46 og *KultLeks.* s.v. I Saxos beretning drepes Balder av et sverd (Saxo III), dette er trolig en senere versjon. de Vries antar at mistelteinen har hørt til en opprinnelig tradisjon (*Rel. gesch.* 2, s. 242).

³⁹ Dikteren anvender her et tradisjonelt ættesymbol, sml. *Sonatorrek* 11: “... Gauteguden hevet opp i guders heim ættens ask, av meg vokset, skuddet fra min hustrus stamme”. (Holtsmark, *Eddadikt og Skaldekvad*). Tremotivet som ættesymbol leder Kabell til å tolke mistelteinen som kjenning for drapsmannen Hodd (*Balder und die Mistel*). Kabell har rett i at symbolikken i Vsp 32 virker på flere plan. Der er en likhet mellom mistelteinen og Hodd. Like paradoksalt og uventet som at mistelteinen kunne bli et våpen, er det at den blinde Hodd kunne bli sin brors banemann.

ledighet i komposisjonen, noe som viser at han har fullgode kunnskaper om planteslaget. Det viser seg derfor uriktig, som Nordal o.fl. gjør, å lese ukyndighet ut av uttrykksmåten: *stóð um vaxinn | vollo(m) hæri | miór ok miók fagr | mistilteinn*. Ifølge Nordal viser *vollom hæri*, høyt over vollene, at dikteren ikke har visst at planten vokste i tretoppene. Han innrømmer en viss mulighet for at uttrykket er et bilde på at den vokser høyt oppe, men ordet *meiðr*, m. = tre, brukt om planten i den følgende str. 32, viser til fulle dikterens misforståelse. Han må ha forestilt seg mistelsteinen som et treslag (*Völuspá*, s. 71).⁴⁰ Også Bugge anfører at ordvalget *meiðr* er påfallende i str. 32: *Varð af þeim meiði | er mærsýndiz | harmflaug hættlig*, "Greinen som syntes så grann og myk, ble en sorgens pil" *Meiðr*, m. har alminnelig betydning av en rett stang, order betegner i prosaisk språkbruk aldri et levende tre. Bugge tilføyer at merkelig nok er verdenstreet i Hv 138, i Gr 34 og i Fj 20, 24 omtalt med ordet *meiðr* (*Studier*, s. 499).

At det noe påfallende *meiðr* brukes om misteltein, støtter vår teori om sammenheng og enhet mellom planten og verdenstreet. Dikteren har med overlegg valgt et begrep som tradisjonelt var knyttet til verdenstreet (Hv, Gm) for å skape assosiasjon. Et annet forhold er at *meiðr* i betydningen "tørr stang" særlig godt viser mistelteinens karakter av gebrekkelig misvekst. Det er nettopp ikke det livsfriske nye skudd. Holtmark gir videre eksempel på at *meiðr* ikke bare er brukt om treet, hun viser til betydningen "grein", eks. *vingameiðr* i HHI.

Diskusjonen om hvorvidt Vsp viser kjennskap til planteslaget misteltein, har i flere tilfelle ført til antagelser om diktets opphavssted (eks. Nordal; Holtmark). Diskusjonen har ikke vist seg særlig fruktbar eller velegnet, kanskje særlig fordi man har unnlatt å skille mellom de to leddene i drapsberetningen: planteforvandlingsmotivet og drapsvåpenet.⁴¹ Man må spørre om begge leddene eller om ett av dem har vært knyttet til myten om Balders død forut for Vsp, eller om det er Vsp-dikteren som står for kombinasjonen av de to leddene og Baldersdød-myten.

Som nevnt er ikke drapsvåpen eller døds måte nevnt i den øvrige Eddadiktning som omhandler Balders død. Man står da overfor den mulighet at kombinasjonen av motivene er Vsp-dikterens fortjeneste. Planteforvandlingsmotivet har vi dog vitnesbyrd om i Gautrekssaga. Der ser vi at planten som forvandles til dødbringende våpen, var et motiv som var knyttet til Odinnriter.⁴² Balder som Odins sønn kan mulig forklare hvorfor slike riter attraheres av myten om Sønnen. Med bruk av *reysproti* i Gauts. 7 er man inne i problemer omkring kongeideologien hvis forhold til Odin/Balder er for lite utforsket.⁴³

⁴⁰ D/H bermerker riktig: Er nennt ferner die Mistel "schmächtig" und kann deshalb mit *meiðr* keinesfalls einen stattlichen Baum gemeint haben" (s. 44).

⁴¹ de Vries framkjenner planteslaget egenverdi i myten om Balders død. Det vesentlige mener han er forvandlingsmotivet, som har indoeuropeiske paralleller (*Rel. gesch.* 2, s. 243). Han ser ikke mistelteinens spesielle symbolverdi innenfor Vsp-konteksten.

⁴² Jfr. f.eks. *Þáttir Styrbj.* *Sviakappa*, Flat. 2, 72, hvor *reysproti* forvandles til et spyd.

⁴³ Forvandlingsmotivet kan tyde på at myten har sammenheng med imitasjonsofring. Men heller ikke dette forklarer valget av planteslag i Vsp.

Vi kan bare slå fast at det utfra Eddamaterialet ikke er mulig å si med sikkerhet hvorvidt myten om Balders død opprinnelig var knyttet til planteforvandlingsmotivet eller ei. Det som er sannsynlig, er at bruken av misteltein som skjebnebærende plante, trolig er tilføyd tradisjonen av Vsp-dikteren selv. Det er vesentlig for ham å knytte den skjebnesvangre hendelse til diktets overordnede kompositoriske element: treet. Trolig har derfor både hensynet til komposisjon og kravet om uttrykksfull og dekkende symbolikk fremtvunget bildet av snylteplanten misteltein.⁴⁴

<p>46. <i>Leika Míms synir,</i>
 <i>en miqtuðr kyndiz</i>
 <i>at en(ø)galla</i>
 <i>Gjallarhorni;</i>
 <i>hátt blæss Heimdallr,</i>
 <i>horn er á lopti,</i>
 <i>mæli Óðinn</i>
 <i>við Míms hofuð;</i></p> <p>47. <i>skelfr Yggdrasils</i>
 <i>askr standandi,</i>
 <i>ymr it aldna tré,</i>
 <i>en iqtunn losnar.</i></p> | <p>Míms sønner leiker,
 men lagnadstungt
 klinger det gamle
 Gjallarhornet;
 sterkt blåser Heimdall,
 hornet er løftet,
 Hærfar taler
 med Míms hode.
 Yggdrasil står,
 men det eldgamle treet
 jamrer skjelvende,
 jotnen løses.</p> |
|---|---|

Str. 46/47 innleder den egentlige konfrontasjon mellom kreftene i tilværelsen, guder og demoner; det er Ragnarok som tar til. Og nok en gang lar dikteren treet billedliggjøre tilstanden i kosmos.

Str. 46 viser antagonismen mellom demonene, Mimssønnene, og æsene, representert ved Odin og Heimdall. *Leika Míms synir* må forstås som krigslek, rituell opptakt til krig av noe slag, sml. *leika* i betydningen "angripe, overfalle, ta fatt på noe" (Fritzner). Så f.eks. D/H: "die Riesen gerathen in Bewegung" (s. 61). Nordal mistolker trolig verset når han kommenterer: "De leger, – de er glade, føler seg fri og ubundne" (*Völuspá*, s. 89). Heimdall svarer med å blåse i Gjallarhornet; de foregående varsler er erstattet av et signal, Ragnarok skal begynne. *miqtuðr kyndiz* – skjebnen bekjentgjøres; *miqtuðr*, m., skjebne, sml. *miqtviðr* i str. 2, hvor aspektet av død og tilintetgjørelse ved skjebnebegrepet ennå bare er antydnet. Heimdalls *horn* er identisk med *Heimdalar hlið* i str. 27; mens det i det foregående var skjult i underjorden, er det nå *á lopti*, hevet opp i luften. I det hele ser man at det er billedrekkene fra str. 27–28 som gjenopptas i str. 46–47: Gudeparet Odin/Heimdall, pantene og treet. Gudenes pant, Odins *auga* og Heimdalls *hlið*, som lå skjult i underjorden i umiddelbar nærhet av treet, symboliserte våpenhvilen mellom kosmos' stridende parter. Når pantene nå er tatt i bruk av sine rettmessige eiere (Heimdall blåser i hornet; Odin taler

⁴⁴ Mye tyder på sammenheng mellom *mistelteinen* i Vsp 31 og *Lævateinn* i Fj 26. Våpenet har også der tilknytning til treet. Ifølge de Vries (*Wörterbuch*) er ordet sammensetning av *læ-*, n. = skade, svik; og *teinn*, m. = tein, stokk. Mistelteinen volder skjebnesvanger skade. Den er et pervertert skudd på livstrets stamme. Svik er også brodermord, jfr. den insinuerte sammenheng med Lokeskikkelsen (str. 35). *Lævateinn* er i Fj knyttet til Loke. Kan *Lævateinn* være ett av de tradisjonshistoriske mellomledd mellom *misteltein* i Vsp og sverdet i Saxos fortelling?

med Mims hode),⁴⁵ betyr det at fredstilstanden er brutt, den gamle konflikten er blusset opp, og denne gang med skjebnesvangert alvor. Skjebneaspektet visualiseres ved treet, det er nå gammelt og medtatt, *skelfr Yggdrasils | askr standandi, | ymr it aldna tre. Standandi*, stående, skal trolig skape assosiasjon til en foregående beskrivelse av verdenstreet: *Ask veit ek standa* (str. 19); dengang gjaldt omtalen det strålende, livskraftige treet; *standandi* str. 47 viser at vel står treet, men det er ingen selvfølge; undergangen er nær. Treets sørgelige tilstand understrekes ytterligere ved den noe påfallende personifisering: treet jamrer seg, *ymr* av *ymja*, v. = gi lyd fra seg, jamre. Nordal svekker personifiseringen ved å omtolke *ymr* til “brager” (*Völuspá*, s. 92), et uttrykk for jordskjelv.

Verdenstreet er ved Ragnaroks utbrudd eldet og gammelt: *it aldna tré*. (Parallellt ble Odin i str. 28 omtalt som *inn aldni*, den gamle.) Man kan ikke herav dra den slutning at Vsp-dikteren gir uttrykk for det gamle indoeuropeiske synet på kosmos som en levende organisme som fødes, vokser opp, eldes og dør. Det er ikke p.g.a. alderdom at verden går til grunne, men p.g.a. et motsetningsforhold som ligger innebygget i skaperverket. Forestillingen om elde må holdes til tremotivet; treet er gammelt fordi det kosmos det til enhver tid symboliserer, nå står foran undergangen. Bildene av treet i dets stadier fra frø til eldgammel kjempe løser dikterens problemer med å angi tidsdimensjon innefor en mytisk ramme. Vi har ovenfor i forbindelse med myten om Balders død antydnet problemet angående forholdet tid – myte. Myten er gjerne som sådan hevet over den menneskelige tidsdimensjon; det myten beretter, foregår aldri i tiden, men blir nåtid innenfor en kultisk kontekst. Vsp-dikteren er imidlertid opptatt av den kosmologiske prosess som illustrasjon til stadiene i utviklingen. Hovedsakelig grupperes mytene omkring de to polene urtid og endetid, hvorav Baldermyten innleder den eskatologiske fase. For å skape sammenheng og illudere tidens strøm, nyttes tremotivet. Nettopp bilde av en organisk organisme i vekst kan på en treffende måte illustrere dikterens tanker om kosmos som historisk prosess.

Man må tenke seg at verdenstreet går under i Ragnarok i likhet med resten av kosmos. Riktignok nevnes ikke dette særskilt; men i str. 61 berettes at en eneste ting *finnaz*, dvs. “gjenfinnes” etter Ragnarok, det er gullspillebrikkene.⁴⁶ Alt annet må være gått til grunne. At Yggdrasill ikke er knust som følge av oversvømmelse, ild eller våpen, men av skjebnebestemte årsaker, peker Fj 20,6 på: *fellirat hann eldr né járn*, hverken ild eller jern feller det (om verdenstreet *Mímameiðr*).⁴⁷ Men som symbol på verden må treet tilintetgjøres sammen med denne.

⁴⁵ For diskusjonen *Mimir | Míms höfuð* se Nordal, *Völuspá*, s. 90 f.; D/H s. 63; Pipping, *Eddastudier* 2, s. 103 f.; Holtsmark, *Forelesn.* s. 62 f. I str. 28 godgjør Mimir seg med kildevannet via Odins øye; i str. 46 er situasjonen endret: Odin kan riktignok ikke få sitt øye tilbake, men ved å benytte Mim(ir), tar han indirekte i bruk sitt øye. ... *en iðtunn losnar*: også i jotunverdenen løses nå pantevilkårene. *Iðtunn* må her være *Loki* som i str. 35 forestilles lenket. Det var óg et fredspant.

⁴⁶ van Hamel, *The Game of the Gods*, s. 218 f. viser at *gullnar iðflur*, gullspillebrikkene, er bærere av diktets skjebnemotiv.

⁴⁷ Pipping tar trolig feil når han antar at verdenstreet står i brann i str. 46. (*Eddastudier* 2, s. 107.)

Men som den nye jörd en gang skal stige opp av havet, skal også treet en gang på nytt vokse seg rankt og mektig, det åpenbarer volven i str. 63: *Pá kná Hænir | hlautvið kiósa.*

63. <i>Pá kná Hænir</i>	Høne skal velge
<i>hlautvið kiósa,</i>	varselkvister,
<i>ok burir byggja</i>	og bo skal begge
<i>bræðra tveggja</i>	brødres sønner
<i>vindheim víðan –</i>	i vide vindheim; –
<i>vitoð ér enn, eða hva?</i>	vet dere nok, eller hva?

Str. 63 er innlemmet i det større avsnittet str. 59–65 som utgjør volvens visjoner over den nye tilværelser etter Ragnarok. Etter det vi har sett i det foregående om tremotivets dominerende plass i diktets komposisjon, ville det være bemerkelsesverdig om tremotivet fullstendig ble borte i Ragnarok. Allerede Bugge, som antok at Yggdrasill neppe blir nevnt av volven under omtalen av den fornyede verden (*Studier*, s. 494), finner utelatelsen av treet påfallende, og foreslår at motivet underforstått er tilstede: “At Yggdrasels Ask dog ikke er bleven tilintetgjort i Ragnarok, men at den også grønnes i den gjenfødte Verden, synes baade i sig selv at være rimeligt, og herfor taler Udsagnet i Vafprúð. 45, ...” (ibid.).⁴⁸ Etter vår mening lar dikteren treet finne sin plass også i den nye verden. Det springende punkt i diskusjonen er order *hlautviðr*.

Sammensetningen *hlautviðr* (*hlut-* H) er unik. Ordet *hlaut*, n. brukes i flere sagaer om offerdyrets blod (se *KultLeks* s.v. *hlaut*), og *hlautteinn* om en kvast til å skvette blodet med på altaret, på veggene i hovet og på folket. Men betydningen “blod” er sekundær; order henger sammen med verbet *hljóta* som brukes om varseltaking ved loddkast (*hlutr*), og til varseltakingen har også hørt *hlautteinn*, som visstnok har vært det samme som *blótspánn*. Når det i Hym I sies at gudene *hristu teina | ok á hlaut sáa*, er det trolig tale om *hlautteinar*, varselkvister. Nordal o.fl. mener at *hlautviðr* må være et synonym for *hlautteinn*.⁴⁹ Første ledd har også vært oppfattet som *hlaut*, m., sideform til *hlutr*, som en finner i H-varianten.⁵⁰ Bugge normaliserer etter H og refererer bl.a. Petersens og Müllenhoffs tolkning: “Loddkvisten, Spaastokken” (*Sæmundar Edda*, s. 11). Ved tolkningen av *hlautviðr*, *hlutviðr* bør det tas hensyn til at betydningen av *viðr* er “tre”. De fleste fortolkere har avveket fra ordets vanlige betydning og regnet med at det her er tale om “kvister” eller “grener”,

⁴⁸ Bugge anfører et uttrykk som kunne bety at verdenstreeet gjenfinnes i den kommende verden: *moldþinur* i str. 60 (*Studier*, s. 495). Han forkaster imidlertid forslaget til fordel for “den kraftige Jordomspænder”, d.e. Midgardsormen. Ifølge Fritzner betegner *þinurr* et treslag. D/H har vansker med uttrykket: “*Þinurr* ist sonst ein Ba ...” (s. 77). Er det likevel slik at æsene i str. 60 minnes det mektige verdenstre, *mold – þinurr*?

⁴⁹ Jfr. *Völuspá*, s. 111. Nordal får store vansker med fortolkningen av str. 63 og foreslår følgende: (den) “kunde i og for sig uden skade udgå af digtet, omend der ikke lader sig føre afgørende beviser for, at den er et senere tillæg”. Dette er en farlig vei å gå.

⁵⁰ Så de Vries. *hlaut* hører til *hljóta* som betyr “kaste lodd”, *hlautteinn* er ikke betegnelse på bestenkingskvistene, men på loddstaven. En senere betydningssendring kan ha funnet sted. Den kultiske konteksten er altså ikke primært offeret, men orakeltakingen. (*Rel. gesch.* 2, s. 126). Offer og orakel var trolig nær knyttet sammen i kulten, men for tolkningen av *hlautvið* i str. 63 bli det avgjørende at vi skiller mellom de to rituelle handlinger.

slik Holm-Olsens oversettelse. Denne tolkningen er fremtvunget av den antatte synonymitet med *hlautteinn*. Men til dette er å merke at tolkningen ødelegger sammenhengen i teksten. D/H bemerker med rette at det forestående og etterfølgende ikke handler om offer, der *hlautteinn* kunne passe, men derimot om bosetting og boliger.⁵¹ Man kan derfor peke på en annen oversettelse som både tar behørig hensyn til filologi og kontekst. *Hlautr/hlutr* må forstås som "lodd" i betydningen "lagnad, skjebne" (sml. de Vries, *Wörterbuch*, s. 240: *hluti*, m. = los, schicksal, og Heggstad: *hlutr*, m. = stoda, vilkår, lagnad (4)).⁵² Siste ledd *viðr* har den alminnelige betydning "tre". *Hlautviðr/hlutviðr* i str. 63 er lagnadstreet, skjebnetreet. Det som skal velges ut, er det nye verdens-treet.

Konteksten viser hvilken form det nye verdenstreet har: det er tegnet i bildet av tuntreet. Handlingen *hlautvið kíosa*, velge tuntre, må sees i sammenheng med det følgende *byggia*, bygge. "To brødres sønner" skal sette bo; hva er da mer naturlig enn at det velges ut et tuntre? Åstedet for nybyggervirksomheten er *vindheim víðan*, som er et *heiti* for "himmel",⁵³ her trolig brukt som bilde på den transfigurerte tilstand. Når to gudesønner bygger seg hjem i "himmelen", er perspektivet kosmisk; det tuntre som utvelges, er da det kosmiske tuntre, altså verdenstreet. – Den nære sammenhengen mellom *kíosa hlautvið* og *byggia*, dvs. "sette bo", viser partikkelen *ok*; den er her brukt konsekutivt, hvilket betyr at der er forbindelse og logisk sammenheng mellom leddene; *ok* er her ikke fyllekalk. Partikkelen viser kontinuitet og understreker at utvelgelsen av treet og bosettingen hører sammen.⁵⁴

Vender man oppmerksomheten mot den større kontekst, ser man at utvelgelsen av treet faller inn på en naturlig plass i en lengre hendelsesrekke som omfatter str. 59–64. I str. 59 stiger den nye jord opp av kaoshavet. Str. 60 handler om Idavollen og de gjenfødte æser; i str. 61 gjenfinnes gullspillebrikene. Str. 62 skildrer den nye verdens eventyrlige fruktbarhet: den nye gudегenerasjon innfinner seg på Odins gamle kampllass hvor de for fremtiden skal bo. Når stedet er uttatt, velges tuntre, str. 63. Det er tegnet på at gudene har inntatt sine plasser i den nye heimen. Naturlig nok følger i str. 64 *salr*, dvs. gården, som her blir reist. *Gimlé* er da betegnelsen på den nye vangen; gården blir å forstå som det nye Åsgård; det er tale om en gudebolig, ikke en kristen inspirert himmel.⁵⁵ *Kíosa hlautvið*, det å velge skjebnetre, tuntre, må forstås

⁵¹ Jfr. D/H s. 78.

⁵² Å. Ström aner en sammenheng mellom *misteltein* og *hlautteinn*, men han drar ikke konsekvensen fullt ut: "Der *misteltein* wie ich meine, ist mit einem anderen *teinn*, nämlich dem *hlautteinn*, identisch oder verwandt". Han viser til *mistelteinens* indogermanske betydning som en ny tidsalders innvarsler (*Germanische und Baltische Religion*, s. 158).

⁵³ Jfr. Holtsmark, *Forelesn.* s. 81 og Nordal, *Völuspá*, s. 111; D/H s. 79.

⁵⁴ Mannhardt viser sammenhengen mellom "tuntre" og "verdenstre/kulttre". Ifølge M. er ikke tuntreet å betrakte som representant for verdenstreet, men omvendt er verdenstreet det mytiske uttrykk for gårdens tre, tuntreet eller "vårdtreet" (*Wald und Feldkulte*, s. 49–54). Pipping er uenig når det gjelder spørsmålet om primær/sekundær, men må medgi at her er forbindelse: "Ingen torde vilja bestrida, att båda dessa begrepp sedan urminnes tider levat i den skandinaviska Norden" (*Eddastudier* 2, s. 53 f.). Pipping lar imidlertid ikke dette få følger for fortolkningen av Vsp 63.

⁵⁵ *Gimlé*, se Holtsmark, *Forelesn.* s. 81; Nordal, *Völuspá*, s. 112; D/H s. 79.

som en sakral handling. Akten har bevart sitt rituelle preg langt frem i tiden. Så sent som på 1800-tallet bevitner oppteignelser av folkeminne at når et nytt gårdshus skulle grunnlegges, ble tuntreet først plantet. Alternativt ble det utvalgt blant allerede eksisterende trær på byggeplassen (*KultLeks*). Selve tuntreet ble betraktet som hellig og var gjerne plassen for kulthandlinger som hørte gårdens liv til. – Vsp-dikteren lar den nye verden sakraliseres i bildet av ett nytt hjemms grunnleggelse og innvielse. Sentralt i hendelsesrekken står tuntreet, som i avsnittets kosmiske perspektiv skal forstås som det nye verdenstre.⁵⁶

Vsp-dikteren lar *Hænir* foreta den rituelle innvielse. *Hænir* opptrer ellers bare i Vsp i antropogoniavsnittet (str. 18) hvor han utgjør den ene person i den Odindominerte gudetriaden. Holtsmark har påvist *Hænirs* funksjon av kulttjener; han antas å være Odinskikkelsens prestelige aspekt (*ANF* 64, s. 1–72). Derved skulle det være naturlig at han er den som innvier det nye treet, dvs. det nye kosmos.

Hermed er ringen sluttet. Tremotivet spenner om hele diktet fra str. 2 med frøet til str. 63 hvor den nye verdens hellige tre utpekes. Noe vesentlig nytt er kommet til med str. 63: utvelgelsen av det nye treet foretas av gudene. Det kommende verdenstre får således et ganske annerledes utgangspunkt enn hva som gjelder for det nåværende. Yggdrasill hadde sitt opphav i kaos (str. 2: *miǫtvið mæran / fyr mold neðan*), det vokste frem som bilde på denne verdens blanding av guddommelig og demonisk. Det nye treet tegnes i et mer harmonisk bilde; som tuntre i gudenes gård symboliserer det at den nye verden skal styres av og tilhøre de guddommelige makter alene. *Hænirs* innvielse av det kosmiske tre i str. 63 innebærer at gudene skal inneha de skjebnebestemmende funksjoner i den nye verden,⁵⁷ sml. verbet i uttrykket *kiósa hlautvið*; *þær líf kuro*, de valgte liv, dvs. bestemte skjebnen (for menneskene). Alle livsfunksjoner i den nye verden samles hos *æsene*; trolig er det denne visjonen som har inspirert H's tradent til å sammenfatte den nye verdens guddomsvelde under en eneste skikkelse: *Þá kemr hinn ríki / at regindómi*, "Da kommer den mektige til makt og velde" (str. 65, kun H). Dette kan ikke skjefe verdenstreet er blitt tuntreet i gudenes gård.

Av den foregående analyse ser man at treet både tematisk og kompositorisk er av aller største betydning i Vsp.

Hva diktets struktur angår, kan man si det så sterkt at treet er det strukturerende element i diktet. Selvsagt fins det andre slike; stevene f.eks., er eksplisitte komposisjonelle elementer, men disse binder bare sammen visse sekvenser i diktet. Tremotivet derimot, gjør verket til en enhet. – Struktur er her ikke bare estetisk struktur, det er også innholdsstruktur. Dikteren utvikler

⁵⁶ Tremotivet er også andre steder i Eddadiktningen forbundet med de nye slekter som skal bo i verden etter Ragnarok: *Hoddmimis holt* i Vaf 45 er oppholdssted for Liv og Livtrase som skal føre menneskeheten videre. Fleck peker på gjenfødelsymbolikk i Vaf 45 (*Odinn's Self-Sacrifice*, s. 387).

⁵⁷ Gudetro og skjebnetro synes til sist å gå opp i en høyere enhet i Vsp; dette skjer når *Hænir* velger ut det nye tuntre. Vår forståelse av *Hænirs* handling i str. 63 blir derved av aller største betydning for forståelsen av Vsp som tematisk verk.

sin kosmologi og historieapokalyptikk utfra tresymbolet slik at hver ny forekomst av treet markerer en ny fase i den kosmiske prosess; treet motivet åpner og avslutter verket og fremtrer på de avgjørende punkter i fortellingsgangen. I str. 2 som handler om den prekosmiske tilstand, foreligger treet som frø, dvs. som ennå ikke utviklet potens. Frøet symboliserer på samme tid alle de muligheter som det fremtidige kosmos skal romme. – Når skaperverket er fullbragt og de forskjellige livsvesen innstallert på sine plasser, står treet utviklet som det livgivende verdenstre, symbolet på kosmos' funksjonsdyktighet (str. 19). – Fra nå av blir antagonismen mellom guddommelige og demoniske krefter åpenbar, treet står som det samlende punkt i konflikten (str. 27). – Katastrofen viser seg uunngåelig; i str. 31 behandles Balders død som betegner vendepunktet i utviklingen, gudeætten er dødelig såret. Begivenheten knyttes til treet ved at en sykkelig utvekst på dets egen stamme blir det våpen som volder katastrofen. – Str. 46/47 betegner Ragnarokutbruddet; treet er gammelt og sykt, det står for fall. – Også skildringen av den nye jord sentreres om treet (str. 63). Den forklarede jord beskrives som en ny gård, gudenes nye heim, og gårdens midtpunkt: tuntreet er det nye verdenstre.

Tresymbolet er ikke bare et element i diktets tematiske utvikling, det er også et fortettet uttrykk for hele tematikken. I den grad er tresymbolikken vevet inn i komposisjonen at den er sentrum i det tematiske verk; de øvrige temata stråler ut fra dette. Treet er symbolsk relatert til de handlende personer. Det er i Vsp's mytokosmos plassert "i midten", ved dets røtter er den livsviktige kilden plassert, som også er tilholdsstedet for skjebnemaktene *Urðr*, *Verðandi* og *Skuld*. Av gudene er Odin og Heimdall på det nærmeste knyttet til treet. Likeså må man tenke seg at begivenhetene omkring drapet på Balder er tenkt foregått i en gudesamling omkring treet; drapsvåpenet kommer jo herfra. Den nye verdens tre som er tuntreet, understreker inntrykket av midtpunkt og samling.

Treet er det sentrale motiv som samler den mangfoldighet av mytefragmenter dikteren benytter seg av. Treet er det bilde som uttrykker den prosess dikteren vil beskrive: historien. (Noen ville si at det som uttrykkes er kosmos som prosess, men kosmos da som noe som realiseres over tid, hvilket igjen er ensbetydende med det historiske.) Det er prosessen dikteren er ute etter, ikke kosmos som konstitusjon. Vsp er ikke primært kosmologi, men apokalyptikk, fordi dikteren analyserer kosmos i tidsdimensjonen. Interessen for kosmologi er ikke bestemt av kosmologisk interesse *per se*, det er utviklingsprosessen som sådan som interesserer. – Det kan nok være misvisende å bruke en kristen-jødisk term om et norrønt dikt som jo også er kosmologi, altså en beskrivelse av verdens vesen. Man blir da stående ved det fundamentale hermeneutiske spørsmål om det vi har for oss er historie eller kosmosanalyse. Men dernest må man stille spørsmålet om dette er et riktig koordinatsystem. Det er ikke sikkert vår sontring faller sammen med dikterens ontologiske premisser. I Vsp går tid og rom i ett; dikteren avdekker tidsforløpet, men sier samtidig noe om denne verdens vesen. Men det å klargjøre den eksistensielle situasjon er jo også et hovedanliggende i jødisk-

kristen apokalyptikk. For så vidt kunne termen “apokalypse” brukt om Vsp rettferdiggjøres. Det betenklige ved å plassere Vsp som apokalypse ligger i det forhold at verden knapt nok blir tangert; det dreier seg i hovedsak om forholdet mellom de overnaturlige vesener. Vi skal ikke gå nærmere inn på disse mer formelle problemstillinger, bare slå fast at dikteren legger vekt på å få frem en indre logikk i utviklingen, og at han finner bildet av en organisk veksts modning og forfall som det mest velegnede symbol på dette. Vsp’s visjon er ikke bare visjon av kontinuitet, men en kontinuitet som følger med indre nødvendighet. I den forstand er treet ikke bare symbol på kosmos og dets utvikling, men en tematisering av dikterens problematikk: alt vesentlig er samlet i visjonen av trets skjebne.

Litteratur

Forkortelser angis i parentes.

Tekstutgaver:

- Boer, R.: *Die Edda* 1–2, Haarl. 1922.
 Bugge, S.: *Sæmundar Edda*, Chra. 1867 (Bugge).
Flateyjarbók 1–3, Chra. 1860–68.
 Helgason, J.: *Eddadigte* 1, 3, Kbh. 1964, 1962.
 Hildebrand/Gering: *Edda*, Pad. 1902.
 Jónsson, F.: *Edda Snorra Sturlusonar*, Kbh. 1931 (F.J.).
 Neckel, G.: *Edda* 1–2, Heidelb. 1914.
 Neckel/Kuhn: *Edda*, Heidelb. 1962 (Kuhn).

Øversettelser og kommentarer:

- Detter, F./Heinzel, R.: *Sæmundar Edda*, 1. Text, 2. Anmerkungen, Lpz. 1903 (D/H).
 Gering, H.: *Die Edda*, Lpz. [Forord 1892].
 Gering, H./Sijmons, B.: *Kommentar zu den Liedern der Edda*, Halle 1927 (Sijmons/Gering).
 Holm-Olsen, L.: *Eddadikt*, Oslo 1975 (H-O).
 Holtmark, A.: *Forelesninger over Vøluspá*, Oslo 1950 (*Forelesn.*).
 Nordal, S.: *Vøluspá*, Kbh. 1927.
 Ohlmarks, Å.: *Eddasångerna*, Uddev. 1965.

Ordbøker og leksika:

- Egilsson, S.: *Lexicon Poeticum*, 2. utg. ved F. Jónsson, Kbh. 1966 (*LexPo*).
 Fritzner, J.: *Ordbog over Det gamle norske Sprog* 1–4, Oslo 1973 (Fritzner).
 Gering, H.: *Glossar zu den Liedern der Edda*, Pad. 1896.
 Gering, H.: *Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda*, Halle 1903 (Gering).
 Heggstad, L.: *Gamalnorsk Ordbok*, Oslo 1963.
Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, 1–20, 1956–76 (*KultLeks*).
 Neckel/Kuhn: *Edda 2. Kurzes Wörterbuch*, Heidelb. 1968 (Neckel).
 Vries, J. de: *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch*, Leiden 1961 (*Wörterbuch*).

Øvrig litteratur:

- Amira, K. von: *Germanisches Recht* 1–2, Berl. 1960–67.
- Bugge, S.: *Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse*, Chra. 1881–96 (*Studier*).
- Butterworth, E. A. S.: *The Tree at the Navel of the Earth*, Berl. 1970.
- Edsman, C. M.: *Völuspá* 2:5–8, *ANF* 63, Lund 1949.
- Eliade, M.: *Shamanism*, N.Y. 1964.
- Fleck, J.: *Odinn's Self-Sacrifice*, *SS*, 1971.
- Frazer, J.: *The Golden Bough*, Lond. 1930.
- Hamel, G. von: *The Game of the Gods*, *ANF* 50, Lund 1934.
- Heiler, F.: *Erscheinungsformen und Wesen der Religion*, Stuttg. 1961 (*Erscheinungsformen*).
- Holmberg, U. (Harva): *Der Baum des Lebens*, *Annales Acad. Scient. Fennicæ*, B 16, Hels. 1922–23 (*Der Baum*).
- Holtsmark, A.: *Eddadikt og Skaldekvad*, Oslo 1941.
- Kabell, A.: *Balder und die Mistel*, *FFC* 82:1, Nr. 196, Hels. 1965.
- Leew, L. van der: *Phänomenologie der Religion*, Tüb. 1970.
- Mannhardt, W.: *Wald und Feldkulte* 1–2, Darmst. 1963.
- Maurer, K.: *Altnorwegisches Staatsrecht* 1–3, Osnabrück 1966.
- Müllenhoff, K.: *Deutsche Altertumskunde* 1, Berl. 1883.
- Neckel, G.: *Die Überlieferung vom Gotte Balder*, Dortmund. 1920. (*Die Überlieferung*).
- Ólsen, B. M.: *Til Eddakvadene*, *ANF* 30, Lund 1914 (*Eddakvadene*).
- Pipping, H. E.: *Eddastudier* 1–2, *SNF* 16:2; 17:3, Hels. 1925 f.
- Ringgren, H.: *Främre Orientens religioner i gammal tid*, Sth. 1967.
- Schneider, H.: *Eine Uredda*, Halle 1928.
- Ström, F.: *Den döendes makt och Odin i trädet*, Göteborgs Högskolas Årsskrift 53, 1947:1 (*Den döendes makt*).
- Ström, Å./Biezais, H.: *Germanische und Baltische Religion*, Berl. 1975.
- Vries, J. de: *Altgermanische Religionsgeschichte* 1–2, 2. Aufl. Berl. 1957 (*Rel. gesch.*).

Forkortelser:

Kilder:

Alv = Alvismál	Ls = Lokasenna
Bdr = Baldrs draumar	Rþ = Rigspula
Fj = Fjölsvinnmál	Skm = Skírnismál
Gauts = Gautrekksaga	SnE = Snorres Edda
Gf = Gylfaginning	Sigdr = Sigdrífumál
Gm = Grímnismál	Vaf = Vafþrúðnismál
HH = Helgakviða Hundingsbana	Vsp = Völuspá
Hym = Hymiskviða	Ys = Ynglingasaga
Hv = Hávamál	

Tidsskrifter:

- ANF* = Arkiv för nordisk filologi, Lund.
- FFC* = Folklore fellows communications, Helsingfors.
- SNF* = Studier i nordisk filologi, Helsingfors.
- SS* = Scandinavian Studies, Menasha, Wisc.

EVERT SALBERGER

Mansnamnet på Hallfreda-stenen

På Hallfreda gård i Follingbo sn på Gotland tillvaratogs för några årtionden sedan två fragment av en runsten: det ena påträffades vid täckdikning i Vidangers myr år 1920, det andra vid en kanalgrävning år 1931. De två fragmenten, som direkt passar ihop, skänktes till Gotlands Fornsal, där de förvaras.

Båda fragmenten har runskrift och en ornamentik, som kommer nära den på de bekanta Sjonhem-stenarna. Av den inre runslingen är endast en kort del bevarad, och dess ristningsyta är så vittrad, att både ornamentik och runor är nästan helt utplånade. Även den yttre runslingen – huvudslingen – är vittrad, men runorna i den har kunnat identifieras med rätt stor säkerhet. I Gotländskt arkiv (1934) har Otto von Friesen läst och translittererat dem:¹

... tkair : ar : to i : hulmka ...

Efter den sista runan – 16 a – finns det spår av ytterligare en runa. Om denna yttrar Friesen: "Av runa 17 finns nedersta delen av huvudstaven kvar. Det framgår av sammanhanget att runan i fråga måste ha varit r."²

Inskriften är således fragmentarisk, början liksom slutet saknas. Den bevarade texten inledes med ett mansnamn på **-kair**, '-ger', varpå följer början av en relativsats inledd av partikeln **ar**. Friesen ger inte någon direkt tydning av inskriften men omskriver den till fornisländska med viss supplerering av början och slutet: "[... *eptir* ... *Vi?*] *tgeir er dó í Holmgá[rði* ...]. Tydningen därav skulle ha blivit: "[... efter ... *Vi?*] tger, som dog i Holmgå[rd ...]".

Den lapidariska nekrologen i relativsatsen vittnar om färder österut över havet. Inskriftens i : **hulmka** ... (dat.) "i Holmgård" ger oss ett gotländskt runstensbelägg på de gamla nordbornas namn på staden Novgorod vid floden Volchov och sjön Ilmen. Namnet *Holmgarðr* möter i flera norröna språkkällor, bl.a. Snorres Heimskringla, men också i en östnordisk språkkälla som Guta saga, där det berättas: *Þeþan for helghi olair til ierzlafs . i . hulmarþi*.³ Det möter vidare i två vikingatida runristningar, en uppländsk och en sörmländsk. På U 687, ett runristat stenblock vid Sjosta i Skoklosters sn,⁴ vars inskrift

¹ O. von Friesen, En runsten från Hallfreda i Follingbo, i: Gotländskt arkiv, VI, Visby 1934, s. 47.

² O. von Friesen, a.a., s. 47 f.

³ Guta lag och Guta saga jämte ordbok utg. ... af H. Pipping, Kbhvn 1905-07, s. 65.

⁴ U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson, 1-4 (Sveriges runinskrifter, 6-9), Sthlm 1940-58.

signerats av Öper, lyder nekrologen över Runas son och Sigrids man **sbialbuþa** (ack.) 'Spjallbude': **an uar | tauþr | i hulmkarþi | i olafs · krika**,⁵ av Elias Wessén i runverket tydd: "Han blev död i Holmgård i Olovskyrkan."⁵ Det andra runsvenska belägget, även det [i h]ulm [karþi] (dat.), återfinns på Sö 171, en runristning som Ingefast lät hugga efter sin fader Sigvid i ett stenblock vid Esta i Säterstads sn,⁶ numera svårt skadat genom vittring. Nekrologen, som är tydligt versifierad, lyder:

han · fial · i hulmkarþi ·
skaiþar · uisi miþ · skipara

Arrangerad i versform och med markerade allitterationer är den att tyda:

han föll i Holmgård
skeppets hövding med skeppsfolket.

Flera svenska runinskrifter vittnar om färder i österled.⁷ Uttrycket "(österut i) Gårdarrike" är med något olika skrivningar belagt i två sörmländska inskrifter: **austr i kaþum** för **ka(r)þum** på Sö 148, en runsten vid Innberga i Runtuna sn, **austr + i + garþum** på Sö 338, den bekanta runstenen i Turinge kyrkas vapenhus, i en uppländsk inskrift: **austr × i karþum** på U 209, en runristad berghäll vid Veda i Angarns sn, en öländsk inskrift: **karþum** på Öl 28, en runsten på Gårdby kyrkogård,⁸ väl också i en västmanländsk inskrift: **austr · i · karusm** på Vs 1, en runsten vid Stora Rytterns kyrkoruin i Rytterns sn,⁹ samt i uttrycket: **ausr · i karþa** (ack.) "österut till Gårdarrike" i den uppländska inskriften U 636, en runsten vid Låddersta i Kalmar sn.

På G 135, en av runstenarna från Sjonhems kyrka,¹⁰ möter nekrologen: **-rþ : tauþr : a : uitau**, "han blev död i Vindau", som vittnar om en gottlännings färd österut över havet till **uitau** 'Vindau' på Kurlands kust mitt emellan Domesnäs och Libau enligt en tydning som Elias Wessén¹¹ påstår först ha hävdats av Adolf Noreen¹² – rätteligen är det av Hugo Pipping¹³ –, och vilken fått anslutning av Montelius, Friesen och Sven B. F. Jansson.¹⁴

⁵ Upplands runinskrifter, 3:1 (1949), s. 193 ff.

⁶ Sö = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén (Sveriges runinskrifter, 3), Sthlm 1924–36.

⁷ O. Montelius, Svenska runstenar om färder österut, i: Fornvännen, årg. 1914, s. 81–124; S. B. F. Jansson, Om främmande länders och orters namn i svenska runinskrifter, Första avsnittet, i: OUA 1954, s. 32–55, särsk. s. 47 ff.; dens., Svenska utlandsfärder i runinskrifternas ljus (Svenska spår i främmande land, III), Gbg 1956, särsk. s. 8–29.

⁸ Öl = Ölands runinskrifter granskade och tolkade af Sven Söderberg och Erik Brate (Sveriges runinskrifter, 1), Sthlm 1900–06.

⁹ Vs = Västmanlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson (Sveriges runinskrifter, 13), Sthlm 1964.

¹⁰ G = Gotlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson och Elias Wessén, 1 (Sveriges runinskrifter, 11), Sthlm 1962.

¹¹ Gotlands runinskrifter, 1, s. 271.

¹² A. Noreen, Altschwedische Grammatik, Halle 1904, s. 496.

¹³ H. Pipping, Geografiska notiser på svenska runstenar, i: Album utg. af Nylänningar, XI, Hfors 1903, s. 97.

¹⁴ S. B. F. Jansson, The runes of Sweden, Sthlm 1962, s. 32 f.; dens., Runinskrifter i Sverige, Sthlm 1963, s. 56 f.

Seglatser åt samma håll över farvatten österut omtalas i ett versifierat eftermäle, en helming i fornyrðislag, på Sö 198, den bekanta runstenen vid Mervalla i Ytterselö sn:

h[n] · uft · siklt · til · simkaḷa ·
turu[m] · knari · um · tumisnīs

som med markerade rimstavar är att återge:

”Han ofta seglat till Semgallen,
 med dyrbart skepp, kring Domesnäs.”

Om andra vikingatida gotlänningars färder i österled vittnar Pilgårds-stenen, som **biarfan** (ack.), fel för **biar(t)fan**, ’bjärtmålad’ restes efter **rafa** (ack.), fel för **rafn** ’Ravn’, av **hakbiarn** : **bruþr ruþuisl** : **austain** : **imu(n)r**, ’’bröderna Hegbjörn, Rodvisl, Östen, Emund’’, vilka **kuamþu uit i aifur**, ’’kommo ända till Aifor’’, en av Dnjeprforsarna.¹⁵ Nekrologen: **han** : **siku** : **blakumen** : **i** : **utfaru**, ’’honom sveko valacker på utfärden’’ över **roþfos** (ack.) ’Rodfos’ på G 134, en annan runsten från Sjonhems kyrka, är också att nämna i detta sammanhang.

Till de överensstämmelser som konstaterats mellan Hallfreda-stenens och Sjonhem-stenarnas inskrifter, ornamentiken och utlandsfärden, är att lägga relativpartikeln, som har formen **ær** på såväl Hallfreda-stenen som G 134, en av Sjonhem-stenarna, likaledes på Hogrän-stenen; på fastländska runstenar är denna form ganska sällsynt, belagd i en småländsk (Sm 42),¹⁶ tre östgötska (Ög 93, Ög 105, Ög 111)¹⁷ och två sörmländska (Sö 169 och Sö 260) inskrifter.

Men vad har den på Hallfreda-stenen omtalade gotlänningen hetat, som dog i Holmgård? Hans namn på stenen är defekt: ... **tkair**, men klart är, att det varit ett sammansatt namn, och att efterleden varit **-kair** ’-ger’. Förleden måste, som Friesen påpekat,¹⁸ ha slutat på *d* eller *t*, vilket inbegriper möjligheterna **-dd** och **-tt**, och till dem är att lägga: **-nd** och **-nt**, dvs. den bevarade **t**-runan ger ljudunderlaget: **-(n)d(d)/t(t)**. Men man är benägen att sätta ett frågetecken, då Friesen förklarar: ’’Vi ha således att supplera namnet *Iatgeirr*, *Vitgeirr*, *Oddgeirr* 1. d.’’¹⁸ Visserligen avslutar han med ’1. d.’, men det presenterade namnförslaget synes för snävt begränsat och de föreslagna namnen något ovanliga. Man undrar nog också, varför Friesen nämner just dessa tre namn: *Iatgeirr*, *Vitgeirr*, *Oddgeirr*. Förklaringen till urvalet får man, om man studerar vilka förleder på *-t* och *-d* E. H. Lind i Norsk-isländska dopnamn etc. (sp. 819) förtecknat till efterleden *-geirr*. Det är *Iat-*, *Odd-*, *Vit-* och inga fler.¹⁹

Det kan vara skäl att se lite närmare på dessa tre norröna mansnamns

¹⁵ H. Pipping, Om Pilgårdsstenen, i: Nordiska studier tillagnade Adolf Noreen . . . 1904, Upps. 1904, s. 176 ff.; W. Krause, Der Runenstein von Pilgårds, Nachrichten der Akad. der Wiss. in Göttingen, I. Phil.-hist. Kl., Jahrg. 1952, Nr. 3, Göttingen 1952, s. 54 ff.

¹⁶ Sm = Smålands runinskrifter granskade och tolkade av Ragnar Kinander (Sveriges runinskrifter, 4), Sthlm 1935–61.

¹⁷ Ög = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate (Sveriges runinskrifter, 2), Sthlm 1911–18.

¹⁸ O. von Friesen, a. a., s. 48.

¹⁹ E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden, Upps. 1905–15.

förekomst i de olika nordiska fornspråken. Om *Iátgeirr*, det första av dem, upplyser Lind: "Detta engelska lånenamn visar sig en och annan gång på Island".²⁰ Den tidigast kände nordbo som burit detta namn figurerar i *Víga-Skútu saga* i *Reykðela saga* i slutet av 900-talet: *er annarr hét Játgeirr, en annarr Eyiólfr. Þeir váru sekir menn* etc. (s. 135:12).²¹ Fram på 1200-talet bars namnet av i varje fall fyra islänningar nämnda i *Sturlunga saga*: *Snorri prestur faðir Iatgeirs prests* ca 1200, *Iatgeir* (ack.) i *Svidnum*, död år 1234, *Iatgeirr Teizson* år 1238 och *Iatgeirr Þorarinsson*.²² Skalden *Iatgeirr Torfa son*, död ca 1240, förekommer i flera norröna språkkällor. Namnet möter också ett par tre gånger i sena isländska diplom. Men i runsvenskan finns det inte och veterligen inte heller i fornsvenskan; det förtecknas i varje fall inte av Lundgren och Brate.²³

Det norröna mansnamnet *Oddgeirr* bars tidigast av en landnámsman *Oddgeirr* i *Oddgeirs holumm*, omtalad i *Landnámabók*, och under medeltiden är det ganska väl belagt i isländska annaler och diplom.²⁴ I motsats till *Iátgeirr* torde det också vara belagt – belägget är något skadat – i runsvenskan, nämligen i formen [o]tk[a]r (ack.) 'Oddger' på U 1123, en runsten vid Tuna kyrkas klockstapel. Likaså möter ett och annat belägg i fornsvenskan, bl.a. *Odgeer ij Ambatzbærghe* (1359) i *Diplomatarium Dalecarlicum* II, 1.²⁵ Men det har såsom framhållits varit ett ovanligt namn i östnordiskan.²⁶

Det tredje norröna namnet: *Vitgeirr* möter visserligen i flera källor, men samtliga belägg avser en enda man, nämligen *Vitgeirr seiðmaðr* på Harald Hårfagres tid.²⁷ En förled *Vit-* ingår veterligen inte i några andra fornnordiska personnamn och har närmast tycke av framförställt tillnamn. Som sådant har det också blivit tolkat av Dag Strömbäck, som föreslagit att uppfatta *Vit-* som det från *Ynglingatal* och de fornnordiska lagarna bekanta ordet *vitt*, även skrivet *vit*, vilket synes ha haft dels en abstrakt betydelse 'trolldom', dels en konkret betydelse 'redskap för trolldom, trolldomsmedel'. Strömbäck skriver: "Namnet *Vitgeirs* första led är sålunda, enligt min åsikt, detta *vitt*, dess senare led *Geirr*, alltså egentligen *vit(t)-Geirr*. Mannen har hetat *Geirr*; han sysslade med trolldom och har så blivit kallad *vitt-Geirr*."²⁸ – Med en dylik tolkning, vilken synes tilltalande, utgår *Vitgeirr* som egentligt personnamn.

Av de tre anförda norröna namnen torde enligt Friesen, när det gäller att tyda det defekta namnet ... *tkair* på Hallfreda-stenen, *Vitgeirr* vara att föredraga, eftersom "detta namn även eljest torde möta i Östersjö-området".²⁹

²⁰ E. H. Lind, a. a., sp. 618.

²¹ Íslenzkar fornsögur, II, Kbhvn 1881, s. 135.

²² E. H. Lind, a. a., sp. 618.

²³ M. Lundgren och E. Brate, Svenska personnamn från medeltiden, i: Svenska landsmål, X, Upps. 1892–1915.

²⁴ E. H. Lind, a. a., sp. 800 f.

²⁵ M. Lundgren och E. Brate, a. a., s. 183.

²⁶ S. B. F. Jansson i *Upplands runinskrifter*, 4:2 (1957), s. 475.

²⁷ E. H. Lind, a. a., sp. 1114.

²⁸ D. Strömbäck, *Sejd*, Textstudier i nordisk religionshistoria, Lund 1935, s. 43.

²⁹ O. von Friesen, a. a., s. 48.

Friesen anför namnet **uitkars** (gen.) på nr 402 i Liljegrens Run-Urkunder, i runverket är beteckningen U 258, en runsten vid Fresta kyrka och före 1940 inmurad i kyrkan. Men det är oriktigt, när Friesen hävdar, att ljudet **ɾ** även eljest på stenen tecknats med **r** och som exempel anför **kirbiarn**,²⁹ eftersom **kirbiarn** är en gammal felläsning, som går tillbaka ända till 1600-talet och Rhezelius, möter hos Hadorph och Helgonius, kvarstår hos Liljegren (1833) och Brate (1925);³⁰ inskriften har, som framgår av behandlingen i runverket (1943), en tydlig **ɾ**-runa i förleden **kir** 'Ger-' i namnet **kirbiarn** 'Gerbjörn'. Och **ɾ**-runan i **kir**- torde göra det omöjligt att betrakta **uitkars** som en form av det namn som i fornnorsk-isländskan skrives *Vitgeirr*, såsom Friesen velat hävda. Efterleden i **uitkars** kan, som Wessén framhållit, inte gärna ha varit *-gæirr*, ty denna efterled skulle säkerligen inte ha ristats med **a** och **r** i en inskrift, där förleden *Gæir*- ristats **kir**- i **kirbiarn**.³¹

Hallfreda-stenens mansnamn **[ui]tkair** med supplerad förled kan på grund av efterledens skrivning inte vara identiskt med **uitkars** på U 258, Fresta-stenen, oavsett hur förleden i detta namn skall tydas. Ej heller kan det vara identiskt med det nyländska bynamnet *Vitkars* i Kyrkslättis sn, eftersom de äldsta formerna av detta namn är: *Wittkalaby* (1540, 1542, 1543), *Wytkallaby* (1541), *Witkallaby* (1544); i ortnamnet *Vitkars* ingår enligt Lundgren och Brate kanske ett **Vitkar*, vilket sammanställs med isl. *Vitgeirr*.³² Huruvida Fresta-stenens mansnamn **uitkars** (gen.) är identiskt med det nyländska ortnamnet *Vitkars*, såsom Wessén i runverket sökt hävda, men vilket enligt Friesen³³ svårligen torde vara fallet, kan i detta sammanhang lämnas därhän.

Däremot skulle Hallfreda-stenens mansnamn ... **tkair** kunna vara identiskt med fvn. *Vitgeirr*, men detta framstår av två skäl som ytterligt osäkert: den defekta förleden i det rungutniska namnet har rätt godtyckligt supplerats **[ui]t**-, och det norröna *Vitgeirr* har såvitt bekant endast burits av en enda man. Än osäkrare får nämnda möjlighet till namnidentifikation anses ha blivit, om förleden i fvn. *Vitgeirr* med Dag Strömbäck är att tyda som ett framförställt tillnamn. – I så fall ligger en identifiering med fvn. *Oddgeirr* bättre till, eftersom detta mansnamn är belagt i såväl runsvenskan som fornsvenskan, jfr ovan. Men bättre, hittills förbisedda, möjligheter torde stå till buds.

Från metodisk synpunkt kan det mot Friesens sätt att gå till väga invändas, att man vid en hypotetisk tydning av namnet ... **tkair** med hjälp av suppling i första hand bör undersöka, vilka förleder till namn på **-kair**, *-gæirr* '-ger' det i runsvenskan finns som slutar på **t**-runa. Utöver det nyssnämnda **[o]tk[a]ir** (ack.) 'Oddger' på U 1123, en runsten vid Tuna kyrkas klockstapel, torde det i fastländska runinskrifter endast finnas ett sådant namn med några få belägg. På U 1140, en runsten vid Burunge i Vendels sn, möter som inskriftens första namn **fastkair** (nom.) 'Fastger', faderns namn, som visar s.k. variation med den av-

³⁰ E. Brate, Svenska runristare, Sthlm 1925, s. 24.

³¹ Upplands runinskrifter, 1:2 (1943), s. 428.

³² M. Lundgren och E. Brate, a.a., s. 301 med litt. anvisn.

³³ O. von Friesen, a.a., s. 48.

lidne sonens namn: **nefkair** (ack.) 'Nävger'. Ett annat belägg möter på U 887, en runsten vid Skillsta i Skogstibble sn, där det har formen **fastker** (nom.) och företer variation dels med **ioker** (nom.) 'Joger', namnet på en av bröderna, dels med den avlidne faderns namn: **borker** (ack.) 'Bor(g)ger'. Vidare finns ett belägg i den defekta formen **-astgi[-]** (nom.) på U 962, en stympad runsten vid Vaksala kyrka. Ytterligare ett belägg möter på U 449, en fragmentarisk runsten vid Harg i Odensala sn, där det med en utelämnad vokalruna har formen **fstkir** (nom.) för **f(a)stkir**. Efterleden **-kir** är något oklar, men rimligtvis står den för **-gæirr** '-ger', då namnet **fstkir** efterföljes av mansnamnet **uimont** (nom.) 'Vimund', och inte för **-gærðr** '-gärd'; ett kvinnonamn **Fastgærðr** 'Fastgård' finns ingenstädes belagt.

De redovisade fyra beläggen är samtliga uppländska. Men numera torde det finnas ett sörmländskt runstensbelägg på namnet. På en runsten påträffad i Tumbo kyrka år 1963 står som andra namn efter det inledande mansnamnet **ormr** (nom.) det något oklara **faskr** (nom.) följt av kvinnonamnet **Pora** (nom.).³⁴ Förleden är **fas-** för **fas(t)-** 'Fast-' med utelämnad **t**-runa i trekonsonantism liksom i mansnamnet **fasþikn** (nom.) för **fas(t)þikn** 'Fasttegn' på U 1139 och kvinnonamnet **faslauk** (nom.) för **fas(t)lauk** 'Fastlög' på U 1102, **fasluh** (nom?) för **fas(t)luh** på U 923, **faslaug** (nom.) för **fas(t)laug** på Sm 149 och **kaslauk** (nom.) för **fas(t)lauk** på U 247. Efterleden har uppfattats **-gæirr** '-ger' av Jansson, som påpekat, att skrivningen **-kr** är "egendomlig och saknar motsvarighet i runinskrifterna";³⁵ **r** i stället för **rk** efter vokalruna kan jämföras med **r** för **rk** efter icke-dental konsonantruna i namnet **ormr** 'Orm'. – Fornsvenskan har ett enda belägg på namnet **Fastger**, nämligen **Fasger in Berge** – det också med **t**-bortfall –, vilket återfinns i en markgäldslängd från 1312 för Nora sn i Uppland.³⁶ Men i rungutniskan är namnet **Fastger** inte belagt, veterligen inte heller namnförleden **Fast-**, vilket gör det mindre sannolikt, att Hallfreda-stenens mansnamn är att supplera [**fas**]tkair.

Det finns således i namn på **-kair**, **-gæirr** '-ger' i fastlandssvenska runinskrifter endast ett par förleder som slutar med **t**-runa, vilken kan ha ljudvärdena: **-t**, **-tt**, **-nt**, **-d**, **-dd**, **-nd**. I de nordiska fornspråken är dylika förleder likaledes sällsynta i namn på fvn. **-geirr**, fsv. **-ger**. Ingen av dessa förleder synes tilltalande, när det gäller att supplera den defekta förleden i namnet ... tkair på Hallfreda-stenen. – Att namnförlederna med dylikt slut i runsvenskan och de nordiska fornspråken är så få framstår givetvis i första hand som en olägenhet, men hade dessa förleder varit talrika och väl belagda även i rungutniskan, hade det varit omöjligt att med någon större sannolikhet supplera förleden i ... tkair.

Från metodisk synpunkt bör sökarljuset först och främst riktas mot gutniskan, vilken språkligt står något för sig; titeln på ett standardverk av Adolf Noreen är som bekant Altschwedische Grammatik mit Einschluss des

³⁴ S. B. F. Jansson, Några nyfunna sörmländska runristningar, i: Sörmlandsbygden 1965, s. 12.

³⁵ a.a., s. 14.

³⁶ M. Lundgren och E. Brate, a.a., s. 52.

Altgutnischen. Det kan förhålla sig så, att den självständiga rungutniskan, annars i avsaknad av dylika förleder i mansnamn på **-kair**, har en speciell sådan. Är denna förled väl belagd i namn på **-kair** och andra personnamn i rungutniskan, så att den närmast eller avgjort framstår som frekvent, har en suppling med hjälp därav i hög grad sannolikheten för sig. I rungutniskan finns en sådan förled belagd såväl i namn på **-kair** '-ger' som andra personnamn.

På G 61, en gravhäll med runinskrift påträffad år 1961 vid Hablingbo kyrka, är ett av de två läsbara orden mansnamnet **botkair** 'Botgair'. På G 36, en runristad gravhäll i Grötlingbo kyrka, är de inledande orden: +**botair maisteri**, "Botair mästare". Mansnamnet **botair** på G 36 är en yngre form av **botkair** på G 61. Det sista ordet på korsets fot på G 36 är **buais**, som med annan vokalruna och utelämnning av en t-runan och en r-runan, alltså **bu(t)ai(r)s**, kan återge genitiv av namnet **botair** 'Botair' i början av inskriften. Med u-runan i förleden möter namnet i beläggen **butair** (ack.) i S 18, en runinskrift i Hangvars kyrka, och **butair** (nom.) i S 137, en runinskrift vid Mulde i Frøjels sn.³⁷

Namnet är också belagt på ett par ställen i Guta saga. Det berättas där, att *botair af acubek hit þann sum fyrsti kirchju gierþi . i . þann staþ sum nu haitir kulastepar*³⁸ och längre fram i samma avsnitt (av Carl Säve betecknat 4 Kap.): *hann [liccair snielli] reþ mest vm þan tima hann halþ botairi (dat.) magi sinum*.³⁹ Till dessa belägg i rungutniskan och forngutniskan är att lägga namnets förekomst i gotländska ortnamn. Gårdnamnet *Botars* i flera socknar är genitiv av *Botair*, äldre *Botgair*. Som förled ingår *Botgair* i gårdnamnet *Boxarve* i Levide och Öja, vilket enligt Herbert Gustavson väl är "Botgairs arvars gård" och anses gå tillbaka på **Botgairsarfa*, som blivit **Botkasarva* > **Bokksarve* och slutligen fått uttalet *Bocksare*.⁴⁰ Gårdnamnet *Buters* i fyra socknar är genitiv av *Butair*, en variantform av *Botair*.

Mansnamnet *Botgair*, i yngre form *Botair* och med växling av rotvokalen *Butair*, är således väl betygat i gutniskan under olika perioder. I runsvenskan är namnet, om man bortser från rungutniskan, veterligen inte belagt, däremot finns det i fornsvenskan. Artikeln *Botger* hos Lundgren och Brate⁴¹ upptager fyra medeltidsbelägg, samtliga från Östergötland: *Botger(?) i Fyraby* Ög. SRP, n. 1604; *Botger Thorstenson* Ög. n. 2496; *Botger i Haghaby* Ög. SDns I, 438; *Olauer Botgeron* Ög. SRP n. 2024. I artikeln *Bodhger*, rimligtvis är det samma namn, finns ytterligare belägg, de flesta östgötska men något småländskt. Det latiniserade namnet *Boterus* Ög. SDns I, 53 möter hos Lundgren och Brate under *Boter(?)* – "antagligen för *Botger*".⁴¹ I Sveriges medeltida personnamn anföres i artikeln *Botgher*, *Bodhgher*, lat. *Botgerus*, som även ger rum för skrivningar som *Bodge*, *Bodg(h)er(us)*, *Bogg(h)er*, *Bothger*, *Bwd(h)ger*, *Butger-*, ganska talrika belägg på namnet mellan åren 1313 och 1453, de flesta

³⁷ S = Carl Säve, Gutniska urkunder etc., Sthlm 1859. (Siffrorna anger inskriftens nummer).

³⁸ Guta lag och Guta saga etc. utg. af H. Pipping, s. 65.

³⁹ a. a., s. 66.

⁴⁰ H. Gustavson, Gotlands ortnamn, i: OU Å 1938, Lund 1938, s. 44, jfr s. 36.

⁴¹ a. a., s. 32.

östgötska och några småländska.⁴² På namnet *Boter*, latiniserat *Boterus* och uppfattat som en form av *Botgher*, anföres medeltida belägg mellan åren 1350 och 1472 från Gotland och Östergötland.⁴³

Namnet rungutn. **botkair**, fsv. *Botgher* erbjuder, när det gäller att suppleras Hallfreda-stenens defekta ... **tkair**, i olika avseenden en helt annan grund än de av Friesen föreslagna namnen fvn. *Iatgeirr*, *Vitgeirr*, *Oddgeirr*. En supplerings [**bo**]tkair och tydning 'Botgair' framstår som avgjort sannolik och tilltalande i sig.⁴⁴ Än sannolikare och närmast ofrånkomlig ter den sig i belysning av ifrågavarande namnförleds frekvens i gutniska runinskrifter. Förleden **bot-**, stundom **but-**, 'Bot-'⁴⁵ är nämligen belagd i flera andra rungutniska personnamn: mansnamn och kvinnonamn.

En excerpering av runverkets Gotlands runinskrifter I, som omfattar inskrifterna från södra Gotland, har givit följande belägg: **botbiern** (nom.) 'Botbjärn' på G 136, **botfosar** (gen., 2 ggr) 'Botfos' på G 60, **b[ot]frir** (nom.) 'Botfrid' på G 63, **boþfrip** (ack.) 'Botfrid' på G 5, **butaiþr** (nom.) 'Botaid' på G 39, **boto-ör** (gen.) på G 129, **-utaiþu** (ack.) på G 12, **butaþu** (ack.) på G 29, **þudaitu** (ack.) på G 55(?), **butaiþu** (ack.) på G 71, **botuatr** (nom.) 'Botvat' på G 37, **botliknar** (gen.) 'Botlikn' på G 120, **botmundr** (nom.) 'Botmund' på G 78, **botiaþu** (ack.) 'Bottjaud' på G 35, nom. **bot[ulfr ×]** 'Botulv' på G 80, **botolfr** på G 102, **potolþar** på G 126, ack. **botulfr** på G 33, **þ[o]tu[lf]** på G 103, **botuarþr** (nom.) 'Botvard' på G 71, **botui** (nom.) 'Botvi' på G 58, **butuia** (gen.) på G 81b – i runverket felläst **butniā – buþuiu** (ack.) på G 42, nom. **botuir** 'Botvid' på G 60, **boþuiþr** G 115, **boluiþr** G 65 (fel för **botuiþr**), **botuiþr** G 119, G 133, gen. **boþuiþha** G 64. Därtill kommer de tidigare anförda beläggen: **botair** (nom.) 'Botair' på G 36, **buais** (gen.) för **bu(t)ai(r)s** på G 36 och **botkair** (nom.) på G 61. Inalles rör det sig om 33 belägg, varav 25 **bot-** och 8 **but-**.

Ytterligare belägg på namnförleden **bot-** och **but-** möter i runinskrifter från mellersta och norra Gotland, vilka ännu inte är publicerade i runverket; för studiet av dem är man hänvisad till Carl Säves Gutniska urkunder (1859), Sune Lindqvists Gotlands Bildsteine (1941–42) och tidskriftsuppsatser, bl.a. i Arkiv f. nord. filologi, Gotländskt arkiv och Fornvännen. I dessa inskrifter torde siffrorna för beläggen på **bot-** och **but-** vara ganska jämna, måhända dock med någon övervikt för **bot-**. Av exempel på **but-** kan utöver de anförda **butair** (nom.) 'Botair' i en inskrift från Mulde i Fröjels sn (nr 137 hos Säve) och **butair** (ack.) i en inskrift i Hangvar (nr 18 hos Säve) nämnas bl.a. **butmuntr** (nom.)

⁴² Sveriges medeltida personnamn, h. 3, Upps. 1974, sp. 450 f.

⁴³ a.a., sp. 449.

⁴⁴ Under sitt sista levnadsår publicerade Otto von Friesen två studier, som handlar om personnamn med *Bot-* som förled, nämligen dels specialuppsatsen *Personal Names of the Type Bótolfr, A Late Scand. Group of Names of English Origin, i: A Philological Miscellany Presented to Eilert Ekwall*, Upps. 1942, s. 357–365, dels uppsatsen *Spjutbladet med runinskrift från Svensken i Endre, i: Gotländskt arkiv*, 14 (1942), s. 33–39 med mansnamnet **butfus** (nom.) 'Botfos', utan att han synes ha kommit på tanken, att det defekta namnet ... **tkair** på Hallfreda-stenen kan suppleras [**bo**]tkair eller [**bu**]tkair och tydas 'Botgair'.

⁴⁵ Växlingen *Bot-*: *But-* i rungutniska personnamn behandlas i Herbert Gustavson, *Gutamålet*, I, Upps. 1940, s. 193.

'Botmund' och **butraifr** (nom.) 'Botreiv' på de båda Stenkumla-stenarna. Ett av de äldsta beläggen på förleden **but-** är namnet **butfus** (nom.) 'Botfos' i runinskriften på en spjutspets anträffad mellan Svenskens i Endre och Stora Vede i Follingbo,⁴⁶ vilken enligt den arkeologiska expertisen: Birger Nerman, Sune Lindqvist, Mårten Stenberger bör tidfästas till förra hälften av 1000-talet.⁴⁷

Ingen namnförled är tillnärmelsevis så frekvent i gutniska runinskrifter som **bot-**: **but-**, vilket betyder att den måste komma i första rummet, när det gäller att supplera den defekta förleden i Hallfreda-stenens ... **tkair**. Läger man därtill, att den i namn på **-kair**, *-gairr* '-ger' veterligen är den enda som slutar på **-t**, framstår den snarast som ofrånkomlig. De belagda förlederna i namn på **-kair** i runinskrifter från södra Gotland är: **ar-** i **argais** 'Arges' på G 58, ett gårdnamn som är genitiv av namnet **Arngair*, **far-** i **fårgair** (nom.) 'Fargair' på G 63 och i **fargair** (nom.) på G 119, **hl-** för **h(a)l-** i **hlkair** (nom.) 'Hallgair' på G 59, **roþ-** i **roþkais** (gen.) 'Rodgair' på G 111, samt **au-** i **aukars-** och **aukar · s-**, genitiv av ett mansnamn **Auþgair*, fsv. *Ødhger*, fvn. *Auðgeirr*, vilket ingår som förled i gårdnamnet **aukarsarfa** och **aukar · sarfa** 'Oxarve' på G 55. Till dessa kan läggas **ulfu-** i namnet **ulfuair** (nom.) 'Ulv(g)air, Ulvar' – jfr **ulfkair** (nom.) 'Ulvger' på U 650 och U 876 – i runinskriften på ett bryne funnet år 1940 vid Timans i Roma sn.⁴⁸

Närmast är man väl benägen att supplera den defekta förleden i namnet ... **tkair** på Hallfreda-stenen [**bo**]tkair med hänsyn till inskriftens verbform **to** 'dog' med **o**-runa, men det finns ingenting som hindrar, att den i stället suppleras [**bu**]tkair med **u**-runa. Man kan härvid erinra om att ifrågavarande förled kunnat ristas **bot-** och **but-** i en och samma inskrift. Så torde ha varit fallet på G 71, en numera försvunnen runristad gravhäll i Eksta kyrka, vars inskrift enligt Ole Worms Monumenta Danica (1643) innehållit namnen **botuarþr** (nom.) 'Botvard' och **butaiþu** (ack.) 'Botaid', likaså med en runinskrift på Hangvars kyrkogård, som enligt Liljegren (nr 701) och Carl Säve (nr 18) haft namnen **botwiþr** (nom.) 'Botvid' och **butair** (ack.) 'Botair' samt verbformen **do** 'dog', jfr Hallfreda-stenens **to** 'dog'. Man kan också erinra om att förleden är **but-** i namnet **butfus** (nom.) 'Botfos' i den tidiga inskriften från Svenskens i Endre sn, vars fyndplats ligger endast ca 4 km fågelvägen från Hallfreda i Follingbo sn.

Åtskilliga av namnen med **Bot-** som förled möter i ganska sena inskrifter, men namnet **butfus** 'Botfos' i Endre-inskriften visar, att denna förled var i bruk redan under förra hälften av 1000-talet. Att namnet *Bot(g)air* varit brukat i trakten av Follingbo därom vittnar Gutasagans *botair af acubek*, 'Botair från Akebäck'. Follingbo är grannsocken till Akebäck, och fågelvägen är det inte

⁴⁶ O. von Friesen, Spjutbladet med runinskrift från Svenskens i Endre, i: Gotländskt arkiv, 14 (1942), s. 37.

⁴⁷ a. a., s. 39.

⁴⁸ O. von Friesen, Runinskriften från Timans i Roma, i: ANF 56 (1942) s. 279 f. – Namnet **ulfuair** översättes av Friesen (s. 281) med 'Ulvar'.

mer än knappt 6 km mellan gården Hallfreda i Follingbo sn och gården Kulståde i Valls sn, där *Botair* byggde en kyrka.

Hallfreda-stenens defekta mansnamn ... *tkair*, korrelatet till relativsatsen: *ar : to i : hulmka* ..., kan således på goda grunder suppleras [*bo*]*tkair*, eventuellt [*bu*]*tkair*. Gotlänningen, "som dog i Holmgård", dvs. Novgorod på en färd östanhavs, har med stor sannolikhet burit namnet *Botgair*.

Korr.-not till s. 158. – I fråga om G 81 b bör Elias Wesséns oriktiga läsning och tydning *butnia* (gen.) 'Botnys' i runverket utgå. Enligt runverkets teckning är den riktiga läsningen *butuia* (gen.) och tydningen följaktligen 'Botvis', varom E. Salberger, *Butnia*, Ett rungutniskt kvinnonamn, i: NoB, årg. 66 (1978), s. 18 ff.

Háleygir – Hálogaland

Om noen norske innbygger- og landskapsnavn

I

Den gjengse tolkningen av sammenhengen mellom det gamle folkenavnet *háleygir* og det tilhørende landskapsnavnet *Hálogaland* er sist framsatt i *Norsk stadnamnleksikon* (Oslo 1976) s. 169: “*Háloga-* er ein gammal fleirtalsgenitiv av folkenamnet *háleygir*, alt på 900-talet med vanleg norrøn form i skaldediktet *Háleygjatal*.”

I alt vesentlig skriver denne forklaringen seg fra et grammatisk standardverk, Adolf Noreens *Altisländische grammatik*.¹ Imidlertid er det vanskelig å se at Noreen har gitt noen fullgod forklaring på vokalvekslingen *ey/o* i de to navneformene. De fleste andre eksemplene han siterer, er enten trykksvake småord som *auk/ok*, *braut/brot*, eller seinmiddelalderlige norske dialektformer som *brullup* for *bruðlaup*, *Hærlogr* for mansnavnet *Herlaugr*, o.l. Og dersom en slår etter i annen språkhistorisk eller grammatisk litteratur – som Noreen viser til – for å finne parallelle eksempler eller nøyere forklaring på den antatte vokalvekslingen (omlydsvekslingen) innen et grammatisk paradigme, vil en lett kunne få inntrykk av at den er ‘oppfunnet’ ens ærend for å forklare disse to, og noen få andre gamle navneformer (f.eks. *Rogaland – Rygjafylki*).

Når det gjelder å forklare vokalskiftet i slike navn, må en for det første klargjøre hva slags grammatiske former det her dreier seg om. I norrøne tekster fra 12–1300-tallet må *háleygir* m.pl. nok oppfattes som flertall av en *i*-stamme, og der finnes også klare eksempler på en tilsvarende entallsform, *háleygr* m.² Men det er forlenget påpekt, i Alf Torps grunnleggende framstilling av *Gamalnorsk ordavleiding*, fra 1909, at dette ikke kan være noe opphavlig forhold:

“Upphavlege ja-stomnar var og nokre folkenamn, som alt i samgermansk tid hev vorte *i*-stomnar, som *Danir*, *Frisir*, *Grikkir* (eldre *Grikkjar*) ... *Háleygir* ... *Rygir* (eldre *Rygjar*), *Sygnir*, *Vestfyldir* ... osfr.”³

¹ Adolf Noreen, *Altisländische und altnorwegische grammatik*, 4. Aufl. (Halle 1923/Tübingen 1971) § 152.2 og 392.

² Jfr. f.eks. *Den store saga om Olav den hellige*, utg. av O. A. Johnsen og Jón Helgason (Oslo 1941) s. 293.1: *haleygreinn* (v.l. *haleygr*), og diverse ganger *haleygir* (se navnerregistret). Finnur Jónsson har i sin utgave av *Heimskringla* (Oslo 1966, nyopptrykk) normalisert til *háleygjar* m.pl. i navner registret (s. 675) – men i teksten står alltid *háleygir*, og også her en gang: “far apr, *Háleygr*” (s. 290).

³ Alf Torp, *Gamalnorsk ordavleiding*, nyutgåva med rättelser och register ombesörjd av Gösta Holm, (Lund 1974) s. 11. Jeg trur likevel ikke det er nødvendig å regne med at alle disse overgangene er skjedd “i samgermansk tid”; i mange tilfeller dreier det seg snarere om forholdsvis seine, norrøne nyutviklinger – jfr. til sammenlikning hvordan mange gamle *ö*-stammer i norrøn tid får *i*-stammeflertall (*gjafar* > *gjafir*, osv.).

Om vi i første omgang holder den etymologisk uklare formen *háleygir* utafor, er det i det minste lett å se at en denominal i-stamme *sugn-ir, gno. *sygnr, avleidd av det primære substantivet *sug-na, *Sogn*, er så godt som utenkelig ut fra kjente germanske ordlagingsprinsipper. Avleiinger av denne typen lages regelmessig som ia- eller ja-stammer (som Torp viser). Den opphavlige bøyningen må derfor ha vært f.eks. *sygnir m (entall, av *sugn-iar) – *sygnar pl., eller *rygr m (*rug-jar, kortstavet) – *rygjar* pl. At det siste ordet er en opphavlig ja-stamme, har også Noreen påpekt (op. cit., § 368, s. 257). Like klart synes det å være at *háleygir* er en opphavlig ia-stamme, og at den gamle bøyningen har vært: *háleygir m – *háleygjar* pl. (genitiv *háleygja*). Og at ord av denne typen noen gang har hatt omlydsveksling ey/au eller ey/o (!) i bøyningen, er ytterst urimelig. Noreen påpeker (i § 371) at lånordet *eyrir* (= lat. *aureus*) “auffälligerweise” mangler omlyd i pl. (*aurar, aura*).

Til grunn for ia-stammen *háleygir* må det, etter norrøne ordlagingsregler, sannsynligvis ligge et primært substantiv *hálaug (eller *hálaugr) – og mellom dette substantivet og folkenavnet *hálog*- må det foreligge et *avlydsforhold*.

Det blir da med det samme innlysende at disse to formene videre må høre sammen med det sterke verbet *ljúga*. Som ‘verbal’ form er det bare kjent med betydningen ‘tale usant’ – men det finnes i germansk og nordisk språk flere ulike nominale avleiinger som må gå tilbake på en betydning ‘tale sant, bekrefte’. Det klareste eksemplet er gotisk *liuga f* = lat. *matrimonium*, ‘ekteskap’, med et dertil hørende, denominalt og svakt verb *liugan* = gr. *gamein* ‘gifte seg’.⁴ I nordisk måtte substantivet hatt formen *ljúg f (ō-stamme), men en slik form er ikke belagt. Derimot finner vi visstnok en tilsvarende maskulin form på en svensk, urnordisk runestein fra ca. 500 (Skåäng i Södermanland): *harija leugar*, som kunne svare til en norrøn form *her-ljúgr – jfr. det (sannsynligvis) nærskyldte personnavnet *Her-laugr*.⁵ I dette personnavn-elementet -laugr/laug (*Gunnlaugr, Gunnlaug, Aslaug*, m.fl.) har en med god grunn ment å finne former svarende til preteritumstrinnet av *ljúga*. Som opplyst i *Norsk stadnamnleksikon* har både Adolf Noreen og Halvdan Koht i sin tid tenkt seg at “andrestavinga [i *háleygir*] er omlydd -laugr som vi kjenner som suffiks frå personamn” – og som iallfall Koht har satt i samband med en rot *ljug-* med betydningen “stadfeste med eid”.⁶ Partisipp- eller nulltrinnet *lug-* har Finnur Jónsson ment å finne i et annet personnavn: *Ørlygr*, av han tolket (etter mitt skjønn også med gode grunner) som et opphavlig bahuvrihi-adjektiv, avleidd med ja-suffiks: *ør-lug-jar ‘utenfor edelig overens-

⁴ Se *Die gotische Bibel*, hg. von Wilhelm Streitberg, 2. Wörterbuch (Heidelberg 1910, og seinere). *Liuga f* = lat. *matrimonium*, i 1. Kor. 7.10, er i den greske teksten uttrykt verbalt.

⁵ Skåäng-innskriften i Wolfgang Krause, *Die Sprache der urnordischen Runeninschriften* (Heidelberg 1971) s. 163, nr. 88. Er noe annen tolkning og utførligere drøfting i Carl J. S. Marstrander, ‘De nordiske runeinnskrifter i eldre alfabet’, *Viking* 16 (Oslo 1953), s. 252–258. Om navn på -laugr jfr. Assar Janzén i *Nordisk kultur* 7. Personnamn (Sthm 1948), s. 106–07, 121–22.

⁶ Adolf Noreen, ‘Nordens älsta folk- och ortnamn’, *Fornvännen* 15 (Sthm 1920), s. 46–47. Halvdan Koht, ‘Om namne Hålogaland’, *Hålogyminne* 1 (1920) s. 3–11; “stadfeste med eid”, s. 9. Jfr. også en forkortet, engelsk versjon av Kohts artikkel: ‘The etymology of Hålogaland’, *Scandinavian Studies* 18 (Menasha, Wisc. 1945) s. 249–251.

komst, fredløs'.⁷ Til dette adjektivet hører igjen et abstrakt: *ørlygi* n 'fredløshet > kamp, strid'.⁸ Og endelig har Magnus Olsen tenkt seg at et substantiv *ljúg f. (svarende til gotisk *liuga*) eller et tilhørende abstrakt *lýgi n 'edelig overenskomst, pakt' kan ligge til grunn for en del gamle norske gardsnavn: *Lye* i Time, *Lyen* i Vågå, og *Lystad*, 3 steder på Sørøstlandet.⁹

Magnus Olsen er oppmerksom på den formelle likheten mellom germansk leug- 'at lyve' og 'ved overenskomst bekræfte', og antyder forsiktig i en fotnote: "Mon opprindelig identiske?" (op. cit., s. 127, note 3).

Det er etter mitt skjønn god grunn til å oppfatte de to betydningene: 'si noe usant, bedra, lyge' og 'si noe sant, bekrefte, avtale' som stikk motsatte betydningsutviklinger av en og samme rot, med den generelle betydningen 'si, tale'. Og det ligger da videre nær å anta at denne verbalrota er etymologisk identisk med den vi finner i latinsk *loqui*, *loquor*, 'si, tale'.

Etymologien til lat. *loquor* er uklar og omstridt. I siste utgave av (Walde-) Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, blir ordet ført opp under en prefigert rotform *tolk^h-, som også skal foreligge i kirkeslavisk *tlūkū*, russisk *tolk*.¹⁰ Walde-Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, går ut fra en opphavlig rotvokal *e* (*lek^h > lok^h), men refererer også andre forslag.¹¹

Å etablere en sammenheng mellom *loquor* og norr. *ljúga* er forbundet med en del lydlige problemer. Vi kan først ta for oss utviklingen av konsonanten kv- eller qu- i innlyd. Den normale og vanlige utviklingen av den er germansk hv-, som i norrønt språk faller bort, jfr. lat. *aqua*, gotisk *ahva*, norr. *á* f, eller lat. *linquo*, got. *leihvan*, norr. *ljá* 'låne'. Men det finnes atskillige eksempler på germanske former som må ha hatt endebetoning, og der -hv- er blitt till *g* etter Verners lov. Til lat. *sequi*, *sequor* 'følge' svarer (visstnok) gotisk *saihvan*, norr. *sjá*, egentlig 'følge med øynene' (?) – men til det homonyme eller identiske (*in)seque*, *inquam* 'si, tale' norr. *segja*. En annen avlydsform av samme rot foreligger i lat. *socius* (*soqu-ius), som igjen svarer til norr. *seggr* m 'følgesvenn' (*sag-jár). Andre eksempler er ordet for 'hunulv': *ylgr* f (*wulgió), jfr. lat. *lupus*, norr. *ulfr* m (rot *vlk^h-), og den mytologiske 'vannmannen' *Ægir* m (*āg-iár?).¹²

⁷ Finnur Jónsson, 'Oversigt over det norsk-islandske navneforråd før o. år 900', Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1926 (København), s. 211.

⁸ Merkelig nok har flere ordbøker ufullstendige eller misvisende opplysninger om dette ordet. Fritznér oppfører det under *ørlygi* (b. 2, s. 910, rettet i b. 3, s. 1099), Falk og Torp, *Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch*, s. v. orlog, b. 1, s. 801, mener det er "z(um) t(eil) entlehnt aus mittelniederdeutsch", og Jan de Vries, *Altnordisches etymologisches Wörterbuch* betrakter det (s. 683) som "fremdwort". Også Magnus Olsen skriver – ved en underlig lapsus – at ordet "ikke forekommer i den gamle poetiske litteratur" (Hedenske kultminder ..., s. 127). Ordet forekommer bl. a. i en strofe i *Gísla saga*, kap. 9 (siteret av Fritznér), og i en lausavísa i *Egils saga*, kap. 64 (strofe 37).

⁹ Magnus Olsen, Hedenske kultminder i norske stedsnavne (Kra 1915), s. 127–28 o.fl.st.

¹⁰ Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, (Bern/München 1959), s. 1088.

¹¹ Alois Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 3. neubearb. Aufl. von J. B. Hofmann (Heidelberg 1938), s. 821. I 2. Auflage (1910) førte Walde opp en grunnform med *a* (*laquor), og fant "keine Stütze" for en rotform *leq^h-, mens Hofmann i 3. Auflage velger å gå ut fra *leq^h- og anser formen med *a*: *laquor, som "nicht besser".

¹² Om etymologien til navnet *Ægir* jfr. min artikkel 'Omkring det mytologiske navnet *Ægir* m 'vannmannen', *Acta philologica Scandinavica* 31 (Kbh. 1976), s. 81.

Den opphavlige rotvokalen i lat. *loquor* er som nevnt ganske uviss. Men om vi går ut fra den faktisk overleverte formen med *ō*, kan vi iallfall finne ett annet klart eksempel på at latinsk *ō* svarer til germansk *au*. Det gjelder rotformen **ok^u*- i lat. *oculus*, egentlig en diminutivform (**ok^u-ulus*), og gotisk *augo*, norr. *auga* n (**aug-án*). Også i dette tilfelle kan det være problematisk å gi en grei fonetisk forklaring av vokalutviklingen, men den er iallfall klart dokumentert, og den etymologiske identiteten mellom den latinske og de germanske formene synes å være helt evident.¹³

Konsonanten *g* i *auga* må her være oppstått ved endebetoning, på stammevokalen i ordet. Det samme forholdet viser også norr. *eyra* n (**auz-án*), til en rot **aus-*, lat. *auris*, men gotisk *auso* n, med ustemt konsonant.

Som *au* i *auga* svarer til latinsk *o*, måtte også et germansk *laug-* kunne svare til lat. *loqu-*. Likeens kunne konsonanten *g* i germansk i begge tilfelle være oppstått på samme måte: ved endebetoning (oksytonering). Og det synes da videre å være en mulig forklaring av konsonanten *g* i norr. *ljúga* osv. at den er innført (ved analogi) fra former med endebetoning. Dette synes å være et opphavlig forhold ved flere typer av germanske nomina: både feminine *ō*-stammer, maskuline nomina agentis (a- og an-stammer), og nøytrale a- og an-stammer (*auga*, *eyra*), ofte på svakeste avlydstrinn (typen *brot*, *skot* osv.).¹⁴ Jfr. forskjellen i konsonantisme mellom gotisk *tiuhan* (tysk *ziehen*), og nominalformene norr. *taug* f (*ō*-stamme), *tog* n, *togi* m (*leið-togi*), og partisippet *toginn*, eller gotisk *þliuhan* (med *þl-* for opphavlig *fl-* i framlyd) – norr. *fljúga* inf., *flaug* f, *flog* n, *flogi* m (*fuð-flogi*). I dette tilfelle har nordisk (og andre germanske språk) gjennomført klusil konsonant også i infinitiv, der den vel er sekundær (rot **pleu-k-*). Jfr. tysk *lohe* f 'flamme', med tilhørende svakt verb *lohen* 'flamme opp', men med opphavlig endebetoning norr. *logi* m og *leygr* m 'flamme' til ieur-. **leuk-* eller **luk-* i lat. *lux*, *lucere*, *luceo*. I dette tilfelle finner vi ikke noe spor av en eventuell opphavlig germansk 'verbalrot'. Enda et klart

¹³ Et sannsynlig eksempel på latinsk lang *ō* svarende til indoeuropeisk (og germansk) *au* er påvist av den amerikanske komparatisten Oswald Szereményi. Det gjelder lat. *otium* n 'hvile', og norr. *auð-* i sammensetninger som *auð-fenginn*, *auð-kendr*, *auð-keyptr*, 'lett å få/kjenne/kjøpe' osv. (Szereményi er ikke oppmerksom på disse norrøne formene, og holder det derfor bare for "possible ... that the original Germanic form was **auþa-*".) Både den latinske og de germanske formene synes å gå tilbake på "an Indo-European **auto-* ... meaning 'easy' ... (of which) Lat. *otium* is an abstract derivative": se Oswald Szereményi, 'Principles of etymological research', i Rüdiger Schmitt (Hg.), *Etymologie (Darmstadt 1977) = Wege der Forschung*, 373, s. 337. Samme forfatter har her også et eksempel på ieur. (og germansk) *eu* svarende til latinsk *ō*: i adjektivet *totus*, som ifølge Szereményi er identisk med substantivet ieur. **teutā*, gotisk *þiuda*, norr. *þjóð* f 'folk' (op. cit., s. 319–21). Den lange *ō*-lyden i disse to latinske formene er, stadig ifølge Szereményi, "not regular" (s. 337), men må skyldes dialektutviklinger ("a dialect of the Umbrian type", s. 320).

¹⁴ Jfr. her Herman Hirt, 'Akzentstudien', *Indogermanische Forschungen* 7 (Strassburg 1897) s. 118: "Die oxytonierten *o*-Stämme (: germanske a-stammer) sind nämlich Adjektive und Nomina agentis, die paroxytonierten Nomina actionis", og samme forfatters *Handbuch des Urgermanischen* 2 (Heidelberg 1932), § 39: "Die Oxytona (waren) im wesentlichen Nomina agentis, die Barytona Nomina actionis. ... Eine besondere Bewandtnis hat es mit den Neutren ... wir finden bei ihnen häufig grammatischen Wechsel" (det gjelder opphavlige betoningsforhold ved a-stammene), og § 57: "Im allgemeinen waren die *ā*-Stämme (: germanske *ō*-stammer) auf dem Ende betont".

eksempel på veksling h/g har vi i adjektivet *hár* (*háuha) og substantivet *haugr* m (*haugá, med endebetoning).

Det er ikke ofte vi klart kan påvise endebetoning i gamle nomina agentis, bortsett fra typen *-togi* m i *leið-togi* (svake an-stammer med rotvokal på svakeste avlydstrinn). Avleiinger på e- eller o-trinnet er i germansk sjeldne og såvidt vi kan se, svært alderdommelige. Et eksempel kan være norr. *dreyri* m 'dryppende (blod)' til *drjúsa. Etter vokalismen (avlyd på o-trinnet), og etter semantiske forhold kan det være tilsvarende former vi har å gjøre med i eldgamle avleiinger som *gautr* m til *gjóta* (bl.a. som personnavn-suffiks), *nautr* m til *njóta*, *draugr* m 'dødning' (opphavlig 'bedrager'?) til *drjúga, tysk *trügen*.¹⁵

Etter dette kan jeg tenke meg to alternative tolkninger av et *laug- i *há-laug-, dersom vi videre kombinerer denne ordformen med rota i lat. *loquor*. Sisteledet kan enten være en *ō*-stamme *laugó, norr. *laug f, med en opphavlig betydning 'utsagn', seinere 'bekreftelse, avtale' – eller en maskulin a-stamme (av typen *gautr*, *nautr*, *draugr*) *laugár > *laugr m, med en opphavlig betydning 'taleren' eller 'en som inngår avtaler'. (Når det gjelder au-diftongen, jfr. igjen det tilsvarende forholdet ved *auga*.) Denne a-stammen kan videre være identisk med personnavn-suffikset -laugr i *Gunn-laugr*, *Herlaugr* – og det tilsvarende kvinnenavn-suffikset -laug en 'mover' form av det, som ofte ellers ved navn på kvinnelige vesener.¹⁶

Fra slike avleiinger eller bøyingsformer med klusil *g* (f.eks. partisippet *loginn*) må denne konsonanten dernest kunne være gjennomført i hele verbalparadigmet: norr. *ljúga* – *laug* (*ló*) osv. – og likeens i gotisk *liuga* f 'ekteskap'. Legg her merke til den ulike lydutviklingen i preteritumsformer som *ló* og *fló* og de tilsvarende substantivformene på samme avlydstrinn: *laug* f, *flaug* f. De verbale formene kan ikke (etter den etymologien som er skissert her) være opphav til et paradigme med gjennomført *g*.

Neste hypotese blir så at det ukjente grunnordet for folkenavnet *háleygir* (*háleygjar*) kan ha vært enten et abstrakt *há-laug f 'høg avtale' (jfr. *há-tið* f 'høgtid' = tysk *Hochzeit*, 'ekteskap', og gotisk *liuga* f!) – eller en personbetegnelse *há-laugr (jfr. personnavn som *Há-rekr*, *Há-varðr*, *Há-mundr*, m.fl.). I siste tilfelle kunne en ha ventet å finne belegg for en personnavneform *Hálaugr eller *Hálaug, som imidlertid ikke er kjent. Av denne og andre grunner vil jeg anse *hálaug f som det mest sannsynlige grunnordet her. *Hálaug kan i så fall ha vært betegnelse for et 'forbund' eller 'fellesskap' som har knyttet stammen sammen, og *háleygir* m, av *hauha-laug-iar, betegnelse for 'en som hører til forbundet, hálaug'. Saklig sett svarer dette nokså godt til Halvdan Kohts tolkning, "dei sambundne i strid", eller snarere til den

¹⁵ Om denne ordlagingsstypen jfr. Wolfgang Meid, *Germanische Sprachwissenschaft 3. Wortbildungslehre* (Berlin 1967) § 68.1, om "persönliche Nomina agentis ... mit o-Abtönung", en type som er "altertümlich vom indogermanischen Standpunkt"; her oppføres bl.a. norr. *draugr* m.

¹⁶ Assar Janzén oppfører i *Nordisk Kultur* 7, s. 121 -laugr: -laug blant "maskulina slutleder (med moverade feminina motsvarigheter)".

tolkningen han refererer for det latiniserte stammenavnet *lugii*: “dei som har bunde seg i lag ved eid” (*Håløygminne* 1920, s. 9) – men den språklige begrunnelsen blir her en annen.

Om vi derimot går ut fra et nomen agentis (personord) *hálaugr, måtte avleiingen bety noe slikt som ‘en som hører sammen med Hálaug, Hálaugs mann’. Bl.a. på grunn av forholdet til den sannsynlige avlydsformen *hálogi* vil jeg anse en slik betydning mindre sannsynlig her.

Mellom et substantiv *hálaug f ‘høg avtale’ og innbyggernavnet *hálogi* kan det foreligge samme grammatiske forhold (avlydsforhold) som mellom *taug* f og *-togi* m (*leið-togi*), *flaug* f og *fuð-flogi* m, *braut* f og *hring-broti* m, m.fl.

En grammatisk parallell til *hálogi* m kan vi da ha i gno. *þinglogi* m, ‘som udebliver fra aftalt, berammet Møde’ (Fritzner).¹⁷ Fra semantisk synspunkt kan disse to ordformene høre til hver sin av de to betydningene: ‘tale sant, bekrefte’ (*hálogi*), og ‘tale usant, bedra’ (*þinglogi*). Den siste formen har flere sidestykker i gammalengelsk: *āð-loga*, *treow-loga*, *wær-loga* m ‘perjurer, troth-breaker, traitor’, e.l.

De svake an-stammene som her har vært nevnt, er oftest verbalavleiinger på svakeste avlydsstrinn. Men ordlagingsstypen kan også brukes denominalt, til å lage personord av substantiver. Ofte dreier det seg da om bahuvrihiformer, sammensatt med prefikset *ga-*: *granni* m til *rann* n (gotisk *garazna*), *landi* m til *land* n (ght. *gilanto*), *jafn-oki* m ‘likemann’ (gotisk *gajuka*); den siste formen er igjen etymologisk nesten identisk med lat. *con-jux* ‘ektemake’ (til lat. *jugum*, norr. *ok* n ‘åk’).¹⁸

Etter dette mønstret kan innbyggernavnet *hálogi* m også høre sammen med en annen hypotetisk eller ukjent substantivform, *log eller *hálog n, med omtrent samme betydning som *hálaug (jfr. *taug* *ftog* n, *flaug* *fflog* n, osv.). En slik substantivform, germansk *luga, norr. *log, ‘avtale, fred’ kan (som før vist) ligge til grunn for personnavnet *Ørlygr* og abstraktet *ørlygi* – og vel også være grunnord bakom det latiniserte stammenavnet *lugii*. I norrøn form måtte denne stammen ha hett *lygjar. Av Magnus Olsen blir navnet tolket som “de edsforbundne”, dvs. ‘de som hører til (i) lug-’.¹⁹ Dette navnet må være en germansk ja-stamme, mens *hálogi* kan være en an-stamme, *hauha-ga-lug-an(?) – jfr. til sammenlikning lat. *col-loquor* ‘samtale’. Fra semantisk synspunkt kan både en an-stamme *hálogi m ‘som hører til forbundet’ og ja-stammen *Ørlygr* ‘utafor forbundet’ (‘udenfor edelig aftale’) ha en viss likhet med en latinsk bahuvrihi-form: *ex-lex* ‘utafor loven’.

En klar grammatisk parallell til forholdet mellom det latiniserte stammenavnet *lugii* og norr. *hálogi* har vi i stammenavnet *rugii* (Tacitus), norr. *rygja*- i *Rygja-fylki*, og *roga-* i *Roga-land*. *Rygja-* er genitiv flertall til en ja-stamme *rug-jar, *rygr m, ‘en som hører sammen med rug-’, og *Roga-* av en tilsvarende

¹⁷ Fritzner, Ordbog over det gamle norske Sprog 3, s. 1022. Fritzner definerer ordet som ‘adjektiv’, men det hører ganske klart til den velkjente typen av svake maskuline an-stammer.

¹⁸ Jfr. Fr. Kluge, Nominale Stammbildungslehre der altgermanischen Dialekte, 3. Aufl. (Halle 1926), § 16.

¹⁹ Magnus Olsen, Hedenske kultminder ... s. 264 (nederst).

an-stamme *(ga)rug-an (?), *rogi* m. I dette tilfelle lar det seg vel ikke gjøre å finne noen rimelig ‘verbal’ rot å gå ut fra, slik at *rogi* m her må oppfattes som en denominal avleiing: ‘mannen fra ruglandet’(?)

II

Som *Norsk stadnamleksikon* gjør oppmerksom på, har *háleygir/háloga-* tidligere “vore tolka på mange vis”. Halvdan Koht nevner i sin artikkel i *Håløygminne* (s. 3) at “ei islensk eventyrsoge” (*Þorsteins saga Víkingssonar*) har satt navnet *Hálogaland* i samband med en ‘kong Logi’:

“Þat er upphaf þessarar sögu, at Logi hefir konungr heitit. Hann réð fyrir því landi, er norðr er at Noregi. Logi var stærri og sterkari en nokkurr annarr í því landi. Var lengt nafn hans, ok var kallaðr Hálogi. Af honum tók landit nafn ok var kallat Hálogaland.”²⁰

Den lille kjerne av sannhet eller faktiske opplysninger som kan finnes i denne historien kan være den at an-stammen *Logi* kan ha vært brukt som (eller sett ut som) et personnavn, likeens som f.eks. *Búi*, i *land-búi*, *ná-búi* osv. – og at dette kan ha gitt opphav til det fiktive kongsnavnet *Hálogi*.

Et nordnorsk kongsnavn (?) *Logi* synes også å foreligge i *Ynglingatal* 10: *Loga dís*. Ifølge Snorres *Ynglingasaga*, der strofen er overlevert, er *Logi* bror til *Skjálf*, datter til finnehøvdingen *Frosti*. Adolf Noreen har derimot tolket *loga* som genitiv flt. av et *log* n ‘ekteskap’ (‘bindende avtale’?).²¹ Enten vi velger den ene eller den andre tolkningen, kan det dreie seg om en form av rota **leug-/lug-* ‘bekrefte, avtale’.

Den eldste ‘moderne’ tolkningen av *háloga-* skriver seg fra den tyske keltologen Kaspar Zeuss, som i 1837 i en liten notis antydte at andreleddet her kunne være norr. *logi* m ‘ild’. Tolkningen ble modifisert av Halvdan Koht (se *Håløygminne* 1920, s. 7–9), i en artikkel fra 1908, der han gikk ut fra en avlydende sideform, skaldeordet *leygr* m ‘ild’, og er sist gjentatt av Finn Hødnebo i tilleggsbindet til Fritznors Ordbog (1972). Her heter det, s.v. *háleygr* (sic), at “ordet er vel sammensatt av *hár* adj., og *leygr* m, lue, ild, flamme, (og) betegner vel folket som høye og lyse”.²² Tolkningen er fra semantisk synspunkt temmelig urimelig (Koht “hadde ikkje store trua på ho”, iflg. *Håløygminne*, s. 9). Det er ikke råd å se hvordan *leygr* m ‘ild’ skulle komme til å fungere som personbetegnelse eller folkenavn, eller å finne rimelige paralleller til en slik språkbruk. Det samme gjelder for et eventuelt *hálogi* m ‘høg loge’, brukt på tilsvarende måte.

Flere granskere – seinest, og mest utførlig, den svenske latinisten Josef Svennung – har prøvd å emendere eller tolke den meningsløse navneformen ‘adogit’ i Jordanes’ såkalte ‘Skandia-kapitel’ som *laugi(i)* eller *halogi(i)*,

²⁰ *Fornaldar sögur Norðurlanda* 3, Guðni Jónsson bjó til prentunar (Reykjavík 1969), s. 1.

²¹ Se Snorri Sturluson, *Ynglingasaga*, utg. av Elias Wessén (Sthm 1952), s. 21–22 (tekst) og 63 (kommentar, med henvisninger).

²² Fritznor, Ordbog over det gamle norske Sprog 4. Rettelser og tillegg ved Finn Hødnebo (Oslo 1972), s. 140 – med henvisning til Kohts artikkel i *Historisk tidsskrift* 4.R.6 (1908).

'hålhøyger'.²³ Man har prøvd å forklare forvanskningen enten ut fra feillesning av greske majuskler (Adolf Noreen)²⁴ eller irsk-latinske minuskler (Svennung). Men emendasjonen blir i alle fall så dristig og usikkerheten så stor at dette ikke er mye å feste lit til.

I tilknytning til sin emendasjon framsetter imidlertid Svennung også sin egen tolkning av det nordnorske folkenavnet:

"Was bedeutet denn ano. *Háleygir* (Sing. *Háleygr*)? Ich möchte diesen Völkernamen aus einer Bezeichnung der Himmelsrichtung herleiten ... Was für ein Himmelsphänomen ist für Nord-Norwegen kennzeichnend? Die Antwort ist leicht: das einzigartig starke *Nordlicht*" (Svennung, op. cit., s. 34–35).

Svennung går, med henvisning til framstillingen hos Noreen og andre grammatikere, også ut fra at stammenavnet er en opphavlig i-stamme: "**há-laug-ir > háleygir, aber Gen. Plur. *háloga*" (s. 35). Hvordan er slikt ord kan fungere som innbyggernavn, synes han ikke å ha klart for seg. Et innbyggernavn laget til en "Himmelsrichtung" må inneholde et tilhørighets-suffiks: gresk -ios i *Hyper-boreioi* 'som hører sammen med (Hyper)-Boreas', lat. -ius i *Aquilon-ius*, 'som hører sammen med *Aquilo*, nordavinden' svarende til germ. -iar i *Vest-fylðir* m 'mann fra Vestfold', osv.

Bortsett fra denne grammatiske uklarheten i Svennungs framstilling er det atskillige saklige innvendinger mot tolkningen, som Vegard Skånland har pekt på,²⁵ og jeg finner også Svennungs hypotese helt urimelig.

Per Hovda har prøvd å dele opp navneformen på en annen måte, som *hál-eygir*, sammensatt av *háll* 'sleip, listig', og et bahuvrihi-adjektiv *eygr* til *auga*. Dette skulle da ifølge Hovda ha vært "namn på finnane (samane) ... samstundes som det ville vera ein karakteristikk av augnepartiet hjå folket".²⁶ Tolkningen karakteriseres med all rett av *Norsk stadnamleksikon* som "mindre rimeleg". Hovdas forklaring forutsetter også, som alle andre tidligere tolkninger, en ukjent og tvilsom vokalveksling *eyg/og-* innenfor en og samme ordform.

Førsteleddet i *háleyg-/hálog-* er etter de flestes mening adjektivet *hár* 'høg'. Halvdan Koht har, etter muntlig forslag fra Albert Kjær, antydnet at *há-* her kunne være en sammentrekking av *hǫpu*, urnordisk form for *hǫð* f 'kamp'. Koht jamfører med det urnordiske personnavnet *Hǫpu-wulafR*, i norrøn form *Hálfr*. En kunne da tenke seg en opphavlig form **hǫpu-laugō* f 'kamp-forbund', med en tilhørende personord-form **hǫpu-laug-iar* m 'kamp-felle'. Tolkningen er fra semantisk synspunkt ikke urimelig. Imidlertid finnes *hǫp-* eller *hǫð* i genitiv (*haðar*, *haða-*) i atskillige andre, og utvilsomt gamle norske navn: *Hadeland* (*Haða-land*), *Harestua* (*Haðar-stofa*), *Hareid* (*Haðar-eið*), *Havåg* (*Haðar-vágr*), o.fl. – uten noe sidestykke til den utviklingen Koht og Kjær

²³ Josef Svennung, *Jordanes und Scandia, kritisch-exegetische Studien* (Uppsala 1967), s. 32–41.

²⁴ Noreen i *Fornvännen* 1920 (jfr. note 6), s. 46.

²⁵ Se hans Anmeldelse av Svennungs verk i *Maal og Minne* 1970, s. 84–85.

²⁶ Per Hovda i artikkelen 'Landskapsnamn', *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 10 (Oslo 1965) sp. 255.

tenkte seg i et *Hápu-laug-. Dessuten kan vel også den formelle likheten mellom *há-laug f og det velkjente *há-tið* f være et indisium på at førsteleddet i begge tilfeller er adjektivet *hár*.

For fullstendighets skyld skal også nevnes to tolkninger som refereres i Jan de Vries, *Altnordisches etymologisches Wörterbuch* (s.v. *Háleygr*, s. 204). Den ene (Th. von Grienberger, 1902) tolker stammenavnet *háleygir* som *haðlaugir, avleiing til et ukjent ord *haðlaugr, 'schlachtfeld'. Tolkningen av førsteleddet er den samme som hos Koht og Kjær, og det er ikke urimelig at Kjær i sin tid har fått ideen fra Grienberger. Den andre (E. Elgqvist, 1952) går ut fra at sisteleddet i navnet inneholder ordet *laug* f 'bad'. de Vries betegner disse to forslagene som henholdsvis "wenig ansprechend" og "sehr unwahrscheinlich", og jeg finner ikke grunn til å gå nærmere inn på dem.

III

Blant de eldste norske og nordiske landskapsnavn kan vi skille ut tre ulike typer, etter førsteleddets grammatiske form:

1. Førsteleddet er et topografisk ord (appellativ), og opptrer oftest i stammeform, uten bindevokal: *Gaut-land*, *Ran-riki*, *Alf-heimar*, *Vingul-mørk*, *Heið-mørk*, *Gren-land*, *Prónd-heimr*, *Finn-mørk*.

De fleste navn på -dalr har derimot som førsteledd et topografisk ord (elvenavn) i genitiv entall: *Raums-dalr*, *Orka(r)-dalr*, *Naumu-dalr*, *Herjar-* eller *Herjár-dalr*.

2. Førsteleddet opptrer i genitiv flertall, og er sannsynligvis et avleidd innbyggernavn av typen svake an-stammer: *Gauta-land*, *Rauma-riki*, *Hringa-riki*, *Haða-land*, *Þela-mørk*, *Roga-land*, *Hjørða-land*, *Háloga-land*. Hit hører også (som den palataliserte konsonanten viser) *Haddingja-dalr*, sammensatt med et innbyggernavn *Haddingi* m (an-stamme), eller muligens *Haddingir* m (ia-stamme) 'en som hører sammen med Hadding, Haddings mann'. Jfr. til sammenlikning *Knytlunga-saga*, *Ynglinga-tal*, men derimot *Háleygja-tal*, med en ia-stamme i første ledd (type 3).

Det er et enestående og merkelig forhold at navnet på et av våre store dalfører er sammensatt med et personnavn i genitiv (entall): *Guðbrands-dalir*.

3. Førsteleddet opptrer i genitiv flertall med i-omlyd, og er da et innbyggernavn av typen ia/ja-stammer. Hit hører de fleste sammensetninger på -fylki: *Egða-fylki*, *Rygja-fylki*, *Firða-fylki* osv.; videre *Þrændalög*, og kanskje *Haddingja-dalr* (jfr. foran). Vi finner videre denne sammensetningstypen i diktittelen *Háleygjatal*. En islendingesaga (*Egils saga*) og tre gamle 'fylkeslister' har også navneformen *Háleygja-fylki* for *Hálogaland*.²⁷

I de fleste tilfeller (om ikke ganske unntakslöst) svarer denne grupperingen til en viss aldersforskjell mellom navn av type 1) og de av type 2) og 3).

Dette innebærer (bl.a.) at førsteleddet i landskaps- eller bynavnet *Trondheim*

²⁷ Se Gustav Indrebö, *Fylke og fylkesnamn* (Bergen 1932), *Bergens Museums Årbok* 1931:1, s. 12, 14–15.

ikke kan være ‘stamme- eller folkenavnet *trønder*’, som det hevdes i *Norsk stadnamleksikon* (s. 322), men heller et appellativ, sannsynligvis *þrónd f, med betydningen ‘trivelig, fruktbart område’, e.l. Dersom gammalengelsk *þrowendas* i *Widsith* (mid þrowendum) er identisk med folkenavnet ‘trønder’, kan den gammalengelske formen helst svare til gno. *þrœndar m.pl., flertall av en ia-stamme *þrónd-iar ‘som hører til (i) þrónd’. I de eldste norrøne tekstene bøyesh navnet som en i-stamme: *þrændir* m.pl., og noe seinere som konsonantstamme: *þrændr* m.pl. (tydeligvis etter mønster av *bóndi* – *bændr*).²⁸ Men dette kan, som tekstene – og også et grammatisk resonnement – viser, ikke være det opphavlige forholdet. I så fall skulle vi nemlig ventet å finne sammensatte former som *þrónda-heimr og *þrónda-lög, jfr. *bónða-folk*, *bónða-herr*, *bónðamúgr* osv. – nettopp *her* ville det da være rimelig å vente ‘omlydsveksling’ i genitiv.

Et appellativ *þrónd f må (dersom det hører sammen med verbet *þróask*, ‘trives’, som vanlig og rimelig mening er) være en konsonantstamme, avleidd med suffikset -nþ (-und), identisk med suffikset -und i mange øy- eller fjordnavn: *Borgund*, *Solund*, *Qlund* (Ølen), m.fl. Fra formelt og semantisk synspunkt kan *þrónd f dels ha vært assosiert med abstraktet *nánd* f ‘nærhet’, dels med konsonantstammer som *strönd* f, *rönd* f, *hönnd* f, osv.²⁹

En videre konsekvens av dette resonnementet blir at navnet *Trondheim* – uttalt ‘trannem’ i lydrett og ‘autentisk’ norsk dialektform – må være identisk med alle eller de fleste østnorske gardsnavn-formene *Trandum*, ‘trannom’, – og at det ikke er noen grunn til å regne med at dette gardsnavnet helt eller delvis er oppstått som ‘oppkallingsnavn etter (bynavnet) Trondheim’ (*Norsk stadnamleksikon*, s. 320). Likeens kan det være mulig at et appellativ *þrónd f ligger bakom det nordnorske gards- og bygdenavnet *Tronden* (*Þróndarnes*) – garden har vel vært en av de beste og ‘triveligste’ i hele Nord-Norge. At *Norske Gaardnavne* her har grepet til en forklaring ut fra dyrenavnet *þróndr* m ‘galte’, brukt som fjellnavn, om et ‘høit, stærkt fremspringende, tilspidset nes’ (NG 17, s. 12, jfr. *Norsk stadnamleksikon* s. 322) står for meg som en ren nødløsning. Den mest sannsynlige tolkningen her er derimot, etter min mening, å gå ut fra det identiske personnavnet *Þróndr* – jfr. til sammenlikning det sørvestnorske *Qgvaldsnes*, nå *Avaldsnes*, som i tradisjonen er knyttet til den sagnhistoriske ‘kong Qgvaldr’.

Personnavnet *Þróndr* kan derimot neppe være førsteledd i *Þrónd-heimr*, ettersom -heim-navn ellers aldri sammensettes med personnavn. På samme måte er det vel grunn til å regne med at den sagnhistoriske ‘kong Alfr’ i de

²⁸ Alltid *þrændir* (*þrændir*) eller *þróndi* akk.pl. i *Sverris saga*, utg. v. Gustav Indrebø (Kra 1920) – i alt 5 ganger; 7 ganger i *Legendarisk Olavssaga* (Olafs saga hins helga), utg. v. Oscar Albert Johnsen (Kra 1922) – det mest ‘autentiske’ gammaltrøndiske kjeldeskrift vi overhodet har – og 3 ganger i *Ágrip*, utg. v. Verner Dahlerup (Kbh. 1886). Veksling mellom *þrændir* og (sjeldnere) *þrændr* f.eks. i *Morkinskinna*, utg. v. Finnur Jónsson (Kbh. 1932), eller i *Ólafs saga*, utg. av Johnsen og Helgason (jfr. note 2).

²⁹ Jfr. Elias Wessén, ‘Till de feminina substantivböjningarnas historia’, Festskrift til Hjalmar Falk (Oslo 1927), s. 91, der det påpekes at ‘ord som rimma ha en tydlig benägenhet att påverka varandra med avseende på böjningen’; Wessén viser til serien *röng*, *spöng*, *stöng*, *töng*.

sørøstnorske *Alfheimar* er en eponym.³⁰ Som Asgaut Steinnes har vist, er dette visstnok ikke noe opphavlig landskapsnavn, men heller navn på ‘kongsgarden’ *Alfheimar*, nå *Alvum* i Tune. Men i begge tilfelle synes det mest nærliggende å gå ut fra at første ledd i navnet er stammen i ordet ‘elv’ – enten navnet så betyr ‘heimen ved elva’ (*Alfheimar* i Tune) eller ‘landskapet mellom elvene’ *Raumelfr* og *Gautelfr*, som det heter i Snorres *Ynglingasaga*, kap. 48 (se Steinnes, op. cit., s. 353). Oluf Rygh og Magnus Olsen har i *Norske Gaardnavne* “vraka denne tolkinga” (Steinnes, op. cit., s. 366–67), fordi alf- ‘elv’ ikke synes å passe ved en del andre norske *Alfheimar*- (*Alvum*)-navn. Førsteleddet må etter deres mening heller være *alfr m ‘grus, sand’. Dette kan vel passe bra i en del tilfelle – men det skulle likevel ikke være noe i veien for å regne med to ulike (homonyme) førsteledd her. Saklig sett synes alf- ‘elv’ å være et svært nærliggende førsteledd for gardsnavnet *Alf-heimar* i Tune, eller landskapsnavnet *Alfheimar*.

Mellom de to landskapsnavna *Alf-heimar* og *Þrónd-heimr* er det den karakteristiske forskjell at det første alltid opptrer med flertallsform, som mange andre gardsnavn på -heim, men det andre alltid i entall. Det lar seg vel heller ikke gjøre å finne noen enkeltgard *Þróndheimr* som kunne ligge til grunn for landskapsnavnet her – slik som vi kanskje kan oppfatte forholdet mellom gardsnavnet *Alvum* i Tune og landskapsnavnet.

³⁰ Se Asgaut Steinnes, ‘Alvheim’, *Historisk tidsskrift* 35 (Oslo 1949–51), s. 353–404, spesielt s. 361–362, om navnet *Alv*.

MAJ REINHAMMAR

Om Södermannalagens B-handskrift

Per-Axel Wiktorsson, Södermannalagens B-handskrift. Textens historia och språk. Mit einer Zusammenfassung: Die Handschrift B des Gesetzes von Södermanland. Geschichte und Sprache des Textes. 152 s. Uppsala 1976. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia. 10. 1976.)

Södermannalagen, sådan den föreligger i C. J. Schlyters utgåva från år 1838 i Samling af Sweriges Gamla Lagar band 4, grundar sig på den pergamentshandskrift som under beteckningen B 53 förvaras i Kungliga Biblioteket i Stockholm. Denna handskrift, den s.k. A-handskriften, gavs ut i fotostatiskt tryck av Elias Wessén år 1948. Södermannalagen i Cod. B 53:s version (i det följande benämnd SdmL A eller blott A) har undersökts språkligt av Robert Larsson, som 1891 publicerade sin avhandling om Södermannalagens ljudlära.

B-handskriften av Södermannalagen (nedan kallad SdmL B eller enbart B) förvaras i Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn (signum Ny kgl. saml. 4:o n:o 2237). Den är utgiven av K. H. Karlsson år 1904 (Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-Sällskapet nr 37). SdmL B har nyligen gjorts till föremål för en språklig undersökning i en doktorsavhandling av Per-Axel Wiktorsson, betitlad Södermannalagens B-handskrift. Textens historia och språk. Denna avhandling har givetvis tilldragit sig intresse också från rättshistoriskt håll.

I enlighet med underrubriken består avhandlingen av två delar: en företrädesvis historisk del och en språklig. Kapitel E "SdmL B:s tillkomstmiljö" kan anses bilda övergång mellan de olika delarna. Sist i avhandlingen (s. 144–148) ges en sammanfattning av undersökningens resultat. Sammanfattningen meddelas också i tysk översättning.

SdmL B kännetecknas i jämförelse med A av en rad tillägg, som förf. noggrant redovisar på s. 2 och s. 7. Det viktigaste av dessa är den s.k. Valstadgan, som inarbetats i B som flock 2 i Konungabalken. Tilläggen i B får anses vara tillägg till den tidigare stadfästa lagen. Själva stadfästelseurkunden är utfärdad i Söderköping den 10 augusti 1327 i konung Magnus Erikssons namn. Den följer i det närmaste ordagrant konung Birger Magnussons Confirmatio av Upplandslagen från år 1296.

Av Stadfästelsen framgår att Södermanlands lagman Laurens Ulfsson fått i uppdrag att leda lagarbetet tillsammans med de tolv klokaste männen i landskapet. Biskopen och stormännen kunde inte enas i två avseenden,

nämligen i frågorna *um kirkiu gif* och *um testament*. Dessa bestämmelser finns i A och frånvaron av dem i B tolkar förf. som ett uttryck för den motsättning som rådde mellan kyrkan och stormännen under den kraftfulle biskop Styrbjörns ämbetstid 1308–1343. B-handskriften bör således ha tillkommit under denna period (s. 2).

Förutom de mer fullständiga handskrifterna A och B finns från 1300-talet delar av Södermannalagen bevarade i handskrifter med beteckningarna C och E, vilka båda omfattar Företalet och Kyrkobalken; SdmL D (också den i Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn) innehåller Kyrkobalken och en flock ur Ärvdabalken. Utöver dessa fem finns ett fragment bestående av fyra sidor ur Byggningsbalken. Det gemensamma för handskrifterna A t.o.m. E är sålunda Kyrkobalken. För avvikelser mellan de olika versionerna redogörs s. 7.

I avsnittet om de olika handskrifternas ålder (s. 7 ff.) diskuterar förf. tidigare forskares dateringar. I SdmL B ges en terminus post quem i slutet av Valstadgan, där Magnus Erikssons eriksgata omnämns. Den ägde rum år 1335. Schlyter tidfäster B till "ej långt efter år 1335". För övrigt växlar åsikterna om B:s tillkomstdatum. Wiktorsson stöder bl.a. Axel Kock och Wessén i deras uppfattning att Valstadgans uppgift om Åbos två lagmansdömen beror på ett missförstånd, vilket i sin tur gett upphov till R. Tengbergs datering av B till efter år 1435, det år då Åbo biskopsdöme delades i två lagsagor. Det förefaller inte troligt, att handskrifter av landskapslagarna utarbetats så långt efter införandet av Magnus Erikssons landslag på 1350-talet. C. M. Kjellberg och K. H. Karlsson vill icke desto mindre förlägga tillkomsttiden till efter 1350.

Betydelse för förf:s datering av B har också omständigheterna kring borttagandet av handskriftsbladet med bestämmelserna *um kirkiu gif* och *um testament* (s. 10 f.).

C-, D- och E-handskrifterna har varit bundna i början av varsitt exemplar av Magnus Erikssons landslag, vilken ju saknade kyrkobalk. Att för den skull datera dem till 1350-talet eller senare är, som förf. visar s. 11 ff., av flera skäl inte rätt.

I D har ändringar införts i marginalerna och mellan raderna. Dessa ändringar är helt inarbetade i B, vars innehåll alltså i stort sett är identiskt med D:s. Även i D har man försökt utplåna bestämmelserna *um kirkiu gif* och *um testament*. D måste sålunda, enligt förf. s. 13, vara den direkta förlagan till den handskrift, som är huvudföremålet för undersökningen, handskriften B. Schlyters datering av D till senare hälften av 1300-talet är därför felaktig.

I inledningskapitlets sista avsnitt s. 14 ff. namnges de personer, som veterligen och troligen haft B-handskriften i sin ägo. Förf. vill här göra gällande, att handskriftens förste ägare var riddaren Laurens Ulfsson (Ama), lagman i Södermanland under åren 1319–1350.

I kapitel B redogörs för handskrifterna A och B i relation till Stadfästelsen av år 1327. I A ingår inte Stadfästelsen. Schlyter menade säkerligen ändå, att den hör till båda handskrifterna. I sin utgåva av SdmL har han nämligen låtit Stadfästelsen inleda texten. Övriga viktigare tillägg hämtade ur B har han däremot låtit trycka som Additamenta efter den sista balken. Schlyters

uppfattning angående Stadfästelsen stöds av L. M. Bååth, som behandlat frågan från rättshistorisk synpunkt. Tengberg och i anslutning till honom Kjellberg anser däremot, att A är äldre än Stadfästelsen och tillkommen *före* den s.k. Anteckningen från den 26 okt. 1325 (se nedan).

K. G. Westman menar, att A är ett förslag till lag, framlagt år 1325 men förkastat. Det kom senare att ligga till grund för den år 1327 stadfästa lagen, dvs. B:s version. Wiktorsson har helt säkert rätt i sina tvivel beträffande Westmans teori; han anser bl.a. att A-handskriften är för noggrant gjord och för påkostad för att vara enbart ett förslag. Enligt Westman skulle med formuleringen *j laghbokinne* i punkt 4 i Anteckningen av år 1325 (se nedan) åsyftas SdmL A:s version, medan *j gamble laghbokinne* i punkt 10 skulle avse en äldre södermannalag än A:s version.

Wessén räknar med att Södermanland haft:

1. en skriven lagsamling vid 1200-talets slut, den s.k. "gamla lagboken"
2. en ny södermannalag ca 1300 (=A:s version)
3. A:s version översedd och stadfäst 1327 (=B:s version).

Förf. framhåller s. 19 och 20 – som kritik mot Wesséns uppfattning – att vissa formuleringar i Stadfästelsen från 1327 samt i Företalet till lagen inte kan avse en revision av A:s version. Han anser, enligt min mening med fog, att revisionen år 1327 måste ha gällt den s.k. "gamla lagboken" och att resultatet av denna lagändring representeras av *både* handskriften A *och* handskriften B.

Wessén fäster enligt förf. alltför stort avseende vid att Stadfästelsen saknas i A. Det är nämligen inte ovanligt att själva stadfästelseurkunden saknas i handskrifter av stadfästa lagar. Stadfästelsen bör betraktas som en från lagen fristående handling. I B var den ju också ursprungligen placerad i slutet av handskriften.

Förutom C, D och E finns det många yngre handskrifter av SdmL:s kyrkobalk, som inleder handskrifter av Magnus Erikssons landslag. I flera fall stämmer de närmare överens med A än med B. Om A-versionen slutat användas 1327, skulle man hellre vänta sig nästan genomgående överensstämmelser med den yngre B:s version. Också detta förhållande talar enligt förf. emot riktigheten i Wesséns datering av SdmL A.

Den avgörande skillnaden mellan A- och B-handskrifterna ligger däri att B har en rad stadganden, som saknas i A, bl.a. de flesta av de tillägg som antogs den 26 okt. 1325 vid en överläggning mellan biskop Styrbjörn och några sörmländska stormän. Dessa tillägg räknas upp i den s.k. Anteckningen, avtryckt som Additamentum 12 hos Schlyter. S. 21 ff. behandlar förf. ingående Anteckningens olika punkter och redogör för hur de förhåller sig till de olika handskrifterna (A, B och D). Enstaka av de nya bestämmelserna i Anteckningen är inarbetade i A, och det vore ju omöjligt, om A – som Wessén menar – representerar en version av SdmL, som var i bruk just år 1325.

Kapitel B utmynnar i ett skarpsinnigt resonemang angående formuleringen *uanu oc geenedha* i Anteckningens punkt 10. Med utgångspunkt från tidigare gjorda tolkningsförslag visar förf. s. 25, att med *j laghbokinne* i punkt 4 och *j*

gamble laghbokinne i punkt 10 avses samma lagbok. Något stöd för att SdmL A:s version existerade år 1325 finner han alltså inte i Anteckningen.

Kapitel C behandlar relationen mellan SdmL B och D.

De sex första raderna av flock 15 i B:s kyrkobalk är skrivna av en annan hand än den som vanligen fört pennan (jfr plansch IV i avhandlingen).¹ Resten av flock 15 och hela flock 16 saknas. Orsaken är enligt Wessén, att förlagan här varit oläslig. Sedan flockarna kompletterats av annan hand har bladet med större delen av flock 15 och hela flock 16 vid något senare tillfälle avlägsnats ur handskriften. De flockar som från början utelämnats i B motsvaras av ett parti med mycket otydlig, senare påbättrad skrift i D. I denna omständighet finner förf. det avgörande argumentet för att D utgjort förlaga för B. Försök att utplåna det parti, som innehöll bestämmelserna *um kirkiu gif* och *um testament* förekommer endast i B och D av de bevarade handskrifterna av lagen. Att samband mellan dessa båda handskrifter föreligger är ofrånkomligt. S. 28 rekonstrueras deras inbördes beroende.

I fortsättningen uppehåller sig förf. dels vid påfallande likheter, dels vid vissa skillnader mellan B och D. I allmänhet ges godtagbara förklaringar till skilljaktigheterna, vilka knappast i något fall kan anses tala emot tanken att D är förlaga till B. Ett avsnitt rörande skillnader i ordval mellan de båda handskrifterna sammanfattas s. 38. Här tolkas enstaka danismer i D som tecken på danskt inflytande av mer tillfällig art (t.ex. *wanth* för *uatn*, *tækas* för *takas*). Betydligt fler är de götiska drag, som förf. anser sig ha funnit i D. Hit räknar han det praktiskt taget genomgående bruket av *ð* för frikativt *d* (i 407 fall av 414 enligt s. 48), *æ* i *væra* och *u* i *cruna*. Skrivningar av denna art kan bero på skrivarens götiska ursprung eller på att han påverkats av götiska – framförallt västgötska – skrivvanor. Även B innehåller götiska drag, och sådana fenomen i uppsvenska texter förklaras med att skrivkonsten nått det centrala Sverige från kontinenten över danskt och götiskt område. Ändringar av skrivvanorna bör ha följt samma väg och fört med sig sydligare språkdrag norrut.

Kapitlet avslutas med en intresseväckande utredning om tillägget i D (motsvarande Ärvdabalkens flock 7 i A) och dess eventuella betydelse för dateringen av "gamla lagboken". Flocken innehåller bestämmelser om prästers arv och kyrkans inventarium och kan enligt förf. genom ett förbiseende ha kommit att stå kvar i D i slutet av Kyrkobalken, där den införts som ett tillägg i "gamla lagboken". Med starka förbehåll från förf:s sida ses detta som ett indicium på "gamla lagbokens" höga ålder. Den bör, om hans hypotes är riktig, ha existerat år 1279 – det år då bestämmelserna antogs på en provinssynod i Tälje.

Kapitel D ägnas åt den s.k. Valstadgan i SdmL B. Denna föreligger i tre varianter. Förf. diskuterar deras inbördes förhållande utifrån skillnader i uppräknningen av stift och lagsagor samt ifråga om den ordning i vilken lagmännen röstar vid kungavalet. Han lutar åt den uppfattningen att den

¹ Också de två sista raderna i Jordabalkens flock 2 har skrivits av denna hand.

version av Valstadgan, som räknar upp stiftens i den ordning de ligger utefter eriksgatan, bör vara den ursprungligaste. Stiftens var av sekundär betydelse vid kungavalet, eftersom det var lagmännen som röstade; de anförs här uppenbarligen bara som stöd vid uppräknandet av lagsagorna. Mot Wessén hävdar förf. s. 41, att de varianter som nämner stiftens i "klerikal ordning" bör vara yngre. I enlighet med detta resonemang är den version av Valstadgan, som föreligger i SdmL B, den äldsta, medan den som återfinns i Konungabalken i Magnus Erikssons landslag i sin tur bör vara en yngre och förbättrad version av Valstadgan i Cod. Holm. B 10, som ursprungligen ingått i en handskrift av Yngre Västgötalagen.

Valstadgan i SdmL B daterar sig själv till år 1335. De avslutande rader, där detta årtal står, kan emellertid vara sekundära; själva urkunden kan vara äldre, dock tillkommen tidigast år 1319, då det i stadgan skildrade kungavalet ägde rum. Om stadgan förelåg utarbetad redan detta år eller eventuellt något senare, borde den emellertid ingå också i A. Förf. är benägen att tro, att årtalet 1335 i Valstadgan är en samtida uppgift. Stadgan bör enligt honom alltså ha kommit till *efter* eriksgatans fullbordande i februari 1335 men *före* färdigställandet av SdmL B senare samma år (jfr nedan). Ett indicium på detta ser han i formuleringen *sum han* [: konungen] *nu siæluer i sinne tillkømd giørðe ok gaff*, där ordet *tillkømd* tidigare (t.ex. av Schlyter, Wadstein och Wessén) tolkats som 'tillkomst, tillträde (till regeringen)'. Wiktorsson vill i stället (s. 46) ge ordet den mer konkreta innebörden 'ankomst', den betydelse som ordet har också enligt Söderwalls ordbok. Ordet *tillkømd* i Valstadgan vill han sammanställa med det faktum att konung Magnus befann sig på Ärnäs i Södermanland i början av april år 1335. Här föregrips de resultat, som läggs fram i kapitel E, vilket behandlar B-handskriftens tillkomstmiljö.

I kapitel E kommer förf. till kärnpunkten, nämligen frågorna rörande tiden och platsen för nedskrivandet av SdmL B. Sina resultat härvidlag når han genom en undersökning av olika beteckningssätt för frikativt *d* i B under jämförelse med övriga 1300-talshandskrifter av lagen. Han drar också in diplommaterial i undersökningen. Som väntat, enligt förf:s tidigare framställning, företer B och D stora likheter. De använder i regel *ð*, medan A föredrar det vid den tiden vanligare *þ*. Därutöver finns – uteslutande i B – i fem procent av fallen beteckningssättet *ðh*, som tycks vara synnerligen sällsynt i fornsvenska urkunder. Det är för övrigt känt bara hos Vidhemsprästen och enligt J.-E. Löfkvist i ett västgötskt diplom från 1311. Därför förstår man förf:s förtjusning, när han i sin genomgång av diplom från tiden 1326–1350 stötte på två diplom just ifrån Södermanland, som uppvisar skrivningen *ðh*. Naturligtvis tänker han sig ett samband mellan B-handskriften och dessa båda diplom, vilka till yttermera visso är daterade den 5 april 1335 på Ärnäs, sätesgård för Södermanlands lagman under åren 1319–1350 – Laurens Ulfsson.

Kapitlet innehåller vidare (s. 55 f.) en paleografisk jämförelse mellan de båda aktuella diplomerna och SdmL B. Förf. gör gällande, att diplomskrivaren och lagskrivaren är samma person. Han skall ha befunnit sig på Ärnäs för att åt lagmannen utarbeta en ny laghandskrift och när han ändå var på platsen, fick

han också i uppgift att skriva ut de båda diplomerna. Dessa är inte skrivna med den vanligare kursivstilen utan med en typ av pränstil, som brukades i större och viktigare handskrifter. Ett tecken på att betydelsefulla saker var i görningen på Ärnäs finner förf. däri att kung Magnus satt sitt sigill under diplomerna. Han vill gärna ställa samman kungens närvaro med tillkomsten av Valstadgan (jfr ovan).

Detta spännande kapitel avslutas med en redogörelse för D-handskriftens öden. D måste i sin egenskap av förlaga till B ha funnits på Ärnäs och har förmodligen ägts av lagmannen. I så fall bör den vara den äldsta bevarade handskriften av lagen. Den främsta orsaken till att den redan efter 7–8 år måste ersättas med en ny avskrift är sannolikt, att texten fr.o.m. fol. 8 var skadad och delvis oläslig.

Från kapitel F kommer förf. in på den språkliga undersökningen av B:s text. De företeelser som tas upp till behandling är: starktonig vokal, palatalt *r*, relativkonstruktionen och ordvalet. Fortlöpande jämförelser görs med andra fornsvenska texter, med diplommaterial samt med dialekterna.

Undersökningen av starktonig vokal inskränks till de fall, där B och A skiljer sig åt. Avvikelser från A, som är gemensamma för B och sörmländska diplom, anses spegla fornsörmländskt språkbruk (t.ex. skrivningar som *borit*, *opit*, *son*). Detta gäller också enstaka fall i B, där belägg saknas i diplomerna men där motsvarigheter kan skönjas i nutida dialekter (t.ex. de delabialiserade formerna *nian* och *snepa*). Andra avvikelser har inte kunnat beläggas i sörmländska texter eller dialekter utan tolkas som påverkan av götiskt, främst västgötskt, språkbruk (så t.ex. de intransitivt brukade verbformerna *bränder* och *slæppir*, det negerande prefixet *u-*, pluralformen *børn*, perf. part. *dræghit*, sbst. *ærf*).

I undersökningen av palatalt *r* i kapitel G följer materialuppställningen mönstret hos O. F. Hultman i Efterlämnade skrifter 1. Av Södermannelagen har Hultman undersökt endast A. En jämförelse visar, att *r*-bortfallet är mer omfattande i A än i B. I B är bortfallet i de flesta kategorier vanligare mot slutet av handskriften än i början. Likadant är det i A. Detta orsakas enligt förf. s. 100 av att en handskrift, som både A och B ursprungligen går tillbaka på, kan ha haft olika skrivare i sin förra och senare del. B har bortfall något litet mer än sin förlaga D. Om B-skrivaren varit västgöte, bör han ha haft bortfall i mindre utsträckning än en uppsvensk skrivare, vilket framgår vid en jämförelse mellan fornsvenska urkunder av olika proveniens. Västgötska diplom visar bortfall i högre grad än västgötska handskrifter i övrigt. Diplomen speglar härvidlag ett yngre språk.

En uppdelning av diplomerna alltefter respektive utfärdares sociala ställning pekar inte åt något bestämt håll. *R*-bortfallet i diplomerna är enligt förf. s. 98 i huvudsak ett utslag av dialekt.

Den enda syntaktiska företeelse som undersökts är relativkonstruktionen. Kapitel H inleds med en jämförelse mellan A och B rörande bruket av korrelerat och relativpartikel. De partiklar som förekommer är *sum* och *þær*. Det är emellertid i synnerhet de oinledda relativsatserna, som tilldragit sig intresse. Det visar sig, att B har större andel sådana än A, och skillnaden dem emellan

förstärks i lagens senare del, där hela 55 procent av B:s relativsatser saknar partikel. Eftersom förlagan D uppvisar ännu högre frekvens oinledda relativsatser än B, antar förf., att det är B-skrivarens eget bruk av inledd relativsats, som orsakar den större andelen dylika satser i B (s. 117). Partikelbruket i Valstadgan stämmer väl överens med förhållandena i den övriga texten i SdML B:s förra del.

Efter en genomgång av en rad andra fornsvenska laghandskrifter prövas, om partikellösheten eventuellt beror på källornas tillkomsttid respektive tillkomstort (s. 108 f.). Beträffande tiden talar avhandlingens resultat i viss mån emot de slutsatser G. Lindblad dragit i sin doktorsavhandling *Relativ satsfogning i de nordiska fornspråken*, nämligen att partikellös relativsats är ett äldre språkdrag, som är i avtagande vid den här aktuella tiden. Lindblads mening att texter från centralsvenskt område oftare saknar partikel styrks däremot av Wiktorssons undersökning. Den stora andelen oinledda relativsatser i B skulle i så fall tala emot eventuellt västgötskt inflytande.

I diskussionen om relativpartikeln drar förf. för första och enda gången in norskt material i avhandlingen (s. 113 ff.). I norska diplom förekommer praktiskt taget aldrig oinledd relativsats.²

I kapitel I diskuteras mera påfallande skillnader i ordförrådet mellan A och B. Förf. söker genom jämförelser med formuleringar i andra fornsvenska laghandskrifter – främst Upplandslagen men även Östgötalagen – fastställa, vilket ordval som är det ursprungligaste, A:s eller B:s. Skillnaderna är betydligt fler i den senare delen av lagen. De flesta exemplen på ursprungligare ordval återfinns i senare delen av B.

I några fall tolkas olika ordval helt enkelt som felskrivningar (t.ex. B *oc* för *at*, *binda* för *biuþa*, A *swærin* för *uærin*), i andra som yttringar av skrivarens bristande kännedom om lagens termer (t.ex. B *bya mannum* för ursprungligt *byrþamannum*, *skiplagh* för *notalagh*, *uærn* för *wrezhænde*). Någon gång betraktas en formulering som utslag av en strävan efter språklig likformighet, i andra fall tvärtom som medveten variation i ordvalet. Detta senare strider mot vad vi är vana att räkna som typiskt för fornsvenskt lagspråk och skulle, enligt förf. s. 120, kunna ses som ännu ett bevis på att skrivaren ursprungligen inte var lagkunnig. Ytterligare en antydning om detta har jag funnit redan s. 29, där det anmärks att D:s avskrivare i en markering använder termen *kapitel*, förkortat *cap*, i stället för det inom lagspråket gängse begreppet *flokker*.

I vissa fall förekommer – i både A och B eller i endera – ord, som för övrigt påträffas företrädesvis i texter med sydligare proveniens, främst från götiskt men också från gammalt danskt område, t.ex. *fulla*, (?)*sæcta*, *lova*, *fyndæ løn*, *onder*, *far* (neutr.). Dessa fall är dock jämförelsevis få.

² En intressant iakttagelse kan man göra i tabellen s. 114, där de norska diplomerna delats upp efter lagmansdömen. Diplomen från Jämtland kan, om också sällsynt, uppvisa oinledd relativsats och saknar helt exempel på den specifikt norska relativpartikeln *æn*. Sannolikt har den omständigheten, att Jämtland i kyrkligt avseende hörde till Uppsala ärkestift, varit av betydelse för förekomsten av dessa svenska språkdrag i de jämtländska diplomerna.

I kapitel J anförs de skäl, framför allt ortografiska sådana, som fått förf. att sätta en gräns mellan en förra och en senare del i B ungefär mitt i Byggningsabalken. Såväl Larsson som Hultman uppmärksammade vid sina undersökningar av A, att dess förra och dess senare del språkligt skilde sig ifrån varandra. Även i B kan man skönja icke obetydliga skillnader mellan förra och senare delen i bruket av starktonig vokal. De förmodat västliga språkdragen är inte koncentrerade till endera delen utan företer en någorlunda likartad spridning över hela handskriften. Skillnaderna mellan den förra och den senare delen kan inte bero på skrivarens språkliga härkomst. Förf. räknar i stället med att förlagan av praktiska skäl fördelats på två skrivare, som samtidigt skrivit av varsin hälft av lagen. Detta bör vara förklaringen till de konstaterade skiljaktigheterna i språkdrag och skrivvanor mellan förra och senare delen av såväl A som B.

Huvudresultatet av undersökningen av Södermannalagens B-handskrift kan sägas vara följande:

Förlagan har identifierats och tid och plats för nedskrivandet har fastställts. Som en följd härav har handskriftens förste ägare kunnat uppsåras.

Den senare delen av avhandlingen har riktat läsarens intresse mot den okände skrivaren. SdmL B speglar, enligt sammanfattningen s. 145 f., i huvudsak fornsörmländskt språk. De götiska eller längre söderifrån emanerande språkdrag, som förf. anser sig kunna påvisa, torde ha tillkommit under själva avskrivningsarbetet. Förf. drar slutsatsen, att skrivaren haft anknytning till någon institution med kontakter utanför landets gränser. Sannolikt var han knuten till en klosterorden. Inringandet av skrivaren får betraktas som ett tredje huvudresultat.

Avhandlingens disposition är klar och – vilket jag hoppas framgått av referatet – fullt kongruent med dess titel. Jag värdesätter att förf. försett vissa kapitel med en ingress, som talar om vad kapitlet ifråga innehåller och med en sammanfattning, där resultaten meddelas. Jag hade gärna sett, att också övriga kapitel, dvs. de som behandlar handskriftens historia, fått samma pedagogiska utformning.

Man saknar i inledningkapitlet ett i klartext uttryckt mål för arbetet. Syftet med undersökningen blir klart först *efter* läsningen av avhandlingen. Förmodligen var det förf:s ursprungliga avsikt att göra en språklig undersökning av B motsvarande Larssons av A. Det kan man sluta sig till av vissa uttalanden: "Från början var förf:s studium inriktat på en uttömmande undersökning av ljudförhållandena i Södermannalagens B-handskrift ... under jämförelse med dess A-handskrift" (s. 1) och: "Det skulle ... ha varit önskvärt att ha kunnat disponera detta kapitel på samma sätt som Larsson ..." (s. 60). Förf. säger vidare: "Detta studium kom sedan att utvidgas till att omfatta också ett urval av andra språkliga drag. Under studiet har så många drag bragts i dagen beträffande textens tillkomsthistoria att avhandlingens tyngdpunkt kommit att förskjutas i riktning mot detta forskningsområde. Dessa upptäckter beträffande textens historia har slutligen fått utgöra bakgrunden till ett förnyat språkligt

studium av *hs''* (s. 1). Problem och syfte preciseras enligt min mening inte tillräckligt genom dessa allmänt hållna formuleringar.

I ingressen till vart och ett av de språkliga kapitlen borde förf. ha talat om varför han valt att undersöka just palatalt *r*, relativkonstruktionen eller vilket fenomen det nu rör sig om, och vilka resultat han hoppas vinna genom att utvälja just dessa språkdrag. Som det nu är kan urvalet verka en aning godtyckligt. Förf. antyder på ett par ställen, att han undersökt även utelämnande av satsdelar. Läsaren frågar sig naturligtvis av vilken anledning resultatet av denna delundersökning inte redovisas.

Som exempel på vad jag menar, när jag efterlyser klarare precisering av målen för de separata undersökningarna, vill jag peka på kapitel E "SdmL B:s tillkomstmiljö" (s. 47 ff.). Där läser man länge om olika beteckningsätt för frikativt *d* utan att ha fått klargjort för sig att förf. med hjälp av denna undersökning syftar just till att identifiera platsen för nedskrivandet. Först på s. 53 antyds miljön. Rubriken verkar därför länge inadekvat – den hänger liksom i luften. En underrubrik eller ett klart uttryckt syfte i ingressen hade befriat läsaren från denna tillfälliga vilsenhet. Utom i inledningskapitlet förekommer underrubriker alltför sparsamt i avhandlingen.

S. 4 redogörs för felaktigheter i Karlssons utgåva av B. Här måste jag ge förf. en eloge för hans observans. Han har hittat 95 avvikelser på utgåvans 182 sidor. Flera av dem är dock identiska, många gäller borttappade punkter och även andra är mindre allvarliga fel. Wiktorsson har nog trots allt rätt i sin bedömning att utgåvan mestadels är noggrann. Den kan anses vara en tillräckligt pålitlig grundval för en språklig undersökning.

Efter att ha läst handskriften i mikrofilm har jag full förståelse för Karlssons svårigheter att skilja exempelvis mellan *d* och *ð*. Förf. har rättat *d* hos Karlsson till *ð* i elva fall och rättat Karlssons *ð* till *d* i tre fall. Jag är viss om att Wiktorssons mångåriga umgänge med B-handskriften gjort honom kompetent att skilja dessa tecken åt och jag finner ingen anledning att ifrågasätta hans rättelser härvidlag. Läsning av originalet måste stundom ha varit av avgörande betydelse.

Beträffande upplösningarna av förkortningarna s. 6 vill jag opponera mig mot några av förf:s korrigeringar. S. 72 rad 15 i utgåvan har Karlsson satt in svarabhaktivokalen *i* i mask. nom. sing. av perf. part. till *skilia*, alltså *skildir*, av förf. ändrat till *skilder*. Visserligen är just i detta speciella ord *e* vanligare än *i* (3 mot 1 enligt Wiktorssons räkning), men jag anser, att man bör ta hänsyn inte bara till det enstaka exemplet utan till hela kategorin mask. nom. sing. av adjektiviskt böjda ord. Strax nedanför rättar förf. upplösningen *skyldugher*, *skatskyldugher* till *skyldughir*, *skatskyldughir*.

Å andra sidan kan man inte helt bortse från kontexten. *Skildir* s. 72 rad 15 står bara fyra rader nedanför en utskriven form *skilder*. Detta borde kanske ha anförts som stöd för rättelsen hellre än den omständigheten att *skilder* är något vanligare.

Skyldugher däremot, som två gånger (av totalt tre) påträffas i det parti av Kyrkobalkens flock 15, som skrivits av annan hand, står i båda fallen som

bestämning till ett utskrivet *prester*. Växling av svarabhaktivokal i dessa på varandra följande kongruensböjda ord förefaller onaturlig. Förf:s rättelse till *skyldughir* är knappast motiverad.

Måhända bör man inte heller utan kommentar avfärda Stadfästelsens två exempel på upplösningen *-son* (*magnusson*, *andresson*) och ändra dem till *-sun*. I Stadfästelsen finns exempel på både utskrivet *son* och *sun*. Denna text bör i sin egenskap av kungligt brev helst bedömas för sig och inte jämföras med själva lagen. I de sörmländska diplomerna, som Stadfästelsen väl närmast bör sammanställas med, är *son* allenarådande enligt avhandlingen s. 73.

S. 28 och 29 talas om att B-skrivaren vid något tillfälle bytt förlaga, när en formulering i B inte återfinns i D. Samma sak antyds nedtill på s. 12, där det uppges att B möjligen haft "flera 'källor' till grund för sig". På mig verkar detta laborerande med olika förlagor en aning lättvindigt. Det måste alltså på Årnäs vid B:s nedskrivande ha funnits ytterligare någon handskrift av lagen. I och för sig är detta inte otroligt, men det framgår ingenstans i avhandlingen att så skulle ha varit fallet.

I kapitlet E s. 47 visas, som framgått av referatet, vilken helt avgörande betydelse ett enda tecken – det som betecknar frikativt *d* – har, när det gäller att belysa B:s historia. Det framhålls inte tillräckligt tydligt, hur oväntat det i själva verket är att finna tecknet *ð* i en svensk handskrift från denna tid. Det vanliga tecknet för frikativt *d* var ju i klassisk fornsvensk tid *þ*, alltså samma som för den tonlösa motsvarigheten. Detta tecken överväger också i A, där visserligen även *ð* påträffas – dock inte uteslutande som beteckning för frikativt *d* utan också som en enbart dekorativ variant till explosivt *d*. Det är anmärkningsvärt, att *ð* återuppstår efter att ha varit försvunnet så länge – sista diplombelägget härrör från år 1316 – och att detta sker i en svealändsk laghandskrift, när *ð* tidigare nästan genomgående varit bundet till urkunder med västgötsk proveniens. Läsaren ställer sig den naturliga frågan om denna lakun i *ð*-bruket möjligen vore skenbar och helt enkelt en följd av felaktig datering av SdmL. Förf. borde på ett tidigt stadium i klartext ha avfärdat dylika tvivel.

I Stadfästelsen presenteras enligt s. 3 i avhandlingen endast en av de tolv i nämnden bakom lagarbetet närmare än med bara namnet, nämligen *hærra knuter magnusson laghman af uæstragøtlande*. N. Beckman menar i ANF 28 s. 98 not, att denne mans medverkan i redigeringen inte bör glömmas bort, när man söker förklara *ð*-bruket i SdmL. Wiktorsson förbigår hans eventuella inflytande med tystnad. Beckman berör också möjligheten att det västgötska *ð*-bruket beror på norsk påverkan. I norska diplom var *ð* vid den här aktuella tiden i fullt bruk. Vi lärde av norrmännen att använda modersmålet i diplomerna. Kan det inte tänkas, att de också lärde oss att skriva *ð* för frikativt *d*? Förbindelserna mellan våra länder var ju livliga under unionen. Har inflytandet alltid gått via Västergötland? Kan inte klerker och munkar tänkas ha kommit till Mellansverige direkt från Norge? Att så kunnat vara fallet framgår dock inte av sammanfattningen s. 146, där det redogörs för kontakter och utbyte mellan

klostren. Jag saknar i avhandlingen en kommentar beträffande eventuell norsk påverkan på svenska skrivvanor.

Ökningen av *dh*-skrivningarna i Manhelgdsbalken³ måste på något sätt hänga samman med att också skrivningen *dh* för frikativt *d* införs här. Eftersom vi inte har kvar förlagan, är det omöjligt att avgöra, om det ökade antalet *dh* beror på B-skrivarens successiva frigörelse från förlagan. Att denna del av D kan ha sett annorlunda ut än den bevarade Kyrkobalken antyds också i avhandlingen.

S. 54 redovisas skrivningarna av frikativt *d* i de båda Ärnäsdiplomen. Den stora andelen *dh*-skrivningar kunde förklaras med att skrivaren, när han skriver utan förlaga, hellre följer sina privata skrivvanor. Diplom nr 3131 måste dock betraktas som i stort sett en avskrift av nr 3130 och får väl som sådan anses sakna bevisvärde. Beteckningen *dh* förekommer sålunda strängt taget bara fyra gånger: *loðhosie*, *suðherchopie*, *strængxryðh* och *suðhermannie*. Påfallande är den höga procenten *d*-skrivningar – två fall av nio; B har *d* för frikativt *d* i bara en procent av fallen. Diplombeläggen är emellertid så få, att det inte är försvarligt att räkna med procent, eftersom slumpen spelar för stor roll i ett så begränsat material.

En paleografisk jämförelse mellan diplomen och SdmL B kan man göra med hjälp av planscherna i avhandlingen. Mitt första intryck var, att likheterna knappast är iögonfallande. Ett närmare studium har avslöjat både likheter och olikheter. Jag tror, att man måste vara nära nog stilexpert för att kunna avgöra om diplomen och B verkligen skrivits av samma hand. Skriften – kanske särskilt pränstilen – vid den här tiden var i regel föga personligt färgad.⁴ Den enligt förf. ovanliga utformningen av *ø*-typen kan möjligen vara avgörande. *Ø* förekommer i båda diplomen, inte bara i det ena, som sägs överst s. 56. På plansch I A mitt i nedre vänstra fjärdedelen åtta rader nedifrån kan man läsa *fratrem øgislum* med just den här aktuella *ø*-typen. Förf. kommenterar ingenstans det faktum att denna *ø*-typ – avtryckt överst på s. 56 – förekommer bara i början av B, närmare bestämt i de fyra första balkarna. Man skulle härav kunna dra slutsatsen att diplomen skrevs samtidigt som början av lagen.

Likheten mellan den *J*-formade marginalutsmyckningen i Kyrkobalkens index och diplomens initial *J* är inget hållbart argument för att diplom och laghandskrift skrivits av samma person. Utsmyckningen av handskrifter överläts i allmänhet åt någon annan.⁵ Tvivelsutan har en konstnär gjort initialerna i prakthandskriften B. Denne var knappast identisk med skrivaren. Dekorationerna torde ha utförts sedan handskriften var färdig och det var den troligen inte i början av april, när diplomen skrevs. *J*-liknande kantdekorationer förekommer i flera fornsvenska handskrifter. Också de av förf. omnämnda

³ Vid ett specialstudium av ett par flockar ur Manhelgdsbalken på mikrofilm har jag haft stora vanskligheter att skilja mellan *dh* och *dh*, vilka här förekommer om vartannat. Särskilt när de båda bokstäverna är hopbundna, vilket är mycket vanligt, kan det vara svårt att urskilja *ð*-slängen; *h* har ofta ett dekorativt snedstreck upptill och det kan vara förvillande. En läsning av originalet är absolut nödvändig för säkra tolkningar.

⁴ Se Stig Olsson Nordberg, Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300 s. 11.

⁵ Se Sam Jansson i Nordisk kultur 28 A s. 92.

karakteristiska små tvärstrecken kan man finna t.ex. i SdmL A (Företalet) och i Äldre Västgötalagen (på flera ställen).

Fyra *dh* i diplomten och ytterligare några ortografiska och paleografiska överensstämmelser mellan dem och SdmL B har inte helt övertygat mig om att de har samma skrivare, knappast heller upptäckten att diplomskrivaren inte var någon egentlig diplomskrivare utan tillfälligt befann sig på Ärnäs – lagmansgården – för ett specialuppdrag. Men påvisandet att diplomens format mycket nära överensstämmer med B-handskriftens och att detta format är synnerligen ovanligt i fornsvenska urkunder utplånar mina tvivel. Vart och ett av indicierna räcker inte, men deras sammanlagda bevisförmåga har övertygat mig om sambandet mellan B och diplomten ifråga.

I kapitlet om starktonig vokal gör förf. genomgående jämförelser med vokalismen i andra fornsvenska lagtexter. Beträffande orden *kona* och *konunger* s. 71 meddelas inga dylika upplysningar. Förf. borde ha motiverat varför.

S. 73 under momentet B – *ü* i växling med *ö* – har felaktigt uppförts pron. *hon*. Detta ord har ju ursprungligen lång vokal, och långvokalistiskt uttal finns bevarat i isländskan och i många dialekter, där dock i regel det korta *n* fallit. Visserligen måste vi anta, att vokalen tidigt förkortats inom vissa områden, men vi kan knappast ta för givet att detta redan skett vid tiden för SdmL:s nedskrivande. Det nutida dialektala uttalet *ho*, som har stor utbredning – bl.a. i Södermanland – förutsätter naturligtvis vokallängd.

I sammanfattningen s. 76 sägs, att *opit* speglar fornsörmländskt uttal. Enligt s. 72 förekommer i sörmländska diplom två gånger *o*-uttal och två gånger *u*. I B står *opit* en gång. Slutsatsen om *o*-uttal som det genuina kan vara riktigt men är svagt underbyggd.

Av verbet *snöpa* (s. 64 f.) finns enstaka belägg också från Dalsland och Västergötland – alltså inte bara ”österut” som sägs s. 65. Delabialiserad stamvokal har påträffats även i Östergötland (Vånga) och i Västergötland (Korsberga).⁶ Denna komplettering kan väl inte ändra förf:s slutsats men bidrar i viss mån till att ytterligare komplicera utbredningsbilden av de skilda uttalen av verbet ifråga.

Kapitlet om palatalt *r* förutsätter kännedom om Hultmans postuma arbete från 1931 (se ovan). Stavelsebildande *r* behandlas inte av Hultman. En läsare som inte har hans undersökning aktuell, saknar en kommentar angående denna begränsning av ämnet.

Wiktorsson har ställt upp sitt material i stort sett efter Hultmans mönster. På ett par punkter avviker han, t.ex. beträffande plur. av mask. och fem. subst. i obest. form (moment VII s. 83 f.). Här delas materialet inte upp efter ändelse (-*ar*, -*ir*, -*ur*), och detta motiveras i not 2 s. 78. Hultmans genomgång av SdmL A visar ju skillnader i *r*-bortfall i de olika ändelserna. Läsarens nyfikenhet blir inte riktigt stillad på grund av förf:s förfarande att s.a.s. skära ändelserna över en kam.

⁶ *Snepa* uppges här betyda 'hugga av en gran eller tall vid sista eller efter några årsväxter'. Från samma socken finns också uttalsformen *snöpa* belagd i bet. 'kastreta'.

Moment XI (s. 85) nom. sg. mask. av pron. *hwa(r)* kräver ett förtydligande. Här borde ha klargjorts, att detta pron. representerar såväl ett ursprungligt interrogativt pron. motsvarande gotiskans *hwas* (= äldre sv. *ho*) – alltså med palatalt *r* – som ett interrogativt och indefinit pron. motsvarande got. *hvarjis* (=fisl. *hverr*), sålunda med ursprungligt *r* i stamstavelsen. Den dubbla upprinnelsen till pronomenet ifråga kunde ha påpekats exempelvis genom en hänvisning till Noreen, Altschw. Gramm. § 524 eller till Lindblad, Relativ satsfogning i de nordiska fornspråken s. 27 ff. Att *r* inte är "äkta palatalt" kan anas också av bortfallssiffrorna – 1 bortfall på 145 belägg. Satsfonetiska orsaker till bortfallet resp. kvarstående *r* berörs överhuvudtaget inte i detta avsnitt, men eftersom funktionen som indefinit pron. i s.k. allmän relativsats är den vanligaste, följs pronomenet ofta av relativpartikel, dvs. av en form med uddljudande konsonant. Enligt den av Hultman formulerade regeln (se strax nedan) borde *r*-bortfallet följaktligen ha varit större – nota bene om *r* ursprungligen vore palatalt.

I Wiktorssons avhandling delas – liksom hos Hultman – materialet upp i tre grupper alltefter det palatala *r*:s förekomst/bortfall: 1) i satsslut, 2) framför ord på vokal och 3) framför ord på konsonant. Enligt Hultman är bortfallet satsfonetiskt betingat och allmännast framför konsonant. Man har dock på känn, att den fonetiska omgivningen inte är helt avgörande. Även den syntaktiska ställningen måste betyda något; jfr Hultmans uppgift att *r*-bortfallet är vanligare hos det adjektiviska pron. *þe(r)* än hos det substantiviska. En uppdelning efter denna linje inom kategori IV s. 82 (nom. o. ack. pl. av pron. *þæn*) hade kanske pekat åt samma håll. Vissa ordformer torde också hellre förekomma i satsslut än andra. S. 88 påpekas således, att bruket av *r* är mer beroende av i vilken formkategori det uppträder än av vilket ljud det står framför. Detta är enligt min uppfattning en viktig anmärkning av förf.

I sammanfattningen av de fornsvenska laghandskrifternas *r*-bortfall mitt på s. 92 sägs, att bortfallet i A:s senare del ofta överensstämmer med förhållandena i Östgötalagen. Efter att ha jämfört siffrorna i tabellerna på s. 88–92 tycker jag, att åtminstone dessa ger anledning att modifiera "ofta" till "ibland". I tabellen för nom. pl. mask. av adj. (s. 88) ligger siffran för A:s senare del, 71 procent, något närmare Dalalagens bortfallssiffra 60 procent, och 84 procent *r*-bortfall i nom. pl. mask. av subst. (s. 90) ligger också nära Dalalagens siffra 80 procent. Ifråga om pres. ind. sing. sammanfaller siffran för A:s senare del, 9 procent, närmast med Yngre Västgötalagen men ligger betydligt närmare Dalalagens än Östgötalagens siffror (s. 91 f.). När det gäller nom. och ack. pl. fem. av adj. och av obest. subst. ligger dock procentsiffrorna för A:s senare del och för Östgötalagen nära varandra (s. 89 o. 91).

Tabellen på s. 99, där *r*-bortfallet i fragmentet av SdmL (fyra sidor ur Byggningsbalken) jämförs med motsvarande partier i A och B, är missvisande. Siffran 7 längst ned i högra spalten (pres. ind.) stämmer inte med uppgifterna längst ned på s. 86, där bara 5 *r*-bortfall redovisas för hela B.

Längst ned på s. 100 drar förf. in i diskussionen enstaka exempel på *r*-bortfall i nom. sing. av mask. subst., där *-r* står efter svarabhaktivokal. Denna kategori

är, som nämnts, för övrigt inte behandlad och den medtas här bara i avsikt att utöka det magra material som belyser skillnaderna i bortfall mellan B och D. Det ligger rimligtvis inte i förf:s intresse att framhäva skillnaderna mellan dessa båda handskrifter. Exemplen anförs visserligen inom hakparenteser, men de kunde lika gärna ha slopats helt.

Att utan reservationer ta med exempel på *r*-bortfall i *eptir* anser jag också vara mindre lämpligt. Det palatala *r* är ju här sekundärt – liksom i *yfir*, *fyrir*, *undir* och hos *r*-stammarna, där analogiskt palatalt *r* är belagt redan i runinskrifterna. En hänvisning till Noreen, Altschw. Gramm. § 320 Anm. 3 hade här varit på sin plats. Prep. *ur* däremot, som verkligen har palatalt *r*, hade hellre varit värd någon rad.

I kapitlet om relativkonstruktionen är resultaten av de många delundersökningarna åskådligt uppställda i tabeller. Här ges – liksom i kapitlet om palatalt *r* – praktiskt taget genomgående procentsiffrorna jämsides med de exakta talen, så att man alltid har klart för sig hur många belägg ett procenttal är grundat på.

Beträffande bruket av oinledd relativsats vittnar en jämförelse mellan fornsvenska texter knappast om gotiskt inflytande i SdmL. Både A och B visar i det avseendet större överensstämmelser med uppsvenska texter. Hur våra dialekter förhåller sig i det fallet, är inte utrett. Det är tvivelaktigt om en undersökning av företeelsen idag skulle ge något entydigt besked. Att dialektgeografiska skillnader förelåg i fornsvenskan är emellertid uppenbart. Förf. diskuterar s. 108 f. tendensen till partikellöshet från kronologisk synpunkt. Enligt min bedömning är han överdrivet försiktig, när han nästan söker bortförklara sina egna resultat, då dessa inte stämmer med Lindblads teorier. Även Ture Johannisson var i sin recension av Lindblads avhandling (ANF 59 s. 287 ff.) kritisk mot dennes kronologiska förklaringar av partikellösheten. Wiktorssons resultat vore, tycker jag, väl värda att mera framhävas.

I kapitlet om ordval ställs s. 128 f. ett *binda* i B mot *biuþa* i A. Textställena ifråga har följande lydelse: *Hauí ok ængin uald mera lof a annan binda ...* (B), *Hawi oc engin wald mer a annæn biuþa ...* (A). A:s *biuþa* motsvaras av *binda lof* i B. Diskussionen borde alltså gälla *biuþa* (A) : *binda lof* (B). Förf. förfar enligt min mening metodiskt felaktigt, när han inte tar hänsyn till de olika uttryckssätten i de båda handskrifterna. Han föredrar A:s läsart och menar, att *binda* är ett felläst *biuda*. Han förutsätter då, att en förlaga felaktigt haft *-d-* i stället för *-ð-*. Jämför härmed att i de bevarade partierna av den närmaste förlagan (D) fel av den typen är sällsynta (1,5 procent av samtliga fall med väntat *ð* enligt s. 47). Förf. tar något lättvindigt på problemet. Han stöder sig uppenbarligen på Wesséns översättning av verbet ifråga 'bjuda' och avfärdar läsarten *binda* av betydelseskäl. Enligt ovan borde han emellertid ha prövat innehålllet i uttrycket *binda lof*, ej i det enkla *binda*. Underlag för en sådan diskussion saknas inte. Förf. borde ha uppmärksammat, att Västmannalagen och Magnus Erikssons landslag i motsvarande lagrum använder uttrycket *binda lof a (annan)*, medan *biuþa a (annan)* finns i Hälsingelagen i Jordabalkens index⁷ och i Pingmalabalken 10. (1609 års utgåva av HL efter en

⁷ Härtill anmärker Schlyter i en not: *Legge binda*.

sedermera försvunnen handskrift har i det senare fallet, enligt Schlyters notapparat, *binda* för *biupa*.)

Jag har kontrollerat avhandlingens samtliga citat ur Schlyters och Karlssons utgåvor och inte funnit mer än ett fel: mitt på s. 31 står det i citatet ur Karlsson *epter* i stället för *eptir*. Även övriga hänvisningar, vilka jag i stor utsträckning granskat, är korrekt gjorda. I litteraturförteckningen förekommer enstaka onöjaktigheter. Vidare brukas i avhandlingen benämningarna Företalet och Förordet om varandra för att beteckna prologen till SdmL – en inkonsekvens, som verkar något störande. S. 90 under moment 1 finns en skönhetsfläck: nom. pl. mask. av feminina substantiv. Ordet feminina borde ha strukits.

Sammanfattningsvis vill jag till avhandlingens många förtjänster räkna främst en klar disposition, överskådliga tabeller samt ytterlig noggrannhet i referenser och notapparat.

Undersökningen av B-handskriftens historia har lett till övertygande resultat ifråga om datering och övriga omständigheter kring nedskrivandet. Förf. har härvid ådagalagt god förtrogenhet även med bindningstekniska och paleografiska problem.

När det gäller inringandet av skrivaren, är de vunna resultaten inte lika övertygande. Bruket av *ð* och vissa särdrag i bruket av starktonig vokal tyder på götisk påverkan medan *r*-bortfallet och relativkonstruktionen pekar åt annat håll. Det språkliga signalementet på skrivaren förblir vagt. Bruket av *ð*, av det negerande prefixet *u-*, av intransitivt *släppa* och *bränna* och av *u*-vokalism i pronomenet *hon* samt förekomsten av vissa ord som t.ex. *hös*, *vand* och *far* skulle lika gärna kunna tolkas som resultat av norskt inflytande, men detta prövas överhuvudtaget inte i avhandlingen och norska arbeten är mycket sparsamt företrädda i litteraturförteckningen.

Jag har också haft invändningar att göra mot den i mitt tycke oklara formuleringen av huvudproblemet och jag har efterlyst ett klart uttalat syfte med de olika delundersökningarna.

Vad jag slutligen uppskattar är den tanke som skymtar alltemellanåt – att det ligger också ett talat språk bakom skriftformerna och att allt inte kan skyllas enbart på skrivvanor.

Wiktorssons arbete om SdmL B är ett prov på gedigen forskning, som lett fram till säkra resultat. Den kritik, som ovan framförts, har huvudsakligen berört detaljer och väger lätt mot avhandlingens stora förtjänster. Per-Axel Wiktorsson kan nu med tillförsikt ge sig i kast med en annan uppgift – utgivandet av Södermannalagens D-handskrift.

BJÖRN HAGSTRÖM

Färöiskan i stöpsleven

Ulla Clausén, Nyord i färöiskan. Ett bidrag till belysningen av språksituationen på Färöarna. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series, 14. Stockholm 1978. 178 pp. English Summary.

1. Det färöiska språket har under de senaste decennierna i stigande grad tilldragit sig forskarnas intresse. De flesta nordister torde numera känna till huvuddragen av skriftspråkets historia, det danska inflytandet och tvåspråkigheten samt den nuvarande språkpolitiken, som med sin puristiska inriktning syftar till att bevara och stärka Färöarnas språkligt-nationella identitet.

Färöisk språkvård och språkplanering är ett ofta återkommande tema i färöiska tidningsartiklar, och hithörande frågor har också behandlats i den vetenskapliga litteraturen. Ulla Clauséns doktorsavhandling *Nyord i färöiskan* är den hittills utförligaste framställningen i syfte att belysa den färöiska språksituationen med tyngdpunkten lagd på ordförrådet. Vi får här en levande bild av de växlande uppfattningarna i språkvårdsfrågor på Färöarna, av brytningen mellan färöiskt och danskt, av färöisk purism. Avhandlingen är innehållsrik och har avgjort intresse framför allt tack vare den generösa presentationen av det moderna färöiska ordförrådet men också teoretiskt-metodiskt, vilket torde framgå av det följande referatet.

2. I inledningskapitlet redogör förf. för undersökningens syfte, ämnets avgränsning, dispositionen och det material som undersökningen bygger på.

Som det primära syftet anges "att klarlägga vilka möjligheter det färöiska språket har att skapa beteckningar för nya begrepp, företeelser och idéer". Med *nyord* avser förf. dels nyskapade ord som bildats av inhemskt material, främmande material eller genom kombination av inhemska och främmande morfem, dels gamla ord i ny betydelse. Vidare uppger förf. som sin avsikt "att för det första illustrera hur särfäröiskt stoff sätter sin prägel på *nyorden*, hur olika delar av det särpräglade färöiska återkommer i den moderna tidens ordförråd"; ... "för det andra ... visa varifrån de främmande mönstren hämtats och illustrera hur dessa återges på färöiska". "För det tredje" vill förf. "exemplifiera hur ord bildade av inhemskt material och ord bildade av främmande material konkurrerar med varandra" (s. 8). Slutligen uppger sig förf. "mot bakgrunden av färöiskans utveckling, i konkurrens med danskan, till landets

huvudspråk'' vilja ''analysera den totala färöiska språksituationen och sätta in de enskilda orden i ett större sammanhang'' (s. 9).

Material till undersökningen har förf. samlat främst genom excerpering av färöiska tidningar, nämligen *Dimmalætting*, 14. September, *Dagblaðið* och *Sosialurin* för februari och mars 1974 och för september 1975 – tillsammans 117 nummer. Kompletterande excerpering har gjorts i en del specialartiklar i översiktsverk och i en modern roman, J. P. Heinesens *Frænir eitur ormurin*. Tre veckors nyhetsutsändningar i den färöiska radion, *Útvarp Føroya*, har bandats, varvid syftet varit att studera nyordens användning. En serie intervjuer har också spelats in, varvid inställningen till nyorden har diskuterats.

Ulla Clausén har begränsat sin undersökning till substantiven såsom den helt dominerande ordklassen bland nyorden. Historiskt avgränsas nyorden till dem som belagts i det excerperade materialet och inte förtecknas i Svabos *Dictionarium Færoense*, som återspeglar ordförrådet omkr. 1800.

I kap. 2 företar förf. – mot bakgrunden av analyser gjorda av framför allt Betz, Weinreich och Haugen – en klassificering av nyorden i färöiskan. En första indelning är i inhemskt och främmande material. Med inhemskt material kan nyord bildas antingen som särfäröiska nyskapelser (ex. ges nedan i referat av kap. 6) eller genom översättning efter främmande förebild, t. ex. *prutl* i bet. 'moped' från da. 'knallert'. Av främmande material bildas nyord genom överföring, t. ex. *dansiorkestur* från da. 'danseorkester'. Genom kombination av olika morfemtyper uppstår hybridbildningar: översättning-överföring, överföring-översättning, beskrivande översättning och beskrivande överföring.

I kap. 3, ''Den färöiska språksituationen'', är infallsvinkeln sociolingvistisk. Här redogör förf. först för färöiskans och danskans ställning på Färöarna i äldre tid, för skriftspråkets uppkomst och för färöisk språkpolitik. Därefter följer en ingående analys av det färöiska språkets ställning i dag, för färöisk språkvård och språkplanering. De färöiska ordböckerna granskas kritiskt, och ofullständigheten i *Føroysk-donsk orðabók (FDO)* och *Donsk-føroysk orðabók (DFO)* på grund av de puristiska principerna vid urvalet påpekas.

Huvuddelen av kap. 3 upptas av en redovisning av bandade intervjuer med språkligt medvetna personer som språkvårdare, översättare, författare och journalister. Frågorna har gällt hur luckorna i det färöiska ordförrådet skall fyllas – med danska, isländska eller internationella lånord eller med nyskapade särfäröiska ord. Intervjusvaren visar mycket olika uppfattningar om hur det färöiska språket skall vårdas och utvecklas. Språkligt medvetna färingar indelas i fyra grupper. De som strävar att skapa nya ord av färöiskt material nämns purister. ''Anhängarna av en mera statisk språkvård, som anser att färöiskan om möjligt bör hållas fri från främmande inflytande'' kallas nationalister. ''Som pragmatiker'' betecknas de ''som har en mera liberal inställning till lånord, sådana som främst betonar ett ords funktionsduglighet, utan hänsyn till ursprunget. Internationalister slutligen'' kallas de som ''förkastar alla särfäröiska ord och vill hålla färöiskan öppen för främmande inflytande'' (s. 47 f.).

I två korta kapitel följer så en översikt av de ordbildningstyper som förekommer i färöiska nyord (kap. 4) och en redogörelse för hur främmande ord

fonologiskt och morfologiskt anpassas till det färöiska språksystemet (kap. 5).

De avledningssuffix som belagts i nybildade färöiska substantiv är *-an* (ex. *prísansan* 'priskontroll'), *-ari* (ex. *grannskoðari* 'revisor'), *-i* (ex. *flogberi*, 'hangarfartyg' samt *bolivi*, *portugisi* m. fl. inkolentnamn bildade till namn på främmande nationer), *-il* (ex. *snyril* 'spiral'), *-ing* (ex. *dálking* 'förorening'), *-ingur* (ex. *pollendingur* 'polack'), *-leiki* (ex. *hentleiki* 'bekvämlighet'), *-skapur* (ex. *skúlaskapur* 'skolväsande').

Sammansättningarna indelas i fyra grupper efter förledens ordklass: subst. (ex. *berghol* 'tunnel'), adj. (ex. *hávlleikur* 'halvlek'), verb (ex. *boripallur* 'borrtorn'), prep. eller adv. (ex. *andstøða* 'opposition').

I kap. 6 redovisas och diskuteras de färöiska nyord, som har belagts i de excerperade texterna och bildats av inhemskt eller av inhemskt och främmande material. Främmande ord redovisas endast i den mån de belagts som konkurrerande varianter till övriga excerperade nyord.

En första indelningsgrund är ursprunget, varvid huvudavdelningarna är "Färöiska särord", "Isländskt i färöiskan", "Norskt i färöiskan", "Danskt i färöiskan" och "Internationellt i färöiskan".

Till kategorin "färöiska särord" eller självständiga färöiska nybildningar förs 55 av de 580 nyorden. Två möjligheter att utnyttja det färöiska ordmaterialet står till buds: genom betydelseutvidgning och genom beskrivning. Som ex. på betydelseutvidgning ges bl. a. *básur*, eg. 'bås i ladugård etc.' men nu även 'utställningsmonter'. Beskrivande färöiska särord bildas oftast genom sammansättning. Dessa fördelas på tre grupper: a) typbeskrivning, som innebär att ett subst. som bas preciseras av en förled (ex. *berghol*); b) beskrivning av verksamhet, där ett verb eller ett verbalt uttryck är utgångspunkt för nybildningen (ex. *ferðamannavitjan* 'turism'); c) beskrivning av egenskap, där ett adj. utgör bas (ex. *hentleiki*).

Om färöiskt ordmaterial utnyttjas i nyord med främmande förebild, räknar förf. med beskrivande översättning och beskrivande överföring. I det förra fallet utgör vanligen ett färöiskt basord den ena leden i en återgivning av ett främmande sammansatt subst., medan den andra leden utgörs av en översättning av en led i den främmande sammansättningen (ex. *almannastova* 'socialbyrå'). Beskrivande överföring innebär hybridbildning; nyordet består av en led som överförs från ett främmande ord och en annan led som är ett färöiskt basord (ex. *pensjónstakari* 'pensionär').

I omkr. 30% av de registrerade nyorden räknar förf. med isländska förebilder. Gränsen mellan översättning och överföring är flytande, delvis beroende på långtgående överensstämmelser i färöiskans och isländskans språkliga struktur. Det markanta isländska inflytandet förklaras som en följd av att färöiska språkmän med puristisk inriktning ofta söker sig till isländskan för att finna lämpliga ord och uttryck, som antingen kan lånas direkt eller användas som mönster vid bildandet av nya ord.

I motsats till isländskan bedöms norskan ha spelat en obetydlig roll som förmedlare av nya ord i färöiskan. Dock framhålls den norska radions betydelse för väderleksterminologin, innan Útvarp Føroya började sina sändningar. I

åtskilliga fall kan man svårligen på formella grunder skilja på norskt, isländskt och färöiskt. Här är förf.s hypotes, att kulturord som förekommer i alla de västnordiska språken i regel har isländskt ursprung.

Danska förebilder har hela 330 nyord eller omkr. 57% av materialet. Förklaringen är välkänd. "Ända in i våra dagar har danskan fyllt funktionen av högspråk på Färöarna och är fortfarande den källa varur majoriteten av nya ord hämtas för att fylla luckor i färöiskans ordförråd. Genom dansk förmedling har inte bara danismer utan även lågtyska, högtyska och internationella ord kommit in i färöiskan. (Det låg- och högtyska inflytandet på färöiskan via danskan skiljs här ej från övrig dansk påverkan.)"

Under rubriken "Internationellt i färöiskan" har förf. fört upp ett mindre antal färöiska nyord, som är översättningar av internationellt gångbara ord. Några ex.: *miðsavning* 'centralisering', *búskapur* 'ekonomi', *ffjarrit* 'telegram'.

I kap. 7 återknyter förf. till synpunkterna i kap. 3 om den färöiska språksituationen och diskuterar under rubriken "Ren färöiska" den färöiska purismen. Med exempel ur Christian Matras' översättningar av Jørgen-Frantz Jacobsens "Nordiske Kroniker" och samme författares brev i "Det dyrebare Liv" belyses, hur en översättare löser problemet att återge begrepp och föreställningar som tidigare inte uttryckts på färöiska. Svårigheterna att bilda färöiska nyord av inhemskt material är särskilt stora vid abstrakta subst. De olika översättningarna representerar skilda stillägen, och detta avspeglas även i bruket av främmande ord, som är talrikare i brevsamlingen än i tidningsartiklarna. Stilnivån står således i direkt samband med graden av purism; ju "renare färöiska", desto högre stil.

I kap. 8 redovisas resultatet av en undersökning av nyordens användning i tal, vidare språkbrukarnas inställning till de färöiska nybildningarna. Materialet utgörs av 50 ordpar, varvid nyord bildade av inhemskt material ställs mot främmande ord; ex. *bergholttunnil*, *mentan|kulturur*, *úttvarpradio*, *hagtøll|statistikkur*, *próvdómari|sensor*. 25 informanter grupperade efter ålder, yrke och bostadsort har testats. I tabellform redovisas faktorerna förstälighet, godtagbarhet och bruklighet. Valet mellan ett främmande ord och en färöisk nybildning synes främst bero på språkbrukarens principiella inställning i språkfrågan; däremot tycks ålder och utbildning spela en obetydlig roll vid faktorerna godtagbarhet och bruklighet.

I slutorden, som utgör kap. 9, sätts den färöiska språksituationen in i ett större, nordiskt sammanhang. Förf. framför en varsam rekommendation till de färöiska språkmännen att inte gå så långt i purism, att det nordiska språksamarbetet försvåras.

3. Som framgått av referatet innehåller Ulla Clauséns avhandling så skilda ting som redovisning och diskussion av färöiska nyord i en stor textkorpus, analys av lånords strukturella anpassning, referat av författares och språkvårdares åsikter om purism samt redogörelse för en undersökning av nyords begriplighet, godtagbarhet och bruklighet. Förf. har således satt vida gränser för sitt ämne. Det är tacknämligt att vi får en så mångsidig belysning av den färöiska

språksituationen, men den vida ramen innebär också faror, som förf. inte alltid har lyckats undvika; mycket i avh. tyder på att hon inte varit helt vuxen de stora krav ämnets breda uppläggning ställer på förf.s insikter i språk teori och i färöiskt språkbruk. De växlande aspekterna medför även vissa dispositionsproblem, vilka förf. dock har löst på ett förtjänstfullt sätt.

Nyord i färöiskan är en ojämn avhandling. Värdefullast är de beskrivande partierna. Ett huvudresultat på ett deskriptivt plan är redovisningen av de nyord, som förf. har excerperat ur en textkorpus från 1970-talet. Förteckningen har självständigt lexikografiskt värde, eftersom åtskilliga av de noterade nyorden inte finns upptagna i existerande ordböcker. Klassificeringen av nyorden i kap. 2 är gjord med metodisk skärpa. Förf. framhåller dock med rätta, att gränserna mellan vissa kategorier är flytande (särskilt mellan översättning och överföring), och antyder därmed, att den långtgående indelning som gjorts har mindre praktisk betydelse än teoretiskt intresse. Redovisningen av nyordens främmande förebilder ger en nyanserad uppfattning om varifrån främmande språkgods lånas in i färöiskan.

Ett annat huvudresultat är belysningen av den färöiska purismen under 1970-talet. Referaten av intervjuerna med kända färöiska språkmän, författare och översättare är mycket smidigt gjorda; de ger intressanta inblickar i den färöiska språkvårdsdebatten och har betydande både kulturhistoriskt och sociolingvistiskt värde. Det är väsentligt att vi här får dokumenterat, vad bl. a. Christian Matras, Rikard Long, Jóhannes av Skarði, Jens Pauli Heinesen och Jóhan Hendrik W. Poulsen anser om danismer, islandismer och andra slag av nyord i färöiskan.

Ett lyckat grepp är det att komplettera dessa intervjuer med en attitydundersökning på gräsrotsnivå (kap. 8). Resultaten av denna är inte märkliga, men undersökningen är metodiskt väl genomförd.

De språkhistoriskt refererande delarna av avh. är kanske väl breda – det gäller övervägande välkända förhållanden – men de visar en säker orientering i färöisk kulturhistoria. Bakgrunden till den nuvarande språksituationen refereras kunnigt. Greppet att belysa åsikter och stämningar under de viktiga åren av 1800-talets sista decennier genom referat av brevväxlingen mellan far och son Bærentsen är fyndigt och vittnar om förf.s förtrogenhet med materialet.

Ett givande parti av avh. är också kap. 7, där graden av purism i konstnärligt högstående översättningar från danska analyseras. Här demonstreras nyord i funktion. Kapitlet är i sin koncentration väl skrivet. Iakttagelserna är slående; de visar indirekt både de mycket stora svårigheter översättare till färöiska har att brottas med och den språkliga fantasi en konstnär som Christian Matras utvecklar i sina översättningar. Färöisk stilistik är ett i det närmaste obearbetat fält; analysen av stilnivån i fyra välvalda prosautdrag efter graden av purism är övertygande och ett intressant litet bidrag till färöisk prosahistoria.

Ett resultat på ett principiellt plan av Ulla Clauséns avh. är att den övertygande visar, att språkplanering inte bara är möjlig utan att den också kan genomföras tämligen effektivt, framför allt med massmedias hjälp. Väsentligt är – som förf. framhåller – att det främst är språknyttjarens principiella inställ-

ning till språkfrågan som styr hans val mellan uttrycksalternativ.

Till avhandlingens förtjänster hör även, att den är mycket noggrant korrekturläst. Stavfel och andra liknande detaljfel är få. (Några ex.: s. 9 står att *Orbis XII* kom 1950, skall vara 1964; s. 28 not 14 står ''s. 49'', skall vara ''s. 47''; s. 49 återges utan kommentar den felaktiga formen *føroysk* för *føroysku* [*lærararnir*]; likaså s. 65 *juntini* för *juntuni*; s. 76 står *hesar fólkaparturin* i st. f. *hesin f.*)

Sammanfattande om Nyord i färöiskan kan sägas, att förf. har lyckats väl i sitt syfte att belysa den färöiska språksituationen; avhandlingen ger en levande bild av ett tvåspråkigt samhälle och dess språkliga problem.

4. Svagheterna i Nyord i färöiskan är emellertid lika iögonenfallande som förtjänsterna. Utnyttjandet av den vetenskapliga sekundärlitteraturen är ojämn och vittnar om brister både i förf.s beläsenhet och i hennes förmåga att utnyttja de arbeten som åberopas. Andra svagheter framträder i den lingvistiska analysen av stoffet. Det gäller både fonologiska överväganden och de partier, där färöisk ordbildning diskuteras; här är förf. alltför bunden av skolgrammatiska föreställningar och tar för lite hänsyn till det levande språket. Den semantiska analysen är ofta bristfällig; i synnerhet synonymbegreppet behandlas vårdslöst.

En fullständig genomgång av de nämnda bristerna kan av utrymmesskäl inte göras. Nedan skall först påpekas en del missuppfattningar och förbiseenden i utnyttjandet av litteraturen. Därefter exemplifieras brister i analyserna av det färöiska ordstoffet.

S. 9 översätts ''switching languages'' med ''byte av språk''. Felet är grave-rande i en avh. som i så hög grad rör tvåspråkighet. I det citerade arbetet (Haugen, *Bilingualism in the Americas*) förklaras termen som ''the alternate use of two languages''. Språkväxling och språkbyte är numera vedertagna termer med klart skilda betydelser. (Så t. ex. i Hasselmo, *Amerikasvenska*, som återfinns i litteraturförteckningen.)

S. 11 uppges i presentationen av färöiska ordböcker om Jóhannes av Skarðis *Donsk-føroysk orðabók* (DFO) att den ''saknar helt lånord''. Uppgiften tycks okritiskt vara tagen ur förordet till ordboken (citerat i avh. s. 36). Om riktigheten i uppgiften kan man döma, när man ser att ett enda uppslag (s. 56–57) i den nämnda ordboken innehåller bl. a. *kansur* 'chans', *kekkur* 'check', *sjimpansa* 'chimpan', *sigarett*, *sitrón*, *sement*, *súkkla* 'cykel', *centimetri*.

S. 23 nämns Hammershaimbs skriftspråksnorm av 1846. Hänvisning borde gjorts till Matras' klagörande uppsats i *Scripta Islandica* 1951 i stället för till Djupedal 1964 och Poulsen 1968.

S. 59 stöder sig förf. vid omnämmandet av det välkända sammanfallet av *i* och *u* i sammansättningsfog på en muntlig uppgift i stället för att hänvisa till anmälares monografi *Ändelsevokalerna i färöiskan* (Stockholm 1967), där hela detta problemkomplex har utretts. Sistnämnda arbete innehåller också den hittills utförligaste analysen (12 sidor) av färöisk tryckaccent. Inte desto mindre företrar Ulla Clausén (s. 61) att hänvisa till de få rader Lockwood skriver härom i sin lärobok *An Introduction to Modern Faroese*.

S. 64 åberopas åter Lockwoods arbete, denna gång om bruket av genitiv. Här borde i stället nämnts Hamres grundliga utredning av genitivbruket i färöiskan i *Scandinavian Studies* 1961.

Schemat för gruppering av nyord i färöiskan (s. 20) är invändningsfri, men det är inte alltid lätt att följa förf.s resonemang i diskussionen av den teoretiska bakgrunden, i synnerhet inte då hon refererar till Betz, Weinreich och Haugen. Förf. har avstått från att "behandla interferensproblem i egentlig mening", vilket är försvarligt med hänsyn till att det är färöiskans uttrycksbehov som står i centrum för intresset, inte låneprocessen. S. 9 deklarerar förf. emellertid, att hon ansluter sig till Weinreichs definition av interferens, men på samma ställe refereras också utan kommentar Haugens uppfattning, att integrerade lånard inte innebär interferens. Den som minns, att Weinreich räknar med interferens även i la langue och för hit etymologiskt främmande men synkroniskt integrerade element, blir villrådig om förf.s teoretiska ståndpunkt.

Liknande oklarheter möter även på andra håll i avh. S. 18 säger sig förf. i anslutning till Haugen utgå från graden av integrering av nyorden, vilket är naturligt, när det gäller främmande språkgods – men kan termen "integrering" användas om "inhemskt material"? I avsnittet om lånardens fonologiska anpassning (s. 60 f.) frångår förf. emellertid denna indelningsgrund och gör "i föreliggande undersökning ... ej ... någon skillnad på ord av olika integreringsgrad". Skälet uppges vara, att samma ord kan uppträda i olika former, representerande skilda grader av anpassning, t. ex. "service eller servisa, skylight eller skeilett". Men dessa exempel skulle i stället med fördel kunna användas just för att belysa det dynamiska i anpassningsprocessen: vägen från citatord över främmande ord till integrerade lånard, för att använda en känd modell, som Ulla Clausén uttryckligen förkastar. Att graden av anpassning trots allt är något väsentligt tycks förf. komma tillbaka till på följande sida, där det heter i en mindre lyckad formulering: "Sådana främmande ord som behåller drag av en främmande språkstruktur avviker från det färöiska språksystemet (!), men eftersom de identifieras som främmande kan de med lätthet undvikas av den puristiskt inriktade färingen."

Förf. återkommer till Haugen i annat sammanhang. Kap. 8 avslutas med en analys av förhållandet mellan ords ursprung och deras förståelighet. "Min undersökning visar att nyorden i färöiskan med avseende på faktorerna förståelighet, godtagbarhet och användbarhet inte kan grupperas efter härkomst och inte heller efter bildningstyp" (s. 139). Resultatet är självklart. Frekventa ord för vanliga och enkla begrepp torde bäst förstås och helst användas i alla språk oberoende av etymologi och morfologisk struktur. Ulla Clausén drar emellertid en förvånande slutsats av detta förhållande: "Betz' och Haugens ... schan för strukturering av låneord skulle därför vara till liten nytta vid en allsidig synkronisk beskrivning av det moderna färöiska ordförrådet." Jämförelsen med Betz och Haugen är ovidkommande, eftersom deras framställningar har annat syfte. En strukturering av ordförrådet efter begriplighet och godtagbarhet är ju bara ett sätt bland många. Här bör också erinras om att Haugens åsyftade schema avser alla "linguistic innovations", medan Betz endast

behandlar språkliga lån, vidare att det moderna ordförrådet även omfattar arvorden, vilka över huvud inte diskuteras vare sig hos Betz och Haugen eller i Nyord i färöiskan.

En liknande brist på stringens återfinns i den "gruppering av nyord" förf. företar i samma kap. 8 i redovisningen av sin attitydundersökning. "Allt efter värdena för begriplighet och godtagbarhet kan de färöiska nyord som bildats av inhemskt (inhemskt och främmande) material ... indelas i sex grupper", anser förf. (s. 131), nämligen a) ord som tillhör det aktiva ordförrådet, b) ord som tillhör det passiva ordförrådet, c) acceptabla nyord, d) medelsvåra ord, e) mycket svåra ord, f) obrukliga ord. Indelningen är ologisk. Till att börja med kan påpekas, att alla ord tillhör antingen det aktiva eller passiva ordförrådet. "Acceptabla" nyord (c) innebär indelning efter godtagbarhet och utesluter inte nödvändigtvis d) och e) som grupperats efter begriplighet. Vidare frågar man sig vad som menas med "obrukliga" ord (f). Förf. räknar tydligen till denna grupp ord, som visserligen belagts i textkorpuserna men som språkbrukarna i attitydundersökningen inte känner till och inte förstår. Ett sådant nyord är *hitil* för 'kalori'. Det förekommer i en översättning som J. H. W. Poulsen gjort av en vetenskaplig artikel 1975 i den färöiska Almanakki, som årligen ges ut i Köpenhamn. Ordet har skapats som ett led i strävan att utvidga den färöiska vetenskapliga terminologin och förklaras inom parentes i den nämnda artikeln. Ett annat "obrukligt" ord är *alisfrøði*, vilket är titeln på en lärobok i fysik av H. D. Joensen. Sådana ord är att betrakta som försöksballonger, och lösryckta ur sitt sammanhang förstås de inte av de språkbrukare som inte minns var ordet förekommit och där fått dess betydelse klar för sig.

Svagheter i den lingvistiska analysen framträder bl. a. i avsnittet om det främmande språkgodsets anpassning till färöiskans ljudsystem (s. 60 f.). S. 61 diskuteras de olika uttalen av främmande ord med tryckstarkt *o* i sista stavelsen, dvs. ord som *neutron*, *proton*, *agitasjón*, *konventiún*. Detta *o* sägs kunna "få diftongiskt uttal" i färöiskan. Det är emellertid inte fråga om diftongering eller ej utan om val mellan två fonem, varav det ena är monoftong (skrivet *o*, uttalat [o:]) och det andra diftong (skrivet *ó*, uttalat [ou]). I vissa fall identifieras ett främmande *o* med det ena fonemet, i andra fall med det andra. (Principiellt är förhållandet detsamma i svenska; obs det svenska uttalet av ex. ovan.)

En liknande oklarhet möter i not s. 117, där det uppges, att *dáta* är "en anpassad form av det da. *data*, vilket är vanligare men passar sämre in i det färöiska språkssystemet, eftersom [a:] inte förekommer i färöiskans vokalsystem". Visst förekommer [a:] i färöiskan – även om vi bortser från det nordliga dialektområde, som genomgående har [a:] i ord som *á*, *bátur* etc. I en mängd lånnord, t. ex. *statur*, *havi* (da. *have*), *roman*, *tomat*, är [a:] det enda förekommande uttalet. Frågan är vilken plats detta [a:] har i vokalsystemet. Man måste nog anse, att [a:] har fonematisk status; i så fall har färöiskan tre långa vokalfonem motsvarande skriftens *á*, *a/æ* och *a*. I *hávi* 'spektakel, väsen', (eg) *havi* '(jag) har', *havi* 'trädgård' är de tre uttalen av *á/a* betydelseskiljande. Obs även den väsentliga uttalsskillnaden mellan det danska och det färöiska uttalet av *a* i *have/havi*.

S. 61 diskuteras huvudtryckets placering: "Färöiska ord av inhemskt ursprung har i regel huvudtryck på första stavelsen (Lockwood 1955, s. 8). Främmande ord med fortis på annan stavelse än den första, t. ex. *demokrati*, *ideologi*, *vitamin*, *ventilator* passar alltså inte så väl in i det färöiska systemet, och detta är anledningen till att man till främmande ord av denna typ söker finna inhemska ersättningar." En kommentar kan här vara på sin plats. Färöiskan följer samma regler för accentuering av främmande ord som i stort sett norska, svenska och danska, dvs. det långivande språkets placering av huvudtrycket behålls vanligen. Sådana ord passar inte sämre in i färöiskt accentueringssystem än vad de gör i svenskt. En annan sak är att accentens placering kan vara en fingervisning för den puristiske språkvårdaren. Helt annorlunda förhåller sig som bekant isländskan, där ord som *stúdent* och *rómantiskur* har huvudtryck på första stavelsen. Färöiska *studentur* och *romantiskur* har däremot trycket på andra. Hundratals mycket vanliga lånord i färöiskan har liknande accentuering. Man måste ha en mycket hårdnackad puristisk inställning, om man inte accepterar sådana ord som en integrerad del av det färöiska språkssystemet. Nu är visserligen en tendens att flytta trycket till första stavelsen märkbar i färöiskan, i synnerhet i från ordbildningssynpunkt "udda" ord. Så kan t. ex. *ávís*, *pappír* och *tubbak* i olikhet mot danskan få trycket på första stavelsen. Denna tendens är dock ingalunda så stark som i vissa östnorska dialekter – i genuint Osломål har t. ex. *paraply*, *bensin* och *stasjon* tryck på första stavelsen.

Översikten i kap. 4 ger en klar bild av de ordbildningsmöjligheter som står till buds vid nybildning av färöiska subst. På några punkter kan framställningen dock nyanseras. S. 55 säger sig förf. inte ha "kunnat iaktta några nya avledning till verb med suffixet -an" i sitt material, men på följande sida refereras till J. H. W. Poulsen, som anser att "bildningar med an-suffix" är "relativt vanliga numera både i skriftspråk och talspråk". Vad som är gamla bildningar och vad som är yngre är inte alltid lätt att avgöra, inte heller vad som är lån från isländskan. Ulla Clausén uppger kategoriskt, att *flokkan* 'klassificering' och *stovnan* 'grundläggelse' (i FDO) är isl. lån. Verbalabstrakter på -an är emellertid en gammal och fortfarande levande ordbildningstyp i färöiskan (jfr Poulsen ovan); till verben *flokka* och *stovna* kan spontant bildas *flokkan* och *stovnan*. FDO erbjuder mängder av paralleller.

I redogörelsen för suffixen -ari och -i i personbeteckningar påpekas riktigt den väsentliga skillnaden mellan språkvårdarnas rekommendationer och det faktiska språkbruket. Suffixet -ari är oerhört produktivt,¹ medan suffixet -i i nybildningar förekommer mera sparsamt utanför de medvetna puristernas krets. S. 57 uppges, att den färöiska förteckningen över nationalitetsord i *Språk i Norden 1974* upptar 90 inkolentnamn på -i av totalt 148. Här bör anmärkas, att åtskilliga av dessa torde vara konstruerade vid utarbetandet av listan och sedan kanske aldrig har använts. Former som *bolivi*, *brasili*, *saudi-arabi* är rena

¹ I Telefonbók Føroya Løgtings 1976 återfinns 115 yrkesbeteckningar på -ari i Tórshavn. Se Björn Hagström, *Hví hevur nekarin fepur? Fróðskaparrit 25*. bók. Tórshavn 1977.

pappersord, medan de naturliga formerna för den vanlige språkbrukaren är *bolivianari*, *brasilianari*, *saudi-arabari*. Skillnaden i användning påpekas av förf., men den kan enligt min mening ytterligare understrykas.

I det parti av kap. 5 som behandlar de främmande ordens anpassning till färöiskans morfologiska system har förf. gjort en del fina iakttagelser, framför allt om lånordens genus. De främmande ordens böjning efter färöiska mönster exemplifieras också åskådligt. Förf. kommenterar även de främmande ordens böjning som förled i sammansättning (s. 64): "Den regelrätta formen i gen. sing. av ett starkt fem. är *-ar*. Denna har jag dock endast anträffat i ett enda fall: *obligatiónnarrættur* (:*obligatió*n f.). I övrigt används den egentligen hos mask. och neutr. subst. hemmahörande ändelsen *-s*, t. ex. *obligatiónlán*." Förf. snuddar här vid ett intressant problem i färöisk ordbildning, som inte torde vara utrett. Vissa fem. subst. tycks alltid få *-ar-* i kompositionsfogen. Hit hör enstaviga som *trygd*, *tíð*, *roynd*, *vakt* etc. Om subst. har avledningsändelse gäller olika regler för skilda suffix. Vid *-ón* är språkbruket vacklande. I ordregistret finns ex. såväl med *-ar-* (*obligatiónnarrættur*) som med *-s-* (*pensjónstakari*, *konsentratiónslega*); här tycks *-s-* vara det naturliga språkbruket, medan exemplet med *-ar-* uppenbarligen är en skrivbordsprodukt. Vid *-ing* dominerar *-ar-* (*bjargingarbelti*, *uppalingarfrøði*), men *-s-* finns också belagt i avh. (*parkeeringsøki*). Vid *-an/-un* är *-ar-* fast regel (*mentunargrunnur*, *hugsanarháttur*). Ett intressant ord i detta sammanhang är *vík*, vilket som efterled i ortnamn alltid får *-s-* vid sammansättning. Det heter exempelvis *til Kvívíkar*, *til Skálavíkar*, *til Lorvíkar*, men skalden hette *Kvívíks-Jógvan*, Heðin Brús berättelse *Ein Skálvíksferð*, och ingen färing kan tänka sig en annan form än *Lorvíksknettir* (sejbullar med fårtalg). Det äldsta ex. med formen *-víks-* i sammansättning jag har träffat på är från 1407: *Husa víks gods* i AM fasc. 100 nr 1a (Diplomatarium Færoense s. 36).

Förledens form i sammansättning diskuteras även s. 86: "I *kvotaskipan* har da. *kvota* överförts till färöiskan utan att anpassas till detta språks morfologiska system. Enligt meddelande av J. H. W. Poulsen vore **kvotuskipan* en korrektare form." Förf. borde ha gjort en självständig analys. *Kvota* böjs *kvotu* i obl. kasus. En parallell erbjuder *soda*, som böjs *sodu*; trots detta heter det alltid *sodavatn*. Dessa och ovannämnda ex. med *víks-* etc. visar, att det ingalunda är givet, att det är den "regelrätta formen i gen. sing." som skall användas vid sammansättning.

I partiet "Danskt i färöiskan" redogörs s. 105 för översättning från danska. Här är förf. alltför benägen att tolka olikheter mellan de båda språken som utslag av purism. S. 106 säger förf. att man i färöiskan söker undvika "ändelsen *-heit*, da. *-hed*". Iakttagelsen är riktig, men exemplen är inte väl valda: *arbeiðsloysi* – da. *arbejdsløshed*, *trygdarbelti* – da. *sikkerhedsbælte*. De färöiska orden torde ingalunda böra betraktas som resultatet av en "strävan att undvika ändelsen *-heit*". Subst. på *-loysi* är ytterst vanliga (*pengaloyssi*, *fiskaloyssi*, *breyðloysi* etc.); vidare bildar korrespondensen *leysur:loysi* ett fast ordbildningsmönster i färöiskan. Subst. *arbeiðsloysi* är sekundärt till *arbeiðsleysur*.

Till adj. *tryggur* bildas subst. *trygd*, *trygging* och *tryggleiki* med något olika betydelser. Ett **tryggheit* är visserligen en tänkbar (och förekommande) dani- nism, men Svabo har den inte trots att han för upp ett 70-tal sammansättningar med *-hajt*. Mera belysande än *trygdarbælti* vore därför ett exempel som *myn- dugheitin* (Føringatíðindi 1896), vilket numera helt har ersatts av *myndugleikin*, således i överensstämmelse med Jakob Jakobsens rekommendationer, som Ulla Clausén refererar.

Missvisande är även redogörelsen för hur färöiskan undviker "den danska ändelsen *-else*". Som exempel har valts *banduþtøka* och *mótstøðurørsla*, motsvarande da. *båndoptagelse* och *modstandsbevægelse*. Det är sant att *-ilsi* helst undviks, men subst. *tøka* är i fär. en självklar bildning till verbet *taka* i t.ex. *taka upp á band*, och om nu fär. har ett vanligt ord *rørsla* motsvarande det da. *bevægelse*, behöver inte användningen av det fär. ordet ses som utslag av purism.

Lika egendomligt är påståendet, att da. *befolkningstilvækst* motsvaras av fär. *fólkavøkstur* "därför" att man vill undvika prefixen *be-* och *for-*. Även här är den primära orsaken till olikheten skilda ordbildningsmönster i de båda språ- ken, inte medveten purism.

5. Som framgått av referatet ovan består Ulla Clauséns avh. till stor del av ordförteckningar, vari nyordens främmande förebilder anges och konkurreran- de synonymer nämns – i den mån de har belagts i textkorpusen. Det säger sig självt, att det inte har varit möjligt att mera ingående analysera de enskilda orden i en presentation av denna karaktär och omfattning. Man får sålunda inte veta, om nyordet är lika vanligt som det främmande ordet eller om det ena alternativet är helt dominerande. Även om man inte kan lägga förf. till last, att frekvensuppgifter saknas, borde man dock kunna begära, att uttrycket "kon- kurrerar med" inte används om ord vars betydelseomfång endast till liten del täcker varandra. Betydelseangivelserna är ofta föga exakta. En fullständig kritisk granskning av de omfattande ordförteckningarna finns inte utrymme för. Följande kommentarer, där särskilt betydelseanalys, ordbildning och bruk- lighet beaktas, är endast ett urval.

S. 57 fogas till ordet *flogberi* 'hangarfartyg' parentesen "(*beri* m. 'bärare')", vilket kan ge läsaren föreställningen att ett **beri* existerar som simplex, vilket ju ingalunda är fallet. Till transitiva verb bildas nomina agentis normalt med *-ari*, vilket i anslutning till ett gammalt ordbildningsmönster vid vissa verb kan bytas ut mot *-i* i sammansättning; ex. *flogberi*, *ráðgevi*.

S. 75 förklaras *flogskipari* 'pilot': "Sammansättningslederna är *flog* n. 'fly- gande, flykt' och *skipari* 'skeppare'." Hithörande sammansättningar (*flogskipa- ri*, *flogvøllur*, *flogberi*, *flogterna* 'flygvärdinna') torde vara sekundära till *flog- far* 'flygmaskin' och således vara att betrakta som elliptiska bildningar. En parallell erbjuder *sendistova* 'ambassad', som riktigt förklarats (s. 76) som ellipsis av *sendiharrastova*.

S. 91: förf. anser, att *fyrstaframsførsla* 'premiär' är en återgivning av det

isländska *frumsýning*. Troligare är att det får. ordet är en självständig nybildning, sekundär till ett verbalt uttryck som *framførd fyrstu ferð* e.d.

S. 92: ''*fólkaræði* 'demokrati' motsvarar det isl. *lýðræði*.'' Det får. ordet torde snarare vara en direkt översättning av det internationella; *ræði* är vanligt i får. för 'makt'.

S. 95: *floghavn* och *flogvøllur* översätts båda med 'flygplats'. En viss betydelskillnad föreligger, och om brukligheten kan påpekas, att Färöarnas flygplats på Vágur alltid nämns *flogvøllurin*, medan *floghavn* särskilt används om Kastrup Lufthavn.

S. 95: *forngripagoymsla* översätts 'museum' och sägs konkurrera med det främmande *museum*, men orden är endast delvis synonyma; det får. ordet har en specialbetydelse och brukas nästan enbart om ett visst museum i Tórshavn. F. ö. bör anmärkas, att *goymsla* inte skall översättas 'gömställe'; *goyma* betyder 'förvara'. Ordet återkommer i *goymsluhús*, som översätts 'lager'; 'lager' heter emellertid vanligen just *goymsla* (kan läsas på åtskilliga skyltar i Tórshavn), medan sammansättningen *goymsluhús* snarare betecknar 'lagerbyggnad'.

S. 95: *hall* 'underskott'. Det är förvånande att den betydligt vanligare synonymen *undirskot* inte tycks vara belagd i materialet.

S. 95: *happadráttur* 'lotteri'. Ordet används helst om det färöiska landslotteriet. I allmännare betydelse brukas det främmande *lottari*.

S. 95: *hitamátari* 'termometer', ''konkurrerar med det främ. *termometer*'''. Här tycks inte materialet spegla det faktiska språkbruket. Både *gradistokkur* och *fepurstokkur* (det senare 'febertermometer') torde vara vanligare än *hitamátari*.

S. 95: *hitastig* (= isl.) översätts felaktigt med 'temperatur', ''konkurrerar med det främ. *temperaturur*'''. *Hitastig* betyder 'värmegrad' på får. (jfr *kuldastig* 'köldgrad'). En fullgod inhemsk ersättning för *temperaturur* finns inte, vilket förf. också påpekar i annat sammanhang.²

S. 98: *stevnustrá* sägs ''konkurrera med det främ. *programm*'''. *Programm* har dock en mycket vidare betydelse än det får. ordet.

S. 99: *yvirmaður* översätts med 'chef'. I får. har ordet dock inte en så vid innebörd som i isl. 'Chef' heter på får. vanligen *stjóri*; *yvirmaður* brukas i absolut betydelse särskilt om kapten eller styrman ombord på fartyg i synnerhet i utlandsfart.

S. 101: *dulnevni* 'pseudonym'; ''konkurrerar med bet.-utvidg. *huldumaður*'''. Även här föreligger skillnad i användningen. *Huldumaður* brukas i synnerhet om personer som skriver anonyma insändare till tidningarna. Däremot är det otänkbart att kalla t. ex. Heðin Brú (som eg. heter Hans Jacob Jacobsen) *huldumaður*. Här måste *dulnevni* användas.

S. 101: *gerðabók* 'protokoll'; ''konkurrerar med det främ. *protokoll*'''. Om

² Ofta används ordet *hiti* för 'temperatur' på ett föga logiskt sätt. Som en lustighet över detta språkbruk anför Tingakrossur 28/4 1978 följande: ''Hoyrt í útvarpinum: 'Í nátt vóru 2 kuldastig, og í morgin verður samí hitin'.'' *Hiti* kan även betyda 'feber'.

brukligheten kan påpekas, att *protokoll* särskilt används om skolan (*fráveru-protokoll, karakterprotokoll*), medan *gerðabók*, eller *fundarbók*, är det vanliga i föreningar etc.

S. 102: *sjónleikur* översätts med både 'skådespel' och 'teater'. Den senare betydelsen finns endast i uttryck som *spæla sjónleik*, aldrig motsvarande 'en teater', 'teatern'. Uppgiften ''konkurrerar med det främ. *komedia*'' måste bero på förbiseende. De färöiska motsvarigheterna till 'komedi' och 'tragedi' är *skemtíleikur* och *sorgarleikur*.

S. 102: *songleikur* översätts 'opera'. *Songleikur* har dock ett mycket större betydelseomfång. Som teknisk term används på färöiska alltid *opera*.

S. 102: *stætt* översätts 'socialgrupp'; bör vara 'samhällsklass'.

6. Det ligger i sakens natur, att ett ämne som ''nyord i färöiskan'' inte kan behandlas uttömmande inom ramen för en doktorsexamensavhandling. Materialet är stort och gränserna flytande. Den valda textkorpus, varur nyorden excerperats, måste sägas vara representativ för det moderna skriftspråket och ge en god bild av strävandena att finna färöiska ersättningsord för främmande ord. Emellertid saknas åtskilliga relativt vanliga nyord i redovisningen av det excerperade materialet. Förf. har inte givit besked om excerperingen är fullständig. Att alla nyord inte noterats framgår av en genomgång, som anmälnaren gjort av två av de 117 tidningsnummer som ingår i undersökningen, nämligen 2/9 och 4/9 1975 av ''14. September''. Ett femtiotal nyord som saknas i avh. kan noteras i denna begränsade del av textkorpusen. Några ex. från sportspalterna: *venjari* 'tränare', *mál* i *gera mál* (i avh. är ordet noterat i den mera konkreta bet. i *málverji* 'målvakt'), *málskjútti* 'målskytt', *miðframverji* 'centerforward', *stong* i bet. 'stolpe' i fotbollsmål, *landsdystur* 'landskamp'. Några ord som rör trafik: *Strandferðslan* 'lokalbåtstrafiken', *strandfararskip* (jfr isl. *strandferðaskip*), *ferðsluóhapp* 'trafikolycka', *flogsamband* 'flygförbindelse', *jetflúgvíng*, *einkaferð* 'enkel resa'. Exempel på direkta lån, dvs. överföring: *rosína* 'russin', *sentimentalitetur*, *yvirskot* 'överskott', *kalkulatióinir* 'kalkyler', *format*.

7. Ulla Clauséns avh. Nyord i färöiskan visar, hur tacksamt det färöiska språkområdet är för undersökningar där fältarbete utgör en väsentlig del. Ögruppens isolerade läge innebär en naturlig geografisk avgränsning, och dess ringa utsträckning och fåtaliga befolkning ger möjlighet att studera språkliga problem under nära nog laboratoriemässiga förhållanden. Därtill kommer ytterligare några faktorer, som är särskilt gynnsamma för sociolingvistiskt inriktade studier. Den oerhört snabba tekniska och ekonomiska utvecklingen har på kort tid omvandlat samhället och radikalt ändrat livsvillkoren. Med en ny materiell kultur kommer nya begrepp, och färingarnas språkliga dilemma är framför allt att finna nya ord för alla de nya företeelser som den nya tiden för med sig. En komplicerande faktor är härvid tvåspråkigheten. Den färöiska patriotismen har lett till allt mer utvidgat självstyre. Det ena området efter det andra av administrationen övertas av Føroya landsstýri, vilket betyder att danskt administrationsspråk ersätts med färöiskt. Att denna övergång inte är

smärtfri säger sig självt, då man besinnar, att färöiskan på grund av tvåspråkigheten (diglossia) på de flesta av de aktuella områdena har svagt utvecklad terminologi. Svårigheterna har sporrat medvetna färingar till ett flitigt ordskapande, som naturligt nog präglats av en puristisk inställning. De språkliga självständighetssträvandena har gått hand i hand med de politiska. Denna spänning mellan danskt och färöiskt, mellan gammal slentrian och djärvt nyskapande, får en utmärkt belysning i Ulla Clauséns avhandling om färöiska nyord.

Litteraturkrönika 1978

Av S. Benson, B. Ejder och B. Pamp

Hans Jonsson, The Laryngeal Theory. A Critical Survey. VIII + 173 s. Lund 1978 (CWK Gleerup). (Skrifter utgivna av Vetenskaps societeten i Lund 74.) Det är nu hundra år sedan Ferdinand de Saussure publicerade sin klassiska studie *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*. Hans teorier förblev länge obeaktade men kom så småningom att vidareutvecklas och diskuteras av forskare som Jerzy Kuryłowics, Holger Pedersen, Edgar H. Sturtevant och André Martinet. Här ger ordboksredaktören vid redaktionen för Svenska Akademiens ordbok, docenten Hans Jonsson sig i kast med frågan. Efter en noggrann och mycket nyttig historisk översikt diskuteras förutsättningslöst, lärt och med utvecklande av stor kritisk skärpa de argument som laryngalisterna har fört fram som stöd för sina teorier. Jonssons slutsats är att laryngalteorien i sin klassiska utformning knappast är hållbar, medan den s.k. reducerade laryngalteorien kan vara möjlig utan att för den skull vara bevisad. Hans resonemang verkar övertygande. B. P.

Aage Kabell, Metrische Studien. I. Der Alliterationsvers. 313 s. München 1978 (Wilhelm Fink Verlag). Intresseriktningarna skiftar inom språkvetenskapen. Länge har nu de nordiska fornspråkens metrik levat ett liv i skymundan, åtminstone på nordisk botten. Efter ett flertal något mindre verk ägnade åt ämnen inom metrik framträder nu professor Kabell med ett magnum opus, vari en mängd fundamentala ting inom forngermansk verskonst dissekeras och granskas. Av de oerhört talrika hänvisningarna till litteratur inom facket framgår bland annat att inom detta studium liksom på åtskilliga andra områden ledningen har övergått till de utomnordiska folken. I Norden har man tid till övers endast för "matnyttigare" ting.

Det är inga likgiltiga saker Kabell diskuterar, ofta under intensiv jämförelse med vad de stora föregångarna har tänkt och sagt: Sievers, Heusler m.fl. Som exempel på problem inför vilka man tidigare gjorde halt, med eller utan trött resignation, märkes t.ex. följande. Är en poetisk tradering möjlig tvärs igenom synkopetidens formella omvälvningar? Hur kan det vara att redan den nordiske skalden Brage på 800-talet uppvisar en långt driven formell virtuositet, och var finns förstadierna härtill? I vilken utsträckning har vi att räkna med poetisk form hos tidiga och senare runinskrifter? Och inte minst: hur kan man ha ansett skaldediktningens ofta oerhört inkrånglade alster som lämplig kost för öronen på vikingatidens krigarfurstar, hur framfördes dikterna, och hur mycket av dem förstods av hyllningsföremålen och andra? Svaren är bl.a. att poesi av

denna art är betydligt äldre än man i allmänhet tror men att traditionslinjerna i början länge löper osynligt. Man bör aldrig glömma, att det nästan alltid ligger en tid, av obestämbar längd, mellan ett diktverks födelse och den äldsta form i vilken det för oss är känt. De svenska runstenarnas verser har sina förutsättningar i äldre diktning, nedtecknad på förgängligare material. Dessutom bör man sannolikt vida mer än hittills räkna med impulser fjärranifrån inom den germanska världen. Det påpekas, att allittererande vers föreligger redan o. 830 i Heliand. Det överallt formellt framskridna stadiet hos dessa poetiska språkliga yttringar hänger samman med att denna form tidigt har uppstått spontant hos fornfolken, prosans konst däremot måste läras från latinska förebilder. Ett annat självständigt bidrag i Kabells bok är att det mycket invecklade versmättet drötkvætt anses ha uppkommit ur fornyrdöslag genom versernas konsekventa utbyggnad med språkmateriale av den rytmiska uppbyggnaden -x. Uppräkningen av detaljsynpunkter och detaljrön kunde göras mycket lång. – Att allt detta kan ha viktiga följder för uppfattningen av vissa texters ålder, absolut och relativt, är självklart.

Det är också klart, att det råder en växelverkan mellan detaljegenskaper hos det språkliga stoffet och den rytmik som uppstår vid en poetiskt medveten anordning av detta stoff. Ett och annat vore kanske ibland att säga om den form, i vilken det begagnade språkliga illustrationsmaterialet framträder. Men även om kritiska inpass är möjliga, spelar de en underordnad roll i den imponerande tankebyggnad, som här demonstreras. B. E.

Hans Kuhn, Kleine Schriften. Aufsätze und Rezensionen aus den Gebieten der germanischen und nordischen Sprach-, Literatur- und Kulturgeschichte. Vierter Band: Aufsätze aus den Jahren 1968–1976. 556 s. Berlin u. New York 1978. (Walter de Gruyter & Co.) I ANF 88:234 anmäldes den tredje delen av Hans Kuhns samlade smärre skrifter, en del som väl då var avsedd att bli den sista. Nu föreligger ett fjärde band av lika imponerande yttre som vart och ett av de föregående. Det innehåller 27 nummer med ursprungliga publiceringsår 1968–1976; av dessa har emellertid ett, Philologisches zur altgermanischen Religionsgeschichte, 16 underrubriker och består delvis av Kuhns äldre tankefrukter, de flesta ej publicerade förut. Vad som tidigare har sagts om denna produktions storlek, mångsidighet och kritiska skärpa gäller även de talrika uppsatserna i denna del. De sakligt sammanhållna grupper, i vilka stoffet ordnas, är: I. Sprachgeschichte. II. Verskunst. III. Literaturgeschichte. IV. Heldensage und Heldendichtung. V. Religions- und Sittengeschichte (jfr ovan). VI. Recht und Gesellschaft. VII. Namenforschung. VIII. Sonstiges. – Om innehållet kan – utöver det sagda – framhållas, att det bl.a. vittnar om en kritisk andes energiska försök att komma på spåren de germanska språkens äldsta framträdande och de eventuella spåren av ännu äldre stadier eller av beröringar med språk, som inte visar speciellt germanska karakteristika. B. E.

Åke V. Ström – Haralds Biezais, Germanische und Baltische Religion. 391 s. Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz 1975 (Verlag W. Kohlhammer). (Die Religionen

der Menschheit, herausgegeben von Christel Matthias Schröder. Band 19, 1.) I denna mäktiga volym har de båda författarna skrivit var sitt avsnitt, Ström s. 1–306, Biezais s. 307–384. Det rör sig alltså inte om samarbete. Ströms parti utgör en skickligt gjord sammanfattning av det myckna, som genom tiderna har skrivits i ämnet, med många självständiga insatser från Ströms sida. Beträffande tillkomsten av de ofantligt många delåsikterna vågar man nog säga, att ett betydande antal av dem härrör från filologer, som i enlighet med något äldre praxis och arbetssätt gärna ägnade sig åt språkets äldsta dokumenterade stadier, liksom åt en del endast rekonstruerade. Vidare spelades de ledande rollerna i forskningsarbetet förr av nordbor, medan initiativet senare alldeles avgjort ligger hos icke-skandinaver. Ström har utomordentligt ofta anledning att citera t.ex. tysken Baetke, fransmannen Dumézil, österrikaren Höfler, engelsmannen Turville-Petre, för att endast nämna några.

Framställningens tyngdpunkt ligger i avsnittet Nordgermanische Religion der Eisenzeit, som ensamt fyller över 100 sidor.

Ett genomgående drag är Ströms vilja och förmåga att knyta samman äldre och nyare, fjärrare och närmare. Utomordentligt viktiga är de talrika ställen, där det hänvisas från nordiska företeelser och benämningar till motsvarande i den väl kända indiska fornreligionen. Ström bekänner sig härutinnan vara en lärjunge till Dumézil (s. 36, 37). Denna konsekventa syn, tillämpad så ofta som möjligt, är en stor landvinning för både religions- och språkvetenskapen, vilken gör att båda höjer sig över de små, kuriösa tillfälligheterna. Programmet uttryckes med hans egna ord så: Dies ergibt, dass wir, sooft wir auf sichere Entsprechungen zu nordischen Mythen, Vorstellungen und Sitten in anderen indogermanischen Religionen stossen, nicht von Neuentstehungen, Lehngütern oder Einwirkungen sprechen können, sonder von einem (oft ganz anders entwickelten) Erbe ... (s. 49). – Ett annat viktigt grepp är att den forntida religionen följes fram till några av sina yttersta utlöpare i senaste tiders tro och sed.

Svårigheter, som både religions- och språkforskningen har att kämpa mot, är bl.a. att den litterära traditionen – överallt, men mest i Norden – börjar mycket sent. Kritiskt lagda filologer nöjer sig ofta med detta, varvid det uppstår högst besvärande luckor i vårt samlade vetande.

En diskussion av Ströms många nya detaljrön skulle föra för långt, och ett påpekande av smärre språkliga onöjaktigheter vore skolmästerligt. I den imponerande litteraturförteckningen saknar man kanske ett och annat om relevanta ortnamn, bl.a. utgåvorna från The English Place-Name Society. Nytt kommer naturligtvis till efter hand: slumpen vill t.ex. att Ingemar Olssons Gotlands stavgårdar såg dagen 1976, strax efter det att Ströms arbete var färdigt (jfr s. 216).

I bokens andra och mindre del ger prof. Biezais en framställning av baltisk religion. Ämnet är mycket svårbearbetat, när de baltiska folken – letter, litauer och preussare – har haft en svårt utsatt tillvaro, klämda mellan germaner och slaver. Också har preussarna etniskt och språkligt totalt gått under. Vidare är källäget utomordentligt bekymmersamt. Emellertid har dessa folk bebott de trakter, där historiens ljus faller på dem, sedan ett par tusen år före vår tideräknings början, och deras språk har därför redan fått den ytterst förnämliga plats inom den historiska språkforskningen, som med rätta tillkommer dem. Biezais ger en lugn och systematisk framställning, indelad

efter de viktigaste folkliga gudomligheterna. En värdefull litteraturförteckning avslutar också denna del. B. E.

*Stefan Söderlind, Rusernas rike. Till frågan om det östslaviska rikets uppkomst. 6+48 s. Stockholm 1978. Enligt uppgift s. 1 har föreliggande uppsats först erbjudits Historisk tidskrift, vars redaktion bl.a. av ekonomiska skäl avböjde att publicera den. Författaren har nu valt att själv ge ut den i stencilform. Hans teser är i korthet att germaner under nordgermansk ledning århundradena f.Kr. bildade ett rike vid nedre Weichsel och att deras samlingsnamn *goter* är identiskt med namnet *götar-gutar* på den folkstam som bodde i Väster- och Östergötland samt på Gotland; att goterna, som byggde två stora riksbyggnader i öster, den första i början av 200-talet och den andra efter hunnerväldets sammanbrott, av sina slaviska grannar kallades *rus'* och att det ryska rikets existens och gotiska karaktär möjliggjorde vikingarnas senare, av nordiska forskare ofta betydligt överskattade militära och kommersiella aktiviteter i österled. Namnet *rus'* 'det rödblonda folket' härleds ur en urslavisk stam **rusŭ*. En variant **rud'* uppges höra samman med den urslaviska stammen **rudŭ*. Goterna själva antas ha ombildat sitt slaviska namn, i anslutning till sitt eget språk, till **raups/riups*. Sedermera skall uttrycket *rus'* ha blivit huvudbenämning på invånarna i rusernas, senare östslavernas rike. Dessa och andra ej här återgivna teser framförs utan nämnvärda reservationer men är givetvis långt ifrån okontroversiella. Det är att förmoda att den lilla skriften kommer att väcka en viss debatt. B. P.*

*

Bengt R. Jonsson, Svale Solheim and Eva Danielson, The types of the Scandinavian Medieval Ballad. A descriptive catalogue. In collaboration with Mortan Nolsøe and W. Edson Richmond. 329 s., 1 pl. Stockholm (Svenskt visarkiv), Oslo-Bergen-Tromsø (Universitetsforlaget) 1978. (Skrifter utgivna av Svenskt visarkiv. 5. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B. Skrifter LIX.) Arbetet *The Types of the Scandinavian Medieval Ballad (TSB)* sprang fram ur en diskussion mellan Bengt R. Jonsson och Svale Solheim 1962. De bildade en arbetsgrupp med Eva Danielson som sekreterare för utgivning av en deskriptiv katalog över hela den nordiska medeltida balladskatten. Efter Svale Solheims bortgång 1971 inträdde Eva Danielson som medutgivare.

I TSB förtecknas balladerna fördelade på de vedertagna sex kategorierna naturmytiska visor, legendvisor, historiska visor, riddarvisor, kämpavisor och skämtvisor. Till varje ballad ges en kort men klar innehållsbeskrivning. Kompletterande index ger dels en alfabetisk förteckning över alla balladerna, dels hänvisningar mellan olika utgåvor och TSB.

Arbetet kommer enligt krönikörens mening att bli ett ovärderligt hjälpmedel vid varje studium av medeltida folkdiktning. S. B.

Nordisk litteraturhistorie – en bog til Brøndsted 12. november 1978. 1 pl. +XVI+379 s. Odense 1978 (Odense Universitetsforlag). Hans Bekker-

Nielsen, Hans Anton Koefoed och Johan de Mylius står som redaktörer för denna vackra festskrift som hyllar Mogens Brøndsted på hans sextioårsdag. Bokens första del har titeln *Litteraturhistorie i Norden* och innehåller principiella och teoretiska avhandlingar samt uppsatser om enskilda litteraturhistoriker. Bl.a. kan nämnas att P. M. Mitchell skriver om Litteraturen, der ikke er (d.v.s. nordisk litteratur), att Carl Fehrman behandlar dansk och svensk Bellmanforskning, att Elias Bredsdorff levererar en hård men som det förefaller berättigad metodologisk kritik av Hans Brix' avhandling H. C. Andersen og hans eventyr och att Henning Fenger ger ett respektlöst och personligt färgat porträtt av Paul V. Rubow. I den andra avdelningen behandlas nordisk litteraturhistoria från Kingo och fram till Erik Lindegren och Thorkild Bjørnvig. Finn Hauberg Mortensen skisserar hur man från marxistiska utgångspunkter kan tänka sig skildringen av perioden 1807–1848 i dansk litteratur. Triviallitteraturen behandlas i två bidrag. I det ena skildrar Povl Schmidt den numera bortglömde C. A. Thyregods för allmogen avsedda författarskap, och i det andra skriver Sven Hakon Rossel om visan om Hjalmar och Hulda. Bland mer etablerade icke ovan nämnda författare som behandlas kan nämnas Oehlenschläger, Bjørnson, Ibsen, Strindberg och Matras. B. P.

Sprog i Norden 1978. Årsskrift for de nordiske sprognævn. Udgivet af Dansk sprognævn. 143 s. København 1978 (Gyldendalske boghandel, Nordisk Forlag A.S.). I denna årsskrifts uppsatser riktas våra blickar bakåt, mot svunna faser i nordisk språkutveckling. Allan Karker skriver om "Det nordiske sprogfællesskab – historisk set" och undersöker bl.a. när det kan tänkas att den äldre medeltidens nordbor själva lade märke till tidiga stadier av språksplittringen i Norden. (K. har tidigare själv varit inne på dessa tankegångar.) Stig Örjan Ohlsson går ännu längre tillbaka och frågar sig vad man egentligen skall tänka om vår periodindelning i urnordiska, samnordiska etc. och om det äldsta nordiska språkets utvecklingshastighet och tänkta homogenitet. Både Karker och Ohlsson funderar över möjligheterna att åter närma Nordens språk till varandra. Sture Allén publicerar ett föredrag "Terminologi i nordiskt samarbete", och Bertil Molde redogör för "En medicinsk svensk språknämnd". – Boken innehåller dessutom som vanligt förteckningar över aktuell litteratur på området samt redogörelser för språknämndernas arbete under 1977. B. E.

Die Waräger. Ausgewählte Texte zu den Fahrten der Wikinger nach Vorderasien. Mit Anmerkungen und Glossar herausgegeben von Else Ebel. 108 s. Tübingen 1978 (Max Niemeyer Verlag). Utgivning av forn(väst)nordiska texter tar ofta sikte på sådana behandlande (väst)nordiska vikingars upplevelser och bedrifter i västra Europa. Mera sällan läser vi i dem om vikingatida företag som riktade sig mot länderna i öster och sydöst. Detta innebär givetvis inte, att sådana företag inte förekom, de omtalas bara mindre ofta i den västnordiska litteraturen. Och när sådana verkligen skildras, är de inte särskilt lätta att finna bland stoff av annat slag. Glansen över dem är inte lika hög som över seglatser i västerled. Här anmälda bok ger, som titeln upplyser, ett urval av texter

rörande expeditioner mot öster. Texterna själva är hämtade ur utgåvorna i Íslenzk fornrit. Utgivarens självständiga insatser består i en inledning (s. 1–8), förteckningar över personnamn och ortnamn i texterna, en rätt omfattande avdelning Anmerkungen – där en nordist av en äldre skola finner en mängd hänvisningar till nyare, även rätt svårfunnen litteratur – samt ett ännu omfattigare Glossar.

Den lilla boken har inga egentliga vetenskapliga anspråk, men som intresseväckare och som pedagogiskt hjälpmedel synes den vara högst förtjänstfull.

B. E.

The Vikings. Proceedings of the Symposium of the Faculty of Arts of Uppsala University June 6–9, 1977. 176 s. Uppsala 1978 (Distributor: Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Upsaliensis. Symposia Universitatis Upsaliensis Annum Quingentesimum Celebrantis 8.) Som ett led i Uppsala universitets 500-årsjubileum anordnades vetenskapliga symposier i staden. Här föreligger handlingarna från ett tvärvetenskapligt symposium ägnat åt vikingarna. Flera av bidragen har ett direkt språkligt intresse. Symposiets första del ägnades åt "Viking Seamanship in the Light of Literature and Archaeology". Här skriver Peter Hallberg om "The Ship – Reality and Image in Old-Norse Poetry", och Peter Foote ger i sitt bidrag, "Wrecks and Rhymes", en nyttig maning till forskarna att inte lita på skaldediktsutgåvorna av Finnur Jónsson och Ernst A. Kock utan alltid gå direkt till källorna. Den andra huvuddelen bär titeln "Scandinavian Influence on Language and Place-Names in the British Isles". Här medverkar forskare som Kenneth Cameron, Gillian Fellows Jensen, Kristian Hald, Margaret Gelling, Angus McIntosh och David Greene. Den senare, som är professor i keltiska i Dublin, kan visa att det nordiska inflytandet på den iriska ortnamnsskatten torde ha varit helt obefintligt. Den sista delen av symposiet ägnades åt "Viking Society in Scandinavia. Evidence of Settlement and Administration". Här märks bl.a. John Kousgård Sørensen kritiska genomgång av ortnamnens vittnesbörd om administrativa enheter i Danmark under vikingatiden.

B. P.

*

Byskupa sögur. 2. häfte. Udgivet af Jón Helgason. S. 119–438. København 1978 (i distribution hos C. A. Reitzels Boghandel A/S). (Editiones Arnarnagnæanæ. Series A, vol. 13, 2.) Det första häftet av Byskupa sögur utgavs 1938 av Jón Helgason genom Det kgl. nordiske Oldskriftsselskab. Den fortsatta utgivningen har övertagits av Den arnamagnæanske kommission. Den nu utgivna delen omfattar Þórlaks saga och Páls saga byskups. I ett tredje och avslutande häfte kommer en redogörelse för traderingen av Þórlaks saga och Páls saga. Själva utgåvan är avslutad med detta häfte och omfattar alla sagor och "þættir" om biskoparna på Skálholt under tiden 1056–1211.

B. P.

Marlene Ciklamini, Snorri Sturluson. 188 s. Boston 1978 (Twayne Publishers). (Twayne's World Authors Series.) Professorn vid Rutgers University Marlene Ciklamini presenterar här Snorre Sturlason för amerikansk publik. Upplägg-

ningen är, säkerligen välbetänkt, mycket elementär. Snorres liv beskrivs kortfattat, och hans verk sätts in i sitt litterära och historiska sammanhang. Ett mindre avsnitt ägnas åt den prosaiska Eddan, medan huvuddelen innehåller ett referat av de olika sagorna i Heimskringla. Den lilla handboken, som knappast är av intresse för en mer initierad läsekrets, ger dessutom ett omsorgsfullt gjort urval litteraturhänvisningar. B. P.

Ulla Clausén, Nyord i färöiskan. Ett bidrag till belysning av språksituationen på Färöarna. 178 s. Stockholm 1978 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 14.) Ulla Clauséns doktorsavhandling om nyord i färöiskan ventilerades vårterminen 1978 vid Stockholms universitet. Fakultetsopponent var docenten Björn Hagström. Denne granskar arbetet i en fyllig recension på annat ställe i detta häfte av ANF, varför ett omnämmande här endast sker för fullständighetens skull. S. B.

Early Icelandic Manuscripts in Facsimile. Volume XI: Fornaldarsagas and Late Medieval Romances, AM 586 4to and AM 589 a-f 4to. Edited by Agnete Loth. 24 + 188 s. Copenhagen 1977 (Rosenkilde and Bagger). Den serie av magnifika volymer, som i praktutförande och praktformat visar för världen en del av de berömda isländska medeltidshandskrifterna, har nu hunnit till nummer 11. Början gjordes 1958 med Sturlunga saga, och sedan dess har en rad verk blivit tillgängliga på detta sätt. Den största av dessa monumentala volymer utgör Bergsbók (Cod. Holm. fol. 1), utgiven av Gustaf Lindblad 1963. De handskrifter, som nu senast har utgivits på detta sätt, är i motsats härtill fornisländsk vardagsvara. Om de – trots det påkostade reproduktionssättet – inte är särskilt lättlästa, ger de med sin rent ut torftiga apparation och sitt nöta skick en god föreställning om den mindre storvulna bokframställning, som hörde vardagen till. Tiden är av allt att döma 1400-talet, kanske dess senare hälft, och båda handskrifterna är utförda av samma två skrivare. Innehållet är blandat, består av en lång rad oftast mindre verk, de flesta kända förut, men ett par tillgängliga först nu. För detta såväl som för handskrifternas yttre beskaffenhet samt ev. tidigare editioner redogöres i en noggrann och detaljerad inledning, som bl.a. också förtecknar viktigare drag av paleografisk, ortografisk o.s.v. karaktär. B. E.

Hallfreðar saga. Bjarni Einarsson bjó til prentunar. cxliij + 116 s. Reykjavík 1977 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 15). Den man från slutet av isländskt 900-tal med en stormig och växlingsrik levnad, som i litteraturen går under namnet Hallfred Vandræðaskald ('den besvärlige skalden'), är huvudperson i en saga som bär hans namn. Denna saga har i traditionen rönt ett oblikt öde och föreligger i senare tid dels i tre huvudversioner, den ena liksom flera av de andra Hallfred-texterna i stympat skick instoppad i andra sagatexter, dels i en rad andra handskrifter av skiftande ålder. Möðruvallabók från förra delen av 1300-talet, som därutöver utgör huvudhandskrift för en lång rad av de mest kända sagorna (Egils saga m.fl.), är den äldsta av de hss, i vilka Hallfreðar saga

är bevarad. Sagan finns, med viktiga avvikelser, också i Óláfs saga Tryggvasonar hin mesta och i Flateyjarbók. Ingen av dessa versioner är identisk med eller återgår direkt på arketypen.

De över huvud utomordentligt invecklade och till synes starkt motsägelsefulla handskriftsförhållandena diskuteras ingående i den långa inledningen. Det har inte varit möjligt att konstituera en huvudtext, till vilken de andra kan anslutas som varianter. I stället har 2–4 av de viktigaste texterna tryckts av parallellt, medan återstoden har fått leverera stoff till en rätt betydande variantapparat. Med undantag för visst nytillkommet handskriftsmaterial och därav vållade tekniska förändringar är texten därför lika med den i samme utgivares utgåva hos Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, LXIV (1953). Den omfattande och samvetsgranna inledningen är däremot helt nyskriven.

B. E.

Die Saga von Egil. Aus dem Altisländischen herausgegeben und übersetzt von Kurt Schier. 416 s. Düsseldorf-Köln 1978. (Eugen Diederichs Verlag) (Saga 1. Herausgegeben von Kurt Schier.) Egilssagan är en av de populäraste isländska sagorna, först och främst i den meningen att den har s.k. läsartycke. Huvudpersonen, Egill Skallagrimsson, är en av de färgrikaste gestalterna i den fornnordiska litterära världen, och det vill som bekant inte säga lite. Sagan har också tilldragit sig mycken uppmärksamhet från eftervärldens sida. Den föreligger nu i en ny översättning till tyska, verkställd av professorn i germansk filologi vid universitetet i München Kurt Schier. Sagans text, jämte Anhang, går i utgåvan t.o.m. s. 277. Långt över hundra sidor ägnas åt kommentarer av olika slag samt register. Det hela utgör ett ambitiöst försök att göra sagan tillgänglig för en nutida publik, som inte är mäktig att tillgodogöra sig den gamla texten på originalspråket. Särskild möda har nedlagts på att likväl ge en föreställning om stilens ålderdomliga, ofta lite aparta karaktär, något som också tillkännages i förordet. Den uppmärksamme läsaren har ofantligt mycket att hämta i den välgjorda kommentaren, och noter nertill på textsidorna hjälper honom över de sakligt och språkligt svåraste ställena.

Ett ambitiöst arbete, beräknat på kretsarna närmast utanför de egentliga fackmännen, även om också dessa förvisso också kan ha mycken nytta härav.

B. E.

*

Jan Terje Faarlund, Verb og predikat. Ein studie i norsk verbalsemantikk. 254 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1978 (Universitetsforlaget). På den generativa grammatikens grund ges här en analys i distinktiva faktorer av ca 200 av de oftast brukade verben och verbaluttrycken i modern norska. En speciell undersökning ägnas åt hjälpverben. De drag (predikat) som förutsätts vara nödvändiga för en semantisk analys av verben är process, existens, relation, negation, inkoativ, kausativ, voluntativ, performativ, kognitiv, potential, tentativ samt sinnesverbens predikat. I ett avslutande lexikon förtecknas systematiskt de behandlade verben med deras semantiska strukturer. Författarens framställning är klar, pedagogisk och logisk. Det förhållandet att endast de frekventaste verben analyseras gör säkert att de mest komplicerade fallen ännu väntar på sin behandling, men det hindrar inte att studien har stort metodologiskt intresse.

B. P.

Jan Ragnar Hagland, Studiar i trøndsk diplomspråk. Ei revurdering av brevmaterialet frå tida før 1350. 100 s. Trondheim 1978 (Tapir). (Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim. Skrifter No. 2.) Det trøndska diplomspråket har tidigare undersökts av Marius Hægstad i "Gamalt trøndermaal. Opplysningar um maalet i Trøndelag fyrr 1350 og ei utgreiding um vokalverket" (1899). Men medan denne låter "eit par typiske brev fraa tidi fyrr 1325" utgöra undersökningsmaterialet för att få fram vad som är gammal trøndsk dialekt – varigenom cirkelresonemang inte kan uteslutas – utgår författaren till denna studie från brev och diplom som med större eller mindre säkerhet kan antas vara skrivna i området. Grunderna för lokaliseringen diskuteras ingående och omdömesgillt. Bortsett från yttre kriterier för stadfästningen behandlas sådana språkliga karakteristika som fördelning av ändelsevokalerna *i/e* och *u/o*, markering och icke markering av yngre *u*-omljud, bruket av det negerande prefixet *u-/o-* samt markering respektive icke markering av svarabhaktivokal. I avhandlingens andra del analyseras vokalsystemet i tryckstark och trycksvag ställning. Bland resultaten kan nämnas att vissa brev har klara tendenser till medveten markering av vokallängd med accenttecken. Vidare formulerar författaren i avsnittet om vokaler i trycksvag ställning intressanta nya regler för vokalharmoni och vokalreduktion i det undersökta materialet. Avslutningsvis understryks den stora likhet som finns mellan brev skrivna i andlig och brev skrivna i världslig miljö. Brevens tycks ha tillkommit i en krets med relativt stark skriftspråkstradition och avspeglar inte nödvändigtvis i alla avseenden tidens trøndska dialekt.

B. P.

Einar Haugen, The Vocabulary of Bjørnson's Literary Works. A Word Index and Word Count of a Norwegian Author. XXXII + 313 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1978 (Universitetsforlaget). Denna ordförteckning är resultatet av ett projekt som Haugen ledde under åren 1938–1941 vid University of Wisconsin. Den amerikanska motsvarigheten till arbetsmarknadsstyrelsen, the Works Progress Administration, ställde arbetslös personal till förfogande för excerpering av ett stort norskspråkigt material. Det här utgivna omfattar över en miljon ord och är för prosans vidkommande hämtat från Francis Bulls standardutgåva 1916 av Bjørnsons verk, medan dikterna har excerperats från Bulls utgåva 1926 av författarens samlade dikter. Eftersom excerptisterna var helt oskolade har materialet kunnat förtecknas endast på grafordsnivå – för att ta ett av Haugen själv givet exempel skiljer man sålunda inte mellan substantivet *bad* och preteritumformen *bad* av *be*. Grafordsförteckningen är försedd med frekvensuppgifter; i de fall det rör sig om stora tal har skattningar gjorts. Ord med mer än fem belägg får i större delen av boken endast en källhänvisning, medan i verkets första fjärdedel i sådana fall fem källhänvisningar ges. Bjørnsons litterära och språkliga betydelse gör att ordförteckningen säkerligen kommer att anlitas flitigt av forskare.

B. P.

Ola Stemshaug, Språkleg tradisjon. Ei handbok for innsamling av språkleg tradisjonsstoff. 160 s. Oslo 1978 (Det Norske Samlaget). Ola Stemshaugs handbok eller kanske snarare lärobok är ett värdefullt arbete, som har en stor uppgift att fylla. Med utgångspunkt i sitt eget arbete i Trondheim ger han en

fyllig översikt över de problem som är förknippade med dialektologiskt, etnologiskt, folkloristiskt och onomatologiskt fältarbete. I många hänseenden kodifierar han väl bruk och vetande som varit allmängods vid fackinstitutioner men översikten är mycket nyttig också för fackmän. Den ger även kortfattade upplysningar om arkiv och institutioner vid olika universitetsorter i Norge och är i detta hänseende kanske av speciellt värde för forskare i de nordiska grannländerna. S. B.

*

Olav Ahlbäck, Ordbok över Finlands svenska folkmål. Häfte 2 (band 1:2). bistog-båt. S. 181–388. Helsingfors 1978 (Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter. 1.) I Litteraturkrönikan 1977 (ANF 93) presenterades den nya, stort upplagda ordboken över de svenska folkmålen i Finland. Det nu föreliggande andra häftet ger ett lika positivt intryck som det första. De fylligt exemplifierade sammansättningarna och avledningarna ger en utmärkt bild av dialekternas levande nybildningsmöjligheter och expressiva karaktär. S. B.

Perry Ahlgren, Tilltalsordet ni. Dess semantik och användning i historiskt perspektiv. 142 s., 1 karta. Uppsala 1978 (Almqvist & Wiksell). (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia. 12.) Perry Ahlgren avsåg ursprungligen att teckna den semantiska utvecklingen av tilltalsordet *Ni* i svenskan under den senaste två århundradena. Han fann emellertid snabbt att detta tilltalsord inte kunde studeras isolerat, utan att han också måste ta hänsyn till tilltal med andra pronomen, främst *du*, och med titlar.

Ahlgren visar att formen *Ni* tidigast började ersätta *I* i malarlandskapens dialekter. Han visar likaså på att *Ni* aldrig blivit helt accepterat vare sig i riksspråklig eller dialektal miljö. Det hade emellertid i viss utsträckning ersatt titlar som tilltal när den stora *du*-reformen började sätta in för ett årtionde sedan.

Det faktum att *Ni* aldrig blev helt accepterat ställer Ahlgren på ett intressant sätt i relation till Roger Browns status- och solidaritetsmodeller, vilka han ytterligare utvecklar.

Till grund för framställningen om tilltalsskicket i nutida svenska ligger bl.a. Gallup- och Sifundersökningar. Märkas bör att man genom dessa främst når attityder och normuppfattningar, inte det direkta språkbruket. S. B.

Sture Berg, Olika lika ord. Svenskt homograflexikon. XXIV + 228 s. Stockholm 1978 (Almqvist & Wiksell International). (Acta linguistica 12.) Problemen kring homonymi och polysemi har dryftats av svenska forskare som Bengt Loman, Karl-Hampus Dahlstedt och Sture Allén. Frågan tas inledningsvis upp av den här anmälda skriftens författare. Han ansluter sig reservationslöst till Allén, vilken genom att använda nästan uteslutande morfologiska kriterier har försökt komma undan den subjektivitet som alltid vidlåder en klassificering på semantiska grunder (helt har Berg dock inte lyckats: *svanar* och *svanor* sågs

vara utbytbara utan att betydelsen ändras och behandlas därför som böjningsvarianter, medan de två morfologiskt identiska *bom* 'grov stång' och *bom* 'felskott, felkast' räknas som två ord, rimligen av semantiska skäl). Författarens grundmaterial utgöres av de efter hans system framtagna homograferna i Illustrerad svensk ordbok, kompletterade med material ur Nusvensk frekvensordbok (NFO). Uppgifterna om frekvens hämtas ur den senare. Det är påfallande hur många homografer i Illustrerad svensk ordbok som saknas i NFO: på ett slumpvis framtaget uppslag (s. 26 f.), som har 89 homografer, saknar NFO helt material i mer än en tredjedel av fallen (34 ord), medan i ytterligare 32 fall homografi saknas i NFO-materialet, d.v.s. att bara en av de iakttagna homograferna finns förtecknad. Vidare kan nämnas att NFO har 4042 (med bokens något störande datorstil skrivet 4042) exempel på *från* som preposition och inte ett enda på ordet använt som adverb.

Förutom huvuddelen, en alfabetisk frekvenslista över homograferna med sina komponenter, innehåller boken tre smärre listor, en alfabetisk över lemmanas uppslagsformer, en finalalfabetisk över homograferna samt en frekvensordnad över komponenterna.

B. P.

Codex Aboensis, Kommentarer och översättningar. 214 s. Helsingfors 1977 (Koneen Säätiö). Codex Holmiensis B 172, även kallad Codex Aboensis, innehåller huvudsakligast Magnus Erikssons landslag och gårdsrätt jämte Upplandslagens kyrkobalk. Därtill kommer bl.a. ett kalendarium samt bestämmelser om ledung och Rodens utskylder.

Den föreliggande pergamentshandskriften antages ha tillkommit vid mitten av 1400-talet. Den har bundits samman med anteckningar på papper som låter sig dateras till mitten av 1500-talet.

Vad som speciellt har gjort handskriften intressant är illustrationerna. I den föreliggande kommentaren till utgåvan har Kustaa Vilkuna sakkunnigt granskat dessa och lämnat värdefulla bidrag till kännedomen om den utgående medeltidens tankevärld. Samma författare har även skrivit ett inledande kapitel om handskriftens historia och ett avsnitt om kalendariet, medan Yrjö Blomstedt skrivit om Codex Aboensis som lagbok och Olav Ahlbäck om språket i handskriften. Lagtexterna återges i översättning efter Elias Wessén, och avslutningsvis redovisar Olav Ahlbäck och Aulikki Ylönen de bifogade pappersbladen i kommenterade utdrag.

S. B.

Stig Eliasson, Bengt Loman, Bengt Sigurd, Ulf Teleman, Sven Öhman, Svenskan i modern belysning. Fem översikter från Tionde sammankomsten för svenskans beskrivning. 138 s. Lund 1978 (Studentlitteratur). (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 9.) Plenarföredragen vid Tionde sammankomsten för svenskans beskrivning har nu utgivits. Föredragshållarna hade inbjudits att summera vad som har gjorts och vad som behövs göras inom olika forskningsområden. Av deltagarna behandlar Ulf Teleman grammatik, Bengt Sigurd textlingvistik, Sven Öhman fonetik, Bengt Loman språksociologi och Stig Eliasson kontrastiv lingvistik. Samtliga är ju framstående experter inom sina forskningsområden och har ansträngt sig att ge sina bidrag så pedagogisk form som ämnena tillåter. Resultatet har också blivit av mycket

hög klass. De mycket initierade forskningsöversikter som ges kommer att vara av värde för lång tid framåt, och framtidsperspektiven kan tjäna som inspirationskällor för kommande forskning.

B. P.

Arvid Ernvik, Evi glädda och andra marknader i Värmland. 161 s. Uppsala 1978 (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. B:14). Undersökningen, huvudsakligen av historisk och etnologisk karaktär, grundar sig på material hämtat ur riksarkivet, landsarkiven i Uppsala och Göteborg och Värmlands arkiv i Karlstad samt åtskillig tryckt litteratur. Den vill placera värmländska marknader på fast historisk grund och motarbeta mestadels oriktiga okritiska traditioner om deras uråldrighet. Den ekonomisk-historiska bakgrunden tecknas i en inledning; av betydande värde för olika vetenskaper är redogörelsen för häradstingens och marknadernas lokalisering i äldre och äldsta tid. De båda huvuddelarna av framställningarna är betitlade Ur de värmländska marknadernas historia och Folkminnen om marknadsliv. Den förra innehåller avsnitt om de olika marknaderna, bland vilka märkes den i Karlstad samt Åmbergshedens marknad i Sunne. Det är den sistnämnda som har kallats Den evie glädda, d.v.s. "den eviga glädjen", och därmed gett namn åt boken. Avsnittet Folkminnen etc. återger en del rätt färgrika uppteckningar från de olika marknaderna. Framställningen åtföljes av en svit bilder samt av noter m.m.

B. E.

Folke Hedblom, En hälsingedialekt i Amerika. Hanebomål från Bishop Hill, Illinois. 92 s. Uppsala 1978 (AB Lundequistska bokhandeln). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.) (Även i: Svenska Landsmål 1977 s. 7-93.) Professor Folke Hedblom arbetar sedan många år med amerikansvenskarnas språk, och sina rön på området har han meddelat i en lång rad skrifter. Ämnet är högtintressant, inte bara för dem som sysslar med svenska språkets förekomst på vår jord eller med dessa bevis på trohet mot det svenska nationella arvet. Mycket har sagts och kan väl ytterligare sägas om detta. Därutöver har det stoff, som Hedblom studerar, ett mer specifikt språkvetenskapligt intresse. Det kan nämligen ge svar på frågor som: hur länge kan isolerade folkspillror över huvud bevara ett fäderneärvt språk utan förnyade kontakter med ursprunget? Hur går det till, när dessa kontakter bryts och den främmande omgivningens språk tränger på? Vilka delar av t.ex. ordförrådet är det som över huvud bevaras, och varför hävdar sig somligt bättre än annat? Raden av frågor kunde göras mycket lång. Dessa problem är av högt intresse, uppträdande i varierande skepnader inom skilda delar av den allmänna språkvetenskapen. – Kärnan i boken är återgivningar av ett antal inspelningar av valda meddelare, men dessa beledsagas av inledande och framför allt en lång rad kommenterade avsnitt samt värdefulla register. Området är av utomordentligt intresse, och Hedblom belyser det på ett skickligt sätt.

B. E.

Rolf Hedquist, Emotivt språk. En studie i dagstidningarnas ledare. VI + 157 + 66 s. Umeå 1978. (Umeå universitetsbibliotek). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 25.) Rolf Hedquists doktorsavhandling, som framlades i stencil och ventilerades 1977, anmäldes i litteraturkrönikan i ANF 93. Arbetet föreligger nu efter vissa mindre omarbetningar i bokform i Umeåuniversitetets skriftserie. S. B.

Staffan Hellberg, The Morphology of Present-Day Swedish. Word-Inflection, Word-Formation, Basic Dictionary. 130 s. Stockholm 1978 (Almqvist & Wiksell International). (Data linguistica 13.) Med utgångspunkt i Nusvensk frekvensordboks basvokabulär analyseras här datamaskinellt svenskans möjligheter när det gäller ordböjning, avledning och samansättning. Dataanalysen har föregåtts av ingående lingvistiska och tekniska överväganden, vilka noggrant redovisas i inledningen. Därutöver förekommer bl.a. en översikt över böjnings- och ordbildningsmönstren, dessas mönsterord ordnade alfabetiskt, en förteckning över alla paradigm samt de subrutiner som får följas för att analysen skall bli fullständig och korrekt. Vidare förtecknas samtliga de ord som tillhör de olika paradigmerna. Där kan man också utläsa hur frekventa de skilda mönstren är. Undersökningen är av stort intresse för forskare och språklärare samt andra slags språkvårdare. Det är därför ytterst angeläget att författaren publicerar sina resultat i ett mer lättillgängligt skick. Ett föredöme härvidlag har han i sin lärare Sture Allén, som lät sin stora Nusvensk frekvensordbok följas av den populärare och mycket användbara Tiotusen i topp. B. P.

Bo Magnusson, Språket i Kalmar. 118 s. Stockholm 1978 (Esselte studium). (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 64. Svenskt riksspråk i regionala skiftningar. 6.) I Svenska språknämndens stadsmålsundersökningar föreligger nu en beskrivning av språket i Kalmar. Författaren, lektor Bo Magnusson, är till börden skåning men har under lång följd av år verkat som seminarielärare i Kalmar. Han har haft tillfälle att göra språkliga iakttagelser hos en lång rad av studerandegenerationer och har därjämte bedrivit uppteckningar inom olika befolkningslager i Kalmar. Som resultat av hans forskning föreligger nu en liten volym som rymmer ej blott beskrivning av ljud- och formlära utan även en ordlista med lokalfärgade ord och uttryck. Det synes ha varit en fördel för Bo Magnusson att han som utifrån kommande har varit speciellt lyhörd för vad som avviker från ett mera standardiserat riksspråk. S. B.

Stig Örjan Ohlsson, Skånes språkliga försvenskning. 1. Inledning. Om skriftspråket under Skånes övergångstid. 185 s. Lund 1978 (Walter Ekstrands Bokförlag). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A. Nr 30.) Skånes språkliga försvenskning har inte tidigare blivit föremål för en allsidig och ingående beskrivning. Här föreligger nu första delen av en ambitiöst upplagd undersökning av ämnet. Både del 1 och den under 1979 utkommande del 2 kommer att bli föremål för en längre recension i en senare årgång av ANF. Nu

skall därför endast nämnas att den första delen innehåller en inledning med historiska och språkhistoriska utgångspunkter samt som huvudavsnitt en "Dynamisk-diakronisk studie av skriftspråket under Skånes övergångstid". Medan författaren här i huvudsak arbetar med relativt korta stickprovstexter – utdrag ur domboks- och kämnärsrättsprotokoll –, kommer han i den andra delen att mer djuptgående "analysera ett fåtal texter, som valts med hänsyn till de resultat som den bredare undersökningen i avsnitt II i första bandet gett".

B. P.

Bengt Pamp, Svenska dialekter. 160 s. Stockholm 1978 (Natur och Kultur). Kunkskapen om dialekter är ringa hos dagens ungdom, och dialektstudiet upptar en mycket ringa del av blivande svensklärares utbildning. När arkivchefen Bengt Pamp nu framlägger en ny lärobok i svensk dialektologi, har han valt att ge arbetet en mycket elementär och lättfattlig karaktär.

Boken inleds med några kortare avsnitt om bl.a. förhållandet mellan riksspråk och dialekt, om språkets förändringar, om den svenska dialektforskningens historia och de viktigare dialektgränserna i vårt land. Huvuddelen av verket upptages sedan av texter från olika landskap jämte översiktliga framställningar av de olika landskapens dialektförhållanden.

Arbetet bygger på en mycket rik facklitteratur och innehåller en rikedom av detaljer. Den torde lämpa sig lika väl för arbete i studiecirkel som för akademisk undervisning. Några smärre retuscheringar torde vara påkallade till en andra upplaga. Anmälaren hade gärna sett att boken åtföljts av några dialektkartor.

S. B.

Per A. Pettersson, Sjukvårdsspråk. 123 s. Stockholm 1978 (Esselte studium). (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 63.) I oktober 1975 anordnade Svenska språknämnden en konferens om fackspråk, och i denna kom medicinens språk att intaga en framskjuten plats. Särskilt minns man prof. Lars Erik Böttigers engagerade anförande som inleddes med orden: "Medicinens språk är sjukt och behöver vård!"

För att närmare undersöka språket inom sjukvården har Svenska språknämnden låtit Per A. Pettersson göra en undersökning, som bekostats av delegationen för social forskning inom socialdepartementet. Samtal mellan patienter och vårdpersonal har spelats in och analyserats. Det visar sig helt naturligt att de "svåra orden", d.v.s. facktermerna, utgör ett mycket svårt problem men också att mera vaga ord och inte minst medicinarjargong kan vålla bekymmer. Inte helt oväntat visar det sig att de yngre läkarna härvidlag syndar mest.

Andra problem som tas upp här är samtalsstyrningen vid konsultationer och tilltalsskicket inom sjukvården – den pågående *du*-reformen vållar problem och läkarens *vi* lever ännu ett friskt liv.

Trots att undersökning är kvantitativt starkt begränsad och närmast har karaktär av en pilotstudie, visar den starkt på behovet av språklig utbildning för all vårdpersonal. Förbättrad kommunikation kan ge större förtroende och mera adekvat behandling.

S. B.

Evert Salberger, Runsvenska namnstudier. 223 s. Stockholm 1978 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 13.) Det är som mogen runforskare Evert Salberger framlägger ett antal studier över runsvenska person- och ortnamn inom ramen för en doktorsavhandling. Undersökningen av varje enskilt namn genomföres försiktigt och metodiskt. Författaren har sin styrka i sin stora beläsenhet inom runologisk litteratur, och han förbigår aldrig parallellställen som kan vara av relevans. I några fall som vid tolkningen av namnet *tagn* (= Aachen) i putsristningen i Guldrupe på Gotland kunde kanske bevisningen gjorts kortare.

Den övergripande aspekten i avhandlingen är samspelet namn, kontext och ristare. I några fall har författaren nått fram till evident tolkning just genom att beakta en viss runristares språkvanor sådana vi känner dem från andra inskrifter. Helhetsintrycket är att författaren presterat ett vederhäftigt och övertygande arbete.

S. B.

Sumlen. Årsbok för vis- och folkmusikforskning. Utgiven av Svenskt visarkiv och Samfundet för visforskning. 1977. 216 s. 1978. 173 s. Stockholm 1977–78 (Samfundet för visforskning). Forskningen kring vis- och folkmusikforskning har i Sverige fått en viktig central i Svenskt visarkiv, som under 1970-talet fått en mycket snabb utveckling under arkivchefen professor Bengt Jonssons ledning. År 1976 startades tidskriften Sumlen, av vilken nu tre volymer föreligger. Det finns all anledning för filologer att vid sidan av litteraturhistoriker, etnologer och musikforskare beakta denna årsbok, som rymmer ett mångskiftande material av såväl vetenskaplig som mera populär natur.

S. B.

Kristina Svartholm, Svenskans artikelsystem. En genomgång av artikelbruket i vuxenspråket och en modell för analys av bruket i barnspråket. With an English summary. 243 s. Stockholm 1978. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS nr 3.) Kristina Svartholms avhandling består av två skenbart helt skilda undersökningar. Den första handlar om den vuxne riksspråkstalande svenskens bruk av bestämd och obestämd artikel. Denna del av undersökningen genomföres mot bakgrund av Roger Browns beskrivning av engelskans artikelsystem i *A First language* (1973).

I andra delen undersöks bruket av artiklar hos gossen Tor i åldern 27–29 månader. Materialet utgörs av inspelningar från sammanlagt 5 tillfällen. Under denna tid växer gossens nominala ordförråd högst väsentligt och samtidigt börjar bestämda slutartikeln tränga in i hans språk. (Däremot förekommer endast ett exempel med obestämd artikel.) Vid undersökningsperiodens slut kan kategorien bestämd artikel anses vara etablerad i hans tal. Framför allt använder han artikel, när referenten (den omtalade saken) är känd för honom själv.

S. B.

Ulf Teleman, Språkriktighet i och utanför skolan. 114 s. Roskilde 1978 (Roskilde UniversitetsCenter. Lingvistgruppen). (ROLIG-papir 11.) År 1965

publicerade Ulf Teleman en uppsats med titeln *Språkvårdens argument*, vilken med rätta väckte uppseende genom sin klara och metodiska analys av språkriktighetsbegreppet. Han återkommer nu från marxistiska utgångspunkter till debatten. Också i det här fallet rör det sig om en skrift av stort teoretiskt – och praktiskt – intresse. Föredömligt pedagogiskt analyseras frågor som språkriktighet och barnspråk före skolåldern, det offentliga språket som norm, det offentliga språkets historia och innehållsstruktur, olika slags hållning till frågan om huruvida det offentliga språket skall styras (med en mycket nyttig och inträngande analys av ändamålsenlighetsprincipens tillämpningsområden) samt det offentliga språket i skolan. Avslutningsvis diskuteras de tre olika slagen av språkfel (normkonfliktfel, där elevens norm står i konflikt med den officiella, normluckefel, där elevens norm inte räcker till, samt "maskineriet strejkar", där det begångna felet står i strid med både elevens norm och den officiella normen), lärarens roll, försök till didaktiska konklusioner samt förslag till forskningsinsatser. Teleman är djärv nog att ta avstånd inte bara från den äldre typen av aningslös språkriktighetssyn utan också från exempelvis den grupp av vänsterdebattörer som vill upphöja arbetarklassens språk till enda norm. Ett karakteristiskt citat: "Gör ett lexikon av alla ord som används i en arbetarfamiljs privatsfär (L^A) och ett annat lexikon av alla ord som används i en konservativ tidning under motsvarande tid (L^B). Säg nu också att du ska skriva en radikal socialistisk tidning. Vad jag påstår är att du står dig slätt om du bara har tillgång till L^A men klarar dig ganska bra med L^B." B. P.

Jan Wall, Tjuvmjolkande väsen. II. Yngre nordisk tradition. 204 s., 3 kartor. Uppsala 1978 (Almqvist & Wiksell International). (Studia Ethnologica Upsaliensia. 5. Acta Universitatis Upsaliensis.) Föredömligt snabbt föreligger andra delen av Jan Walls stora arbete om tjuvmjolkande väsen i nordisk tradition. Av speciellt språkligt intresse är i den föreliggande volymen första kapitlet som behandlar de tjuvmjolkande varelsernas benämningar och dessas utbredningsområden. Andra kapitlet behandlar tro, memorat och sägen, medan tredje kapitlet tar upp traditionskomplexet i dess helhet under beaktande av kontinentala föreställningar.

Kartorna illustrerar benämningarnas utbredning i yngre tradition, tjuvmjolkande väsens utseende och vandringssånger om tjuvmjolkande väsen.

S. B.

Cay Dollerup, Omkring sproglig transmission. Overvejelser om teknik og kritik ved sproglig transmission med særlig henblik på overførsel af budskaber fra engelsk til dansk. Med bilag af Viggo Hjørnager Petersen. 71 s. Copenhagen 1978 (Department of English, University of Copenhagen). (Anglica et Americana 3.) Med sproglig transmission menar författaren till denna lilla skrift varje typ av överföring av ett budskap från ett språk till ett annat, alltså inte bara översättning utan också olika slags tolkningar, resuméer, textningar i film och tv etc. Läsaren får praktiska råd om skilda former för hjälpmedel vid transmissioner, och problem och felkällor diskuteras. Till det värdefullaste i boken hör de många ofta roande konkreta exempel som ges på olika typer av

transmissionsfel. Den resonerande bibliografien av Viggo Hjørnager Pedersen – som på titelbladet får sitt namn stavat Petersen – över litteratur om översättningsteori och översättningskritik är initierad och användbar. B. P.

Svend Grundtvig, Dansken paa Færøerne. Sidestykke til Tysken i Slesvig. 1845. Genudgivet med efterord af Hans Bekker-Nielsen. 155 s. Odense 1978 (Odense Universitetsforlag). I de vanligaste sammanhang, i vilka Svend Grundtvigs namn och gärning nämns, förekommer detta Grundtvigs ungdomsarbete knappast. Det är nu åter utgivet som en hälsning från Odense Universitetsbibliotek till Føroya Landsbókasavn vid det senares hundrafemtioårsjubileum. Utgåvan består dels av originaltexten, dels av ett Efterord på 30 sidor av den senaste utgivaren, prof. Hans Bekker-Nielsen, som därjämte tillsammans med Hans-Henrik Bøttger har sammanställt en avdelning Bibliografiske bemærkninger och tillsammans med Torkil Olsen ett personregister. Det hela bildar en utmärkt historisk översikt och en introduktion för den som vill skaffa sig inblick i de språkliga och språkpolitiska skeendena på Färöarna. Boken prydes av ett porträtt av Svend Grundtvig 1843. B. E.

Ella Jensen og Magda Nyberg, Emmerlevdialekten. Bidrag til beskrivelse af en vestslesvigsk dialekts lydsystem. 275 s. København 1977 (Akademisk forlag). (Udvalg for Folkemaals publikationer. Serie A Nr. 27.) Emmerlev ligger vid Jyllands nordsjökust blott någon mil norr om den nuvarande dansk-tyska gränsen. På grundval av uppteckningar och inspelningar från det sista decenniet har Ella Jensen och Magda Nyberg utarbetat en beskrivning av ljudsystemet i emmerlevdialekten, som i de flesta hänseenden nära anknyter till de synkroniska dialektbeskrivningar som under de senaste årtiondena vuxit fram inom kretsen av köpenhamnsdialektologer. Arbetet omfattar två avdelningar. Av dessa rymmer den första beskrivningar av accentförhållanden, vokalism och konsonantism, där Ella Jensen främst svarat för accentbeskrivningen och Magda Nyberg för huvuddelen av vokalism och konsonantism. Andra delen rymmer en materialredovisning, som av praktiska skäl måst tryckas med offsetteknik.

Accentförhållandena i Emmerlev är ytterst komplicerade. Dialekten är synkoperande, och inom accentsystemet urskiljer man icke blott den vanliga danska stöten utan även tonal accent, s.k. klusilspring och västjydsk stöt. Vid regogörelsen för dessa förhållanden drages tidigare dialektologers olika beteckningssystem på ett metodiskt ytterst lärorikt sätt in i debatten. S. B.

Ny ord i dansk 1970–71. Udgivet av Dansk Sprognævn. 115 s. København 1978 (Gyldendal). Detta är andra delen i en skriftserie Ny ord i dansk, vars första band kom 1972 och omfattade åren 1968 och 1969. Till följd av personalsituationen på Dansk Sprognævn har utgivningen av del två starkt fördröjts, och i förordet uttalas tvivel på att nämnden skall lyckas få ut ytterligare en del. Det

vore dock ytterst beklagligt om serien skulle avbrytas, då den ger en konkret och mycket informativ bild av det danska ordförrådets förnyelse. För en språkhistoriker är det lärorikt att notera hur ofta det till och med i detta unga ordförråd råder osäkerhet om från vilket språkområde nyordet är hämtat. Man får också ett starkt intryck av hur enhetlig den västerländska kulturen är som återspeglas i ordstoffet och hur snabbt spridningen av termer och begrepp sker. Förutom en alfabetisk förteckning över nyorden innehåller boken en översikt över de olika ordbildningstyper som har använts. För redigeringen svarar Arne Hamburger och, för några avsnitt, Pia Riber Petersen. B. P.

*

Gillian Fellow Jensen, Scandinavian Settlement Names in the East Midlands. Med dansk resumé. XXIV + 406 s., 15 kartor i texten. København 1978 (Akademisk forlag). (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 16.) Gillian Fellows Jensen har tidigare givit ut två stora arbeten om skandinaviska namn i östra England: *Scandinavian Personal Names in Lincolnshire and Yorkshire* (1968, diss.) och *Scandinavian Settlement Names in Yorkshire* (1972). Det nu föreliggande arbetet är byggt på samma mall som det senare av dessa, något som underlättar jämförelsen mellan namnbestånd och bosättningar i de två distrikten. (Med East Midland förstår författaren Lincolnshire, Derbyshire, Nottinghamshire, Leicestershire, Rutland och Northamptonshire. Därjämte behandlas bebyggelsenamn i östra Staffordshire och östra Warwickshire.) Huvudkällan är liksom i det förra arbetet *Domesday Book* av år 1086, kompletterad med några 1100-talskällor. Undersökningen av East Midland bestyrker de resultat som nåddes i undersökningen av Yorkshire men ger samtidigt en mera nyanserad bild av vikingarnas bosättning och av det samhälle som de invaderade. S. B.

Fortegnelse over stednavne i amterne øst for Lillebælt. Udgivet af Stednavneudvalget. Autoriseret af Ministeriet for kulturelle anliggender. 294 s. København 1978 (i kommission hos Akademisk Forlag). Redan 1932 utsände Stednavneudvalget sin första auktoriserade lista över danska ortnamn. År 1969 var hela Danmark täckt, men då hade de äldsta förteckningarna hunnit bli föråldrade, fr. a. genom att en del namn hade försvunnit och andra kommit till. Stednavneudvalget beslöt därför att ge ut en ny reviderad version i två delar, av vilka den första skulle omfatta områdena öster om Lilla Bält och den andra Jylland. Den första delen har nu utkommit. Bland utgivarna märks språkmännen Anders Bjerrum, Kristian Hald och Rikard Hornby. Bokens huvuddel upptas av tre listor. Den första förtecknar kommunerna och den andra socknarna i området. Den tredje upptar samtliga ortnamn i alfabetisk ordning, med lokalisering till amt, kommun och socken samt uppgift om vad för slags lokal namnet betecknar. Namn på såväl bebyggelse som icke-bebyggelse förtecknas. I ett förord redovisar utgivarna sina normaliseringsprinciper. Det framkommer att hänsyn till lokal praxis tillmätts stor vikt. – En svensk läsare kan konstatera att behovet av en liknande auktoriserad förteckning över de svenska ortnamnen är stort men att det torde dröja länge innan detta behov kan tillgodoses. B. P.

Frå hav til hei. Heidersskrift til Per Hovda på 70-årsdagen 17. oktober 1978. Redaksjonsnemnd Ingeborg Hoff, Magne Oftedal, Lars Ekre. 264 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1978 (Universitetsforlaget). Festskriften till arkivchefen och dosenten Per Hovda innehåller uppsatser av jubilarens egen hand, och därtill har fogats en bibliografi, upptagande Hovdas vetenskapliga arbeten. Urvalet av artiklar speglar Hovdas speciella intressesfärer: havet och fjällvärlden. Som få andra ortnamnsforskare har Hovda sinne för den enkle namngivarens tankevärld, associationsbanor och livsvillkor. I sitt val av undersökningsobjekt har Hovda icke väjt för svåra problem. Namn på forsar, vattendrag och öar rymmer en ålderdomlig ordskatt, om vilken det alltid kommer att diskuteras. S. B.

Magnus Olsen, Ættegård og helligdom. VIII +302 s. 2. uppl. Bergen-Oslo-Tromsø 1978 (Universitetsforlaget). Till hundraårsminnet av Magnus Olsens födelse utkom en andra upplaga av hans arbete Ættegård og helligdom från år 1926. Vad som i dag frapperar läsaren är hur mycket som alltjämt är friskt och levande i detta mer än halvsekelgamla arbete. Ledmotivet i arbetet är samspelet mellan ortnamn och samhälle, dock med tyngdpunkten på ortnamnen som en spegel av samhället. Arbetet bygger främst på ortnamn från det medeltida Norge och från landnamstidens Island. Med intresse läser man Magnus Olsens framställning om de olika namntypernas och namnbildningselementens sociala status. Givetvis har uppfattningen ändrats under decenniernas gång i vissa av de problem som Magnus Olsen behandlar, men Ættegård og helligdom framstår i dag som en av ortnamnsvetenskapens klassiker. S. B.

Ortnamnsvård och ortnamnsplanering. Handlingar från NORNA:s femte symposium på Hanaholmen 23-25.9 1977. 213 s. Uppsala 1978 (Nornarapporter 13. Nordiska samarbetskommittén för namnforskning). Det tema, kring vilket NORNA:s femte symposium rörde sig, var till mycket stor del av praktisk karaktär. Det är ett faktum, att en del av det nordiska ortnamnsförrådet, i synnerhet det som är knutet till bebyggelser, spelar en betydande roll i det dagliga livet. Det är av direkt praktisk vikt, att ortnamnsstoffet är så gott, entydigt och funktionellt som möjligt. De som i vardagslag har att handlägga frågor rörande t.ex. namngivningen i våra städer kan vittna om att detta mål inte är så lätt uppnått som man i förstora kunde tro. Rubrikerna på några av föredragen antyder vad det rör sig om. Bengt Pamp har ett bidrag om Namnvårdens argument, Sven Benson ett om De språkliga grunderna för ortnamns stavning, Allan Rostvik skriver om Riksspråk, dialekt och "hävd" i kartans namn, Torsten Lindskog om Fastighetsbeteckningsreformen i Sverige, Bertil Molde om Ortnamnens uttal - dialektalt, regionalt, riksspråkligt. Rapporten innehåller ytterligare nio inlägg, lika viktiga som de nämnda, därav ett från Danmark, två från Finland, ett från Island, ett från Norge och ett från Tyskland. - I ett slututtalande framhåller man ortnamnens praktiska och kulturella betydelse och inskräper vikten av att "namnförrådet bevarar sin funktionsduglighet och kulturarvet skyddas i ett starkt föränderligt samhälle".

B. E.

David Palm, Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. XII. Ortnamnen i Lane härad. 2. Bokenäs, Dragsmarks, Herrestads, Högås samt Skredsviks socknar. XXXIII + 442 s., 1 karta. Göteborg 1978 (Dialekt- och ortnamnsarkivet i Göteborg). Med detta arbete har den djupgående undersökningen av ortnamnen i Lane härad bragts till ett lyckosamt slut. Huvuddelen av manuskriptet till första delen hade sammanställts av Carl Sigfrid Lindstam. Efter dennes bortgång färdigställdes och publicerades denna del av David Palm och Verner Ekenvall.

Den av David Palm utarbetade och utgivna andra delen är lika djupborrande som den första. Författaren diskuterar gärna olika tolkningsmöjligheter och undviker auktoritära tolkningar. Det har lyckats författaren att trots volymens omfång beakta även helt nytkomna arbeten.

Givetvis inbjuder materialet på åtskilliga ställen till fortsatt diskussion. Krönikören vill för egen del framhålla möjligheten av att sockennamnet *Dragsmark* (liksom flera dalsländska och värmländska sockennamn på *-mark*, resp. *-skog*) är resultat av administrativ (ecklesiastik), icke folklig namngivning.

S. B.

Peter Slotte, Sjönamnen i Karlebynejden. En undersökning av huvudledstyperna. 192 s. Åbo 1978 (Åbo akademi). (Acta Academiae Aboensis Ser. A. Vol. 55 nr 5.) Med Karlebynejden avses i föreliggande arbete Gamlakarleby, Karleby, Nedervetil, Kronoby, Öja och Terjärvi i Österbotten. I avhandlingens huvuddel redogörs noggrant och uttömmande för sjönamnen i området med avseende på huvudlederna: *-järvi(i)*, *-lamp(i)*, *-sjö*, *-träsk*, *-vatten*, *-vesi*, *-pott*, *-(mossa)dave*, *-gjuta* och *-(mossa)gräv*. Bl.a. diskuteras konkurrensen mellan olika namntyper och redogörs för relationen mellan den namnbärande lokalens areal och huvudledstyp. I ett avslutande kapitel skildras länenamnen, både sjönamn lånade från finska till svenska och sjönamn lånade från svenska till finska, och dessas vidareutvecklingar.

B. P.

Hans Walther, Gesellschaftsentwicklung und Namenwandel. 20 s. Uppsala 1978 (Uppsala universitet, Seminariet för ortnamnsforskning). (Ortnamn och samhälle. 3.) Förf., professor vid universitetet i Leipzig, höll i maj 1978 en gästföreläsning i Uppsala, vilken publiceras i denna skrift. Den sysslar med frågor som har betecknats som "socio-onomastiska". De framställda åskådningarna utgår från det i och för sig kända faktum, att namngivning har sina rötter i det vid namngivningstiden på orten härskande sociala systemet och därmed förknippade värderingar. Och det eller de sociala system, som vi bäst känner, är dagens. Walthers politiska grundval är socialismen, men de presenterade betraktelsesätten kan naturligtvis apteras för varje miljö som existerar eller har existerat, det senare i den mån vi känner dem.

B. E.

Vibeke Wegener og Marianne Kjær, To Studier i Danske Fornavne. With English Summaries. 266 s. København 1978 (I kommission hos Akademisk forlag). (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning Nr. 17.) Av de

två personnamnsstudier som här läggs fram har Vibeke Wegeners bidrag titeln Fornavne i den danske adel 1251–1450. Materialet är hämtat från Danmarks gamle Personnavne, och målet är bl.a. att undersöka vilka spår den tyska adelsinvandringen under perioden har satt i namngivningen. Namnen delas upp i världsliga och religiösa, och vidare i tyska, danska och övriga namn. Ett resultat som kanske inte var helt väntat är att det tyska inflytandet på danska adelsfamiljer med avseende på namnskicket är ganska svagt och att de tyska adelsfamiljerna visar en stigande tendens att använda danska namn och namnformer. – Marianne Kjærs bidrag har titeln Automatisk analyse af dansk personnavneskik i det 17. århundrede. Materialet kommer från två källor: Levnedsløb i Sørbymagle og Kirkerup kirkebøger 1646–1731, där belägg från åren 1646–1688 har excerperats, samt den s.k. Perlestikkerbogen, en räkenskapsbok skriven av prästen Ander Pedersen Marworm eller Perlestikker, som var präst i Nakskov 1618–1629. Valet av källor är betingat av att båda föreligger i goda texttroga utgåvor. Materialet analyseras bl.a. med hänsyn till namnens geografiska och sociala fördelning, och dessutom diskuteras uppkallelsekicket, som i det undersökta materialet framträder starkt, i synnerhet i vad avser mansnamnen. Som en röd tråd genom författarinnans framställning löper en metodologisk diskussion om datateknikens användning i personnamnsforskningen, en diskussion som säkert kommer att bli mycket värdefull för Den eftermiddelalderlige Personnavneordbog, vars utgivande nu förbereds vid Institut for Navneforskning i Köpenhamn.

B. P.

Bertil Westberg, Litteratur om svenska distriktsbeteckningar och distriktsnamn. En bibliografi. 99 s. Uppsala 1978 (Uppsala universitet, Seminariet för ortnamnsforskning). (Ortnamn och samhälle. 4.) Den svenska ortnamnlitteraturen har numera nått ett sådant omfång, att den inte med lätthet kan bibliograferas. I föreliggande arbete redovisas en avgränsbar del därav. Det rör sig om arbeten behandlande "distriktsbeteckningar" och "distriktsnamn" i gammal tid, varmed förstås material som härrör sig från förhistorisk tid eller medeltid. De ivrigast debatterade av dessa ord är icke oväntat *fjärding*, *folkland*, *hamna*, *hundare*, *härad*, *skeppslag* och *socken*, med *hundare* och *härad* i spetsen. I ett förord av Thorsten Andersson redogöres för planen för detta arbete, som kommer att bli ett gott hjälpmedel inom ortnamnsforskning och de många discipliner den gränsar intill.

B. E.

Till red. insända skrifter

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1975, 1976, 1977. – Aarhus Universitet. Årsberetning 1975–1977. 369 s. Aarhus 1978. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. 100:1–3 1978, Verzeichnisse und Register zu den Bänden 1–100 1979, 101:1 1979. – Danske studier 1978. – Études Germaniques. 33:1–3 1978, 34:1 1979. – Fornvännen. 1978:1–4. – Fróðskaparrit. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. 26 1978. – Gardar. 9 1978. – Leuvense Bijdragen. 67:1–4 1978. – Maal og Minne. 1978:1–4. – Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 15 1978. – Michigan Germanic Studies. IV:1–2 1978. – Modern Philology. 75:3 1978, 76:1–2 1978, 76:3 1979. – Namn och Bygd. 66 1978, 67 1979. – Neuphilologische Mitteilungen. 79:1–4 1978, 80:1 1979. – Norsk stadnamnarkiv. Årsmelding. 1978. – Onoma. 21:3 1977, 22:1–2 1978. – Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift. 1978. – Saga och sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Årsbok. 1978. – СКАНДИНАВСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ. Scandinavica. III 1978. – Stavanger Museum. Årbok. 1977. – Sumlen. Årsbok för vis- och folkmusikforskning. Utgiven av Svenskt visarkiv och Samfundet för visforskning. 1977, 1978. – Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv. 100 1977. – Sydsvenska ortnamnsällskapet årsskrift. 1978.

Ahlbäck, O., Ordbok över Finlands svenska folkmål. Häfte 2 (band 1:2). bistog-båt. S. 181–388. Helsingfors 1978. (Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter. 1.) – Björklund, S., se Levander, L. †. – Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Herausgegeben von Kurt Ranke [m.fl.]. 2:3–4. Sp. 577–1152. Berlin–New York 1978. – Gustavson, H., se Klintberg, M. †. – Klintberg, M. † o. Gustavson, H., Ordbok över Laumålet på Gotland. H. 12. Illustrationer. 48 s. H. 13. P-Ren. S. 841–920. H. 14. Rengjord-Rörelse. S. 921–1000. Uppsala 1978. (Skrifter utgivna genom Dialekt- och Folkminnesarkivet i Uppsala. D:2.) – Levander, L. † o. Björklund, S., Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. H. 17. Kolpa-Kvarndel. S. 1191–1270. Uppsala 1979. (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. D:1.) – Lexikon des Mittelalters. 1:2. Ägypten–Almohaden. Sp. 225–448. 1:3. Almojarifazgo–Anatomie. Abkürzungsverzeichnis. S. XVII–LXIII, sp. 449–576. 1:4. Anchialos–Apotheker. Sp. 577–800. München u. Zürich 1978–1979. – Sjöstedt, G., Ordbok över folkmålen i Västra Göttinge härad. 1. abborrben – grant-väder. XV + 179 s. Lund 1979. (Skrifter utgivna genom Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. 1.)

Ahlgren, P., Tilltalsordet ni. Dess semantik och användning i historiskt perspektiv. 142 s., 1 karta. Uppsala 1978. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensis. 12.) – Bekker-Nielsen, H., se Grundtvig, S. – Benson, S., se Dialektologkonferens 1978. – Berg, S., Olika lika ord. Svenskt homograflexikon. XXIV + 228 s. Stockholm 1978. (Acta linguistica. 12.) – Bibliografia 1971–74. 143 s. Helsinki 1978. (Studia Fennica. 21.) – Bibliotheca Arnamagnæana. Vol. XXXIII. Opuscula VI. 260 s. København 1979. – Biezais, H., se Ström, Å. V. – Billeskov Jansen, F. J., Breve og Dagbøger. 16 s. København 1978. (DSL S præsentationshæfte. Nr. 4.) – Blinkenberg, A., Amiel. Dage af en drømmers liv. 225 s. Århus 1978. (Acta Jutlandica. L.) – Brøndsted, M., se Nordisk litteraturhistorie. – Byskup a søgur. 2. hæfte. Udgivet af J. Helgason. S. 119–438. København 1978. (Editiones Arnamagnæanæ. Series A, vol. 13,2.) – Ciklamini, M., Snorri Sturluson. 188 s. Boston 1978. (Twayne's World Authors Series.) – Clausén, U., Nyord i färöiskan. Ett bidrag till belysning av språksituationen på Färöarna. 178 s. Stockholm 1978. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 14.) – Codex Aboensis. Kommentarer och översättningar. 214 s. Helsingfors 1977. – Danielsson, E., se Jonsson, B. R. – Dialektologkonferens 1978. Rapport sammanställd av S. Benson och H. Karlsson. 132 s. Göteborg 1978. – Dollerup, C., Omkring sproglig transmission. Overvejelser om teknik og kritik ved sproglig transmission

med særlig henblik på overførsel af budskaber fra engelsk til dansk. Med bilag af V. H. Petersen. 71 s. Copenhagen 1978. (Anglica et Americana. 3.) – Dens., se *Vølvæ.* – Early Icelandic manuscripts in facsimile. Volume XI: Fornaldarsagas and late medieval romances, AM 586 4to and AM 589 a–f 4to. Edited by A. Loth. 24 + 188 s. Copenhagen 1977. – *Ebel, E.*, se *Die Waräger.* – *Eegholm-Pedersen, Sv.*, Utrykte Holbergiana i universitetsarkivet. 128 s. København 1979. – *Einarsson, B.*, se *Hallfreðar saga.* – *Ejder, B.*, Här är den bygden som fäderna röjde redan i urtid som hävden ej når. (Tumathorps Sankt Knuts Gille. Småskrifter. 2.) – *Ekre, L.*, se *Frå hav til hei.* – *Eliasson, S.*, *Loman, B.*, *Sigurd, B.*, *Teleman, U.*, *Öhman, S.*, Svenskan i modern belysning. Fem överskrifter från Tionde sammankomsten för svenskans beskrivning. 138 s. Lund 1978. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 9.) – *Elklit, J.*, *Noack, J. P.* o. *Tonsgaard, O.*, Nationalt tilhørsforhold i Nordslesvig. Resultater fra en interviewundersøgelse. 275 s. Århus 1978. (Acta Jutlandica. XLIX. Samfundsvidenskabelig serie. 14.) – *Ernvik, A.*, Evi gläjsja och andra marknader i Värmland. 161 s. Uppsala 1978. (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. B:14.) – *Fellows Jensen, G.*, Scandinavian settlement names in the East Midlands. Med dansk resumé. XXIV + 406 s., 15 kartor i texten. København 1978. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 16.) – *Fortegnelse* over stednavne i amterne øst for Lillebælt. Udgivet af Stednavneudvalget. Autoriseret af Ministeriet for kulturelle anliggender. 294 s. København 1978. – *Frå hav til hei.* Heidersskrift til Per Hovda på 70-årsdagen 17. oktober 1978. Redaktionsnemnd I. Hoff, M. Oftedal, L. Ekre. 264 s. Oslo–Bergen–Tromsø 1978. – *Faarlund, J. T.*, Verb og predikat. Ein studie i norsk verbalsemantik. 254 s. Oslo–Bergen–Tromsø 1978. – *Förhandlingar* vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning. 11. Stockholm 1978. Utgivna av O. Josephson, H. Strand o. M. Westman. Stockholm 1979. – *Gomard, K.*, se *Stand* und Möglichkeiten der Übersetzungswissenschaft. – *Gottlieb, H.*, A study on the text of Lamentations. 79 s. Århus 1978. (Acta Jutlandica XLVIII. Theology Series. 12.) – *Grundtvig, S.*, Dansken paa Færøerne. Sidestykke til Tysken i Slesvig. 1845. Genudgivet med efterord af H. Bekker-Nielsen. 155 s. Odense 1978. – *Gunnlaugsdottir, A.*, Tristán en el Norte. 366 s. Reykjavík 1978. – *Haarder, A.*, Det episke liv. Et inblik i oldengelsk heltedigtning. 153 s. København 1979. (Berlingske leksikon bibliotek.) – *Hagland, J. R.*, Studiar i trøndsk diplomspråk. Ei revurdering av brev-materialet frå tida før 1350. 100 s. Trondheim 1978. (Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim. Skrifter. No. 2.) – *Hallfreðar saga.* B. Einarsson bjó til prentunar. cxlij + 116 s. Reykjavík 1977. (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit. 15.) – *Haugen, E.*, The vocabulary of Bjørnson's literary works. A word index and word count of a Norwegian author. XXXII + 313 s. Oslo–Bergen–Tromsø 1978. – *Hedblom, F.*, En hälsingedialekt i Amerika. Hanebomål från Bishop Hill, Illinois. 92 s. Uppsala 1978. (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. A:15. Även i: Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv 1977.) – *Hedquist, R.*, Emotivt språk. En studie i dagstidningarnas ledare. VI + 157 + 66 s. Umeå 1978. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 25.) – *Helgason, J.*, se *By sk u p a søgur.* – *Hellberg, S.*, The morphology of present-day Swedish. Word-inflection, word-formation, basic dictionary. 130 s. Stockholm 1978. (Data linguistica. 13.) – *Hoff, I.*, se *Frå hav til hei.* – *Hovda, P.*, se *Frå hav til hei.* – *Jensen, E.* o. *Nyberg, M.*, Emmerlevdialekten. Bidrag til beskrivelse af en vestslesvigsk dialekts lydssystem. 275 s. København 1977. (Udvalg for Folkemaals publikationer. Serie A. Nr. 27.) – *Jon Præst.* Presbyter Johannes' brev til Emanuell Komnenos. Synoptisk udgivet på latin, dansk og svensk af A. Karker. 33 s. København 1978. – *Jonsson, B. R.*, *Solheim, S.* and *Danielson, E.*, The types of the Scandinavian medieval ballad. A descriptive catalogue. In collaboration with M. Nolsøe and W. E. Richmond. 329 s., 1 pl. Stockholm–Oslo–Bergen–Tromsø 1978. (Skrifter utgivna av Svenskt visarkiv. 5. Institutet for sammenlignende kulturforskning. Serie B. Skrifter LIX.) – *Jonsson, H.*, The laryngeal theory. A critical survey. VIII + 173 s. Lund 1978. (Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund. 74.) – *Josephson, O.*, se *Förhandlingar.* –

Kabell, Aa., Metrische studien. I. Der Alliterationsvers. 313 s. München 1978. – *Karker, A.*, se *Jon Præst.* – *Karlsson, H.*, se *Dialektologkonferens 1978.* – *Kjær, M.*, se *Wegener, V – Kuhn, H.*, Kleine Schriften. Aufsätze und Rezensionen aus den Gebieten der germanischen und nordischen Sprach-, Literatur- und Kulturgeschichte. Vierter Band: Aufsätze aus den Jahren 1968–1976. 556 s. Berlin u. New York 1978. – *Larsson, E.* † o. *Söderström, S.*, Hössjömälet. Ordbok över en sydvästerbottensk dialekt. 224 s. Uppsala 1979. (Skrifter utgivna av Dialekt- och ortnamnsarkivet i Umeå. Serie A. Dialekter. Nr 1.) – *Leys, O.*, Was ist ein Eigenname? Ein pragmatisch orientierter Standpunkt. 86 s. Leuven 1979. (Preprint No. 58. February 1979.) – *Loman, B.*, se *Eliasson, S.* – *Loth, A.*, se *Early Icelandic manuscripts.* – *Magnusson, B.*, Språket i Kalmar. 118 s. Stockholm 1978. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 64. Svenskt riksspråk i regionala skiftningar. 6.) – *Muittari, V.*, Modala verbformer i finskan och svenskan. 41 s. Jyväskylä 1978. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet.) – *Naumann, H.-P.*, Sprachstil und Textkonstitution. Untersuchungen zur altwestnordischen Rechtssprache. 188 s. Basel u. Stuttgart 1979. (Beiträge zur nordischen Philologie. 7.) – *Noack, J. P.*, se *Elklit, J.* – *Nolsøe, M.*, se *Jonsson, B. R.* – *Nordisk litteraturhistorie – en bog til Brøndsted* 12. november 1978. 1 pl. + XVI + 379 s. Odense 1978. – *Ny ord i dansk 1970–71.* Udgivet af Dansk Sprognævn. 115 s. København 1978. – *Nyberg, M.*, se *Jensen, E.* – *Oftedal, M.*, se *Frå hav til hei.* – *Ohlsson, S. Ö.*, Skånes språkliga försvknning. 1. Inledning. Om skriftspråket under Skånes övergångstid. 185 s. Lund 1978. (Lundastudier i nordisk språkvetsenskap. Serie A. Nr 30.) – *Olsen, M.*, Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst. VIII + 302 s. 2. uppl. Bergen–Oslo–Tromsø 1978. – *Ortnamnsvärd och ortnamnsplanering. Handlingar från NORNA:s femte symposium på Hanaholmen 23–25.9 1977.* 213 s. Uppsala 1978. (NORNA-rapporter. 13.) – *Palm, D.*, Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. XII. Ortnamnen i Lane härad. 2. Bokenäs, Dragsmarks, Herrestads, Högås samt Skredsviks socknar. XXXIII + 442 s., 1 karta. Göteborg 1978. – *Pamp, B.*, Svenska dialekter. 160 s. Stockholm 1978. – *Pedersen, V. H.*, se *Dollerup, C.* – *Pettersson, P. A.*, Om böjningen av icke-verbala substantiv i Eskilstunaspråket. Inom- och utomspråkligt betingad variation. 176 s. Uppsala 1979. (Acta Universitatis Upsalensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsalensis. 13.) – *Dens.*, Sjukvårdsspråk. 123 s. Stockholm 1978. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 63.) – *Pitkänen, A. J.*, Binominala genitiviska hypotagmer i yngre nysvenska. 344 s. Helsingfors 1979. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. 484. Humanistiska avhandlingar. 1.) – *Poulsen, S.-O.*, se *Stand* und Möglichkeiten der Übersetzungswissenschaft. – *Reiss, K.*, se *Stand* und Möglichkeiten der Übersetzungswissenschaft. – *Richmond, W. E.*, se *Jonsson, B. R.* – *Rydén, M.*, Shakespearean plant names. Identifications and interpretations. 117 s. Stockholm 1978. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in English. XLIII.) – *Die Saga von Egil.* Aus dem Altisländischen herausgegeben und übersetzt von K. Schier. 416 s. Düsseldorf–Köln 1978. – *Salberger, E.*, Runsvenska namnstudier. 223 s. Stockholm 1978. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 13.) – *Schier, K.*, se *Die Saga von Egil.* – *Schröder, C. M.*, se *Ström, Å. V.* – *Sigurd, B.*, se *Eliasson, S.* – *Slotte, P.*, Sjönamnen i Karlebynejden. En undersökning av huvudledstyperna. 192 s. Åbo 1978. (Acta Academiæ Aboensis. Ser. A. Vol. 55 nr 5.) – *Solheim, S.*, se *Jonsson, B. R.* – *Sprog i Norden 1978.* Årsskrift for de nordiske sprognævn. Udgivet af Dansk sprognævn. 143 s. København 1978. – *Stand* und Möglichkeiten der Übersetzungswissenschaft. Mit Beiträgen von K. Reiss, G. Thiel u. W. Wilss herausgegeben von K. Gomard u. S.-O. Poulsen. 69 s. Aarhus 1978. (Acta Jutlandica LII.) – *Stemshaug, O.*, Språkleg tradisjon. Ei handbok for innsamling av språkleg tradisjonsstoff. 160 s. Oslo 1978. – *Strand, H.*, se *Förhandlingar.* – *Ström, Å. V.*, & *Biezais, H.*, Germanische und Baltische Religion. 391 s. Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz 1975. (Die Religionen der Menschheit, herausgegeben von C. Schröder. Band 19:1.) – *Svartholm, K.*, Svenskans artikelsystem. En genomgång av artikelbruket i vuxenspråket och en modell för analys

av bruket i barnspråket. With an English summary. 243 s. Stockholm 1978. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. 3.) – *Söderlind, S.*, Rusernas rike. Till frågan om det östslaviska rikets uppkomst. 6+48 s. Stockholm 1978. – *Söderström, S.*, se *Larsson, E.* † – *Teleman, U.*, Språkriktighet i och utanför skolan. 114 s. Roskilde 1978. (ROLIG-papir. 11.) – Dens., se *Eliasson, S.* – *Thelander, M.*, Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal. Del 2. Teoretiska utgångspunkter och analys på språkartsnivå. 158 s. Uppsala 1979. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studie Philologiae Scandinavicae Upsaliensia. 14:2.) – *Thiel, G.*, se Stand und Möglichkeiten der Übersetzungswissenschaft. – *Tonsgaard, O.*, se *Elklit, J.* – Uppsala studier i namnforskning. 151 s. Uppsala 1979. (Ortnamn och samhälle. 5.) – *Wall, J.*, Tjuvmjökande väsen. II. Yngre nordisk tradition. 204 s., 3 kartor. Uppsala 1978. (Studia Ethnologica Upsaliensia. 5. Acta Universitatis Upsaliensis.) – *Walther, H.*, Gesellschaftsentwicklung und Namenwandel. 20 s. Uppsala 1978. (Ortnamn och samhälle. 3.) – Die Waräger. Ausgewählte Texte zu den Fahrten der Wikinger nach Vorderasien. Mit Anmerkungen und Glossar herausgegeben von E. Ebel. 108 s. Tübingen 1978. – *Wegener, V.* o. *Kjer, M.*, To Studier i Danske Fornavne. With English Summaries. 266 s. København 1978. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 17.) – *Westberg, B.*, Litteratur om svenska distriktsbeteckningar och distriktsnamn. En bibliografi. 99 s. Uppsala 1978. (Ortnamn och samhälle. 4.) – *Westman, M.*, se Förhandlingar. – The Vikings. Proceedings of the Symposium of the Faculty of Arts of Uppsala University June 6–9, 1977. 176 s. Uppsala 1978. (Acta Universitatis Upsaliensis. Symposia Universitatis Upsaliensis Annum Quingentesimum Celebrantis. 8.) – *Wilss, W.*, se Stand und Möglichkeiten der Übersetzungswissenschaft. – *Viretanen, L.*, Children's Lore. 100 s. Helsinki 1978. (Studia Fennica. 22.) – *Vølve*. Scandinavian views on science fiction. Selected papers from the Scandinavian science-fiction festival 1977. Edited by C. Dollerup. 123 s. Copenhagen 1978. (Anglica et Americana. 4.) – *Öhman, S.*, se *Eliasson, S.*

Andersson, Th., Eigennamen als erstes Glied nordischer Ortsnamen. (Namn och Bygd. 67 1979.) – *Bandle, O.*, Die Ortsnamen der Landnámabók. (Sjötíu Ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. Júlí 1977.) – Dens., Islands äldsta ortnamnsskick. (Saga och sed. 1977.) – *Carlsson, S.*, Fakulteter, utbildningsnämnder och institutioner. (Universitet i utveckling. Uppsala universitet under Torgny T. Segerstedts rektorat 1955–1978. Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter rörande Uppsala universitet. C. Organisation och historia. 37. Uppsala 1978.) – Dens., Rikets sprängning 1809. (Historiska och litteraturhistoriska studier. 54.) – *Dahlstedt, K.-H.*, On reduced phonological structures: hypocorisms in the dialect of Anundsjö. (Studia linguistica. XXXII, I–II 1978.) – *Ehrling, S.*, Tegnér, Wisén och ordlistan. (Svenska Akademiens handlingar. 84 1976.) – *Eiriksson, H. Ö.*, Árni Oddsson – Folkesegna og historia. (Norveg. Folkelivsgranskning. 21 1978.) – *Elmèvik, L.*, Inskriften på Möjbrostenen. Några tankar om läsningen och tydningen. (Saga och sed. 1978.) – *Ernould, F.*, se *Leys, O.* – *Gullberg, H.*, Ragnvald Blix som brevskrivare. (Nordisk tidskrift. 6 1978.) – *Gustavs, O.*, Zur Funktion isländischer Konstruktionen vom Typ "hvítt hárið" und "þessi blessuð börn". (Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. 31:3 1978.) – *Hallberg, G.*, Oderljunga och ljunga-namnen i Skåne. (Västra Göttinge hembygdsförenings skriftserie. XXVII 1979.) – *Hellberg, L.*, Schwedische Ortsnamen und altwestnordische Dichtersprache. (The Vikings. Uppsala 1978.) – *Hellberg, S.*, Unnatural phonology. (Journal of Linguistics. 14 1978.) – *Ingers, I.*, Uppteckningar från Farstorp. (Västra Göttinge hembygdsförenings skriftserie. XXVI 1978.) – Dens., Uppteckningar från Vankiva. (Västra Göttinge hembygdsförenings skriftserie. XXVII 1979.) – *Jacoby, M.*, [Rec. av] Das Dorf der Eisenzeit und des frühen Mittelalters. Siedlungsform – wirtschaftliche Funktion – soziale Struktur. Bericht über die Kolloquien der Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1973 und 1974. [...] Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-

Historische Klasse. Dritte Folge. Nr. 101. 1977. (Beiträge zur Namenforschung. 1978:1.) – Dens., Rekonstruktion – lexikologische Feinschichtung. Germanistische Dialektologie. (Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik. 13 1978.) – Dens., [Rec. av] Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter. Bericht über ein Symposium. [...] Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse. Dritte Folge. Nr. 83–84. 2. Auflage. 1975. (Beiträge zur Namenforschung. 1977:3.) – Dens., 3. Arbeitstagung der Skandinavisten des deutschen Sprachgebietes, 5.–9. September 1977 in Wien. (Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. XLVI 1979:1.) – Dens., se *Schmidt-Wiegand, R.* – *Johannisson, T.*, Axel Kock, ur minnesteckning. (Svenska Akademiens handlingar. 84 1978.) – *Jonsson, B. R.*, Richard Steffen, Norge och enstrofingen. (Norveg. Folkelivsgranskning. 21 1978.) – *Karlsson, H.*, Om göteborgskan. (Göteborgs historiska museum. Årstryck. 1979.) – *Kristensson, G.*, Olof von Feilitzen (1908–1976). (Onoma. XXI 1977:3.) – *Leys, O.* et *Ernoult, F.*, Aspects sociolinguistiques de noms de personne modernes en Wallonie et en Flandre. (Mélanges de linguistique et de littérature offerts au Professeur Henri Draye. Louvain 1978.) – *Lindblad, G.*, Snorre Sturlasson och eddadiktningen. (Saga och sed. 1978.) – *Nordisk namnforskning 1977*. NORNA-rapporter. 14. (Namn och bygd. 66 1978.) – *Pålsson, H.*, Um réttlæti í islenskum fornsögum. (Andvara. 1978.) – *Pamp, B.*, Egennamn och betydelse av betydelse. (Namn och Bygd. 67 1979.) – Dens., Härad- och sockennamn i Lundabygden (Lundabygdens Sparbanks årsredovisning 1978, tr. 1979.) – Dens., Namnvårdens argument. (NORNA-rapporter. 13. Ortnamnsvård och ortnamnsplanering.) – *Ringgaard, K.*, Distribution af stød og tonal accent i danske dialektområder. (Nordic Prosody. Papers from a symposium edited by E. Gårding, G. Bruce, R. Bannert.) – *Schmidt-Wiegand, R.*, [Rec. av] M. Jacoby, *wargus, vargr* 'Verbrecher', 'Wolf'. Eine sprach- und rechtsgeschichtliche Untersuchung. Uppsala 1974. (= Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Germanistica Upsaliensia. 12.) (Germanistik. 18:3 1977.) – *Weber, G. W.*, Die Literatur des Nordens. Situation. Bedingungen. Perspektiven. (Neues Handbuch der Literaturwissenschaft. 8. Europäisches Spätmittelalter.) – *Vide, S.-B.*, "Ord-Språks Boken" på Björnstorp. (Kulturens Årsbok. 1978.) – *Witting, C.*, Har svensk accent II entoppig kontur? (Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv. 1978.)

B. P.